

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN BİLADÜŞŞÂM'DAKİ (ŞAM VE BAĞLI
VİLAYETLERİ) KONSOLOSLUK VE TİCARİ FAALİYETLERİ (1832-1910)

İlksen DİLMAÇ

Danışman

Doç. Dr. Nimet Ayşe AKSOY

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN BİLADÜŞŞÂM'DAKİ (ŞAM VE BAĞLI
VİLAYETLERİ) KONSOLOSLUK VE TİCARİ FAALİYETLERİ (1832-1910)

İlksen DİLMAÇ

Danışman

Doç. Dr. Nimet Ayşe AKSOY

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

İlksen DİLMAÇ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak oy birliği oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Güven DİNÇ	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Doç. Dr. Nimet Ayşe AKSOY	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Mehmet TOPAL	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Celal ERDÖNMEZ	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Şenol KANTARCI	(İmza)

Tez Başlığı: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN BİLADÜŞŞÂM'DAKİ (ŞAM VE BAĞLI VİLAYETLERİ) KONSOLOSLUK VE TİCARİ FAALİYETLERİ (1832-1910)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 06.05.2025

Mezuniyet Tarihi :

(İmza)
Prof. Dr. Tuncer DEMİR
Müdür

AKADEMİK BEYAN

T.C

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ;

Doktora Tezi olarak sunduğum “Amerika Birleşik Devletleri’nin Biladüşşâm’daki (Şam ve Bağlı Vilayetleri) Konsolosluk ve Ticari Faaliyetleri (1832-1910)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

İlksen DİLMAÇ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	İlksen DİLMAÇ
Öğrenci Numarası	201955006004
Anabilim Dalı	Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Programı	() Yüksek Lisans (X) Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Nimet Ayşe AKSOY
Turnitin Ödev Numarası	2674755840
Tez Başlığı	Amerika Birleşik Devletleri'nin Biladüşşâm'daki (Şam ve Bağlı Vilayetleri) Konsolosluk ve Ticari Faaliyetleri (1832-1910)

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak Sayfası, b) Giriş, c) Genel Bilgiler, d) Gereç ve Yöntem, e)Bulgular ve f) Sonuç ve Öneriler kısımlarından oluşan toplam 214 sayfalık kısmına ilişkin 13/05/2025 Turnitin adlı intihal tespit programından Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıda detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Uygulanan filtrelemeler ve Yüzdelik Karşılıkları:

- 1- Alıntılar hariç: % 9
- 2- Alıntılar Dahil: %11

Akdeniz Üniversitesi “Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları”nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İlksen DİLMAÇ

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

13/05/2025

(Doç. Dr. Nimet Ayşe AKSOY)

Açıklamalar

- 1- Tez Çalışması Orijinallik Raporu tezin yalnızca “Kapak Sayfası”, “Giriş”, “Genel Bilgiler”, “Gereç ve Yöntem”, “Bulgular”, “Tartışma”, “Sonuç ve Öneriler” bölümlerinden oluşan kısmın tek bir dosya olarak intihal engelleme yazılımına yüklenmesi ile alınır.
- 2- Yazılıma yükleme yapılırken “Dosya Başlığı” (document title) olarak tez başlığının tamamı, “Yazar Adı” (author's first name) olarak öğrencinin adı, “Yazar Soyadı” (author's last name) olarak öğrencinin soyadı bilgisi yazılır.
- 3-İsteğe bağlı ayarlar kısmından; “Ödevleri şuraya gönder?” seçeneği mutlaka **DEPO YOK** şeklinde işaretlenmesi gerekmektedir.
- 4- Benzerlik oranında tüm sorumluluk öğrenciye aittir.
- 5- Tez savunma sınavı sonrasında başarılı bulunan öğrenci, tez savunma sınavı tarihi sonrasında tezde yapılmış muhtemel değişiklikleri içeren dosya kullanılarak alınmış ikinci bir intihal raporundaki bilgiler kullanılarak hazırlanmış ve tez danışmanı tarafından onaylanarak imzalanmış ikinci bir Raporu ve Beyanı Enstitüye teslim etmekle yükümlüdür.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nin 1832-1910 yılları arasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri ile Cebel-i Lübnan ve Kudüs Mutasarrıflıklarını kapsayan Bilâd-ı Şam bölgesindeki ticari faaliyetleri incelenmiştir. Çalışma hazırlanırken bölgede kurulan Beyrut, Halep, İskenderun, Kudüs Amerikan Konsoloslukları ve bu konsolosluklar bünyesinde yer alan konsolosluk temsilciliklerinde görev almış konsolos ve konsolos temsilcilerinin Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na hazırladıkları ticaret raporları ile konsolos ve konsolos temsilcilerinin bölgedeki Amerikan ticaretini geliştirme amacıyla yaptığı çalışmalardan istifade edilmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde tezin amacı, kapsamı, yöntemi anlatılarak çalışmada kullanılan kaynaklara yer verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Bilâd-ı Şam bölgesinin adının kaynağı ve kapsamı ile fiziki coğrafyası betimlendikten sonra tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret gibi bölge ekonomisini oluşturan faaliyetler bölgedeki vilayetler ve mutasarrıflıklar bazında incelenmiştir. Bilâd-ı Şam bölgesi çalışmanın ilgili tarih aralığında Osmanlı toprağı olmasından mütevellit Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticari ilişkilerin tarihçesi ile iki ülke arasında imzalanan 1830 ve 1862 tarihli Dostluk ve Ticaret Antlaşmalarının müzakere ve onay süreçleri ikinci bölümde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise ABD'nin 1830 Antlaşması sonrası Bilâd-ı Şam'da ticari ilişkileri tesis etme amacıyla konsolosluk ağının oluşturulması süreci incelendikten sonra, ABD'nin bölgedeki ticari faaliyetleri anlatılmıştır. Bu faaliyetler bölgede Amerikan ticaretinin aktif bir hale geldiği 1860 yılı sonrası dokuz yıllık periyotlar halinde 1910 yılına kadar ABD'nin bölgeden yaptığı ithalat ve bölgeden ABD'nin gerçekleştirdiği ihracat faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Ayrıca bu süreçte Amerikan ticaretini olumlu/olumsuz etkileyen faktörler ile bölgede konsolos ve konsolos temsilciliği görevini icra eden görevlilerin bu ticaretin geliştirilmesindeki rolüne de bu bölümde yer verilmiştir.

Doktora eğitimim süresince ve doktora tezimi hazırladığım dönemde pek çok kişi ve kurumun desteği bu süreci daha kolay ve verimli bir şekilde yürütmemi sağlamıştır. Akademik açıdan, doktora eğitimi ve tez yazım süreci, bir öğrencinin eğitim hayatındaki en zor ve stresli dönemlerinden birisidir. Bu süreci kolaylıkla yürütebilmenin en önemli koşullarından birisi ise idealist bir danışmanın size eşlik etmesidir. Bu süreçte, motivasyon eksikliği yaşadığım anlarda verdiği yapıcı tavsiyelerle beni cesaretlendiren, tez yazımı esnasında karşılaştığım güçlüklerde desteğini esirgemeyen ve tezimi gece-gündüz demeden titizlikle okuyarak her aşamada beni

yönlendiren danışmanım ve akıl hocam Doç. Dr. Nimet Ayşe AKSOY'a minnettarım; hakkını asla ödeyemem.

Tez konumun belirlenmesi esnasında kendisiyle tanıştığım, her tez izleme komitesinde konuya dair sunduğu farklı bakış açıları ve yorumlarıyla tezime önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Celal ERDÖNMEZ'e, doktora eğitimimin başından itibaren beni destekleyen, fikirleriyle bu tezin geliştirilmesine katkıda bulunan Prof. Dr. Güven DİNÇ'e; eğitimim süresince hem kaynak temini konusunda bana yardımcı olan hem de verdiği değerli tavsiyelerle desteğini her zaman hissettiren Prof. Dr. Şenol KANTARCI'ya çok teşekkür ederim.

Almış olduğum doktora eğitimi ve hazırladığım tez çalışmam maddi açıdan iki kurum tarafından desteklenmiştir. Doktora eğitimim Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından 100/2000 Doktora Programı kapsamında desteklenmekle birlikte, bu tez çalışması *KU AKMED 2023/T.1119* proje numarasıyla Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından finanse edilmiştir. Her iki kuruma da sağladıkları maddi destekten ötürü teşekkür ederim.

Son olarak, tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi açıdan her zaman yanımda olan sevgili annem Halime KATI ve babam Salih KATI başta olmak üzere aileme çok teşekkür ederim. Fransızca dil bilgimin yetersiz kaldığı anlarda, yoğun iş temposuna rağmen bana vakit ayırarak yardımcı olan sevgili ağabeyim Salih İlker KATI'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Türkiye'de bulamadığım kaynakların temin edilmesi sırasında Amerika'dan bana yardımcı olan ablam Dr. Sayra DİLMAÇ'a da teşekkür ederim. Ayrıca, tez yazım sürecinde beni sürekli motive eden Dr. Elif ALTEN GÜLER'e ve adını sayamadığım pek çok yakın arkadaşına müteşekkirim. Tüm bu süreçte en büyük teşekkürü iki kişi hak ediyor; sevgili eşim Arda ve kızım Melisa. Sevgili kızım Melisa bu süreçte benim en büyük motivasyon kaynağım oldu. Yoğun çalışma temposunun yanında gösterdiği fedakârlık, anlayış ve desteği sayesinde sevgili eşim Arda, her zaman yanımda olarak en büyük destekçim oldu. Bu yüzden bu çalışmayı eşim ve kızıma ithaf etmek isterim.

İlksen DİLMAÇ
Antalya, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
GRAFİKLER LİSTESİ	vii
TABLOLAR LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLÂD-I ŞAM'DA EKONOMİK YAŞAM

1.1. Bilâd-ı Şam Adının Kaynağı ve Kapsamı	9
1.2. Bilâd-ı Şam'ın Fiziki Coğrafyası.....	13
1.3. Bilâd Şam'ın İktisadi Yapısı.....	16
1.3.1. Tarım.....	16
1.3.1.1. Genel Durum	16
1.3.1.2. Tarım Faaliyetlerini Etkileyen Faktörler	20
1.3.1.3. Bilâd-ı Şam'da Yetiştirilen Tarım Ürünleri.....	23
1.3.1.3.1. Tahıl Ürünleri	23
1.3.1.3.2. Sanayi (Endüstri) Bitkileri	28
1.3.1.3.3. Baklagiller ve Yağ Bitkileri	32
1.3.1.3.4. Meyveler	34
1.3.1.3.5. Diğer Ürünler	37
1.3.1.3.5.1. Kökboya.....	37
1.3.1.3.5.2. Meyan Kökü	39
1.3.2. Hayvancılık	42
1.3.3. Sanayi.....	45
1.3.4. Balıkçılık ve Sünger Avcılığı.....	48
1.3.5. Yer Altı Kaynakları.....	50
1.3.6. Bilâd-ı Şam'da Ticaret	53

İKİNCİ BÖLÜM
AKDENİZ COĞRAFYASINDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN VARLIĞI
VE OSMANLI DEVLETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDAKİ
TİCARİ İLİŞKİLER

2.1. Amerika Birleşik Devletleri’nin Ekonomik Bağımsızlığını Kurma Sürecindeki Alternatif Rotası: Akdeniz.....	60
2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri’nin Akdeniz’de Kalıcı Yer Edinme Süreci	60
2.1.2. Osmanlı Devleti ile İlk Temas: Amerika Birleşik Devletleri’nin Garp Ocaklarına Olan İlgisi	65
2.1.2.1. Garp Ocaklarının İdari Yapısı ve Akdeniz Coğrafyasındaki Faaliyetleri	65
2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ile Garp Ocakları Arasındaki İlişkiler (1776-1824)	67
2.1.2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri-Cezayir İlişkileri (1776-1824).....	69
2.1.2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri-Trablusgarp İlişkileri.....	76
2.1.2.1.2.1. Birinci Berberi Savaşı (Trablusgarp Savaşı) (1801-1805).....	78
2.1.2.1.3. Amerika Birleşik Devletleri-Tunus İlişkileri	82
2.2. Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Akdedilen Ticaret Antlaşmaları	85
2.2.1. Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması (7 Mayıs 1830/14 Zilkade 1245)	85
2.2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri’nin Doğu Akdeniz’deki Gayri Resmî Ticari Faaliyetleri.....	85
2.2.1.2. Ticaret ve Dostluk Antlaşması İçin Müzakerelerin Başlaması	89
2.2.1.3. Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması’nın Akdi ve İçeriği.....	96
2.2.1.4. Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması’nın Onay Süreci	99
2.2.2. Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması (13 Şubat 1862/15 Zilkade 1278)	101
2.2.2.1. Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması’nın İçeriği ve Onay Süreci ..	103
2.2.2.2. Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması’nın Feshedilme Süreci ..	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLÂD-I ŞAM'DA AMERİKAN KONSOLOSLUK AĞI VE TİCARİ İLİŞKİLER

3.1.	Osmanlı Devleti'nde Amerikan Konsolosluk Ağı'nın Oluşturulması.....	112
3.1.1.	Bilâd-ı Şam'da Amerikan Konsoloslukları Teşkili: Beyrut ve Halep Amerikan Konsoloslukları.....	113
3.1.1.1.	Beyrut Amerikan Konsolosluğu Temsilcilikleri.....	116
3.1.2.	Kudüs Amerikan Konsolosluğu'nun Açılması	119
3.1.3.	Konsolosların Ticari Görevleri	122
3.2.	Amerika Birleşik Devletleri'nin Bölgedeki Ticari Faaliyetleri	127
3.2.1.	1832-1839 Dönemi	127
3.2.2.	1840-1859 Dönemi	130
3.2.3.	1860-1869 Dönemi	138
3.2.4.	1870-1879 Dönemi	148
3.2.4.1.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1870-1879 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı İthalat	149
3.2.4.2.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1870-1879 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'a Yaptığı İhracat	152
3.2.5.	1880-1889 Dönemi	156
3.2.5.1.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1880-1889 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'a Yaptığı İhracat	162
3.2.5.2.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1880-1889 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı İthalat	165
3.2.6.	1890-1899 Dönemi	171
3.2.6.1.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1890-1899 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'a Yaptığı İhracat	174
3.2.6.2.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1890-1899 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı İthalat	177
3.2.7.	1900-1910 Dönemi	183
3.2.7.1.	Bilâd-ı Şam'da Amerikan Ticaretinin Gelişmesini Engelleyen Sebepler	190
3.2.7.2.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1900-1910 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'a Yaptığı İhracat	192
3.2.7.3.	Amerika Birleşik Devletleri'nin 1900-1910 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı İthalat	198

SONUÇ	206
BİBLİOGRAFYA.....	214
EKLER.....	240
ÖZGEÇMİŞ.....	252

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 1866-1871 yılları Arasında Akka ve Nablus Bölgelerindeki Ekili Arazilerin Ürünler Göre Oranı	19
Grafik 2: 1897, 1909 ve 1913 yıllarında Suriye Vilayetinde Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)	25
Grafik 3: 1897, 1909 ve 1913 yıllarında Halep Vilayetinde Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)	26
Grafik 4: 1909 ve 1913 yıllarında Beyrut Vilayetinde Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)	26
Grafik 5: 1897 ve 1909 yıllarında Kudüs Mutasarrıflığında Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)	27
Grafik 6: ABD'den Beyrut Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracı (1870-1879)	154
Grafik 7: ABD'den Yafa Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracı (1873-1878)	155
Grafik 8: ABD'den Beyrut Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracı (1883-1886)	162

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1909 yılı Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri ve Kudüs Mutasarrıflığı Sınırları Dahilindeki Toplam ve Ekili Tarım Arazileri	18
Tablo 2: Halep, Suriye, Yafa, Hayfa, Akka, Sayda, Baalbek'teki Pamuk Ekili Alanı (1863-1864).....	31
Tablo 3: 1860-1879 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'ın Kökboya İhracatı	38
Tablo 4: ABD'deki Ortalama Yün Fiyatlarının Kâğıt Para ve Altın Cinsinden Değerleri ve Artış Oranları (1857-1867).....	143
Tablo 5: ABD ve Rusya Tarafından Yafa Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracat Rakamları (1887-1889).....	165
Tablo 6: ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı Meyan Kökü İthalatı (1883-1887)	168
Tablo 7: ABD'den Akka ve Hayfa Limanlarına İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1891-1898)	174
Tablo 8: ABD'den Beyrut Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1891-1898)	175
Tablo 9: ABD'den Yafa Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1890-1894)	177
Tablo 10: ABD'nin Beyrut Limanı'ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898)	178
Tablo 11: ABD'nin Halep'ten İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898)	180
Tablo 12: ABD'nin Şam'dan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898).....	182
Tablo 13: ABD'nin Hayfa ve Akka Limanlarından İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898)	182
Tablo 14: ABD'den Trablusşam Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1900-1908)	192
Tablo 15: ABD'den Hayfa Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1899-1909)	193
Tablo 16: ABD'den Beyrut Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1898-1910)	194
Tablo 17: ABD'den İskenderun Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1899-1907)..	197
Tablo 18: ABD'nin İskenderun Limanı'ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1899-1907).	198
Tablo 19: ABD'nin Kudüs Amerikan Konsolosluğu Bölgesinden İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1905-1908).....	199
Tablo 20: ABD'nin Trablusşam'dan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1899-1908)	200
Tablo 21: ABD'nin Hayfa Limanı'ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1900-1908).....	201
Tablo 22: ABD'nin Beyrut Limanı'ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1899-1907)	202
Tablo 23: ABD'nin Şam'dan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1897-1907).....	203

KISALTMALAR LİSTESİ

A.} AMD. Bâb-1 Asafî Amedi Kalemi
A.} DVN.MHM. Bâb-1 Asafî Divan-1 Hümayun Mühimme Kalemi
ABD Amerika Birleşik Devletleri
ABCFM American Board of Commissioners for Foreign Missions
A.DVNS.DVE.d. Düvel-i Ecnebiye Defteri
A.} MKT.MHM. Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı
Bk. Bakınız
BOA: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
DH.MKT. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
HAT. Hatt-ı Hümayûn Tasnifi
HR. Hariciye Nezâreti
İ.HR. İrade Hariciye
İ.MMS. İrade Meclis-i Mahsus
km Kilometre
NARA National Archives and Records Administration
vb. ve benzeri

ÖZET

Amerika Birleşik Devletleri 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile ticari temaslarda bulunmuştur. 1830 yılında imzalanan Ticaret ve Dostluk Antlaşmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler resmiyet kazanmıştır. Bu Antlaşma gereğince Amerika Birleşik Devletleri hem Osmanlı Devleti'nde yaşayan Amerikalıların hem de ticaret yapan Amerikalı tüccarların haklarını korumak amacıyla Osmanlı Devleti'nin muhtelif ticaret şehirlerinde konsolosluklar açmıştır. Bu amaçla Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri, Cebel-i Lübnan ve Kudüs Mutasarrıflıklarının yer aldığı Bilâd-ı Şam'da ilk etapta Halep ve Beyrut'ta Amerikan konsoloslukları açılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle bölgedeki konsolosluk yapılanması düzenlenmiş olup, ABD Beyrut ve Kudüs'te kurulan konsolosluk ve konsolosluk temsilcilikleri üzerinden buradaki ticari faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Tez çalışması üç ana bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde Amerika Birleşik Devletleri'nin ticaretini gerçekleştirdiği Bilâd-ı Şam bölgesinin ekonomik yaşamına konu olan tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde Amerika Birleşik Devletleri'nin Akdeniz'de ticari ilişkilerinin kurulması süreci ve Osmanlı Devleti ile diplomatik temasların sağlanmasına yer verilmiştir. Ayrıca iki ülke ilişkisinin hukuki temellerinin oluşturulduğu 1830 ve 1862 yılında imzalanan Ticaret ve Dostluk Antlaşmaları da birinci bölümde yer almaktadır. Son bölümde ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Bilâd-ı Şam bölgesinde Amerikan konsolosluk ağının tesis edilmesi süreci ile bölgedeki ticari faaliyetleri ele alınmıştır. Ticari faaliyetler Amerikan Ulusal Arşivleri'nde (NARA) ve Amerika Birleşik Devletleri Ticaret ve Çalışma Bakanlığı'nda (The United States Department of Commerce and Labor) muhafaza edilen Beyrut, Halep, Kudüs Amerikan konsolos ve konsolos temsilcileri ticaret raporları ışığında on yıllık dönemlere ayrılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Ticareti, Bilâd-ı Şam, Beyrut Amerikan Konsolosluğu, Kudüs Amerikan Konsolosluğu, Osmanlı Devleti, Konsolosluk Raporları

SUMMARY
CONSULAR AND COMMERCIAL ACTIVITIES OF THE UNITED STATES
OF AMERICA IN BILAD AL SHAM (DAMASCUS AND ITS AFFILIATED
PROVINCES) (1832-1910)

The United States of America has had commercial contacts with the Ottoman Empire since the 19th century. The relations between the two countries were formalized with the Treaty of Commerce and Friendship signed in 1830. In accordance with this Treaty, the United States of America opened consulates in various commercial cities of the Ottoman Empire to protect the rights of both Americans living in the Ottoman Empire and American merchants doing business. For this purpose, American consulates were first opened in Aleppo and Beirut in Bilad al-Sham, where the Provinces of Aleppo, Syria, Beirut, Mount Lebanon Mutasarrifate and Mutasarrifate of Jerusalem were located. As of the second half of the 19th century, the consular structure in the region was organized and the USA continued its commercial activities here through consulates and consular representatives established in Beirut and Jerusalem.

The thesis consists of three main chapters. In the first chapter, the agricultural, livestock, trade, and industrial activities that formed the economic life of the Bilad al-Sham region, where the United States carried out its commercial activities, are examined in detail. The second chapter covers the process of establishing commercial relations between the United States in the Mediterranean and the establishment of diplomatic contacts with the Ottoman Empire. In addition, the Treaties of Commerce and Friendship signed in 1830 and 1862, which established the legal foundations of the relations between the two countries, are also included in the first chapter. In the last chapter, the process of establishing the American consular network in the Bilad al-Sham region and the commercial activities of the United States in the region are examined. The commercial activities are analyzed by dividing them into ten-year periods in light of the trade reports prepared by American consuls and consular agents in Beirut, Aleppo, and Jerusalem, which are preserved in the National Archives and Records Administration (NARA) and the United States Department of Commerce and Labor.

Keywords: American Trade, Bilad al-Sham, American Consulate in Beirut, American Consulate in Jerusalem, Ottoman Empire, Consular Reports.

GİRİŞ

Arapçada “Şam’ın beldeleri” anlamına gelen Bilâdüşşâm terimi günümüzün Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail ve Ürdün’ü içine alan bir alanı kapsamaktadır. İlk olarak 9. yüzyıl sonlarında bu tabir Müslüman coğrafyacılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Batı literatüründe bu bölge “Levant”, “Bereketli Hilal”, “Doğu Bereketli Hilali” gibi alternatif tanımlar çerçevesinde ifade edilse de Osmanlı siyasetinde bugünkü Suriye, Lübnan ve Filistin bölgesini adlandırma amacıyla “Bilâd-ı Şam” şeklinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nin oluşturduğu idari yapılanma zaman içerisinde pek çok kez değişiklik gösteren Bilâd-ı Şam, 1864 yılında Eyalet yönetiminden Vilayet yönetimine geçmesiyle birlikte Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri ile Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı ve Kudüs Mutasarrıflığının tamamına karşılık bir coğrafi tanımlama olarak literatürde yer almıştır.

Bilâd-ı Şam gerek üç din tarafından kutsal olarak kabul edilen Kudüs şehrine gerekse tarım ve hayvancılık bakımından yüzyıllardan beri pek çok uygarlığın uğruna savaş verdiği verimli topraklara sahip olması dolayısıyla her daim devletlerin dikkatini çeken bir bölge olmuştur. Bu devletlerden biri de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) idi. 18. yüzyıl sonlarında dünya ticaretine entegre olma amacıyla Batı Akdeniz’de ticari faaliyet yürütmek isteyen Amerikalılar, Osmanlı Devleti’yle ilk temasını Osmanlı Devleti’ne bağlı Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Eyaletleri üzerinden kurmuştur. Bu üç Eyalet ile ticari temaslar kurulup güçlendirildikten sonra 19. yüzyıl itibariyle ABD’li tüccarlar rotasını Osmanlı Devleti’nin Doğu Akdeniz kıyılarına çevirmişlerdir. Bu noktada ticari faaliyet yürüttükleri ilk yer İzmir olmuş, ABD’li tüccarlar gayri resmî olarak ticaret yapmaya başladıktan sonra bu coğrafyadaki ticaret potansiyelini fark etmişlerdir. Bunun sonucunda ABD, Doğu Akdeniz’in hâkimi olan Osmanlı Devleti ile ticari faaliyetlerini resmî bir şekilde yürütmek için Osmanlı Devleti ile diplomatik temas kararı almıştır. 1820 yılından itibaren diplomatik görüşmeler yapan iki devlet 1830 yılında Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşmasını imzalamıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti ve ABD arasındaki ikili ilişkiler resmî bir nitelik kazanmıştır.

İmzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşmasıyla ABD ticarete en ziyade müsaadeye mazhar devlet (*most favored nation*) statüsü kazanmıştır. Bu imtiyaza ek olarak, her iki devlet karşılıklı konsolosluk açma hakkını da elde etmiştir. Anlaşma sonrası ABD, ticari açıdan kazanç sağlayabileceği Osmanlı Devleti’nin çeşitli şehirlerine konsolos ve konsolos temsilcisi ataması gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda ABD, Bilâd-ı Şam bölgesiyle kültürel ve ticari temaslar kurmak amacıyla 1832 veya 1833 yılında Halep’te konsolosluk ve Beyrut’ta konsolos

temsilciliği açmıştır. Zaman içerisinde konsolosluk örgütlenme ağında birtakım değişiklikler meydana gelmiş ve ABD Bilâd-ı Şam bölgesinde Beyrut Amerikan Konsolosluğu ile 1856'ta açılan Kudüs Amerikan Konsolosluğu üzerinden kültürel ve ticari bağlantılarını tesis etmiştir.

“Amerika Birleşik Devletleri'nin Biladüşşâm'daki (Şam ve Bağlı Vilayetleri) Konsolosluk ve Ticari Faaliyetleri (1832-1910)” isimli bu doktora tez çalışmasında ABD'nin Bilâd-ı Şam bölgesinde oluşturduğu konsolosluk ağının kuruluşu olan 1832 yılından 1910 yılına kadarki süreçte buradaki ticari faaliyetleri ile bölgede görev almış konsolos ve konsolos temsilcilerinin ticari faaliyetleri geliştirme amacıyla yaptığı çalışmalar ele alınmıştır. Bu faaliyetler incelenirken ilgili tarih aralığında Osmanlı Devleti ile yaptığı ticaret hacmini her geçen sene genişleten ABD'nin Bilâd-ı Şam bölgesi özelindeki ithalat-ihracat faaliyetlerinin ne boyutta olduğunun cevabı aranmıştır. Bu sorunun cevabı araştırılırken ABD'nin Bilâd-ı Şam'a ihraç ettiği ve ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan ithal ettiği emtianın miktar ve çeşitliliğine yönelik bilgiler elde edilerek bu emtianın miktar ve çeşitliliğinin dönemselsel olarak artış ve azalış durumları sebepleriyle birlikte ele alınmıştır. Ayrıca, Bilâd-ı Şam'da aktif bir şekilde ithalat-ihracat faaliyetlerini sürdüren Avrupa devletleri ile ABD'nin Bilâd-ı Şam ticaretindeki rekabet durumu da bu tez çalışması içerisinde incelenmiştir.

İstatistiksel veriler ışığında cevaplanan yukarıdaki soruların yanında, ABD'nin Bilâd-ı Şam'a ihraç ettiği emtianın bölge halkının ne ölçüde rağbet gösterdiği sorusunun cevabı bu tez çalışması kapsamında aranmıştır. Nitekim, bir ülkenin bir bölgede ürünlerini satabilmesi için öncelikle bölge halkının o ülkenin ürünlerini talep etmesi şarttır. Ancak sadece halkın ürün talebi yeterli değildir. Yüksek maliyet, ticaret altyapısının eksiklikleri gibi bölgede ticareti engelleyebilecek pek çok sorun meydana gelebilmektedir. Bu noktada Bilâd-ı Şam bölgesinde ABD'nin ticari faaliyetleri esnasında karşılaştığı sorunlar tespit edilerek tezin ilgili bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Bu sorunların giderilmesi noktasında özellikle Beyrut ve Kudüs Amerikan konsolosları ve konsolos temsilcilerinin konsoloslukların yetki alanı çerçevesinde yaptıkları adımlara da çalışma içerisinde yer verilmiştir. Tüm sorunların yanında, ABD'nin Bilâd-ı Şam bölgesindeki ticaret hacmini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen birtakım olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylar tezin ilgili bölümlerinde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Yukarıdaki sorular temel alınarak hazırlanan bu çalışmayla tespit edilen iki adet eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. İlk olarak, Osmanlı-Amerikan ilişkilerine yönelik literatüre bakıldığında araştırmalarda siyasi, ticari, misyonerlik, askerî gibi alanlarda tesis edilen ilişkilerin hem genel hem de bölgesel çerçevede ele alındığı tespit edilmiştir. Özellikle ticari ilişkilere yönelik bölgesel çalışmalar son 20-25 senede gerçekleştirilmiş olup Diyarbakir,

Ma'mûretü'l-Azîz, Trabzon, Girit, İzmir, Erzurum, Sivas gibi bölgelerdeki Amerikan ticareti çalışılmıştır. Bu çalışmanın kapsamında yer alan Bilâd-ı Şam bölgesi dahilinde yer alan ticaret bölgelerinde gerçekleşmiş Amerikan ticaretine yönelik herhangi bir çalışma yapılmadığı fark edilmiştir. İkinci olarak, Bilâd-ı Şam bölgesinin ekonomik faaliyetlerine yönelik yerel ve yabancı literatürde pek çok kapsamlı çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar özellikle İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülke arşiv ve konsolosluk belgelerinden faydalanarak hazırlanmış olup, ABD arşivleri özelinde herhangi bir spesifik çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Hazırlanan bu doktora teziyle hem Bilâd-ı Şam bölgesinin ticari faaliyetlerini hem de ABD'nin bu bölgedeki ticari temaslarının kurulması ve geliştirilmesi noktasında ne tür çalışmalar yaptığını ortaya koyarak her iki alandaki eksikliğin giderilmesi hedeflenmiştir.

Bu tez çalışmasının en temel kaynağını Bilâd-ı Şam bölgesinde oluşturulan Halep Amerikan Konsolosluğu, Beyrut Amerikan Konsolosluğu, Kudüs Amerikan Konsolosluğu, İskenderun Amerikan Konsolosluğu ile Beyrut Amerikan Konsolosluğu ve Kudüs Amerikan Konsolosluğu altında oluşturulan Şam, Halep, Lazkiye, Trablusşam, Sayda, Sur, Akka, Hayfa, Yafa Konsolosluk Temsilciliklerinde görev almış konsolos ve konsolos temsilci raporları oluşturmaktadır. Hazırlanan bu raporlar konsolos ve konsolos temsilcilerinin görev aldıkları dönemlerde 1903 yılına kadar Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na (*American Department of State*) iletilmiştir. 1903 yılında konsolos ve konsolos temsilcilerinin hazırladıkları ticaret raporları Amerika Birleşik Devletleri Ticaret ve Çalışma Bakanlığı (*The United States Department of Commerce and Labor*) çatısı altında toplanmaya başlanmıştır. T367 koduyla yirmi üç makara mikrofilmden oluşan Beyrut Amerikan Konsolosluğu, T188 koduyla bir makara mikrofilmden oluşan Halep Amerikan Konsolosluğu, T504 koduyla bir makara mikrofilmden oluşan İskenderun Amerikan Konsolosluğu, M453 koduyla dört makara mikrofilmden oluşan Kudüs Amerikan Konsolosluğu'na ait rapor ve yazışmalar günümüzde "Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi (*National Archives and Records Administration-NARA*)" bünyesinde muhafaza edilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi bünyesinde bulunan belgelerin yanında, Amerika Birleşik Devletleri Ticaret ve Çalışma Bakanlığı ticari faaliyette bulundukları tüm ülkelerin ticari faaliyetlerine yönelik bu ülkelerde görev almış konsolos ve konsolos temsilcilerinin hazırladığı ticaret raporlarını her yıl bir araya getirmiştir. "The Commercial Relations of the United States with Foreign Nations (*Amerika Birleşik Devletleri'nin Yabancı Ülkelerle Ticari İlişkileri*)" adı altında yayınlanan bu raporlar ilk olarak 1855 yılında yayınlanmış olup, tez çalışmasının kapsadığı tarih aralığı içerisinde senelik olarak yayınlanmaya devam edilmiştir. Bilâd-ı Şam bölgesine ait ticaret raporlarının da yer aldığı bu

yayın içerisinde Osmanlı Devleti “*Turkey in Asia*” (*Asya Türkiye’si*) ve “*Turkey in Europe*” (*Avrupa Türkiye’si*) olarak iki kategoride ele alınmıştır. Bilâd-ı Şam bölgesi ise Asya Türkiye’si kategorisinde yer almakla birlikte “*Turkish Dominions*” adı altında da sınıflandırılmıştır. Konsolos ve konsolos temsilcilerinin hazırladıkları ticaret raporlarında bölgeye ilişkin sosyo-ekonomik yaşama dair tarım, hayvancılık, ticaret gibi ekonomik faaliyetleri ile nüfus gibi demografik özellikler yer almıştır. Bununla birlikte bölgede meydana gelen savaş, kıtlık, doğal afetler, iç savaş, vergi artışı gibi ekonomik faaliyetleri olumsuz olarak etkileyen faktörler belirtilmektedir. Ayrıca konsolos ve konsolos temsilcilerinin yetki alanında bulunan limanlardan gerçekleşen ithalat-ihracat faaliyetleri ve limana giriş-çıkış yapan gemi sayısı gibi teknik verilere yer verilmiştir. Bu veriler sadece fatura değerlerinden değil, aynı zamanda konsolos ve konsolos temsilcilerinin kendi çabaları doğrultusunda elde ettiği sonuçlardan da oluşmaktadır.

Yukarıda belirtilen kaynakların dışında “Amerika Birleşik Devletleri’nin Genel Mevzuatı (*The United States Statutes at Large ya da Statutes at Large*)” isimli kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bu kaynaklar, Amerikan Kongresi tarafından yürürlüğe konulmuş her türlü kamusal ve özel yasanın, kabul tarihi sırasına göre yayınlanmış koleksiyonundan müteşekkildir. Tezin ilgili dönem aralığında Bilâd-ı Şam bölgesindeki ticari faaliyetleri doğrudan etkileyen gümrük tarifelerinin içeriği hakkında bilgi almak amacıyla koleksiyonun ilgili sayılarından istifade edilmiştir.

Çalışma hazırlanırken kullanılan bir diğer temel kaynak Osmanlı Devleti’ne ait arşiv kaynaklarıdır. “Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde (*BOA.*)” yer alan Düvel-i Ecnebiye Defterleri (*A.DVNS.DVE.d*) içerisinde bulunan Amerikan Nişan Defteri (*A.DVNS.DVE.d, 1/1*) ve Amerika Ahkam Defteri (*BOA, A.DVNS.DVE.d, 2/2*) başta olmak üzere Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (*HAT*), Hariciye Nezâreti (*HR*), Bâb-ı Asaî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi (*A.}DVN.MHM.*), Bâb-ı Asaî Amedi Kalemi (*A.}AMD.*), Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (*A.}MKT.MHM.*), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (*DH.MKT.*), İrade Meclis-i Mahsus (*İ.MMS.*), İrade Hariciye (*İ.HR.*) fonlarındaki Osmanlı-Amerikan ilişkileri, Bilâd-ı Şam bölgesindeki genel ekonomik faaliyetler ile Amerikan ticaretine yönelik konuları içeren belgelerden istifade edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen tüm arşiv kaynaklarının yanında, çalışmanın hazırlanması esnasında Bilâd-ı Şam bölgesi dahilinde yer alan vilayet salnamelerinden yararlanılmıştır. Osmanlı Devleti’nin eyalet sisteminden vilayet ve sancak sistemine geçiş aşamasında çıkartılmaya başlanan, ilgili bölgenin idari taksimatı başta olmak üzere vilayetlerin idari, adli, askerî yapısının yanında Vilayetlerin coğrafi yapısı, madenleri, ormanları; tarım, hayvancılık,

ticaret vb. gibi ekonomik faaliyetleri, alınan vergi miktarları, Vilayetlerin demografik ve etnik yapısı ile eğitim sistemi, dinî müesseseler, haberleşme ve ulaşım gibi muhtelif bilgileri içeren vilayet salnamelerinden Halep Vilayeti, Suriye Vilayeti, Beyrut Vilayeti ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına ait olan salnameler ve Osmanlı Devlet Salnameleri (*Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*) kaynak olarak kullanılmıştır.

Literatürde doğrudan ABD'nin Bilâd-ı Şam bölgesindeki ticari faaliyetlerine yönelik bir çalışma bulunmamakla birlikte, Osmanlı-Amerikan ilişkilerine ilişkin pek çok eser yer almaktadır. Bu eserlerin bir kısmı Osmanlı-Amerikan ilişkilerini siyasi, misyonerlik, kültürel, askerî, ticari açıdan birlikte ele almıştır. Bu konuda Çağrı Erhan'ın doktora tezi olarak kaleme aldığı ve daha sonra İmge Kitabevi tarafından kitap haline dönüştürülen "*Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*" isimli çalışması bu alandaki en kapsamlı çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, 1776-1917 yılları arasında iki ülke arasında başlayan ve gelişen ikili ilişkileri siyasi, ticari ve misyonerlik açısından incelemiş ve özellikle her iki ülkede siyasi açıdan meydana gelen olayların iki ülke ilişkilerini nasıl etkilediğinin üzerinde durmuştur. Bu çalışmayı hazırlarken hem Osmanlı hem de Amerikan arşivlerinden faydalanarak mukayeseli bir değerlendirme ortaya koymuştur. Bu çalışmanın yanında, Nurdan Şafak'ın 1999 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırladığı ve 2003 yılında "*Osmanlı-Amerikan İlişkileri*" başlığı altında kitaplaştırdığı eserinde iki ülke ilişkilerinin siyasi, ticari, askerî, kültürel alanlarda başlaması ve gelişim göstermesini Osmanlı arşivleri ışığında ele almıştır. Bu iki yazarın yanında, Osmanlı-Amerikan ilişkilerine yönelik bir diğer çalışmayı da Ebru Güher hazırlamıştır. 2003 yılında kaleme aldığı "*Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri*" başlıklı doktora tezinde Osmanlı Devleti ile ABD arasında ilişkilerin kurulması ve ardından gelişen siyasi, ekonomik, askerî ilişkileri incelemiştir. Diğer yazarlardan farklı olarak iki ülke arasındaki hukuki ilişkileri irdeleyen yazar, ABD'nin Osmanlı sınırları içerisinde gerçekleştirdiği misyonerlik faaliyetleri ile Ermeni meselesinin ortaya çıkışında ABD'nin rolüne de doktora tezinde yer vermiştir. Orhan Fuat Köprülü ise "*Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri*" isimli makalesinde Batı kaynakları ışığında iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ilişkileri genel bir çerçevede ele almıştır.

Yukarıda bahsedilen genel çalışmaların yanında, iki ülke ilişkilerine yönelik arşiv kaynaklarından faydalanılarak oluşturulan bazı makaleler literatürde önem arz etmektedir. Buna göre, Akdes Nimet Kurat'ın "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)*" ve "*Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları*" isimli iki adet makale çalışması akla gelen önemli çalışmalardandır. Kurat, "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*

(1774-1816)” isimli makalesinde ABD ile Osmanlı Devleti’nin ilk temaslarının gerçekleştiği “*Garp Ocakları*” veya “*Berberi Ocakları*” olarak da bilinen Trablusgarp, Tunus, Cezayir ile ilişkilerin tesis edilme sürecini Amerikan kaynaklarından istifade ederek hazırlamıştır. “*Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları*” isimli makalesinde ise Osmanlı arşivlerinde yer alan ABD’nin Bâb-ı Âli ile ilk diplomatik temasların sağlamaya çalışıldığı döneme ilişkin tespit ettiği arşiv belgelerinin tasnifini yaparak bazı belgeleri Osmanlı Türkçesi’nden günümüz Türkçesi’ne aktarmıştır.

Osmanlı-Amerikan siyasi, kültürel, askerî ve ticari faaliyetlerini genel olarak irdeleyen bu çalışmaların haricinde literatürde bulunan sadece Osmanlı-Amerikan ticari ilişkilerine yönelik bazı yayınlardan çalışma sırasında istifade edilmiştir. Bu alanda akla gelen ilk çalışma Leland James Gordon’un 1932 yılında yazdığı “*American Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation*” isimli doktora tezidir. Gordon bu çalışmada 1830 yılında resmen başlayan Türk-Amerikan ticari ilişkilerinin yüz yıllık sürecini ABD’nin dönemsel olarak benimsediği dış ticaret politikaları dahilinde ve dönemin siyasi olaylarını göz önünde bulundurarak genel bir perspektifte değerlendirmiştir. Osmanlı-Amerikan ticari ilişkilerine yönelik kaleme alınan bir diğer çalışma Namık Saçlı’nın hazırladığı “*Osmanlı Devleti’nde Amerikan Ekonomik Varlığı (1850-1908)*” isimli doktora tezidir. Yazar bu çalışmasında Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin hukuki temellerini oluşturan resmi antlaşmalara yer verdikten sonra, Osmanlı Devleti’nin ABD’ye ihracatını ve ABD’nin Osmanlı Devleti’ne ihracatını emtia bazında incelemiştir. Bunun yanında iki ülke arasındaki ticari ilişkileri etkileyen olumlu ve olumsuz faktörleri kapsamlı bir biçimde irdelemiştir. İki ülkenin ticari ilişkilerine yönelik bir başka çalışma ise A. Üner Turgay’a aittir. “*Ottoman-American Trade During the 19. Century*” isimli makalesinde 1830 Antlaşması öncesi başlayan ve 19. yüzyılın sonuna kadar süregelen iki ülke arasındaki ticari ilişkileri İstanbul, İzmir, Trabzon, Selanik, Beyrut gibi Osmanlı Devleti’nin farklı bölgelerinde görev almış konsolosların ticaret raporları ışığında incelemiştir. Ayrıca iki ülke arasında imzalanan 1830 ve 1862 ticaret antlaşmalarının yer aldığı ve Nuri Doğan’ın hazırladığı “*Cumhuriyet Öncesi Türk-Amerikan Ticaret Anlaşmaları*” isimli kitap literatürün önemli kaynaklarından biridir.

Osmanlı-Amerikan ticari ve genel ilişkilerine yönelik yukarıda faydalanılan eserlerin yanında, ABD’nin konsolosluk kurumuna yönelik çalışmalardan da istifade edilmiştir. Buna göre, Chester Lloyd Jones’un hazırladığı “*The Consular Service of the United States, Its History and Activities*” isimli çalışması ile Charles Stuart Kennedy’nin kaleme aldığı “*The American Consul: A History of the United States Consular Service, 1776-1914*” isimli çalışması ABD’nin dünya genelinde tesis ettiği konsolosluk örgütlenmesini ele alan en

kapsamlı iki çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında Onur Kınılı'nın "19.Yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri" isimli doktora tez çalışması da literatüre önemli katkıda bulunmuştur. Yazar, çalışmasının birinci ve ikinci bölümlerinde konsolosluk kurumunun tarihsel gelişimi ile ABD'nin konsolosluk örgütlenmesi sürecini ayrıntılı biçimde incelemiştir. Bu çalışmanın yanında, belirtilmesi gereken bir başka eser ise, Ruth Kark, "American Consuls in the Holy Land, 1832-1914" isimli çalışmasıdır. Çalışmanın ilk bölümünde Bilâd-ı Şam bölgesinde kurulan Amerikan Konsolosluklarının kuruluş sürecini ele alan Kark, Kudüs Amerikan Konsolosluğu'nun kurulması, Konsolosluğa atanan çalışanların atanma ve istihdam şartları, Konsolosluğun yetki alanı dahilinde gerçekleştirilen ticari, hukuki, diplomatik çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde Amerikan arşivleri ışığında incelemiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında Osmanlı-Amerikan ilişkilerine yönelik yukarıda yer alan araştırma eserleriyle birlikte Bilâd-ı Şam bölgesinin ekonomik faaliyetlerine yönelik çalışmalardan da istifade edilmiştir. Bu bağlamda, Bunların başında Charles Issawi'nin kaleme aldığı "The Fertile Crescent, 1800-1914: A Documentary Economic History", V.D. Lipman'ın "Americans and the Holy Land through British Eyes (1820-1917): A Documentary History", Boutros Labaki'nin "Introduction a L'Histoire Economique du Liban. Soie et Commerce Exterieur En Fin De Periode Ottomane (1840-1914)", Roger Owen'ın "The Middle East in the World Economy 1800—1914" isimli çalışmalar özellikle Fransa, İngiltere gibi farklı ülke arşivlerinden faydalanarak Bilâd-ı Şam bölgesindeki tarım, hayvancılık, ticari faaliyetleri ile bu faaliyetleri etkileyen genel ve sosyal gelişmeler ile ulaşım, ürün fiyatları gibi durumları incelenmiştir. Ayrıca Bilâd-ı Şam bölgesindeki vilayetlerin tarım ve hayvancılık verilerini elde etme amacıyla Tevfik Güran'ın "Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi" isimli kitabından da istifade edilmiştir.

Bu tez hazırlanırken iki adet zorlukla karşılaşılmıştır. İlk zorluk Halep, Beyrut ve Kudüs Amerikan Konsolosları ile bu konsolosluk bünyesinde görev alan Konsolos Temsilcilerinin hazırladığı ihracat-ithalat tablolarının içeriğine ilişkindir. Konsolos ve konsolosluk temsilcileri senelik hazırladığı ihracat-ithalat verilerinde ithal veya ihraç edilen ürünlerin miktarının belirtilmesi hususunda her zaman ayrıntılı bilgi vermemiş; bu konuda ancak bazı konsolos ve konsolos temsilcileri hazırladıkları ticaret raporlarında bilgi vermişlerdir. Bu veriler çalışma içerisinde de belirtilmiştir. Özellikle ABD özelinde gerçekleşen ithalat-ihracat faaliyetlerine yönelik verilerde çoğunlukla ithal-ihraç edilen ürünlerin değerlerine yer verilmiştir. Bu değerler Frank, Lira veya Dolar cinsinde belirtilmiştir. Ürünlerin ne kadar ithal-ihraç edildiği her yıl belirtilmediğinden bu tez çalışmasında ithalat-ihracat faaliyetlerine ilişkin hazırlanan tablolar

genellikle değer cinsinden hazırlanmıştır. Ayrıca ithal-ihraç miktarlarının dönemsel açıdan bir bütünlük ihtiva etmemesi bazı dönemlerde birim fiyat hesaplaması, fiyat karşılaştırması gibi noktalarda değerlendirme yapılamamasına neden olmuştur.

Bir diğer zorluk ise ulaşım maliyetleriyle alakalıdır. Ticaret raporlarında bölge ticaretinin gerçekleştirilmesi esnasında kullanılan ulaşım araçları ve ulaşımın geliştirilmesine yönelik meydana gelen gelişmelere yer verilse de ulaşım maliyetlerine ilişkin düzenli veriler bu raporlar içerisinde tam anlamıyla tespit edilememiştir. Bu yüzden doktora tez çalışmasının kapsadığı ilgili tarih aralığı içerisinde ulaşım maliyetlerinin ABD'nin bölgedeki ticari faaliyetleri olumlu veya olumsuz ne ölçüde etkilediğine ilişkin net bir sonuca varılamamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLÂD-I ŞAM'DA EKONOMİK YAŞAM

Bir bölgenin ekonomik yapısını oluşturan tarım, hayvancılık ve ticaret gibi unsurların şekillenmesinde coğrafi yapı önemli rol oynar. Bu yüzden ABD'nin Bilâd-ı Şam'daki ticari faaliyetlerini incelemeyen evvel söz konusu bölgenin adının nereden geldiği ve hangi alanı kapsadığı bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölgenin kapsamı ifade edildikten sonra Bilâd-ı Şam'ın ekonomik yaşantısını anlayabilmek adına bölgenin ekonomik hayatını oluşturan üretim-tüketim ve alım-satım konu olan tarım, hayvancılık, ticaret gibi muhtelif faaliyetlerin hangi boyutta olduğuna yer verilmiştir.

1.1. Bilâd-ı Şam Adının Kaynağı ve Kapsamı

Günümüzde Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün'ün bulunduğu coğrafyayı belirtmek için Müslüman coğrafyacılar Arap literatüründen esinlenerek Arapça *Şam'ın beldeleri* anlamına gelen “*Bilâdü's-Şam*” terimini tercih etmişlerdir. Bu tanımlama Müslüman coğrafyacıların Arap edebiyatından devşirdikleri bir tanımlama olmuştur (Koç, 2021: 43). Arap tarihçi Mesûdî “*Murûc ez-Zeheb ve Ma'âdin el-Cevâhir (Altın Bozkırlar ve Cevher Madenleri)*” isimli eserinde Kabe'nin kuzeyinde kalan beldelerin “*Bilâdü's-Şam*”, sağında kalan beldelerin “*Bilâdü'l-Yemen*” olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Bir diğer görüşe göre, Babil'de insanların dilleri birbirinden ayrıldığında güneşi sağına alarak gidenlerden ötürü bu bölgeye “*El-Yemen*”, güneşi kuzeyine alarak gidenlerden ötürü “*Eş-Şam*” denilmiştir (Mesûdî, 2005: 190). Arap coğrafyacı Muhammed b. Ahmed Makdisî, Mesûdî'ye katılmakla birlikte “*Kitâbü Ahşeni't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-eḳālîm (Bölgelere dair Bilgiler için En İyi Rehber)*” isimli eserinde Hicaz bölgesinden Bilâdü's-Şam'a yolculuk edenlerin sola veya kuzeye gitmelerinden kaynaklı bu ismi aldığına dair iddiaların olduğunu belirtmiştir. Makdisî eserinde, Muhammed b. Hasan Şeybânî başta olmak üzere pek çok Iraklı bilginin Fırat'ın ötesinde veya batısında kalan tüm bölgeyi “*Eş-Şam*”, bu bölgedeki beldeleri de “*Bilâdü's-Şam*” olarak adlandırdıklarını eklemiştir (Makdisî, 1886: 4). Tefsir alimi Kelbî'ye göre, bahsi geçen bölgenin Bilâdü's-Şam olarak adlandırılmasının sebebi toprağının, yerin, taşın, bitki ve ağaçların siyah beyaz (*şame*) olmasından kaynaklıdır. Şarkî b. Kutamâ ise Bilâdü's-Şam'ı ilk kez vatan edinen kişinin Sam b. Nuh olduğunu ve bölge isminin ondan geldiğini iddia etmiştir. Araplar bu bölgeye geldikten sonra dillerinde “*ölüm*” anlamına gelen “*sam*” kelimesini söylemeyi

uğursuzluk olarak addetmişler ve “sin (س)” harfini “şin (ش)” harfiyle değiştirerek bölgeyi “Eş-Şam” olarak adlandırmışlardır (Mesûdî, 2005: 190-191).

Müslüman coğrafyacılar ve akademisyenler bu bölgeyi tanımlamak için Bilâdü’ş-Şam’ı kullanırken, Batılı akademisyenler iki adet terim kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu terimlerden ilki etimolojik olarak Latince “*meydana çıkma, yükselme*” anlamına gelen “*levare*” kelimesinden türetilen “*Levant*” kavramıdır. Tarihsel süreç içerisinde bu terimin coğrafi olarak kapsamına pek çok devlet dahil edilmiştir. İlk olarak günümüz Ege adaları ile Anadolu’nun Ege ve Akdeniz kıyılarını adlandırmak amacıyla kullanılan bu terim, 1096-1291 yılları arasında gerçekleşen Haçlı Seferleri sırasında Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Mısır’ı ihtiva etmiştir. 13. yüzyılda ise Kırım’ın da dahil olduğu Karadeniz bölgesinin Levant coğrafyasına dahil edildiği dikkat çekmektedir (Turan, 2003: 145). 16. yüzyıla gelindiğinde Levant tabiri, yukarıda bahsi geçen geniş coğrafya yerine, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde olan ve bugünkü Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail ve Mısır’ı içeren bölge için kullanılmaya başlanmıştır (Mansel, 2011: 1). 20. yüzyılda ise terim çok daha kesin ve özel bir coğrafi bölgeyi işaret etmiştir. Bu bağlamda, Yunanistan ve Türkiye bu terim kapsamından çıkartılmış ve Doğu Akdeniz’de bulunan Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün ve Kıbrıs Adası “*Levant*” olarak tanımlanmıştır. Günümüzde de Levant terimi bu bölgenin kapsamını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır (Graf, 2010: 248).

Batılı akademisyenlerin bölgeye ilişkin kullandığı bir diğer terim ise “*Bereketli Hilal/Fertile Crescent*” kavramıdır. Bu terim Amerikalı arkeolog James Henry Breasted tarafından “*Ancient Times, a History of the Early World*” isimli kitabında (1916) kullanılmıştır. Breasted, Bereketli Hilal’i kabaca kuzeyde Hazar ve Karadeniz, batıda Akdeniz ve Kızıldeniz, güneyde ve doğuda Hint Okyanusu ile Basra Körfezi arasında kalan su çemberinin içindeki bölge olarak tanımlamıştır. Bu bölge kuzeyde ağırlıklı olarak dağlardan, güneyde ise çöllerden oluşmaktadır. Bu genel tanımlamayla yetinmeyen Breasted, Bereketli Hilal’i “açık tarafı güneye bakan, batı ucu Akdeniz’in güneydoğu köşesinde, merkezi doğrudan Arabistan’ın kuzeyinde ve doğu ucu Basra Körfezi’nin kuzey ucunda olan yaklaşık bir yarım daire” olacak şekilde detaylandırmıştır. Buranın bir kanadı Akdeniz’in doğu kıyısı boyunca uzanırken, diğer kanadı ise Basra Körfezi’ne kadar uzanmaktadır. Bu bölgenin merkezi ise Kuzey Dağları’nın olduğu yerdir (Breasted, 1916: 100-101).

Breasted’in bu tanımlamasından sonra Bereketli Hilal teriminin kullanımı oldukça popüler bir hal almış, pek çok akademisyen ve strateji uzmanı bu terimi sıklıkla kullanmıştır. Tarihçi Jane Hathaway “*The Arab Lands under Ottoman Rule (1516-1800)*” isimli eserinde ise Bereketli Hilal terimine farklı bir yorum getirmiştir. Hathaway’a göre bu bölge doğu ve batı

olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. “*Doğu Bereketli Hilali*” bugünkü Irak topraklarını “*Batı Bereketli Hilali*” ise bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin topraklarını içermektedir (Hathaway, 2013: 24).

Erken İslâm döneminden itibaren Bilâdü’ş-Şam terimi bugünkü Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün ile Türkiye’nin Hatay, Gaziantep ve Diyarbakır bölgelerini kapsayan bir coğrafyaya tekabül etmiştir (Bosworth, 1997: 261) Bölgenin 1516’da Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesiyle birlikte Bilâdü’ş-Şam, bugünkü Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin coğrafyasını tanımlamak maksatlı kullanılmaya başlanmış ve Osmanlı kaynaklarında “*Bilâd-ı Şam*” olarak yer almıştır (Özkaya, 2016: 55). Bilâd-ı Şam’ın fethedilmesi sonrasında burası Osmanlı Devleti’nin idari örgütlenmesi doğrultusunda pek çok kez taksim edilmiştir. İlk olarak 1517 yılında bölgede “*Arap Vilayeti*” adıyla da bilinen Şam Beylerbeyliği¹ oluşturuldu (Çakar, 2016: 133). Bölge tek eyalet altında 1549 yılına kadar yönetildi ve 1549 yılı itibariyle bölgedeki Arap aşiretlerinin sebep olduğu huzursuzluğu önleyip istikrarın korunmasını sağlama amacıyla Halep Beylerbeyliği oluşturuldu. Bu Beylerbeyliğin kurulmasından sonra, daha önce Şam Beylerbeyliğine bağlı bazı sancaklar Halep Beylerbeyliğine bağlanarak iki Beylerbeyliği ile bölge yönetilmeye devam edildi² (Çakar, 2016: 139). 1579 yılında Şam Beylerbeyliğine bağlı olan Trablus Sancağı müstakil bir Beylerbeyliği³ yapılarak, bölgedeki Beylerbeyliği sayısı 3’e çıkartıldı (Çakar, 2012: 88). Bilâd-ı Şam’ın yönetimi bu üç Beylerbeyliği altında 16. yüzyılın sonuna kadar devam ettirildi. 1613 yılında Cebel-i Lübnan’nın Dürzî lideri Fahreddin Ma’noğlu’nun Osmanlı’ya isyanından sonra İtalya’ya kaçması üzerine bölgede nüfuzlu ailelere karşı Osmanlı otoritesini güçlendirmek adına Şam Beylerbeyliğine bağlı olan Safed-Sayda-Beyrut Sancağı ayrı bir şekilde⁴ teşkilatlandırıldı (Koç, 2021: 48-49). Böylelikle Bilâd-ı

¹ 1522 yılı tarihli Osmanlı idare teşkilatını gösteren kanun-nâme mecmuasında bulunan bir listede Şam Beylerbeyliğinin sancakları şu şekildedir: Beyre (Birecik) Sancağı, Bayburd Sancağı, Kemâh Sancağı, Malatiyye Sancağı, Kâhta ve Gerger Sancağı, Divriği Sancağı, Sis Sancağı, Tarsus Sancağı, Adana ve Çukur-âbâd Sancağı, ‘Ayntâb Sancağı, Antakiyye Sancağı, Hama ve Humus Sancağı, Trablus Sancağı, Dârü’s-Selâm-ı Şam Sancağı, Livâ-Kuds-i Şerif Sancağı (Çakar, 2002: 276-277). Ancak bir müddet sonra Divriği, Malatiyye, Kâhta ve Gerger, Kemâh ve Bayburd Sancakları Rum Vilayetine bağlanmıştır. 1527 yılında ise Şam Beylerbeyliğinin sancak yapılanmasında birtakım değişiklikler yapılmış olup, idari taksimatı şu şekilde düzenlenmiştir: Şam Sancağı, Adana Sancağı, Halep Sancağı, Trablus Sancağı, Kudüs ve Gazze Sancağı, Hama ve Humus Sancağı, ‘Ayntâb Sancağı, Sis Sancağı, Tarsus Sancağı, Nablus ve Safed Sancağı, Birecik Sancağı, Deyr ve Rahba Sancağı, Ekrâd Sancağı, Üzeyrili Sancağı, Salt ve Aclûn Sancağı (Çakar, 2016: 137).

² Bu yeni taksimata göre Şam Beylerbeyliği Şam Sancağı, Kudüs Sancağı, Gazze Sancağı, Nablûs Sancağı, Safed Sancağı, Trablus Sancağı, Salt-‘Aclûn Sancağı ve Tarabây-ı Arab İktası (Leccûn) Sancağından müteşekkilen; Halep Sancağı, Hama Sancağı, Humus Sancağı, A’zâz ve Kilis Sancağı, Adana Sancağı, Tarsus Sancağı, Üzeyr Sancağı ve Birecik Sancağı da Halep Beylerbeyliğine dahil edilmiştir (Çakar, 2016: 139).

³ Trablus Beylerbeyliğinin kurulması sonrası, daha önce Halep Beylerbeyliğine tabi olan Hama ve Selemiye Sancakları ile Şam Beylerbeyliği sınırları içerisinde olan Humus ve Cebele, Sayda ve Beyrut Sancakları Trablus’a dahil edildi (Çakar, 2012: 89).

⁴ 1700-1740 yılları arasında Safed, Sayda ve Beyrut Eyaleti’ne bağlı sancaklar şunlardı: Safed, Sayda ve Beyrut Sancağı, Nablus Sancağı, Cebel-i Aclûn Sancağı, Nahiye-i Vadiü’l-Heym Sancağı, Tedmür Sancağı, Kerek-Şevbek Sancağı (Kılıç, 1997: 58).

Şam'daki Eyalet sayısı 4'e yükseltildi (Kılıç, 1997: 58). Nitekim, Bilâd-ı Şam Halep, Şam, Trablusşam ve Safed, Sayda ve Beyrut⁵ Eyaletleri altında 1832 yılına kadar yönetildi (Akbal, 1951).

Taşra yönetimin bozulması, bu yüzyılda ülkenin ulaşım ağı ve dış ticaret kanallarının değişim göstermesinden kaynaklı üretim ve kontrol merkezlerinin değişmesi gibi sebeplerden ötürü 19. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki eyalet taksimatı devamlı olarak yeniden düzenlendi (Ortaylı, 2008: 427). Bilâd-ı Şam bölgesinde ise bu sebeplerin haricinde meydana gelen iki önemli olay buradaki eyalet taksimatını tamamen etkiledi. Bu olaylardan ilki Bâb-ı Âli ile Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın anlaşmazlığı sonucunda Mehmet Ali Paşa'nın ordularının 1832 yılında Bilâd-ı Şam'ı işgal etmesidir. Bu olayla birlikte Bilâd-ı Şam'daki hâkim güç değişti ve Kavalalı'nın tahsis ettiği yeni bir idari yapı oluşturuldu. Yeni yönetimle birlikte buradaki idari yapılanmada da düzenleme yapıldı. Buna göre; Şam, Halep, Trablusşam, Adana ve Tarsus, Sayda ve Filistin Eyaletleri oluşturuldu. Sayda-Tarsus arasındaki sahil şeridi ile Bekaa'nın doğusuna doğru olan kısım ise iltizâmen Lübnan Emiri II. Beşir'e verildi (Hofman, 1975: 316). Bu düzenleme 1840 yılına kadar uygulamaya konuldu. 1840'ta Bilâd-ı Şam'ın yeniden Osmanlı Devleti idaresi altına girmesiyle Kavalalı Mehmet Ali Paşa yönetiminde sağlanan idari taksimat lağvedildi. Bölge Sayda, Şam ve Halep olmak üzere üç Eyalet'e bölündü (Samur, 1988: 16).

Burada Osmanlı Devleti'nin gücü tesis edildikten sonra Sayda Eyaleti sınırları dahilinde bulunan Cebel-i Lübnan'da yaşayan Dürzîler ve Marunîler arasında çatışmanın büyümesi hem bölge taksimatının değişmesine hem de Osmanlı Eyalet sistemini tamamen değiştirecek Teşkil-i Vilayet Nizamnamesinin oluşturulmasına neden olan ikinci olay olarak karşımıza çıkmaktadır. 1840'ta Osmanlı'nın Lübnan idaresine Dürzî lider III. Beşir'i ataması bölgede uzun zamandır süregelen Marunî-Dürzî çatışmasının artış göstermesine neden oldu (Özkaya Duman, 2014: 9). 1861 yılında ilk olarak Cebel-i Lübnan'da ve ardından Şam'da bu çatışmaların ciddi boyuta ulaşmasıyla Avrupa devletleri çatışmalara müdahil oldu ve bu olaylar uluslararası bir sorun⁶ niteliğine büründü. Osmanlı Devleti ise Avrupa devletlerinin bu müdahalesini önleyebilmek ve bölgede yönetimini sürdürmek adına 1861 yılında Cebel-i Lübnan'a özel bir statü tanıdı. Bölge “*Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı*” adı altında etnik ve dinî grupların eşit ve karma temsil esasına dayalı bir şekilde yönetilecekti (Akar, 1996: 134-136). Ancak Avrupa devletlerinin Osmanlı

⁵ 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren resmî kaynaklarda *Safed, Sayda ve Beyrut Eyaleti* adı yerine *Sayda Eyaleti* adı kullanılmaya başlanmıştır (Çelik, 2010: 22).

⁶ Cebel-i Lübnan ve Şam'da meydana gelen bu olaylar ve bu olayların çözüm sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Akar, 1996; Akarlı, 1981; Gökbilgin, 1946).

Devleti'nin Rumeli ve Mezopotamya bölgelerinde de bu özel statünün çeşitli etnik ve dinî gruplar için uygulanması talebi üzerine Bâb-ı Âli, 1864 yılında idari düzenlemeye giderek Teşkil-i Vilayet Nizamnamesini kabul etti. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde Eyalet yönetiminden Vilayet yönetimine geçiş yapıldı (Ortaylı, 2008: 429). Bu nizamname gereğince Bilâd-ı Şam'da yeni bir düzen tesis edildi. Buna göre, Şam ve Sayda Eyaletleri birleştirilerek Şam merkezli Suriye Vilayeti⁷ oluşturuldu. Halep Eyaleti ise Halep Vilayeti adını alarak sınırları aynı kaldı (Orha, 2022: 29).

Bu yeni düzenlemeye göre Bilâd-ı Şam'daki idari yapılanma yeniden uygulanmaya konulsa da zaman içerisinde meydana gelen bazı durumlardan ötürü yeni bir vilayetin oluşturulması gereği hasıl olmuştu. Özellikle Suriye Vilayetinin sınırlarının oldukça geniş olması Vilayetin bünyesinde otoritenin sağlanmasına engel teşkil etmekteydi (Çelik, 2010: 25). Bunun yanında uluslararası ticarete Beyrut'un öneminin artmasıyla birlikte yabancı devletlerin ilgisinin artış göstermesi Beyrut'ta modern bir limanın yapılmasını kaçınılmaz kılıyordu. Bâb-ı Âli yetkilileri de yapılacak yeni bir limanla Beyrut'un hâlihazırdaki öneminin artacağını fark etmişlerdi (BOA, İ.MMS, 95-4011). Beyrut'un sahip olduğu bu durum sebebiyle Avrupalı Devletlerin, tıpkı Cebel-i Lübnan'da olduğu gibi, Beyrut'a özel bir statü tanımlamasına yönelik Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunabileceği ihtimali Bâb-ı Âli'nin Beyrut Vilayetini oluşturmasına yol açtı ve 1887 yılında Beyrut Vilayeti⁸ kuruldu (Çelik, 2010: 26). En nihayetinde Bilâd-ı Şam 1887 yılından Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri olmak üzere 3 vilayet; Cebel-i Lübnan, Kudüs⁹ ve Deyrizor¹⁰ olmak üzere üç mutasarrıflık bünyesinde taksim edildi (Samur, 1988: 25).

1.2. Bilâd-ı Şam'ın Fiziki Coğrafyası

Batısında Akdeniz ve doğusunda Bâdiyetü's-Şam (Suriye çölü) ile doğal sınırlara sahip olan Bilâd-ı Şam oldukça geniş bir coğrafi alanı içermektedir. Coğrafi alanına boylamsal olarak kabaca bakıldığında Bilâd-ı Şam'da İskenderun, Lazkiye, Trablusşam, Beyrut, Sayda, Sur,

⁷ Bu yeni oluşturulan vilayet bünyesinde Suriye Vilayetinde 8 adet sancak bulunmaktaydı: Şam Sancağı, Akka Sancağı, Trablus Sancağı, Sayda Sancağı, Humus Sancağı, Havran Sancağı, Kudüs Mutasarrıflığı (Samur, 1988: 22-23).

⁸ Beyrut Vilayeti; Beyrut Sancağı, Akka Sancağı, Belkâ Sancağı, Trablusşam Sancağı ve Lazkiye Sancağı olmak üzere 5 sancaktan müteşekkildir (Cuinet, 1896: 4).

⁹ Kudüs, Osmanlı yönetimi altında hep sancak statüsünde kalmakla birlikte bağlı bulunduğu idari birim zaman içerisinde değişmiştir. Buna göre, 1516-1831 yıllarında Şam Eyaleti, 1841-1865 yılları arasında Sayda Eyaleti ve 1865-1872 yılları arasında Suriye Vilayetine bağlı sancak olarak yer almıştır. 1872 yılında bu sancağa "mutasarrıflık" statüsü verilerek doğrudan İstanbul'a bağlanmıştır (el-Aselî, 2002:334).

¹⁰ Deyrizor Sancağı 1855-69 yılları arasında Halep Eyaletinin merkez sancağına bağlı bir nahiye olarak teşkilatlandırılmıştır. 1870 yılında Zor Sancağının merkezi konumuna getirilen Deyrizor, 1871-73 yılları arasında müstakil bir şekilde idare edilmiştir. 1877 yılında yeniden Halep Vilayetine bağlansa da 1882'den itibaren mutasarrıflık statüsünde idare edilmiştir (Bostan, 1994:269).

Akka, Hayfa ve Yafa Limanlarının bulunduğu, genişliği ortalama 30 km olan düz ve oldukça verimli bir kıyı ovası; kuzeydeki Gavur Dağları'ndan başlayıp bugünkü Lübnan üzerinden Celile, Samiriye ve Yahudiye Dağları'na kadar uzanan batı dağ silsilesi; batı dağ silsilesine paralel olarak güneye doğru Golan ve Aclun Sıradağları üzerinden Trans-Ürdün Platosuna uzanan doğu dağ silsilesi ile bu iki dağ silsilesinin ortasında yer alan Asi, Litani/Kâzımiye, Ürdün Nehirleri tarafından oluşturulan ve burada Taberiye, Hule, Humus, Amik Gölleriyle Bika ve Ürdün Vadilerinin bulunduğu 10 ila 30 km genişliğindeki çöküntü alanı yer almaktadır (Ruppin, 1918: 3-4).

Yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı döneminde bu bölge kuzeyde Halep Vilayeti, batıda Beyrut Vilayeti ile Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, güneyde Kudüs Mutasarrıflığı, doğuda ise Suriye Vilayeti olmak üzere idari açıdan taksim edilmiştir. Bu taksimat yapılırken bölgenin doğal yapısı belirleyici etken olmuştur.

86.600 km² yüz ölçümlü Halep Vilayeti'nin kuzeyinde Diyarbekir ve Ma'mûretü'l-Azîz Vilayetleri, doğusunda Zor Vilayeti, batısında Akdeniz ile Adana Vilayeti, güneyinde Suriye ve Beyrut Vilayetleri bulunur (Sami, 1891: 1972). Vilayet, Suriye bölgesinin kuzey toprakları ile Anadolu'nun güney bölgesinin bir kısmını kapsayan yüksek ve kurak ovalarla birlikte kuzey ve batıdaki dağlık arazilere sahiptir. Vilayetin doğusunda ve güneyinde düz ovalar; bu ovaların devamında ise kıraç araziler bulunur. Buranın en büyük dağı Toros Dağ Silsilesinden sayılan Cebel-i Lekam, Cebel-i Sur veya Suğur Karmaniye olarak da bilinen Bereket Dağı'dır. Bu dağın haricinde yine Torosların bir kolu olan Binboğa Dağları Adana Vilayeti ile Halep Vilayeti arasında doğal bir sınır oluşturur. Zeytin ve Maraş Dağları'ndan mürekkep olan Ahvar Dağları, Toroslarla Cebel-i Lübnan dağlarını ayıran Elma veya Amanos Dağları Vilayetin diğer dağlarıdır (Haleb Vilayeti Salnâmesi, 1895: 162; Sakaoğlu, 2007: 243). Vilayette pek çok sayıda akarsu bulunur. Birecik'ten vilayet sınırına giren Fırat Nehri, Vilayetin güneydoğusunda yer alan Rakka taraflarından Zor Vilayetine geçer. Ceyhan Nehri Adana Vilayetiyle sınır çizerek Yumurtalık Körfezi taraflarından Akdeniz'e dökülür. Cebel-i Lübnan'da doğan Asi Nehri, Karasu ile Afrin Çaylarını alarak Antakya dolaylarında Akdeniz'e dökülür. Bu nehirler haricinde Ayıntab civarından doğan ve Halep merkeze kadar gelen Kuvayk Nehri de vilayetin bir başka nehridir (Öztürk, Koltuk, Topal, Sağlamçubukçu ve Alikılıç, 2018: 22). Vilayette Medik, Balık ve Antakya -namıdiğer Amik Gölü- olmak üzere 3 adet göl bulunur (Nasrullah, Rüşdi ve Eşref, 1807: 88). Amik, Menbiç/Münbiç, Ravendan, Derbsak, Bakraz Ovaları Halep Vilayetinin önemli ovaları olarak yer alır. Bu ovalar içerisinde en verimli olanı Amik Ovası'dır. Diğer ovaların toprakları tarımdan ziyade hayvancılığa elverişli yapıdadır (Öztürk ve diğerleri, 2018: 23).

30.500 km² yüz ölçümüne sahip Beyrut Vilayeti hem Akdeniz'e hem de birbirine paralel olacak şekilde kuzey güney doğrultuda konumlanmış Lübnan ve Anti-Lübnan Dağ sıralarıyla, bu iki dağ sırası arasında ve eteklerindeki düzlüklerden ibaret dar ve uzun bir bölgeyi kapsar (Sakaoğlu, 2007: 253). Cebel-i Santeyn, Kermel ve Tabur Dağları Lübnan dağ sıralarının başlıca tepeleridir. Vilayet dahilinde Nehrü'l-Kelp, Nehrü'l-Esved, Nehrü'l-Kebîr ve Nehrü'l-Munkatı gibi çaylar, Asi ile Yordân Nehirleri ve Taberiye ile Hule Gölleri vardır (Nasrullah, Rüşdi ve Eşref, 1807: 95).

1861 yılında idari düzenleme sonrası oluşturulan ve Beyrut Vilayetinin coğrafi olarak ikiye ayrılmasına yol açan 6.500 km²'lik yüz ölçüme sahip Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı ise kuzeyde Beyrut Vilayetine bağlı Trablusşam Sancağı; doğuda Suriye Vilayetine bağlı Baalbek, Râşîya ve Hasbeya Kazaları; güneyde Beyrut Vilayetine bağlı Sayda Kazası, batıda Beyrut şehri ve Akdeniz ile çevrilidir (Cuinet, 1896: 204). Mutasarrıflık çok ince bir kıyı şeridinden dik bir şekilde yükselen Cebel-i Lübnan Dağları'na ve bu dağ silsilesinin birleştiği 'Akkar ve Cebel-i 'Amil Platolarına sahiptir. Kış mevsiminde Cebel-i Lübnan Dağları'na yağan karın fazla olması eriyen kar sularının Asi ve Litani/Kâzîmiye Nehirleri başta olmak üzere bölgedeki pek çok nehri beslemesine yol açar (Akarlı, 1993: 6-7). Ayrıca bölgenin önemli akarsularından biri olan Asi Nehri de Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı ile Suriye Vilayetinin doğal sınırındır (Sakaoğlu, 2007: 259).

Bilâd-ı Şam'ın bir diğer idari yapılanması olan Kudüs Mutasarrıflığının yüz ölçümü 22.000 km² olup kuzeyinde Beyrut Vilayeti, güney ve güneybatısında Sahra-yı Tih, batısında Akdeniz ve doğusunda Lut Gölü bulunur. Mutasarrıflığın topraklarının hemen hemen yarısında karşılık gelen 10.200 km² alan taşlık ve kayalıklardan oluşur. Sadece 2.200 km²'lik bir alan ekilebilir topraklardan oluşmaktadır. Mutasarrıflık dahilinde Şeri'a Nehri ve bu nehrin döküldüğü Lut Gölü yer alır (Cuinet, 1896: 514; Sakaoğlu, 2007: 263).

95.900 km²'lik yüz ölçümüyle Bilâd-ı Şam'ın en büyük vilayeti olan Suriye Vilayetinin kuzeyinde Halep Vilayeti, doğusunda Zor Mutasarrıflığı, güneydoğusunda Bâdiyetü's-Şam (Suriye Çölü), güneyinde Hicaz Vilayeti, batısında ise Beyrut Vilayeti, Cebel-i Lübnan ve Kudüs Mutasarrıflıkları yer alır (Cuinet, 1896: 303). Vilayetin batısında Cebel-i Lübnan Dağları, doğusunda Cebel-i Havran ve orta bölgesinde ise Cebel-i Şeyh bulunur. Cebel-i Şeyh'in kuzeydoğu doğrultusundaki devamı Cebel-i Şarkıyye adını alır. Kuzeybatıda ise Nasırıyye Dağı vardır. Tüm bu dağlık bölgenin ortasında da Havran Ovası yer alır. (Sakaoğlu, 2007:267; Sami, 1894: 2681). Asi, Litani/Kâzîmiye, Nehrü'l Şeria veya bir diğer adıyla Erden, Nehrü'l-Kelp, Nehrü'l-Kebîr ve Nehrü'l-Munkatı, Berede gibi akarsular ile Taberiye, Lut, Hule gibi göller bu vilayet dahilinde bulunur (Nasrullah ve diğerleri, 1807: 91).

Bilâd-ı Şam bölgesi doğal coğrafi bölünmesinden kaynaklı iki belirgin iklim tipine sahiptir. Kıyı kesimlerinde ve Baalbek ile Havran gibi iç ovalarda sıcak iklim görülürken rakım açısından yüksek bölgelerde iklim ılımandır. Yüksek kesimlerde, kasım ayından mart ayına kadar süren kış mevsimi sert ve zorlu geçerken her sene mutlaka kar yağar. İlkbahar ve sonbahar aylarında ise hava çok ılıman geçerken yaz sıcakları dayanılabilir düzeydedir. Kıyı ve alçak kesimlerde kış oldukça ılıman olsa da nisan ortasında başlayan aşırı sıcaklık ekime kadar devam eder (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 18-19).

1.3. Bilâd Şam'ın İktisadi Yapısı

Bilâd-ı Şam iktisadi yapısını tarım, hayvancılık başta olmak üzere, sanayi ve ticaret oluşturur. Bu faaliyetlerin yanında balıkçılık, sünger avcılığı kayda değer bir getiri sağlarken madencilik oldukça az bir rol oynar (Ruppın, 1918: 11).

1.3.1. Tarım

Tarihsel açıdan dünyadaki ilk zirai üretimin M.Ö. on bininci yılların ikinci yarısında Bilâd-ı Şam'ın da yer aldığı Bereketli Hilal'de arpa ve buğday yetiştiriciliğiyle başladığı tahmin edilmektedir (Zohary, Hopf ve Weiss, 2012: 20). Bu üretimin başlamasıyla birlikte Bereketli Hilal'de zirai üretime dayalı sistemler oluşturularak zirai devrimin temelleri atılmış ve yüzyıllardan beri pek çok devlet böylesine verimli topraklara sahip olan bu bölgeyi ele geçirme rekabeti içerisinde bulunmuştur (Barker, 2020: 11). Bilâd-ı Şam Osmanlı hakimiyeti altına girdikten sonra Devletin önemli zirai üretim merkezlerinden biri haline gelmiştir.

1.3.1.1. Genel Durum

Bilâd-ı Şam'ın Vilayetleri ve Mutasarrıflıkları tarım açısından pek çok verimli topraklara sahiptir. İlk olarak tarım arazisi açısından Osmanlı Devleti'nin önemli vilayetlerinden biri olan Halep Vilayetinin toprağı killi ve zengindir (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 19). Amik, Antakya, Kilis, İdlib, Antep ve Urfa Ovalarında tarım en iyi şekilde yapılmakta ve buralarda tahıl, bakliyat, susam, hardal, şeker kamışı, zeytin, nar, sebze gibi pek çok ürün yetiştirilmektedir (Bayraktar, 2004: 57-58; Issawi, 1988: 75). Tarım arazisi açısından bir diğer önemli vilayet ise Suriye Vilayetidir. Şam Sancağı sınırlarında bulunan Baalbek ve Bekaa bölgeleri; Hama Sancağı içerisinde bulunan Hama ve Humus bölgeleri ile Havran Sancağı dahilinde yer alan Havran Ovası, Suriye Vilayetinin önemli zirai üretim merkezleridir. İklim şartlarının uygun olmasından mütevellit bu zirai üretim merkezlerinde hemen hemen her

türlü ürün yetiştirilebilme imkânı varken, üretim hacmi beklenenden az ölçekte kalmaktadır (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 232-233).

Beyrut Vilayeti sınırları dahilinde yer alan Beka, Akka taraflarında bulunan Esdrelon (Esdraelon) Ovası ve Sur bölgeleri oldukça verimli topraklara sahiptir. Burada üretilen buğday, arpa, mısır, pamuk ve susam diğer bölgelere kıyasla daha kalitelidir. Trablusşam, Lazkiye, Sur taraflarında tütün yetiştirilirken Safed bölgesinde zeytin üretimi mevcuttur. Vilayetin güney tarafında yer alan Şaron (Sharon) Ovası'nın hem kurak ve çorak topraklara sahip olması hem de yeteri miktarda sulama suyunun temin edilememesi dolayısıyla yoğun olarak arpa, susam, darı, baklagil üretimi yapılır (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 20-22). Beyrut Vilayeti her ne kadar coğrafi konum, iklim şartları ve toprak verimliliği açısından oldukça avantajlı şartlara sahip olsa da fiziki yapısının sınırlı olması Vilayette tarımdan ziyade ticaretin gelişmesine neden olmuştur. Bu sebeple, diğer Vilayetlere kıyasla buradaki tarım faaliyetleri yeteri kadar gelişmemiştir (Çelik, 2010: 200).

Kudüs Mutasarrıflığı her ne kadar Bilâd-ı Şam'ın en az tarım arazisine sahip bölgesi niteliği taşısa da çok çeşitli zirai ürün yetiştirilir. Bu doğrultuda buğday, arpa, darı, bakla, mercimek, nohut ve burçak yaygın olarak yetiştirilen hububat ve bakliyat ürünleridir (Işık Bostancı, 2006: 162). Ayrıca kayısı, şeftali, erik, kavun, nar ve ayva gibi meyveler de yetiştirilir. Filistin sahili boyunca üretimi yapılan karpuz ise özellikle kumlu toprak ve bol su bulunan Yafa çevresinde daha fazla yetiştirilen bir üründür. Karmel Dağı'nın kuzey ve güney yamaçları ile bölgede bulunan Alman ve Yahudi kolonilerinde¹¹ üzüm üretimi (bağcılık) yapılır. Sebzeler ise tüm bölge genelinde yetiştirilmekte olup patates, turp, soğan, karnabahar, lahana, şalgam, enginar, bezelye, taze fasulye, patlıcan, bamya ve kuşkonmaz en çok üretimi yapılan sebzelerdir (British House of Commons Parliamentary Papers, 1905: 6).

Osmanlı Devleti'nin başlıca ekonomik faaliyeti tarımdı. Hem 18. hem de 19. yüzyılda Osmanlı nüfusunun beşte dördü tarımla meşguldü ve yaşamlarını topraktan kazanıyordu. Bu yüzden ülkede tarım arazisi oldukça fazlaydı (Quataert, 2006: 962). Bilâd-ı Şam da tarım arazisi açısından oldukça zengin bölgelerden biriydi. Ancak bu kadar geniş tarım arazisi bulunmasına karşın geleneksel tarım üretimi yapılmaktaydı. Hemen hemen her tarım bölgesinde geniş araziler büyük ölçüde israf ediliyordu. Bu israf fellahın (çiftçi) gerek modern tarım aletlerini

¹¹ Kudüs Mutasarrıflığı'nda Almanlar 1860'lı yılların sonunda koloni kurma çalışmaları yapsa da Württemberg Protestan Alman Tapınak Kolonisi (*Württemberg Protestant German Templar Colony*) 1870-71 yıllarında Yafa'nın kuzeyindeki Wilhelma ve Sarona'da tarım kolonisi oluşturmuşlar ve bağcılık faaliyetlerine başlamışlardır (Buhl, 2001: 235). Yahudilerin tarım kolonileri oluşturmaları ise ilk olarak 1882 yılı ile başlamış, 1890 yılında ise bağcılık faaliyetlerini yürütmeye başlamışlardır. Bu bölgedeki modern tarım faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Aaronsohn, 1995).

kullanmaması gerekse eski ekim takvimini devam ettirmelerinden kaynaklanıyordu. Fellah iki senelik ekim nöbeti sistemini kullanmaktaydı. Bu sisteme göre, ilk sene büyük tarlalara susam, darı; küçük tarlalara nohut, mercimek gibi baklagiller ekilirdi. İkinci sene ise buğday veya arpa serpmeye yöntemi kullanılarak ekilirdi. Çiy yağışının susam ve darı için yeterince yoğun olmadığı bölgelerde toprak yaza kadar sürülmeyerek kara nadas uygulaması tercih edilirdi. Yaz sonuna gelindiğinde ise kışlık ekinler ekilirdi. Fellahlar, ekim yaparken ilk olarak topraktaki azotu bağlayan baklagil ile derin köklü bitkileri, ardından azotu tüketici ürünler ile sığ köklü bitkileri ekerek topraktaki mineral dengesini korumaya çalışırdı. Gübre kırsal bölgeler dışında nadiren elde edilse de, bölge dahilinde kullanımı yok denecek kadar azdı (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 235-236).

Ekili arazilerin büyük çoğunluğu 1 feddan¹² ölçüsünde olup, 2¼ feddan büyüklüğünde araziler de bulunurdu. 6-7 feddan ölçüsü büyüklükte araziler bulunsada pek yaygın değildi (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 235) Bilâd-ı Şam bölgesindeki ekili arazilerin toplam arazilere oranı düşüktü. Örneğin, 1909 yılı Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri ile Kudüs Mutasarrıflığı sınırları dahilindeki ekili arazi durumu şu şekildedir:

Tablo 1: 1909 yılı Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri ve Kudüs Mutasarrıflığı Sınırları Dahilindeki Toplam ve Ekili Tarım Arazileri

	Toplam Arazi (hektar)	Ekili Arazi (hektar)	Ekili Arazinin Oranı (yüzde)
Halep Vilayeti	7,860,000	353,031	4,5
Suriye Vilayeti	10,000,000	347,524	3,5
Beyrut Vilayeti	3,050,000	297,786	9,8
Kudüs Mutasarrıflığı	2,130,000	112,533	5,3
TOPLAM	23,040,000	1,110,874	4,8

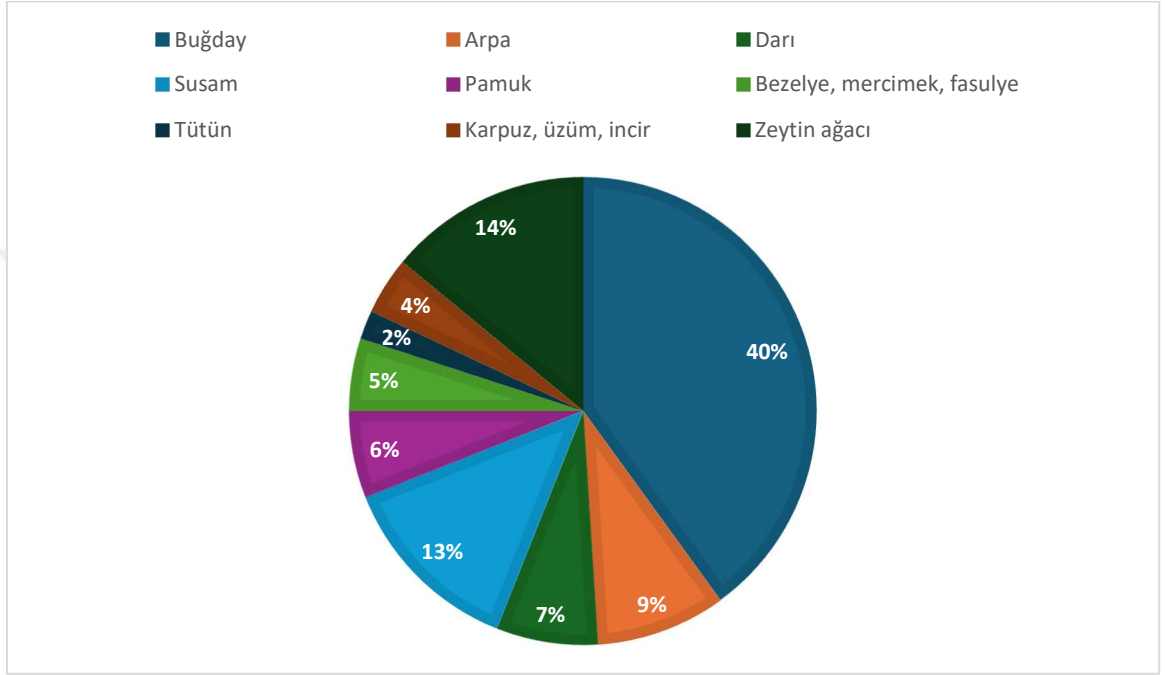
Kaynak: (Güran, 2017: 183).

Tablo 1'e göre, 1909 yılında Bilâd-ı Şam bölgesinde 23,040,000 hektar arazi bulunmaktadır. Bu arazinin sadece yüzde 4,8'i ekilmektedir. Vilayet bazında ise en yüksek ekili arazi yüzdesi yüzde 9,8 ile Beyrut Vilayetine aittir, en düşük ekili arazi oranı yüzde 3,5 ile Suriye Vilayetine aittir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin önemli zirai üretim merkezlerinden biri olan Bilâd-ı Şam'da tarımsal üretimin ne kadar düşük ölçekte kaldığının göstergesidir.

¹² Mısır ve Suriye bölgelerinde kullanılan eski bir alan ölçü birimi olan "feddan", Arapça'da "öküz" veya "bir çift öküz" anlamında gelmektedir. Ancak yaygın olarak bir çift öküzün yıl boyunca sürülebilir arazi miktarı olarak kullanılmaktadır. Bu tanımda belirtilen arazi miktarı toprağın verimliliği ve arazinin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, dağlık veya hafif engebeli bölgelerde, bir çift öküzün işleyebileceği ortalama alan 30 ila 40 dönüm arasında değişirken, düzlüklerde bu miktar 30 ila 36 dönüm arasındadır (Kallek, 1995:293; NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 234-235).

1 feddan ölçüsündeki araziden kabaca 200 kile buğday, 50 kile arpa, 75 kile darı ve 40 kile susam verimi alınmaktaydı. Ekili arazilerin çeşitli mahsul türlerine ayrılan oranı bölgeden bölgeye değişmekteydi (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 235-236). Örneğin; Akka ve Nablus'un verimli bölgelerinin 1866-1871 yılları arasında tarım ürünlerinin dağılım ortalaması şu şekildedir:

Grafik 1: 1866-1871 yılları Arasında Akka ve Nablus Bölgelerindeki Ekili Arazilerin Ürünlere Göre Oranı

Kaynak: (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 236)

Amerikalı Konsolos J. Baldwin Hay tarafından kaleme alınan raporda, Akka ve Nablus bölgelerindeki ekili arazilerde üretimi yapılan ürünlerin sadece yüzdelik oranları yer almaktadır. Buna göre, toplam ekili arazilerin yüzde 49'una buğday ve arpa, yüzde 12'sine darı, mercimek, fasulye, bezelye ekilmiştir. Yani ekili arazilerin yüzde 61'i hububat ve baklagil ürünlerine ayrılmıştır. Tahıl ürünlerinin dışında ekili arazilerin yüzde 6'sına pamuk, yüzde 5'ine tütün, yüzde 13'üne susam, yüzde 5'ine karpuz, üzüm ve incir ile geriye kalan yüzde 14'üne zeytin ekilmiştir. Bu rapordan da anlaşılacağı üzere, tarım üretiminde tahıl ürünleri birinci sırada yer almaktadır. Ardından iklim açısından oldukça elverişli olan bölgede susam ve zeytin gibi yağ bitkileri üretimde ikinci sıradadır. Pamuk ve tütün gibi endüstri bitkilerinin üretimi ise yağ ve hububat üretimine kıyasla az oranda yapıldığı dikkat çekmektedir.

Ekim sisteminin uygulanması sırasında kullanılan tarım aletleri Roma dönemindeki aletlerle aynı seviyede kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerindeki çiftçiler gibi fellahlar da ağaçtan yapılmış saban, orak, tırpan, çapa ve sürgü gibi tarım aletlerini kullanıyorlardı. Bu

aletlerin yanında toprak sürme, ürün harmanlama, harman sonrası ürünleri ambarlara taşıma gibi işlemlerde öküz, at, katır gibi hayvanların işgücünden yararlanılmaktaydı (Binbaşı Hüseyin Efendi, 1885: 52; Güran, 2019: 96-98). Özellikle 1870'lerden sonra bölgede buharla çalışan harman makineleri, döner pulluk, kültivatör gibi modern tarım aletleri kullanılmaya başlanılsa da bu aletlerin kullanımı daha çok özel çiftlikler, devletin oluşturduğu Hazine-i Hâssa çiftlikleri ile Filistin bölgesindeki Alman ve Yahudi tarım kolonileriyle sınırlı kalmıştır. (Aaronsohn, 1995: 444; Quataert, 2006: 971).

1.3.1.2. Tarım Faaliyetlerini Etkileyen Faktörler

Bilâd-ı Şam toprakları tarımsal açıdan oldukça büyük bir potansiyele sahip olsa da birtakım sebeplerden ötürü buradan yeterli verim elde edilememektedir. Bu sebeplerden ilki iklime bağlı doğal afetlerden oluşmaktaydı. Bu doğal afetlerin başında kuraklık geliyordu. Ürünlerin kaliteli olması yağmur mevsimi boyunca yağmurun bolluğuna ve ne kadar süre yağdığına bağlıydı. Bu yağmurların az veya geç yağması kuraklığa neden oluyordu. Bu durum fellahların karşılaştığı önemli bir doğal sorundu. Kuraklık bazen bölgedeki küçük bir alanda meydana gelirken, bazen tüm bölgeyi etkileyecek şekilde gerçekleşebiliyordu. Örneğin, 1879 yılında Filistin, Kudüs, Beyrut, Halep bölgelerinde büyük bir kuraklık sebebiyle hasat bölge halkının ihtiyacının karşılayamayacağı kadar az miktarda gerçekleşmiş, bu yüzden Osmanlı Hükümeti zahire ihracının geçici olarak yasaklanması kararını almıştı (BOA, HR. SYS, 406/39; BOA, HR. TH., 32/91). 1883 yılında buğday için gerekli olan son yağmurların Filistin bölgesinde görülmemesi dolayısıyla mahsul yetersiz kalmış, bunun üzerine buğday fiyatları hızla yükselerek halkın kıtlık çekmesine neden olmuştu (NARA, M453, Roll 3, 18 Ekim 1883: 3-4). Yine, 1887 yılında Halep Vilayetinde meydana gelen kuraklık dolayısıyla devlet hem halkın tüketim hem de üretim yapması amacıyla tohumluk ve yemeklik zahire temin etmişti (BOA, DH.MKT., 1463/20; BOA, DH.MKT., 1464/108). Kuraklığın yanında, şiddetli soğuklar nadiren de olsa tarım üreticilerini zor durumda bırakabiliyordu. Örneğin, 1863 ve 1878 yıllarında Halep Vilayeti civarında meydana gelen yoğun kar yağışı ve şiddetli soğuklar bölgedeki tarım üretimini olumsuz olarak etkilemişti (Bayraktar, 2004: 34; Ruppın, 1918: 14).

Bilâd-ı Şam halkının don, dolu, kuraklık gibi iklim kaynaklı sorunların dışında karşılaştığı bir diğer önemli doğal afet ise çekirge istilaları olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bilâd-ı Şam'ın muhtelif yerleşim yerlerinde çekirge istilaları meydana gelmiştir. 1852 ve 1862-1863 yıllarında meydana gelen çekirge istilaları kolaylıkla bertaraf

edilmiştir. 1887/1888-1912 yılları arasındaki 25 yıl ise Bilâd-ı Şam'ın¹³ en yoğun olarak çekirge istilalarına kaldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte tarımsal verimliliği arttırmak ve çekirge istilasını önlemek amacıyla Osmanlı Devleti birtakım düzenlemeler yapmış, bu düzenlemeler çerçevesinde faaliyetler yürütmüştür. Bu bağlamda, devlet ziraat bütçesinden tahsisat ayırarak bölgeye ziraat müfettişleri atamıştır. Bölge idarecileri, bölge halkı, ziraat müfettişleri ve devlet tarafından ilgili bölgeye gönderilen amele taburları Halep, Urfa, Beyrut, Nablus, Kudüs gibi Bilâd-ı Şam coğrafyasındaki pek çok noktada çekirge yumurtalarının itlaf edilmesi için koordineli şekilde çalışmışlardır (BOA, DH.MKT. 2181/42; Taştekin, 2023: 263; Yıldırım, 2024: 547)

Bölgede tarım üretiminin maksimum düzeyde yapılamamasının ikinci sebebi, üretim yöntemi ve araçlarından kaynaklanmaktaydı. Bölgede tarım üretimi denildiği zaman akla sabanı öküz, bargir, katır gibi hayvanlara bağlayarak toprağı kazmak, üzerine tohum serpmek, geri kalan her şeyi doğaya bırakmak ve hasat sonrası toprağı nadasa bırakmak geliyordu. Üretimi geliştirmek adına gübre kullanımı, tohum ayıklama veya seçme, iyi cins tohum kullanma gibi yöntemler tercih edilmiyordu. Sulama ise genellikle iklim şartlarına bağlıydı (Güran, 2019: 77; Issawi, 1988: 310). Özellikle dağlık bölgelerdeki fellahlar sadece kışlık mahsul yetiştirmeyi tercih ettiğinde, sonbahar mevsiminde ekim yaz mevsiminde ise ürün biçme ve harmanlama yaparak bir yıl içerisinde ortalama dört ya da beş ay çalışıyordu. Kışlık mahsulün yanında yaz mahsullerini yetiştirmek isteyen fellahlar bir sene içerisinde nispeten daha fazla çalışmak durumunda kalsa dahi tercih ettiği ilkel yöntemler dolayısıyla belli bir süre üretim yapmadan vakit geçiriyordu (Issawi, 1988: 311). Bu durum da mevcut üretimi arttırmak için risk alarak herhangi bir değişikliğe gitmeyen çiftçilerin zirai üretimi sadece geçimlik düzeyde kullanmasına yol açıyordu (Baskıcı, 2003: 31).

Tarım üretiminin gelişmesinin önündeki bir başka engel Osmanlı Devleti'nin tarım ürünlerinden tahsil edilen öşür vergisinin yüksek olmasıdır. Osmanlı ekonomisinin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı olması dolayısıyla öşür vergisi Osmanlı bütçesinin önemli gelirlerinden biriydi. Tanzimat dönemine kadar öşür iltizam yöntemiyle toplanılıyordu. Tanzimatla bu verginin tahsili pek çok kez değişime uğradı. Önce, iltizam kaldırılarak tahsilat işlemi kısa bir süre muhassıl adı verilen resmi memurlar tarafından emaneten idare usulüne göre gerçekleştirildi. Bu usul 1843 yılına kadar sürdürüldü ve muhassılların yetersizliği dolayısıyla gerek hazinenin zarara uğraması gerekse halkın şikayetçi olması sebebiyle iltizam

¹³ Bilâd-ı Şam coğrafyasında çekirge istilalarının en yoğun olarak görüldüğü yer Halep Vilayeti olmuştur. Halep Vilayeti bünyesinde meydana gelen çekirge istilaları ve bu istilaları önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Bayraktar, 2007: 193-197 ; Yıldırım, 2024).

yöntemine tekrar dönüldü. 1843-47 yılları arasında ikişer yıllık maktuan ihale yoluyla idare denendikten sonra, 1847’de tahmis yöntemine geçildi ve beş yıllık öşür bedeli toplanıp beşe bölünerek halktan tahsil edilmeye başlandı. Ancak bu sisteme 1853 yılına kadar devam edildi ve 1856’dan 1880’lere kadar hem emanet hem de iltizam usulü mahallî olarak sürdürüldü (Çakır, 2012: 52; Tabakoğlu, 2007: 101-102).

Bilâd-ı Şam’da vergi tahsili bölgeden bölgeye değişiklik gösteriyordu. Örneğin, Beyrut Vilayetinde Tanzimat’a kadar 1/3 ile 1/10 arasında değişen oranlarda öşür alınırken, 1840 yılından sonra toprağın verimliliği göz önünde bulundurulmayarak vilayetin her yerinde tarım üretimi yapan fellahtan 1/10 nispetinde öşür vergisi tahsilatı yapıldı. 1884-85 yılından sonra maktuan ve emaneten vergi alımına devam edildi (Çelik, 2010: 22). Suriye Vilayetinde öşür vergisi önce iltizam usulüyle toplanılsa da 1870’lerin sonuna doğru tahmis usulüne göre toplanıldı. Bu usulün benimsenmesiyle birlikte tarım ürünlerinde artış meydana gelse de halk bu vergi usulünden memnun değildi (K. Koç, 2020: 307). İngiltere’nin Şam Konsolosu Thomas Sampson Jago’nun 1878 yılında ve ABD’nin Beyrut Konsolosu Erhard Bissinger’in 1886 yılında hazırladıkları raporlara göre, hükümet bu vergiyi hem toprağın verimliliğini hem de senelik hasat durumunu göz önünde bulundurmadan tahsil ediyordu. Halkın vergiyi ödeyememesi durumu devlet görevlilerinin haciz işlemi başlatmasına neden oluyordu. Bu durumdan kaçınmak için halk ya borç para temin etmek ya da malını mülkünü satmak zorunda kalıyordu (House of Representatives, Congress., 1887: 1458; Issawi, 1988: 311).

Kudüs Mutasarrıflığında ise vergi iltizam usulüyle yüzde 10 oranında tahsil edilse de bu oran zaman içerisinde yüzde 12,63’e çıkarıldı (Baraijia, 2021: 229). Vergi oranının yükseltilmesinden evvel Osmanlı Devleti’nde toprak sisteminin ıslah edilmesi amacıyla 1858 yılında Arazi Kanunu çıkartılmış, ardından bu kanunun uygulanması ve toprağın sahiplerinin adına tescil ettirilmesi için 1861 yılında Tapu Kanunu yürürlüğe girmişti. Filistin bölgesindeki arazi sahiplerinin toprakları bu kanun gereğince tescil edilmeye başlanılınca, fellahın büyük birçoğu kendilerinden daha fazla vergi alınacağı düşüncesiyle topraklarını bölgede bulunan şeyhlerin veya nüfuzlu aileleri üzerine kaydettirerek fazla vergiden kaçmaya çalıştılar. Ancak Osmanlı Devleti’nin fellahların öngördüğü gibi bir ek vergi alımı yapmaması sonrasında fellahlar şeyhlere ya da nüfuzlu ailelere devrettikleri toprakları üzerinde herhangi bir hak talebinde bulunamamış, bunun sonucunda toprakların yeni mülk sahiplerinin emirleri altında çalışmışlardır (Hülagü, 1998: 513-514).

Tarım üretimini olumsuz olarak etkileyen bir başka faktör ise Bilâd-ı Şam’da asayiş sorunlarının yaşanmasıdır. Lübnan ve Anti-Lübnan Dağları arasında kalan bölgede Maruni ve Dürziler arasında meydana gelen çatışmalar sadece tarım üretimini değil, aynı zamanda ticari

faaliyetleri de olumsuz olarak etkiledi. Maruni-Dürzi çatışmasının haricinde özellikle Halep, Şam ve Kudüs bölgelerinde yüzyıllardan beri süregelen bedevi saldırıları 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam etti. Örneğin, Bedeviler Anti-Lübnan Dağları'nın doğu eteklerindeki verimli tarım arazilerinin bulunduğu köyleri basarlardı. Hasat zamanı çiftçilerin ürünlerini, diğer mevsimlerde de hayvan sürülerini çalarlardı (Mordtmann, 1999: 216-217). Bedevi akınlarını önlemek için asker göndererek bölgede birtakım güvenlik önlemleri alan devlet, zirai üretimin gerçekleşmesi için de gerekli olan modern tarım aletlerini çiftçilere dağıtma çabasına girmiştir. Bu tedbirler bölge tarımının gelişmesine olanak sağlasa da bölgedeki bazı çiftçiler ekili arazilerini bırakarak ABD, Brezilya, Arjantin gibi ülkelere göç etmişlerdir (Genç ve Bozkurt, 2015; House of Representatives, Congress., 1874: 1190).

1.3.1.3. Bilâd-ı Şam'da Yetiştirilen Tarım Ürünleri

1.3.1.3.1. Tahıl Ürünleri

19. yüzyılda tahıl yetiştiriciliği Bilâd-ı Şam'ın en önemli üretim faaliyetlerinden biri olmuştur. Tahıl her şeyden evvel başlıca besin kaynağıydı. Bölge nüfusunun ortalama günlük gıda tüketiminin en az yüzde 50'sini tahıl ürünleri oluşturuyordu. Bununla birlikte, toplam ekili alanlar içerisinde en fazla tahıl üretimi yapılıyordu. Bu üretim esnasında kullanılan işgücü toplam üretken nüfusun büyük bir kısmına karşılık gelmekteydi. Tahıl ürünleri aynı zamanda Bilâd-ı Şam ekonomisinin en önemli metasıydı. Çalışan kesime ücret yerine verilen ürünler arasında yer alan tahıl, özellikle şehir-kırsal arasındaki nakit akışının sağlanması ve mevsimsel istihdamın belirlenmesinde önemli rol oynamaktaydı. Bölge halkının da belirttiği gibi “*Şam'da her şey buğdaydandır (fi eş-Şam, külli şai'in mine'l-kamh)*” yani buğday başta olmak üzere tahıl ürünleri Bilâd-ı Şam ekonomisinin temelini oluşturmaktaydı (Schilcher, 2009: 181-182).

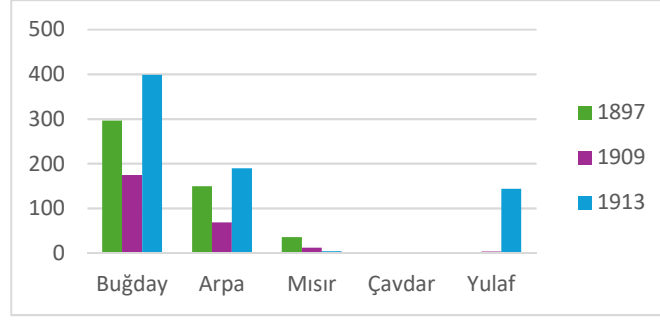
Bölgede pek çok tahıl ürünü yetiştiriliyordu. Bu ürünler içerisinde en temel tahıl ürünü buğdaydı. Bölgenin ana buğday üretim merkezi Havran Ovası olup burada yıllık ortalama 250.000 ton buğday üretimi yapılmaktaydı. Bu miktarın bir kısmı Şam, Beyrut, Lübnan ve Filistin'in ihtiyacının bir bölümünü karşılarken bir kısmı da diğer ülkelere ihraç ediliyordu. Havran Ovası'nın yanında Esdrelon Ovası ve Bekaa diğer önemli buğday üretim bölgeleriydi. Bu üç bölge haricinde Sayda, Halep, Akka çevresinde, Lazkiye'nin doğusunda ve Beyrut'ta da buğday üretimi yapılıyordu. Bilâd-ı Şam'da en yaygın olarak Havran Ovası'nda *Havran buğdayı*, Bekaa'da kırmızı ve beyaz cins *Salamuni (Salamouni) buğdayı* ile *Douchani buğdayı*, Şam bölgesinde *Baladi, Nursi ve Douchani buğdayı*; Esdrelon Ovası'nda ise *Baladi ve Nursi buğdayı* yetiştiriliyordu. Buğday ilk şiddetli yağmur yağdıktan sonra genelde aralık veya ocak ayında ekilirdi. Buğdayın hasadı kıyı ovalarında Mayıs sonunda, dağlık bölgelerde biraz daha

geç gerçekleştirilirdi. Ekim zamanı fellahlar, bankacılar ve varlıklı tüccarlardan yüzde 10 ila yüzde 15 arasında değişen faiz oranında kredi alarak üretim yapıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde oldukça yaygın olan “*selem*” uygulamasında tüccar fellahın hasat sonunda elde edeceği ürünü piyasa fiyatının altında belirlenen bir fiyatla kendisine satması karşılığında bu krediyi verirdi. Fellahlar hasat zamanında ve ürün kaldırılmadan evvel önce devlete öşür vergisini, ardından da ekim zamanı kredi aldığı bankacı ve tüccarlara faiziyle birlikte ödemesini yapardı. Geriye kalan mahsulü de satarak geçimini sağlamaya çalışırdı (Güran, 2019: 162; House of Representatives, Congress., 1887: 1460; Issawi, 1988: 311; Ruppın, 1918: 16). Buğday fiyatları hem ürünün kalitesine hem de Bilâd-ı Şam'ın iç ve kıyı bölgelerine göre farklılık göstermekteydi. Örneğin, 1886 yılında Bilâd-ı Şam'ın kıyı kesiminde buğdayın piyasa fiyatı, 60 pound'a eş değer olan kile başına 1,22 ila 1,55 dolar arasında değişiyordu. İç bölgelerde ise bu fiyat daha düşüktü (House of Representatives, Congress., 1887:1460)

Buğdaydan sonra bölgede yetiştirilen ikinci önemli tahıl ürünü arpaydı. Bu ürün Humus, Hama, Gazze, Beerşaba çevresi başta olmak üzere tüm bölgede yetiştirilmekteydi. En yaygın olarak yetiştirilen çeşitler ise *Eoumi arpası*, *Arabi arpası*, *Hama* ve *Humus arpası*, *Halep arpası*, *Gazze arpası*ydı. Buğdaya kıyasla arpa üretimi daha düşük ölçekte yapılmakta, bölge talebi karşılandıktan sonra Cezayir ve Trablusgarp ile İngiltere'ye ihraç edilmekteydi. Bilâd-ı Şam arpası İngiltere'de özellikle bira ve viski üreticileri tarafından tercih ediliyordu (House of Representatives, Congress., 1887: 1460; Ruppın, 1918: 16).

Buğday ve arpanın dışında mart veya nisan ayında ekimi yapıp ağustos veya eylül ayında hasat edilen darı, bölge halkı tarafından genellikle ekmek yapmak için kullanılmaktaydı. Bölge halkının talebinin karşılanması sonrası elde kalan darı ise Cezayir ve Malta ile İngiltere'deki içki fabrikalarına ihraç edilirdi. Mısır ise darının $\frac{1}{4}$ oranında Bilâd-ı Şam bölgesinin çok az bir kısmında yetiştirilmesinden mütevellit diğer tahıl ürünlerine kıyasla ticari açıdan az önemi haizdi. Bu ürünlerin yanında yulaf ve çavdar da az da olsa üretimi yapılan diğer tahıl ürünleriydi (House of Representatives, Congress., 1887: 1460; Ruppın, 1918: 16-17).

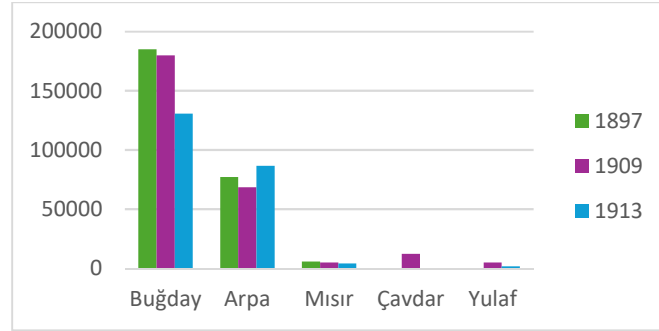
Grafik 2: 1897, 1909 ve 1913 yıllarında Suriye Vilayetinde Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)

Kaynak: (Güran, 2017:174-251).

Yukarıda bahsi geçen tahıl ürünlerinin 1897, 1909 ve 1913 yıllarında Suriye, Halep, Beyrut Vilayetleri ile Kudüs Mutasarrıflığı sınırları dahilindeki ekiliş alanları ve bu alanlardan elde edilen üretim miktarlarına bakılırsa, Suriye Vilayetinde 1897’de 8.776.563 dönüm araziye buğday, 2.084.520 dönüm araziye arpa, 38.800 dönüm araziye mısır ve 8.750 dönüm araziye çavdar ekilmişken, yulaf ekilmemiştir (Güran, 2017: 173). Ekim yapılan bu alanlardan (grafik 2) 296.099 ton buğday, 149.501 ton arpa, 35.323 ton mısır ve 1.216 ton çavdar elde edilmiştir (Güran, 2017: 174). 1909’da 2.055.872 dönüm araziye buğday, 987.470 dönüm arpa, 98.600 dönüm mısır, 29.300 dönüm yulaf ekilmiştir. Bu sene içerisinde çavdar ekilmemiştir (Güran, 2017: 191). 1897 yılına kıyasla buğdayın $\frac{1}{4}$, arpanın $\frac{1}{2}$ oranında ekimi azaldığı dikkat çekmektedir. Ekili mısır arazisi ise $\frac{1}{2}$ oranında artmıştır. Bu sene çavdar ekimi gerçekleşmemiş, onun yerine yulaf ekilmiştir. Bunun ise temel sebebi Konsolos Jesse B. Jackson’a göre, çekirge sürülerinin mahsulleri mahvetmesinden kaynaklıdır (United States. Bureau of Manufactures, 1911: 876). Ekili arazi oranlarında meydana gelen bu değişiklik doğal olarak elde edilen mahsul miktarını da etkilemiştir. Buna göre, (grafik 2) 174.928 ton buğday, 68.616 ton arpa, 11.746 ton mısır, 3.319 ton yulaf üretimi yapılmıştır. (Güran, 2017: 193). Her ne kadar ekili mısır arazisinde artış meydana gelmiş olsa da 1897’de elde edilen hasada kıyasla 1909 yılı hasadı düşük oranda kalmıştır. 1913 yılında ise Vilayette 3.934.400 dönüm buğday, 1.657.785 dönüm arpa, 23.700 dönüm mısır, 1.210 dönüm yulaf ekilmiş olup, çavdar ekilmemiştir (Güran, 2017: 247). Tıpkı 1909 yılında olduğu gibi çavdar yerine yulaf ekimi gerçekleşmiştir. 1909 yılına kıyasla buğday ve arpa ekimine ayrılan arazi miktarı yarı yarıya artış göstermiş, mısıra ayrılan arazi miktarı neredeyse $\frac{1}{4}$ oranında azalmıştır. Bu yıl yulaf üretimi için ayrılan arazi miktarı ise 1909 yılına kıyasla oldukça düşüktür. Buna göre, vilayette (grafik 2) 398.859 ton buğday, 189.797 ton arpa, 4.027 ton mısır ve 144 ton yulaf üretimi yapılmıştır (Güran, 2017: 251).

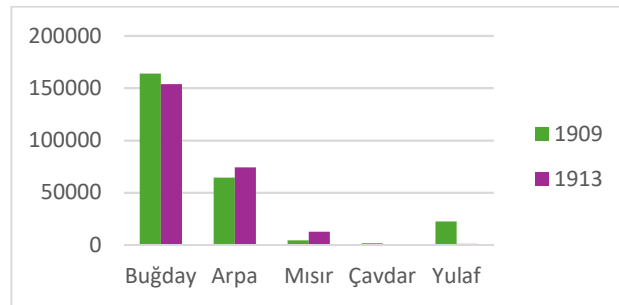
Grafik 3: 1897, 1909 ve 1913 yıllarında Halep Vilayetinde Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)

Kaynak: (Güran, 2017: 174-251)

Halep Vilayetinde 1897’de 1.100.000 dönüm araziye buğday, 400.000 dönüm araziye arpa, 15.000 dönüm araziye mısır ekilmiş olup, çavdar ve yulaf ekilmemiştir (Güran, 2017: 173). 1909’da 1.698.747 dönüm buğday, 771.516 dönüm arpa, 34.450 dönüm mısır, 22.650 dönüm yulaf ve 110.050 dönüm ise çavdar üretimine ayrılmıştır (Güran, 2017: 191). 1913 yılında 1.028.299 dönüm buğday, 640.702 dönüm arpa, 108.336 dönüm mısır ve 21.623 dönüm yulaf ekimi gerçekleşmiş olup, bu sene çavdar yetiştirilmemiştir (Güran, 2017: 247). Bu üç sene aralığında en fazla buğday ve arpa üretimi 1909 yılında gerçekleşmiştir. Yine aynı sene çavdar üretimine yer verilse de 1897 ve 1913 yıllarında vilayette çavdar ekilmemiştir. 1897 yılında ekimi yapılmayan yulaf ise 1909 ve 1913 senelerinde hemen hemen aynı dönüm arazide ekimi yapılmıştır. Vilayetindeki tahıl üretim miktarlarına bakıldığında (grafik 3) ise, buğday 1897’de 184.896 ton, 1909’da 179.894 ton ve 1913 yılında 130.660 ton üretilmiştir. 1897’de 77.040 ton olan arpa üretimi 1909’da 68.616 tona düşmüş, 1913’te 86.692 tona yükselerek en çok üretim bu senede yapılmıştır. Mısır 1897’de 5.778 ton, 1909’da 5.030 ton ve 1913’te 4.087 ton yetiştirilerek hemen hemen eşit oranda üretim sağlanmıştır. Vilayetteki çavdar üretimi sadece 1909 yılında 12.171 ton olarak resmî verilerde görülmektedir. Yulaf ise 1909 yılında 4.881 ton, 1913 yılında 1.817 ton üretilerek Vilayetteki en az üretimi yapılan tahıl ürünü olmuştur.

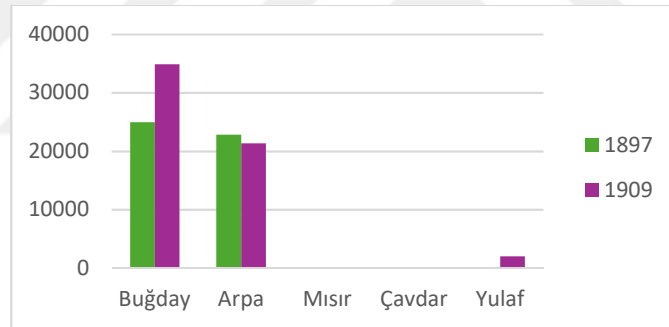
Grafik 4: 1909 ve 1913 yıllarında Beyrut Vilayetinde Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)

Kaynak: (Güran, 2017: 174-251)

Yukarıdaki grafiğe göre, Beyrut Vilayetinde 1909'da 1.576.037 dönüme buğday, 460.622 dönüme arpa, 95.570 dönüme yulaf, 24.500 dönüme çavdar ve 42.725 dönüme mısır ekilmiştir (Güran, 2017: 191). Ekim yapılan bu arazilerden elde edilen üretime bakılırsa (grafik 4), 163.958 ton buğday, 64.318 ton arpa, 4.366 ton mısır, 1.846 ton çavdar, 22.466 ton yulaf yetiştirilmiştir (Güran, 2017: 193). 1913 yılında ise 1.416.788 dönüm buğday, 612.641 dönüm arpa, 44.329 dönüm mısır, 14.550 dönüm yulaf ekilmiş olup, herhangi bir çavdar üretimi yapılmamıştır (Güran, 2017: 247). 1909 ve 1913 yıllarında vilayette çavdar hariç tüm ürünlerin ekimi yapılmıştır. Yulaf üretimine ayrılan arazinin 1913 yılında yüzde 77 oranında azalması dikkat çeken bir noktadır. Bu durum doğal olarak mahsulün az olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, 1913 yılında (grafik 4) 153.856 ton buğday, 74.156 ton arpa, 12.835 ton mısır, 1.131 ton yulaf üretilmiştir. Bu sene içerisinde vilayet genelinde çavdar üretilmemiştir (Güran, 2017: 251).

Grafik 5: 1897 ve 1909 yıllarında Kudüs Mutasarrıflığında Buğday, Arpa, Mısır, Yulaf ve Çavdarın Üretim Miktarı(ton)

Kaynak: (Güran, 2017: 174-251)

Diğer vilayetlere kıyasla en az tarım arazisine sahip olan Kudüs Mutasarrıflığında 1897'de 474.000 dönüm buğday, 740.833 dönüm arpa ekilmiş olup, bu senede mısır ve çavdar ekilmemiştir (Güran, 2017: 173). Bu arazilerden de (grafik 5) 24.961 ton buğday ve 22.827 ton arpa üretimi gerçekleşmiştir (Güran, 2017: 174). 1909'da 461.000 dönüm buğday, 328.400 dönüm arpa, 15.416 dönüm ise yulaf ekimine ayrılmıştır. Bu sene içerisinde çavdar ve mısır ekimine yer verilmemiştir (Güran, 2017: 191). 34.873 ton buğday, 21.337 ton arpa ve 2.005 ton yulaf yetiştirilmiştir (Güran, 2017: 193). İki sene arasındaki sürede buğday üretiminde artış meydana gelmiştir. Arpaya ayrılan arazi 1897'den 1909'a ½ oranında azalma göstermiş, elde edilen hasat ise 1897 yılı hasatına göre hemen hemen aynıdır. Ayrıca, Bilâd-ı Şam'ın diğer

vilayetlerinde çavdar ve mısır yetiştirilirken Kudüs mutasarrıflığında bu iki tahılın yetiştirilmediği gözlemlenmektedir.

1.3.1.3.2. Sanayi (Endüstri) Bitkileri

Bilâd-ı Şam bölgesinde tütün, pamuk, anason, kenevir, şeker kamışı ve rezene gibi sanayi bitkileri yetiştirilmekteydi. Bu bitkilerin dışında tohumu tıpkı rezene gibi ihraç edilen frenk kimyonu da Trablusşam taraflarında az da olsa üretilmekteydi. Anason, Şam yakınlarında ekilmekte ve özellikle arak üretiminde kullanılmaktaydı. Şeker kamışı üretimi Beyrut ve çevresi başta olmak üzere kıyı ovalarında yapılmaktaydı. Bu bitki şubat veya mart ayında ekilir, ekim veya kasım aylarında hasat edilirdi. Şeker kamışı üretimi sırasında bol miktarda suya ihtiyaç duyulması ve üretilen şeker kamışından düşük miktarda ekonomik getiri sağlanması gibi sebeplerden ötürü şeker kamışı üretimi büyük ölçekli olmasından ziyade sınırlı ölçekte kalmıştı (Ruppin, 1918: 18; NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 175). Kenevir ise Fırat Nehri üzerindeki Halep Vilayeti ile Şam yakınlarında yetiştirilirdi. Kenevirin sapları ve tohumlarını kullanarak üretim yapan Bilâd-ı Şam halkı kenevir tohumunu hem kümes hayvanlarına yiyecek olarak hem de yağ elde etmek için kullanılmaktaydı. Saplarının lifli olmasından ötürü genellikle bu kısımdan halat ve sicim yapılırdı. Üretimi genel olarak az miktarda olsa da kenevirden elde edilen ürünler çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerine gönderilirdi. 1872 yılında kenevirden yapılan halatların Marsilya'ya ihraç edilmesi için bir teşebbüs gerçekleşse de üretimin masraflı olması dolayısıyla bu teşebbüsün devamı gelmedi (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 172).

Yukarıda bahsi geçen sanayi ürünleri içerisinde en yaygın olarak yetiştirilen iki sanayi bitkisinden biri tütündür. Tütün bitkisi tüm Bilâd-ı Şam bölgesinde yetiştirilmekte olup Halep Vilayetinde küçük boyutta, Beyrut Vilayetinde ise oldukça büyük oranda üretilmekteydi. Nargile için kullanılan özel bir tütün türü olan *tömbeki*, Lazkiye başta olmak üzere Beyrut, Akka, Yafa, Nablus, Trablusşam ve Kudüs bölgelerinde de yetiştirilmekteydi (Ruppin, 1918: 18). Beyrut Vilayetinin tüm sancaklarında tütün üretimi yapılırsa da bu üretimin en yoğun olarak yapıldığı bölgeler Trablusşam, Lazkiye ve Cebel-i Lübnan Dağı'nın yamaçlarıydı. 18. yüzyıl sonlarından itibaren tütün üretimi yapılan bölgelere Sur ve Sayda da eklendi. Bu bölgelerde tütün üretiminden evvel pamuk üretimi yapılmaktaydı. Bu dönemde bölge valisi Cezzar Ahmet Paşa'nın pamuktan yüksek oranda vergi tahsil etmesi ve ticareti kontrol altına alması Sayda ve Sur çiftçisini tütün tarımına yönlendirdi. Bu iki bölgede yetiştirilen tütünlerin önemli bir kısmı tıpkı Lazkiye tütününü gibi Mısır ve İngiltere'ye ihraç edilmekteydi (House of Representatives, Congress., 1872: 1122). Kalite açısından Cebel-i Lübnan Dağı yamaçları ile Lazkiye bölgesinde

yetişen tütünler birinci sırada, Sayda ve Trablusşam tütününü ikinci sırada yer alıyordu (House of Representatives, Congress., 1887: 1463; Issawi, 1988: 298). Lazkiye tütününü Lazkiye bölgesindeki üreticilerin tütünün hazırlanması esnasında uyguladıkları işlemler dolayısıyla altın sarısı renk almaktaydı ve parfüm gibi kokuluydu. Özellikle bu tütün Mısır ve İngiltere’de oldukça popülerdi. Bu tütünün haricinde üreticiler tarafından “*abu riha- kokunun babası (father of scent)*” olarak adlandırılan bir başka tütün çeşidi bulunmaktaydı. Bu tütün tıpkı Lazkiye tütününü gibi altın sarısı renginde hem Şam, Halep ve Lazkiye’deki sigara fabrikalarında kullanılmakta hem de Lazkiye tütününü gibi Mısır, İngiltere ve çok az miktarda ABD’ye ihraç edilmekteydi (Cuinet, 1896: 154; House of Representatives, Congress., 1887: 1463). Bu iki türün dışında Trablusşam’a yakın Kura Nahiyesinde “*Djebelli-Cebeliye*” adıyla kaliteli bir tütün çeşidi yetiştirilirdi. Bu tür Makedonya bölgesinde yetiştirilen tütünle aynı şekilde kurutulurdu. İçildikten sonra ağızda kötü tat bırakmaması ve güzel aroması olduğu için bu tütüne rağbet oldukça fazlaydı. Ancak zaman içerisinde tütün üreticisi, Kura’da tütün yerine daha az masraflı olan arpa ve buğday ekmeye başladığı için tütün üretimi azalmıştı (Cuinet, 1896: 168; House of Representatives, Congress., 1887: 1463).

Tütün üretimi Suriye Vilayetinde de oldukça yaygındı. Ana üretim merkezleri Şam’ın köyleri, Humus, Kuneytira, Cebel-i Havran ve Aclun bölgeleriydi. Burada iki çeşit tütün yetiştirilmekteydi. Birincisi Beyrut bölgesinde de yetiştirilen *Lübnan tütününü*, diğeri ise *Hasankeyf tütününü*ydü. Rengi çok açık sarı olan bu tütünün içimi yumuşaktı. Genelde Lübnan tütününüyle karıştırılıp ucuz kalitedeki sigaraların üretiminde kullanılırdı. Tütünün kalitesi orta derece olsa da, vilayet genelinde ekilen tüm arazilerde aynı kalitede ürün alınamamaktaydı. 19. yüzyılın sonlarına doğru Tütün Rejisi, Hasankeyf tütününün üretimini terk ederek Lübnan tütününü benimsemesiyle bölgede Lübnan tütününü üretilmeye başlanmıştı (Cuinet, 1896: 329-331).

Kudüs Mutasarrıflığında ise diğer bölgelere kıyasla tek tütün çeşidi yetiştirilmekteydi. Ancak tütünün kalitesi farklılık göstermekteydi. Kalitedeki bu farklılıklar, büyük ölçüde yetiştirilen toprağın kalitesinin farklı olması, üretim yapılan arazinin konumu ve kullanılan hayvan gübresinin türüne bağlıydı. Bölgede tütün yetiştiriciliği yapan çiftçiler tütünün tadını bozduğu için inek gübresi kullanmıyorlardı. En yaygın olarak deve gübresi ve ardından tavşan gübresi kullanmaktaydılar. Deve ve tavşan gübrelerinin yanı sıra koyun ve keçi gübresi de tercih edilmekteydi. Bu bölgedeki insanların büyük kısmı tütünden ziyade tömbekiği tercih ederek, kamış veya ağaçtan yapılmış uzun çubuklu nargilelerde içerlerdi. 19. yüzyılın sonlarına doğru nargile Müslümanlar arasında daha az tercih edilirken, nargile yerini sigaraya bırakmaya başladı (House of Representatives, Congress., 1888: 1020).

Bilâd-ı Şam bölgesinde yaygın olarak yetiştirilen bir diğer sanayi bitkisi ise pamuktur. 1830'lu yıllarda İskenderun'dan Gazze'ye kadar Bilâd-ı Şam'ın tüm kıyı ovasında ve Halep Vilayetinde daha çok iç tüketime yönelik pamuk üretimi mevcuttu. Bu üretim özellikle 1861-1865 yılları arasında gerçekleşen Amerikan İç Savaşı'na paralel olarak bölgede önem kazanmaya başlamıştır (Issawi, 1988; Ruppın, 1918).

Alabama başta olmak üzere ABD'nin güney toprakları uzun yıllardır İngiltere'nin Manchester ve Lancashire gibi tekstil merkezlerinin en önemli pamuk tedarikçisi durumundaydı. ABD'de iç savaşın patlak vermesiyle ABD'nin güney bölgesindeki pamuk plantasyonları zarar görmüş ve burada pamuk üretimiyle uğraşan çiftçiler savaşa katılmışlardır. Haliyle ABD'deki pamuk üretimi de sekteye uğramıştır. Bu dönemde dünyadaki 10 milyon balya pamuk üretiminin yarısının sadece ABD tarafından gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda ABD'deki pamuk üretiminin durması sadece İngiltere için değil tüm dünyada pamuk krizinin baş göstermesine ve dünyadaki pamuk fiyatlarını yükselmesine neden olmuştur (Bilgenoğlu, 2010: 150; Güran, 2019: 56). Bunun üzerine İngiltere başta olmak üzere Avrupalı imalatçılar alternatif tedarik kaynakları bulma konusunda ciddi bir yarışa girmişler ve yüzlerini Osmanlı Devleti'ne dönerek, buradaki pamuğun geliştirilmesi için birtakım adımlar atmışlardır (Quataert, 2008: 229).

1780'lere kadar Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesi İngiltere'nin ihtiyacı olduğu pamuğu tedarik etmiş olsa da 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde mevcut tedarik İngiltere için yeterli değildi. ABD'de pamuk üretiminin durması sonrası İngiltere, buradaki pamuk üretimini teşvik etmek amaçlı *Manchester Pamuk Tedarik Derneği (Manchester Cotton Supply Association)* temsilcilerini yetkili kılarak Osmanlı Devleti ile temasa geçti (Handerson, 1934: 43). Devletle ortaklaşa hareket eden dernek, Bilâd-ı Şam bölgesi başta olmak üzere Devletin pek çok bölgesinde araştırma ve denemelere başladı. Öncelikle, Bilâd-ı Şam'da pamuk üretiminin teşvik edileceği Yafa, Hayfa, Akka, Kudüs, Baalbek, Lazkiye ve Halep bölgeleri buradaki İngiliz konsolosları aracılığıyla belirlendi (Demir Görür, 2023: 500). Ardından, 1861 yılında Manchester Pamuk Tedarik Derneği buraya pamuk tohumu ve çırçır gönderimi yaparak pamuk üretiminin artması için bir adım attı (NARA, T367, Roll 4, 15 Mart 1861: 2). Osmanlı Devleti ise bir sene sonra pamuk üretiminin teşvikini sağlamak amacıyla pamuk üreticilerine gümrük tarifelerin sabit tutulması, vergi muafiyeti, iyi cins tohum dağıtımı, pamuk üretim makinelerinden gümrük muafiyeti gibi pek çok ayrıcalık¹⁴ tanındı (Güran, 2019: 57). Bu

¹⁴ 1862 yılının başlarında Osmanlı Devleti'nin pamuk üreticilerine sağladığı ayrıcalıklar ayrıntılı olarak şu şekildedir: 1- Kullanılmayan toprakların tarıma açılması durumunda Tapu Nizamnamesinde belirtilen 1 ve 2 yıllık öşür muafiyetleri pamuk üretimi yapılması durumunda 5 yıl olacaktır. 2- Pamuk ihracatında uygulanan gümrük

gelişmeler üzerine bölgede pamuk üretimine öncelik verilmeye başlandı. Bu üretim bölgedeki fellahlar tarafından yürütüldü. Fellahların yanında, Manchester Pamuk Tedarik Derneği'nin Beyrut'ta aktif faaliyet içerisinde bulunan Anglo-Amerikan Yardım Komitesi'ne bölgede ikamet eden ve toprak sahibi olan Amerikalı misyonerlerin yönetimi altında yoksul mültecilerin istihdam edilerek pamuk üretimi yapılmasına dair teklif sunsa da Yardım Komitesi'nin bu teklifi reddetmesiyle bu girişim sonuçsuz kaldı (NARA, T367, Roll 4, 15 Mart 1861: 1).

Tablo 2: Halep, Suriye, Yafa, Hayfa, Akka, Sayda, Baalbek'teki Pamuk Ekili Alanı (1863-1864)

	1863 yılında pamuk ekili alan (akre*)	1863 yılında elde edilen pamuk (libre)	1864 yılında pamuk ekili alan (akre)	1863 yılında elde edilen pamuk (libre)
Halep	310.000	2.800.000	745.000	6.160.000
Suriye Bölgesi	25.140	3.975.000	53.000	8.900.0000
Yafa	5.290	1.374.240	31.700	9.620.800
Hayfa ve Akka	4.100	1.190.000	16.000	4.300.000
Sayda	1.000	30.000-35.000	7.000	300.000-350.000
Baalbek	1.000	36.000	3.000	180.000

Kaynak: (Demir Görür, 2023:501-504).

Pamuk ziraatının teşviki için yapılan çalışmalar ivedilikle olumlu sonuçlanmaya başladı. Örneğin, Halep Vilayetinde 1863 yılında 310.000 akre alandan 2.800.000 libre, 1864 yılında ise 745.000 akre alandan 6.160.000 libre pamuk elde edildi. Pamuk ekiminin artış gösterdiği bu dönemde fellahlar susam, hint yağı bitkisi ve pirinç gibi ürünlerin ekimini bırakmaya başladı. Suriye bölgesinde ekili arazi miktarı 25.140 akre'den 53.000 akre'ye çıkartılmış, elde edilen hasat 3.975.000 libreden 8.900.000 libreye yükselmiştir. Yafa bölgesinde bulunan Yibna, Katra, Salamieh, Sakieh, İbn Abrak, Yahudieh ve Cufr Aanah köylerinin liderleri ve toprak sahipleri daha önce susam için kullanılan tarım arazisinin üçte ikisine pamuk ekmeye başladılar ve 1863'te 5.290 akre alana, 1864'te 31.700 akre alana pamuk ekilmiştir. Ekilen bu alanlardan 1863'te 1.374.240 libre, 1864'te 9.620.800 libre pamuk elde edildi. Hayfa ve Akka bölgesinde 1863 yılında 4.000 akre ekili alandan 1.190.000 libre pamuk elde edilirken, bir sene sonra ekili alan 4 kat artış göstermiş ve buna paralel olarak elde edilen hasat 4.300.000 libre olmuştur. Balçık yapılı ve sulamaya elverişli bir toprağa sahip olan Baalbek'te ekim alanı 1,000 akre'den 3.000 akre'ye çıkmış olsa da ekim zamanı ve

tarifeleri 10 yıl süreyle sabit tutulacak; pamuğun kalitesine bakılmaksızın her cins pamuktan aynı vergi alınacaktır. 3- Pamuk üretiminin yaygınlaştığı bölgelere yol, köprü gibi altyapı yatırımlarında öncelik hakkı verilmiştir. 4- Pamuk üretimi ve ayıklanması esnasında kullanılmak üzere ithal edilen araç, gereç ve makinelerden gümrük vergisi alınmayacaktır. 5- Osmanlı Devleti pamuk üreticilerine örnek olması amacıyla pamuk için gerekli olan araç, gereç ve makineler ile iyi cins tohum getirterek üreticilere dağıtacak, pamuk üreticilerine pamuk üretim metotları hakkında bilgi verecektir. 6- Pamuk üretiminin yaygın olduğu yerlerde sergiler düzenlenerek en kaliteli pamuğu üreten çiftçi ödüllendirilecektir (Güran, 2019: 57).

* 1 akre 0.04047 hektar ve 4.046,86 metrekareye eşdeğerdir (Demir Görür, 2023: 501)

metodundaki hatalar hasebiyle hasılat beklenildiği gibi olmamıştır. Sayda'da ise 1863'te 1.000 akre olan ekili arazi miktarı 1864'te 7 katına çıkartılmış ve buna paralel olarak 1863'te 30.000-35.000 libre arasında olan hasat miktarı bir sene sonra 300.000-350.000 libreye kadar artış göstermiştir (Demir Görür, 2023: 501-504).

Bilâd-ı Şam bölgesinde 1863 ve 1864 yıllarında bu kadar bol mahsul elde edildikten sonra aynı başarı ilerleyen yıllarda elde edilemedi. Bunun birtakım sebepleri mevcuttu. 1865 yılında elde edilen mahsul, tohumların önemli bir kısmını yiyen bir böcek yüzünden 1864 yılı mahsulünün 1/3'ü oranında kaldı. Başarısız mahsul dolayısıyla bölge üreticisi 1866 yılında pamuk arazileri terk etmeye başladı. 1870 ve 1871 yıllarında meydana gelen aşırı kuraklık sebebiyle yine istenilen ölçüde mahsul elde edilemedi. Meydana gelen salgın, kuraklık gibi doğal sebeplerin yanında buradan elde edilen pamuğun Amerikan ve Mısır pamuğuna kıyasla kısa ve kaba elyafli olması bölge pamuğuna olan talebin azalmasına neden oldu (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 164-165). Bu durumu düzeltebilme adına Mısır ve Amerikan pamuk tohumları bölgede denense de Mısır pamuğunun Bilâd-ı Şam ikliminden olumsuz olarak etkilenmesi ve Amerikan pamuğunun da gerek Bilâd-ı Şam toprak yapısına uygun olmaması gerekse fellahların yeterli miktarda sulama yapmaması yüzünden bu girişim de başarısızlıkla sonuçlandı (House of Representatives, Congress., 1887: 1461). Bu yüzden bölgede yapılan pamuk üretimi dünya pazarının ihtiyacını karşılayacak ölçüde üretilmeyerek kısıtlı ölçekte üretilmeye devam etti.

1.3.1.3.3. Baklagiller ve Yağ Bitkileri

Bilâd-ı Şam bölgesinde tahıl üretiminin yanında nohut, mercimek, fasulye, acı bakla, fiğ gibi baklagiller de ekilirdi. Bu ürünlerin üretiminin büyük bir çoğunluğu daha çok yerel talebi karşılayacak boyuttaydı (House of Representatives, Congress., 1871: 408). Bu ürünler kış ve yaz mahsulleri arasındaki zamanı boş geçirmemek için ekilirdi. Fasulye nisan ayında hasat edilirdi. Nohut esas olarak Marsilya ve Mısır'a ihraç edilmek amacıyla yetiştirilir ve haziran veya temmuz ayında hasat edilirdi (Ruppin, 1918: 2).

Yağ bitkisi olarak bu bölgede en çok susam ve zeytin yetiştirilmekteydi. Yeryüzünde yağı çıkartılan ilk bitki olduğuna inanılan susam bitkisi Bilâd-ı Şam'ın Urfa, Bilecik, Humus, Hama, Trablusşam, Akka, Lazkiye bölgelerinde ve Şaron ile Esdrelon Ovalarında yaygın bir şekilde ekilirdi. Bu ürün mart ve nisan aylarında ekilir, ağustos ve eylül aylarında hasat edilirdi. Narin bir bitki olması ve şiddetli yağmurlardan etkilenmesi dolayısıyla fellahlar tarafından en çok değer verilen bitkiydi. Tohumlardan sıkılan yağ, yerel halk tarafından yemek yapımı esnasında domuz yağı ve tereyağı yerine kullanılırdı. Bunun yanında tahinli helva başta olmak

üzere pek çok tatlı ve şekerleme yapımında kullanılan bir üründü. Susam bölge halkının ihtiyacını karşılamasının yanında Mısır başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin farklı bölgeleriyle Fransa'ya da ihraç edilmekteydi. (House of Representatives, Congress., 1871: 408, 1872: 1118-1121, 1887: 1460; Kabacık ve Tanrıverdi, 2022: 663; Ruppın, 1918: 2).

Zeytin ise Suriye Vilayeti başta olmak üzere, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı ve Beyrut Vilayeti sınırları dahilinde olan kıyı ovaları ile Kudüs Mutasarrıflığı sınırları içerisinde bulunan Safed, Nablus ve Nasıra bölgelerinde bulunan ovalarda yoğun bir şekilde yetiştirilirdi. Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti benimsediği tarım politikası gereğince pek çok sanayi ve yağ bitkisi üretiminin artmasına önem vermişti. Bu ürünler arasında zeytin de yer almaktaydı. Bu bağlamda, 1850 yılında yeni yetiştirilecek zeytin ağaçlarından 25, aşıl原因an yabancı zeytin ağaçlarından 20 seneliğine öşür vergisi istisnası tanındı (Güran, 1999: 310). Devletin gerçekleştirdiği bu teşvik Bilâd-ı Şam bölgesinde işe yaramış, zira Amerikalı Konsolos J. Baldwin Hay 1872 yılında hazırladığı raporunda Lazkiye-Yafa kıyı şeridi bölgesinde yeni zeytin plantasyonlarının oluşturulduğunu belirtmişti (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 163). Zaman içerisinde bölgedeki zeytin üretimi artış göstermeye devam etmiş, 1909 yılında Halep bölgesinde 6.258.000 adet, Beyrut Vilayetinde 4.187.000 adet ve Kudüs Mutasarrıflığında 3.594.000 adet zeytin ağacı üretimde kullanılmıştı (Güran, 2017: 214-215).

Sene içerisinde iki ya da üç kez toprağın sürülmesiyle sınırlı bir şekilde az bakım gerektiren zeytin ağacının hasadı eylül veya ekim aylarında yapılırdı. Fellahlar zeytini toplarken sopalarla ağaçtan düşürme yöntemini tercih ederlerdi. Bu da zeytin dallarına zarar verdiğinden ötürü ikinci sene zeytin verimi düşük olurdu. Şam çevresinde yetiştirilen zeytinler büyük ve yeşil olmakla birlikte çok sulu değildi. Diğer yandan Sayda bölgesinde yetiştirilen zeytinler küçük ve siyah olmasına karşın yağ açısından oldukça zengindi. Toplanan zeytin yeşil olarak saklanır, sabun ve yağ üretimi için kullanılırdı. Elde edilen zeytinyağı kalitesinin İtalya'da üretilen zeytinyağı kalitesine eşdeğer olduğunu belirten Konsolos Hay, zeytinyağın hem yemeklerde hem de aydınlatma için kullanıldığını da raporunda belirtmiştir. 1870'li yıllardan itibaren Bilâd-ı Şam bölgesinde ABD'den getirilen petrol yağının aydınlatmada kullanılmaya başlanması üzerine zeytinyağının aydınlatma amaçlı kullanımı büyük ölçüde azalmıştır (House of Representatives, Congress., 1887: 1463; NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 163).

Bu bölgede üretilen zeytin ve zeytinyağı ilk olarak bölge halkının ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla kullanılır ve arta kalan ürünlerin bir kısmı Mekke ve Medine'nin ihtiyaçlarını karşılamak için ayrılırdı (Doğan, 2007: 41). Sayda bölgesinde üretilen zeytin ve zeytinyağı Mısır'a gönderilirken, Lazkiye bölgesinde üretilen zeytinyağı genellikle İstanbul

hariç Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerine gönderilirdi (House of Representatives, Congress., 1872: 1128; 1873: 854). Yafa, Akka ve Hayfa bölgelerindeki zeytinyağı ise rafine edilmiş ve rafine edilmemiş olarak ayrı kalemde ihraç edilmekteydi. Rafine edilmiş zeytinyağı ABD'ye, rafine edilmemiş zeytinyağı ise Fransa başta olmak üzere İngiltere ve Mısır'a ihraç edilirdi. Özellikle Fransa 1873 yılından beri Yafa bölgesinin en önemli zeytinyağı alıcısı konumunda olarak her sene düzenli olarak buradan zeytinyağı alımı gerçekleştirilmekteydi (House of Representatives, Congress., 1874: 1110; 1892: 351; 1899: 1186).

1.3.1.3.4. Meyveler

Bilâd-ı Şam'ın elverişli ikliminden dolayı bu bölgede incir, elma, armut, şeftali, kayısı, nar, kırmızı dut, badem, ceviz, fıstık (antepfıstığı/şamfıstığı), hünnap, harnup, hint inciri, ayva, karpuz, kavun, erik, hurma, limon gibi çok çeşitli meyve yetiştirilmekteydi. Yetiştirilen bu meyveler halk için önemli bir besin kaynağı oluşturmaktaydı. Zira işçi sınıfı ve fakir kesim genellikle günlük yemeklerini bir parça ekmek ve üzüm veya incirle yapmaktaydılar. Yetiştirilen meyveler aynı zamanda ülkenin farklı bölgelerine ve farklı ülkelere ihraç edilirdi. Harnup, Şam ve Sayda'da şurup haline getirilir ve bir kısmı ihraç edilirdi. (House of Representatives, Congress., 1865: 654; 1888: 1020; Ruppın, 1918: 20). Kayısı ise pestil veya kuru kayısı formunda Mısır ve İstanbul'a gönderilirdi. Kayısının sadece meyvesi değil aynı zamanda çekirdek ve tohumları da ticari değere sahipti. Çekirdek ve tohumlar Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın pek çok kentine ihraç edilmekteydi (House of Representatives, Congress., 1872: 1121).

Yukarıda belirtilen meyvelerin haricinde bölge ihracatında önemli rol oynayan iki meyve daha üretiliyordu. Bu meyvelerden ilki limon, portakal ve turunçtan müteşekkil narenciyelerdi. Narenciye ürünleri Bilâd-ı Şam'ın tüm vilayet ve mutasarrıflıklarında yetişse de Sayda, Trablusşam ve Yafa bölgelerinde yetişen portakallar oldukça popüler bir hal almıştı. Bilâd-ı Şam'da şekil ve renklerine göre ayırt edilebilen üç tür portakal türü yetiştirilmekteydi. Bunlar, yuvarlak, iri kabuklu, çok etli, bol sulu ve geç olgunlaşan *Belady*; tıpkı yumurtaya benzer uzun, ince kabuklu ve erken olgunlaşan *Shamonty* ve diğer türlere kıyasla en iyi tada sahip olan *Bisry* türüydü ("Jaffa Orange", 1894). Trablusşam bölgesinde yetiştirilen portakalların ticaretini tarım işçiliğinden tüccarlığa yükselmiş Türk tüccarlar gerçekleştiriyordu. Buradaki portakallar Odessa, İstanbul ve İzmir Limanlarına gönderilmekteydi (House of Representatives, Congress., 1873: 859, 1886: 1046).

Bilâd-ı Şam bölgesinin portakal ihracatının merkezi ise Yafa Limanı'ydı. Filistin bölgesinde antik çağlardan beri var olan narenciye ağaçları 19. yüzyıldan itibaren ticari bir meta

olarak önem kazanmıştı. Bu yüzyıla kadar daha çok Müslüman elitlerin bahçelerinde geleneksel yöntemle üretilen Yafa portakalı, kalın kabuğunun uzak mesafelere taşınabilme avantajı sağlaması ve uzun süre meyvenin suyunu muhafaza edebilmesi hasebiyle 1850’li yıllardan itibaren Avrupalıların dikkatini çekti. Bununla birlikte 1858 yılında yürürlüğe giren Arazi Kanunnamesi ile miri statüden mülk statüsüne dönüştürülen bu bölgedeki toprakların çoğu portakal bahçesi olarak kullanılmaya başlandı. Haliyle, 1850-1880 yılları arasında Yafa bölgesinde narenciye bahçesi sayısı artmaya başladı. Amerikan konsolosluk belgelerinde 1880’lerin başında her biri iki ila altı dönüm arasında değişen 500 bahçede 800.000 ağacın bulunduğu ifade ediliyordu. Bu faaliyetlerin yanında, 1878 yılından itibaren bölgeye Yahudilerin gelerek tarım kolonileri kurması portakal üretiminin daha sistematik ve planlı bir şekilde gelişmesine yol açmıştı. Nitekim 1890’lı yıllara gelindiğinde hem bölgedeki portakal üretimi ciddi artış göstermeye başladı hem de bölgedeki Müslümanlarla Yahudiler arasında ‘portakal’ ticari bir rekabet ürünü haline geldi. (Owen, 2009: 178; Yaşayanlar, 2016: 205-207).

20. yüzyıla gelindiğinde bölgedeki portakal ağacı sayısı İngiliz konsolosluk belgelerine göre 1.000.000 adeti buldu. Dikili ağaç sayısının bu kadar artış göstermesine paralel olarak bu süreçte bölgedeki sulama sisteminin geliştirilmesine yönelik pek çok faaliyet yürütüldü. Yafa’daki portakal bahçeleri çift sıra kovalarla donatılmış su çarkı ile sulanmaktaydı. Bu çarkın çevrilmesinde 3-5 katırdan faydalanılıyordu. Bu yöntemin büyük arazileri sulamasında yetersiz kalması üzerine 20. yüzyılın başlarından itibaren derin kuyulardan su pompalayabilmek için ithal petrol motorları kullanılmaya başlandı (British House of Commons Parliamentary Papers, 1901: 6).

Bölgede portakal üretimi bu kadar gelişirken, Avrupa ülkeleri Yafa portakalına oldukça fazla ilgi göstermeye başladı. Bu devletler arasında en fazla ilgi İngilizler tarafından gösterildi. Öyle ki İngiltere pazarında Yafa portakalına olan talebin artması üzerine Yafa bölgesindeki üreticilere hizmet veren İngiliz menşeli gemicilik şirketi sayısı artış göstermeye başladı. Bu da düzenli sefer sayısının artması anlamına geliyordu. Bununla birlikte, İngiliz firmaları bölgedeki üretimin artması amacıyla üreticilere avans ve kredi desteği sağladılar (Buheiry, 1981: 73). Bu şekilde İngiltere Yafa portakalının en büyük alıcısı konumuna geldi ve 1907-1908 yılı Yafa Limanı’ndan ihraç edilen 716.000 kasa portakalın 515.000 kasası İngiltere’ye gönderildi. Geriye kalan 96.000 kasa Mısır’a, 16.000 kasa Avusturya-Macaristan’a, 14.000 kasa Rusya’ya, 6.000 kasa Almanya’ya ve 2.000 kasa Fransa’ya ve 67.000 kasa Osmanlı Devleti’nin muhtelif bölgelerine ihraç edildi (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1909: 671).

Portakalın dışında bölge ihracatında dolaylı olarak rol oynayan bir diğer meyve ise üzümdü. Bilâd-ı Şam'ın hemen hemen her yerinde yetiştirilen üzüm bölgenin coğrafi durumuna göre temmuz ile kasım ayları arasındaki çeşitli zaman diliminde olgunlaşırdı. Bu meyve çabuk bozulduğu için Bilâd-ı Şam bölgesinde genellikle taze şekilde tüketilirdi. Ayrıca Bilâd-ı Şam genelinde üzüm kurutulur ve kuru üzüm satışı da yapılırdı (Ruppin, 1918: 19). Üzümün bu şekilde tüketilmesinin haricinde bu meyve şarap yapımında da kullanılırdı. Başlarda yerel ihtiyacın karşılanacağı şekilde üretilen şarap, Yahudilerin Kudüs Mutasarrıflığı bölgesinde tarım kolonileri oluşturmasıyla şarabın ticari olarak üretilmesine evrildi. Kısa süre içerisinde de şarap bölgenin en önemli ihracat kalemlerinden birini oluşturdu.

Kudüs bölgesindeki Arapların pek tercih etmediği üzüm üretimi ilk kez 1870-71 yılları arasında Yafa'nın kuzey tarafında bulunan Sarona ve Wilhelma'da Württemberg Protestan Alman Tapınak Kolonisi (*Württemberg Protestant German Templar Colony*) tarafından gerçekleştirildi (Buhl, 2001: 235). Alman kolonisi özellikle kırmızı ve beyaz “*Misket/Muscat*”, kırmızı “*Alicante Bouchet*”, kırmızı “*Affenthaler*”, beyaz “*Reisling*” ve beyaz “*Sarona*” şaraplarını üretmeye başladılar ve bu şarapların pazara uygun bir şekilde hazırlanmasına dikkat gösterilmesi konusunda öncü rol oynadılar (British House of Commons Parliamentary Papers, 1898: 7; Owen, 2009: 235). Alman kolonisinin bu girişimi sonrasında 1878'den itibaren tarım kolonileri oluşturmaya başlayan Yahudiler pek çok tarım ürünü yetiştirmeye başladı. “*Rishon-le-Sion (Uyun Qara)*”, “*Petach-Tikvah*”, “*Rehovoth*”, “*Zichron Jacob*”, “*Katrah*” bölgelerindeki tarım kolonileri özellikle bağcılık alanında da uzmanlaşarak şarap ürettir. Bu beş tarım kolonisi içerisinde “*Rishon-le-Sion (Uyun Qara)*” bölgesi zaman içerisinde Filistin şarap endüstrisinin merkezi olarak adlandırıldı. 1882 yılında Rusya'dan gelen altı Yahudi göçmen tarafından kurulan bu koloni, mali zorluklar nedeniyle Baron Edmond James de Rothschild'in koruması altına girdi (Togral, 2024: 136). Baron tarafından gönderilen uzman ekiplerin yaptığı araştırmalar neticesinde bölgenin üzüm üretimine daha çok elverişli olduğu anlaşıldı ve 1885 yılından itibaren sistematik bir şekilde üzüm ekimine başlandı. Bu faaliyetin yanında çeşitli kalitelerde şarap üretimi için gerekli tüm ekipman ile makinelere ve şarapların muhafazası için geniş yer altı mahzenleri oluşturuldu (Aaronsohn, 1993: 34). Yapılan bu yatırımlara bakıldığında Richon-le-Sion (Uyun Qara) bölgesi kısa süre içerisinde Fransa'daki şarap üretim merkezleri ile kıyaslanabilir duruma geldi. 20. yüzyıl itibarıyla burada üretilen üzümlerin yaklaşık yüzde 90'ı kırmızı şarap, yüzde 8'i beyaz şarap üretimine ayrıldı ve üzümlerin geriye kalan yüzde 2'si ise konyak üretiminde kullanıldı (Mall ve diğerleri, 1901: 547; “The Wine Industry of Palestine”, 1923: 203). Burada “*Karmel Şarabı (The Carmel Wine)*” adı altında üretilen şaraplar Paris, Hamburg ve Viyana'da düzenlenen yarışmalarda altın

madalya kazanarak uluslararası ün elde etti ve bu bölgenin önemli ihraç ürünlerinden biri haline geldi (Togral, 2024: 137).

1.3.1.3.5. Diğer Ürünler

1.3.1.3.5.1. Kökboya

Boya yapımındaki önemli bitkilerden biri olan kökboya¹⁵ bitkisi kırmızı renk elde etmede kullanılan 1-2 metre uzunluğunda çok yıllık sarı çiçekli bir bitkidir. Çok nemli veya çok çorak olmamak şartıyla tüm topraklarda yetişen bu bitki sulak ve gölgelik yerlerde, humusça zengin, killi-kumlu, kireçli-killi, derin ve nemli topraklarda daha verimli bir şekilde yetişir (Canatar, 1998: 90; Şanlı ve Çatalkaya Gök, 2017:774). Kaliteli bir kökboya elde edilmesi için çiftçinin fazla çalışması gerekmektedir. Çiftçi bir sene içerisinde üretim yapılacak toprağı beş, altı veya daha fazla sürmek ve toprağın taşlarını temizlemek zorundadır (Canatar, 1998: 91). Zira, kökboyanın kalitesine etki eden faktörlerden biri de kökün düzgün olmasıdır. Bitki, tohum ekimi ve fide dikimi şeklinde toprağı ekilir. Tohum ekerek üretim yapmayı tercih eden çiftçiler sıcak bölgelerde şubat ile mart başında, soğuk bölgelerde ise nisan ayında tohumları toprağı ekerler. Fide ekimini tercih edenler ise kış mevsimi ılıman olan bölgelerde kasım veya aralık, kış mevsimi soğuk olan bölgelerde ise mart ayında fideleri dikerler (Baykara, 1998: 66). 19. yüzyılda çekirge istilaları sürekli olarak meydana geldiğinden çiftçiler bu istiladan etkilenmemek için fide yöntemini tercih etmişlerdir. Kökboyanın kökü yalnızca nemliken satılabildiğinden, tohumlamadan sonra toprakta dört ya da beş yıl kalmalıdır. Dört ya da beş sene toprakta kaldıktan sonra senede yaz ve kış olmak üzere iki kez hasat edilir (Collas, 1861: 173).

Kökboya bitkisi M.Ö. 1500'lü yıllardan itibaren gıda, eczacılık, tıp alanlarında kullanılsa da 19. yüzyılda daha çok tekstil ürünlerinin renklendirilmesinde kullanılmıştır (Ozdemir ve Karadag, 2023: 2). Bilâd-ı Şam coğrafyasındaki tekstil endüstrisinde kullanılan bu bitki Beyrut, Akka, Cebel-i Lübnan, Şam ve Trablusşam'da hem kendiliğinden yetişmekte hem de fellahlar tarafından yetiştirilmekteydi (Canatar, 1998:94). Özellikle 1870'li yılların başında Beyrut'ta ikamet eden Bay Black isimli bir zat, üstün kalitede kökboyası bitkisi tohumu ithal ederek Şam bölgesinde daha kaliteli kökboya üretimi yapılması için teşvikte bulunmuştu (NARA, T367, Roll 11, 30 Eylül 1873: 301). Zira bu dönemde Osmanlı Devleti sınırları

¹⁵ Kökboya bitkisinin Latincesi *Rubia tinctorum*, Fransızcası *alizari*, İngilizcesi *madder plant*, *madder root*, *Turkey red* veya *alizarin*, Almancası *der Krapp* olup, Türkçede bostan otu, boyacı kökü, boya çili, boya kökü, boya pürçü, çubuk boya, gök boya, kırmızı kök, kızıl kök, yumurta boyası, kızıl gök gibi farklı isimlerle değişik yörelerde kullanılmıştır (Canatar, 1998: 90; Lang, 1878: 234).

içerisinde üretilen kökboya bitkisinin kalitesine bakıldığında Bilâd-ı Şam'da üretilen bitkinin kalitesi İzmir ve Kıbrıs'ta üretilenlerden sonra gelmekteydi (Lang, 1878: 234).

Burada üretilen kökboyanın bahse konu olan dönemde Bilâd-ı Şam tekstil endüstrisinde kullanılmasının yanında tekstil sanayisinde ileri seviyede olan devletlere de ihraç edilmekteydi. 1860-1879 yılları arasında Bilâd-ı Şam'ın kökboya ihracatına ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Tablo 3: Bilâd-ı Şam'ın Kökboya İhracatı (1860-1879)

Sene	Vilayet	Miktar(okka)	Değer(kuruş)	İhraç Edilen Ülkeler
1860	Beyrut	32.263	2.100.315	İngiltere, Fransa
1860	Halep	81.000	315.000	İngiltere
1862	Beyrut	-	1.490.000	İngiltere, Avusturya, Fransa
1862	Beyrut	-	51.340	-
1864	Şam	270.000	-	-
1865	Şam	180.000	-	-
1871	Beyrut	-	170.000	İngiltere, Avusturya-Macaristan, İtalya
1872	Suriye	-	849.795	İngiltere, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya
1872	Beyrut	-	732.900	İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya
1873	Beyrut	26.649	384.460	İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan
1877	Beyrut	-	197.400	İngiltere
1878	Beyrut	-	12.340	İngiltere
1879	Beyrut	7.367	28.200	Fransa

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1862: 326-332; 1865:506, 1867: 430-431, 1869:593, 1872:1125, 1873:849, 1874:1133-1220, 1878:895, 1879:1138, 1880:711)

Yukarıdaki tabloda, 1860-1879 yılları arasında Bilâd-ı Şam'dan ihraç edilen kökboya bitkisine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Kökboya ihracı İngiltere başta olmak üzere Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'ya Beyrut Limanı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Beyrut'un dışında Suriye, Halep ve Şam gibi kökboya üretiminin yaygın olarak yapıldığı bölgelerde de ihracat yapıldığı söylenilebilir. 1864 yılında Şam bölgesindeki üretim miktarı ilgili tarih aralığındaki miktarlara kıyasla en yüksek seviyededir. Ancak bu sene sonunda meydana gelen sığır vebası salgını tarımsal verimliliği doğrudan etkilemiş ve Şam'daki üretim yüzde 33,3 oranında azalmıştır (House of Representatives, Congress., 1867: 430). 1870'lerden sonra kökboya üretimi ve buna paralel olarak ihracatının azalmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bunun temel sebebiyse 1869 yılında sentetik kökboya olan "alizarin"ın üretilmeye başlanmasıdır. Alizarinin kökboya ihracına kıyasla az maliyetli olması kökboya ihracı yapan ülkelerin kökboya yerine alizarini tercih etmesine neden olmuştur (Baykara, 1998:70). Bu durum aynı zamanda da bölgedeki kökboya üretiminin zaman içerisinde sonlandırılmasına yol açmıştır.

1.3.1.3.5.2. Meyan Kökü

Yüzyıllar boyunca özü bitkisel tedavi ve geleneksel tıp alanında kullanılan, 19. yüzyılın başında batı endüstrisi tarafından farklı alanlarda kullanıldığı keşfedilen meyan kökü,¹⁶ Akdeniz coğrafyası başta olmak üzere İspanya, İtalya, Yunanistan gibi Avrupa'nın ılıman bölgeleri ile İran, Türkistan, Çin'e yani Orta Asya'ya kadar uzanan bir coğrafi alanda yetiştirilmektedir (United States. Bureau of Foreign Commerce, 1885: 5). Meyan kökü aslında Osmanlı halkı tarafından tanınan ve belli başlı alanlarda kullanılan bitki köküydü. Meyan bitkisi genellikle nehir, ırmak ve göl gibi sulak yerlerin yanında bulunan arazilerde, meralarda, su bataklıklarında, tarla hendeklerinde tohum veya fidanla ekimi yapılmadan yani bir nevi kendiliğinden yetiştirdi. Meyan kökü üç ila beş yıl arasında olgunlaşmadan sonra ticari değere sahip olarak kabul ediliyordu. Genel olarak, bitkinin durumuna göre her üç veya dört yılda bir toprak kazılıyordu. Buralarda çalışan köylüler ve rençberler ağustos ayı itibariyle derin çukurlar ve hendekler kazarak meyan köklerini toplarlardı. Meyan kökünün en yoğun olarak toplandığı aylar ise yağmurların fazla olduğu eylül, ekim ve kasım aylarıydı. Bu toplama işlemi şubat sonuna kadar devam etmekteydi (Güneş, 2004: 344; United States. Bureau of Foreign Commerce, 1885: 18; Uygun, 2015: 340).

Meyan kökü, ister doğal halde ister özüt olarak, geçmişten beri eczacılık, şekerleme, ilaç ve baharat ticaretinde çok çeşitli kullanımlara sahiptir. Veterinerler hayvanlar için ilaç yapımında kullanılmaktadır. Eczacılıkta öksürük ve cilt hastalıklarına karşı hazırlanan ilaçların içerisinde dahil edilmektedir. Göğüs ağrıları, iltihaplanmalar vb. için yumuşatıcı pastiller ve merhemler yapımında kullanılmaktadır. Toz haline getirildiğinde, hapların birbirine yapışmasını ve şekillerini korumasını sağlamaktadır. Diş çıkaran çocukların rahatlaması sürecinde faydalanılır. Tatlı tadı sayesinde diğer ilaçları tatlandırmak için de kullanılır. Bu alanın haricinde içecek sektöründe de kullanılan meyan kökü; likör, absint ve bira üretiminde de yer almaktadır. Ayrıca meyan kökü ve meyan balı kola yapımında ve alkolsüz bazı meşrubatların büyük bir kısmında da kullanılır. Plastik sanayinde de kullanılan bu ürün, özellikle Amerika'nın Virginia ve Maryland Eyaletlerinde enfiye ve çiğneme tütünlerinin hazırlanmasında da¹⁷ kullanılmıştır (Fénéon, 1886: 20; Ürkmez, 2012: 435).

¹⁶ *Glycyrrhiza glabra* bitkisi olarak da bilinen “meyan” bitkisi ilk olarak Yunanca'da γλυκύρριζα (*glykyrrhiza*) kelimesi olarak ifade edilmişken, geç Latince'de *liquiritia* olarak kullanılmıştır. Bu kelime daha sonra Anglonormanca'ya *lycorys* olarak geçmiş ve zaman içerisinde değişerek Fransızca *réglisse*, İngiliz İngilizcesinde *liquorice*, Amerikan İngilizcesinde *licorice* olarak kullanılmaktadır (Murray, 1908: 332).

¹⁷ Enfiye tütününün hazırlanması esnasında kullanılan meyan kökü, tütün yaprakları ile katmanlar halinde üst üste koyulur ve fermente olması için bir süre bekletilirdi. Fermantasyondan sonra tüketiciye sunulmak üzere şeritler halinde kesilen homojen bir hamur elde edilirdi. Bu hamur kurutulup toz haline getirilerek piyasa sunulurdu (Fénéon, 1886)

19. yüzyıl itibariyle meyan kökünün kullanım alanlarının artış göstermesi sebebiyle ABD ve İngiltere başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkeleri meyan kökünün üretildiği bölgelere yönelmeye başladı. Doğal olarak meyan kökünün oldukça fazla yetiştiği yer olan Osmanlı toprakları bu devletlerin meyan kökü temininde kapısını çaldığı ilk yerlerden biri oldu. Ürünün bol olması faktörünün yanında, 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Sözleşmesi'yle başlayan ve ardından 1860'lı yıllarda ABD ile Avrupa ülkeleriyle yapılan ticaret antlaşmaları ile yabancı tüccarlara vergi indirimi, tarım ürünleri üzerinde tekel uygulamasının kaldırılması gibi çok çeşitli imtiyazların verilmesi bu devletlerin Osmanlı Devleti'ne yönelmesindeki bir diğer önemli faktör oldu. Gümrük vergisinin az olması ve meyan kökünün fazla olması dolayısıyla Aydın başta olmak üzere, Adana, Konya, Musul, Ma'mûretü'l-Azîz, Bağdat, Basra gibi bölgelerde ve aynı zamanda Kafkasya'da yetişen meyan kökü yabancı tüccarlar tarafından satın alınmaya başlandı (Güneş, 2004: 344-345).

Meyan kökünün temin edildiği yerlerden biri ise Bilâd-ı Şam bölgesiydi. Halep, Suriye ve Beyrut Vilayetlerinde yetişen meyan kökünün toplanılması amacıyla burada hem yetişkinler hem de çocuklar istihdam edilirdi. Bunların günlük ücretleri günde ortalama 10 ila 20 sent arasında değişiyordu. Toplandıktan sonra ürünün küflenmesini veya çürümesini önlemek için kurutma süresi boyunca kökün işlenmesi ve izlenmesinde çok dikkatli davranan fellahlar, meyan köklerini sık sık döndürerek kurutma işlemi yaparlardı. Kurutma işlemi tamamlandıktan sonra, temmuz veya ağustostan önce olmamak üzere, develer veya katırlar üzerinde sevkiyat için uygun bir noktaya taşınır ve orada ihracat için uygun büyüklükte balyalar halinde preslenirdi (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 27 Mayıs 1885).

Bilâd-ı Şam bölgesindeki bu üç vilayet içerisinde en fazla meyan kökünün yetiştirildiği yer Halep Vilayeti olmuştu. Bu Vilayet sınırları dahilinde en fazla meyan kökü üretimi İskenderun bölgesinde gerçekleştiriliyordu. Bölge halkı tarafından bu bitkiye çok rağbet edilmese de 1865'lerden itibaren bölgede meyan kökünün ihracat için işlenmeye başlanması yabancılar tarafından gerçekleştirildi. Vidal isimli bir Fransız bir üreticinin 1860'lı yıllarda Antakya'da bir fabrika kurmasıyla ihracat için ilk adım atılmış oldu. Bölgeden toplanan meyan kökü topraktan çıkartılıp kurutulduktan sonra bu fabrikada kazınarak küçük, orta ve büyük boylara ayrılarak paketleniyordu. Özellikle "coco" isimli meyan kökü suyunun hazırlanması ve eczacılık sektöründe macun olarak kullanılması amacıyla Fransa ve İspanya'ya ihraç edilmeye başlandı. Bu girişim varlığını sürdürdükten birkaç yıl sonra kötü yönetim sebebiyle sonlandırıldı. Meyan kökü ihracatının tekrardan gündeme gelmesi 1883-84 yılını buldu. Amerikalıların Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden ihraç edilen meyan kökünden memnun kalması ve 1883 yılında ABD'de meyan kökü macununa 7,5 sent vergi koyulması Amerikalı

tüccarların meyan kökü bitkisine yönelmesine neden oldu (Treasury Department, 1890: 9). Bu olaylar neticesinde Antakya taraflarından meyan kökü toplanarak ilk olarak İskenderun ve Süveydiye Limanlarından ABD'ye meyan kökü ihracatı yapıldı. Zaman içerisinde talebin artış göstermesiyle birlikte Beyrut Limanı'ndan da meyan kökü ihraç edilmeye başlandı. (United States. Bureau of Foreign Commerce, 1885: 19).

Bu ihracatın başlamasına müteakip Halep Vilayetinde meyan kökünün ihracata hazırlanmasına yönelik birtakım endüstriyel atılımlar gerçekleşti. Bu bağlamda, 1884-85 yıllarında Halep Vilayeti sınırları dahilinde 30.000 ila 40.000 lira arasında gelir elde eden meyan kökü temizleme fabrikası kuruldu (*Haleb Vilayeti Salnamesi*, 1302: 209). Osmanlı Devleti'ndeki meyan kökünün ihraç edilmesi konusunda 1840'lardan beri Fransızların, 1850'li yıllardan beri İngilizlerin faaliyet göstermesinin yanında bu sektöre Amerikalıların ve Almanların dahil olmak istemesi İskenderun bölgesindeki meyan kökü ticaretinin daha da önem kazanmasına yol açtı (Güneş, 2004: 346). Ancak Halep Vilayetinde 1886 yılında yüzde 12 oranında meyan kökünden alınan öşür vergisinin iki katına çıkarılması Almanların burada meyan kökü ticaretinin gerçekleştirememesine neden olsa da İngiliz ve Amerikalılar bölgede ticari faaliyetlerine devam ettiler (BOA, DH.MKT., 1356/22). Bu doğrultuda 1884-85 yılında kurulan meyan kökü temizleme fabrikasının yanında yeni tesisler inşa etmeye başlandı. Bu atılımı ilk olarak Connecticut firması olan *Stamford Manufacturing Company* gerçekleştirdi. 1844 yılından itibaren "*Triangle S*" markası adı altında müshil, balgam söktürücü, bira ve tütünde tatlandırıcı olarak kullanılan meyan kökü ezmesi üretimi yapan bu firma zaman içerisinde dünya pazarında yerini almıştı.¹⁸ Bu talebi karşılamak amacıyla yeni pazarlar arayan *Stamford Manufacturing Company*, 1883 yılından itibaren İskenderun'da meyan kökü çıkarılması ve işlenmesi için bölgedeki işçileri istihdam etmeye başladı (BOA, HR. TO., 535/96). 1891 yılında ise İskenderun Limanı'ndaki deniz fenerinin yakınlarında bulunan mağaza ve deposunu genişletmek amacıyla yeni bir bina yaptırdı (BOA, DH.MKT., 1937/64). Bu binalarda kullanılmak üzere sevkiyat öncesi meyan köklerini balyalamak amacıyla ABD'den buharlı pres makineleri getirildi (Saçlı, 2024: 149).

Stamford Manufacturing Company'nin İskenderun'da yaptığı bu girişimler kısa sürede meyvesini vererek bölgedeki meyan kökü ticareti artış göstermeye başladı. Meyan kökü ticaret hacminin artış göstermesi Batı Anadolu bölgesinde aktif meyan kökü ticaretiyle uğraşan İngiliz *Forbes* isimli firmanın dikkati çekti. Bunun üzerine İskenderun'daki meyan kökü ticaretinde de rol oynamaya başladı. 1899 yılında ise Duik Proder isimli İngiliz tüccar ve Ledemer isimli

¹⁸ <https://www.stamfordhistory.org/rg7.htm> (erişim tarihi: 07.02.2025).

İngiliz bir başka tüccarın İskenderun'da meyan kökü ticaretine yönelik bir fabrika kurmasıyla İngilizler buradaki meyan kökü ticaretinde üstünlüğünü kurmaya başladı. Kurulan bu dört fabrikanın yanında Yosef Sayağ isimli bir şahsın ve Osmanlı tebaasından Toma Ehvan isimli bir zatın meyan kökü fabrikası kurmasıyla da bölgedeki fabrika sayısı altıya yükseldi (Ürkmez, 2012: 442-445).

1.3.2. Hayvancılık

Bilâd-ı Şam'ın Vilayetleri ve Mutasarrıflıkları hayvancılık açısından pek çok verimli topraklara sahipti. Tüm vilayetlerde çeşitli hayvan yetiştiriciliği yapılmakta ve bu hayvanlardan muhtelif hayvansal ürün elde edilmekteydi. Bu faaliyetleri Bilâd-ı Şam bölgesi idari yapılanmasına göre ele aldığımızda, Halep Vilayeti sahip olduğu geniş meralar ve verimli ovalara sahip olmasından ötürü Bilâd-ı Şam coğrafyasındaki hayvancılık faaliyetlerine en elverişli bölgelerden biriydi. Vilayetin her tarafında koyun ve keçi yetiştirilmekle birlikte, özellikle Maraş Sancağı ile Amik Ovası'nda sığır ve manda; Urfa Sancağı, Halep'in merkez sancağının pek çok kazasında ve Maraş Sancağında bulunan Kürt aşiretlerinde deve yetiştirilmekteydi. Halep, Rakka, Münbic, Bâb, Maârra ve Urfa ise cins at yetiştiriciliğiyle ünlü yerlerdi (Çığıracan, 1323: 165). Vilayette 1909 yılında 261.856 baş sığır, 11.027 baş manda, 1.075.483 baş koyun ve 931.998 baş keçi bulunuyordu (Güran, 2017: 237-238). Mevcut olan büyük ve küçükbaş hayvanlarından pek çok hayvansal ürün de elde edilmekteydi. 1909 senesinde 1.949 ton yün, 509 ton keçi kılı, 14 ton tiftik, 84.081 ton süt, 3.902 ton peynir, 3.815 ton tereyağı, 805 bin adet koyun ve keçi derisi, 63 bin adet sığır derisi elde edildi. Bu ürünler içerisinde yün, tiftik, keçi kılı, deri ve yağ diğer ülkelere ihraç edilmekteydi (Çığıracan, 1323: 166; Güran, 2017: 229-230). Ayrıca vilayet genelinde aynı sene 76.659 baş at, 30.842 baş katır, 107.267 baş eşek ve 29.149 baş deve yer alıyordu (Güran, 2017: 240-242). Büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yanında Bilâd-ı Şam bölgesindeki en fazla kümes hayvancılığı da yine Halep Vilayetinde yapılmıyordu. 1909 yılında Suriye, Beyrut Vilayetleri ve Kudüs Mutasarrıflığındaki toplam kümes hayvanının iki katına sahip olan Vilayet, ortalama 2.908.450 adet kümes hayvanından 4.054.000 kuruş değerinde 33.508.000 adet yumurta elde etti (Güran, 2017: 226).

Suriye Vilayetindeki hayvancılık faaliyetleri Bilâd-ı Şam bölgesinde ikinci sırada yer alıyordu. Hayvan yetiştiriciliği daha çok bölgede göçer durumda olan aşiretler vasıtasıyla yapılmıyordu (Kılbaş, 2021: 79). Özellikle beygir, eşek, deve, öküz, sığır, koyun ve keçi oldukça fazlaydı. 1909 yılında Vilayet genelinde 57.983 baş sığır, 101.300 baş koşu öküzü, 2.680 baş manda, 2.100 adet koşu mandası, 23.868 baş at, 9.906 baş katır, 37.208 baş eşek, 43.368 baş

deve, 759.696 baş koyun ve 729.408 baş keçi bulunuyordu. Bu hayvanlardan 20.718 ton süt, 1.057 ton peynir, 826 ton tereyağı, 756 ton yün, 353 ton keçi kılı, 63 bin adet keçi ve koyun derisi ile 63 bin adet sığır derisi elde edilmişti. Tüm bu ürünler içerisinde yağ, keçi kılı, yün ve keçi, koyun, sığır derileri farklı ülkelere ihraç ediliyordu. Bu ürünlerin yanında, burada yetiştirilen atlar da önemli ihraç kaynaklarıydı. Buradaki atlar İstanbul, Avrupa, Hindistan, Basra'ya ihraç edilmekteydi. (Çığıracan, 1323; Güran, 2017: 229-231 ve 237-243).

Beyrut Vilayetindeki hayvancılık faaliyetleri bu iki vilayete kıyasla kısıtlı ölçekte yapılmaktaydı. Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde Beyrut Limanı'nın sadece bölgede değil aynı zamanda Levant ticaretinin önemli ticaret noktalarından biri haline gelmesi dolayısıyla hayvancılık faaliyetleri burada geri planda kaldı. Bu durum Beyrut Sancağı özelindeki rakamlarda da kendini göstermekteydi. Örneğin, 1904-1905 yılları arasında Beyrut Limanı'nın bulunduğu Beyrut Sancağında 88.721 baş keçi, 18.301 baş koyun, 657 baş manda, 8.196 baş inek ve öküz bulunmaktaydı (Temîmî, 1326: 106-108). 1909 yılında vilayet genelinde büyükbaş hayvan sayısı toplamda 113.877, küçükbaş hayvan sayısı 701.959 baş iken, 1913 yılına gelindiğinde toplamda 194.380 baş büyükbaş, 451.966 baş küçükbaş hayvan bulunmaktaydı (Güran, 2017: 237-239 ve 303-305) Diğer vilayetlerde olduğu gibi burada da eşek, at, deve, katır gibi hayvanlar taşımacılıkta kullanılıyordu. Bu bağlamda, 1909 yılında Beyrut Vilayeti genelinde taşımacılık amacıyla 14.251 baş at, 2.612 baş katır, 23.463 baş eşek, 8.226 baş deve olmak üzere toplamda 48.552 baş, 1913 yılında 25.295 baş at, 3.415 baş katır, 20.200 baş eşek, 19.710 baş deve olmak üzere toplamda 68.620 baş hayvan bulunuyordu (Güran, 2017: 241-243 ve 306-307).

Bu üç Vilayet sınırları içerisinde yukarıdaki hayvancılık faaliyetlerinin yanında arıcılık da oldukça yaygındı. 1909 yılında Halep Vilayetinde 91.620 adet arı kovanı mevcuttu. Bu kovanlardan 3.063 bin kuruş değerinde 874 ton bal, 232 bin kuruş değerinde 19 ton balmumu elde edildi. 1913 yılında arı kovanı sayısı 70.471 adetti. Kovan sayısında azalma olmasından dolayı bu kovanlardan 1.182 bin kuruş değerinde 410 ton bal elde edilirken, 140 bin kuruş değerinde 11 ton balmumu üretimi yapıldı. 1909 yılında Suriye Vilayetinde 58.220 adet kovan vardı. Bu kovanlardan toplamda 875 bin kuruş değerinde 197 ton bal ve 306 bin kuruş değerinde 31 ton balmumu üretildi. 1913 yılında Vilayetteki arı kovanı sayısında ciddi bir düşüş yaşanarak 8.215 adet arı kovanı kurulmuştu. Toplamda 175 bin kuruş değerinde 31 ton bal ve 16 bin kuruş değerinde 2 ton balmumu elde edildi. 1909 yılında Beyrut Vilayetinde ise 26.255 adet kovan mevcuttu. Bu sene içerisinde 172 bin kuruş değerinde 46 ton bal üretilmişken, 84 bin kuruş değerinde 7 ton balmumu üretimi yapıldı. 1913 yılında ise bu vilayette de arı kovanı sayısında

düşüş yaşandı ve arı kovani sayısı 14.200 adetti. Bu sene içerisinde 170 bin kuruş değerinde 37 ton bal ve 92 bin kuruş değerinde 11 ton balmumu elde edildi (Güran, 2017: 225 ve 300).

Tüm bu vilayetlerin yanı sıra, Kudüs Mutasarrıflığı sınırları dahilinde de hayvancılık faaliyetleri yürütülmekteydi. Zira, burada tarımdan sonraki en temel ikinci geçim kaynağı hayvancılıktı. Çiftçiler tarım faaliyetlerini sürdürürken aynı zamanda hayvan yetiştiriciliğini de eş zamanlı olarak sürdürüyorlardı. Bu yetiştiricilik küçük ölçekte kaldığı için Şam, Halep, Bağdat ve Belka bölgelerinden de küçük ve büyükbaş hayvanlar getirilmekteydi (Baraijia, 2021: 193). 1909 yılında bölge sınırları dahilinde 20.159 baş sığır, 23.600 baş koşu öküzü ve 225 baş manda olmak üzere toplamda 43.984 baş büyükbaş hayvan, 166.311 baş koyun ve 83.692 baş keçi olmak üzere toplamda 250.003 baş küçükbaş hayvan bulunuyordu. (Güran, 2017: 237 ve 239). Bu hayvanlardan 456 bin kuruş değerinde yün, 123 bin kuruş değerinde keçi kılı, 715 bin kuruş değerinde koyun ve keçi derisi, 158 bin kuruş değerinde sığır derisi, 6.118 bin kuruş değerinde süt, 641 bin kuruş değerinde peynir ve 819 bin kuruş değerinde tereyağı elde edildi (Güran, 2017: 233 ve 235). Büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin haricinde bölgede 525.000 adet kümes hayvanı bulunmaktaydı. Bu hayvanlardan 1909 yılında 1.200 bin kuruş değerinde 12.000 adet yumurta da elde edildi (Güran, 2017: 227). Büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanların yanında hem ulaşımda hem de ürün üretimi için değirmenlerde ve tarlalarda aynı sene 4.751 baş at, 2.098 baş katır, 17.932 baş eşek kullanılmaktaydı (Güran, 2017: 241). Ayrıca, ağaçlık arazinin, bağların ve bostanların fazla olmasından dolayı arıcılık faaliyeti de yaygındı. Bu bağlamda, 1909 yılında Kudüs Mutasarrıflığında ise 5.080 arı kovani bulunuyordu. Bu kovanlardan ise 10 bin kuruş değerinde 2 ton bal ve 2 bin kuruş değerinde balmumu üretildi (Baraijia, 2021: 193; Güran, 2017: 225).

Bilâd-ı Şam bölgesindeki bir diğer hayvancılık faaliyeti ise ipek böcekçiliğiydi. Halep, Suriye, Beyrut Vilayetleri ile Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığında yapılan bu faaliyet, özellikle Beyrut Vilayeti ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığının en temel hayvancılık faaliyeti idi. Bilâd-ı Şam bölgesinde Roma döneminden beri yapılan ipek böcekçiliği, ipeğin özellikle Osmanlı döneminde kar getirici bir meta haline dönüşmesiyle daha fazla oranda yapılmaya başlandı. 17. ve 18. yüzyıl boyunca da Beyrut bölgesi Bilâd-ı Şam bölgesi başta olmak üzere Levant coğrafyasında ipek üretim ve ticaretinin önemli noktalarından biri haline geldi (Çelik, 2016: 280-281). 19. yüzyıla gelindiğinde özellikle 1840-50'li yıllarda ipek böcekçiliğinin öncü devletlerinden Fransa'daki ipek böceklerinde çıkan yaygın hastalıklar ve *pébrine* (karataban) hastalığı yüzünden meydana gelen büyük üretim açığı, Fransızların alternatif üretim alanları bulmaya yönlendirmişti. Bu araştırma neticesinde Beyrut ve Cebel-i Lübnan Fransızların yatırım yapabilecekleri ve mevcut olan açığı kapatabilecekleri bölgeler olarak belirlendi

(Baycar, 2019: 287). 1850’li yıllardan itibaren Trablusşam-Sayda kıyı şeridi boyunca ve kıyı şeridinden Cebel-i Lübnan Dağları’na kadarki bölge ipekböceği yetiştirilen ve ipekböceği kozası işleyen fabrikaların merkezi haline geldi (Issawi, 1988: 306). Öyle ki, bu bölgede 1850’li yıllarda yaklaşık 800 ila 900 işçinin istihdam edildiği ve senede ortalama 35.000 kilo ipek üretim kapasitesine sahip 9-10 adet küçük fabrika iken, 1914 yılına gelindiğinde büyük kısmı kadınlardan oluşan 14.000 işçinin istihdam edildiği ve senelik ortalama 500.000 kilo ham ipeğin üretildiği 200’e yakın ham ipek ipliği fabrikası kurulmuştu. Her ne kadar hem 1860 yılında Cebel-i Lübnan Olayları hem de Avrupa’da baş gösteren karataban hastalığının Osmanlı Devleti sınırlarına sirayet etmesi sebebiyle ipek böcekçiliği ciddi oranda hasar alsa da gerek Fransızların desteği gerek Devletin aldığı önlemler sayesinde bu faaliyet yeniden devam ettirildi (Çelik, 2010: 203; Owen, 2009: 157). Bu olumsuz olaylar geçtikten sonra 1875-1885 yılları arasında yerli ipekböceklerinin hastalık yüzünden ölmesi, 1870 yılında Fransa-Prusya Savaşı’nda Fransızların yenilmesi ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı gibi sebeplerden dolayı ipekböcekçiliği alanında daralma meydana geldi (Çandır, 2020: 87).

1881 yılında açıklanan Muharrem Kararnamesi ile ipek öşrünün Düyûn-ı Umûmiye İdaresi’ne devredilmesi üzerine ipek üretimi ve dolayısıyla Osmanlı Devleti sınırları dahilindeki ipekböcekçiliği bu kurum üzerinden yürütülmeye devam edildi (Eldem, 1994: 69). Bu bağlamda, Bilâd-ı Şam bölgesinde yürütülen ipekböcekçiliği faaliyetleri Beyrut ve Cebel-i Lübnan bölgelerinin dışında yer alan bölgenin diğer ipek üretim merkezleri olan Suriye ve Halep Vilayetindeki üretim kapasitelerinin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapıldı. Bu çalışmalar neticesinde 1861 yılında 960.000 kilo koza üretilen Cebel-i Lübnan’da 1895 yılına gelindiğinde 4.311.000 kilo koza üretilmeye başlandı (Çelik, 2016: 286). Cebel-i Lübnan haricindeki diğer yerlerde ise 1909 yılında Halep Vilayetinde 741 ton, Suriye Vilayetinde 369 ton ve Beyrut Vilayetinde 331 ton yaş koza üretildi (Güran, 2017: 223).

1.3.3. Sanayi

Bilâd-ı Şam bölgesinde tarımdan sonraki en büyük ekonomik faaliyet sanayi alanında gerçekleşmekteydi. 19. yüzyılda bölge kapsamı dahilinde yer alan tüm vilayet ve mutasarrıflıklarda sanayi faaliyetleri genellikle loncalara bağlı zanaatlara dayalı aile tipi küçük işletmeler tarafından yapılmaktaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hâlihazırdaki üretim tarzının yanında Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa’da geliştirilen makineleri ithal eden, ücretli işçi kiralayan imalathane ve fabrikaların bölgede kurulmaya başlamasıyla büyük ölçekli sanayi işletmeleri de bu bölgedeki muhtelif sanayi sektörlerinde kendini göstermeye başladı (Pamuk, 2007: 224-225). Bölgedeki tüm vilayet ve mutasarrıflıklarda çoğunlukla aynı alanlarda üretim

yapılsa da hammadde avantajı, ticaret yollarına olan yakınlığı, ürünlere olan talep gibi birtakım durumlar bazı Vilayetlerin belli sanayi sektörlerinde öncü olmasına yol açtı.

Suriye ve Halep Vilayetlerindeki sanayi faaliyetleri ele alındığında, bu faaliyet kapsamında çeşitli sanayi kolları mevcut olmakla birlikte en önde gelen sektör dokumacılık sektörüydü. Şam, Hama, Humus ve Halep bu iki vilayetin başlıca dokuma merkezleriydi. Örneğin, 19. yüzyılın ilk yarısında Halep nüfusunun ortalama 1/3'ü doğrudan veya dolaylı olarak dokumacılık sektöründen geçimini sağlamaktaydı. 1860'lı yıllarda ise Şam'da çalışır durumda 20.000 civarında dokuma tezgâhı aktif bir şekilde üretim yapmaktaydı (Bayraktar, 2004: 67; Önsoy, 1986: 825). Bu sektör kapsamında ipek ve pamuktan çeşitli ürünler üretilmekteydi. Altın ve gümüş işlemeli ipek kumaşlar, çizgi desenli kumaşlar yaygınlıkla üretilen en temel ürünlerdi. Bu ürünlerin dışında, altın ve gümüş işlemeli ipek ve yarı ipek kumaşlardan kaftanlar üretilirdi. Üretilen bu kaftanlara kürk eklenir böylelikle halk kaftanları kışın kullanabilirdi. Altın ve gümüş işlemeli ipek kumaşlarla veya pamuklu kumaşlardan çizgili ve kareli kemerler yapılırdı. Çoğunlukla Halep ve Şam'da üretilen bu ürün büyük ölçüde Mısır, Anadolu, Yunanistan, İstanbul bölgelerine ihraç edilirdi. Yaygın olarak Şam ve Halep'te üretilen ve "*Suriye pelerini*" olarak da bilinen abayalar tamamen yerel talebi karşılamak amacıyla ipek, ipek-pamuk karışımı kumaşlardan yapılırdı. "*Sharpa*" olarak da isimlendirilen ve altın ve gümüş işlemeli ipek kumaşlarla veya pamuklu kumaşlardan yapılan atkılar tamamen ihracata yönelik üretilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin genelinde ve Mısır'da yaygınlıkla kullanılan; Şam, Halep, Hama, Humus'ta üretilen "*surrati/alaca*" kumaşı hem kadın hem de erkek kıyafetlerin üretiminde kullanılan ipek ve pamuktan elde edilen kumaşlardı. Bölgede en fazla üretilen bu kumaşlar kırmızı, beyaz, yeşil, siyah, mavi renkte çizgili desenlerde üretilmekteydi. Alaca kumaşın yanında üretilen bir diğer önemli ve meşhur kumaş türü ise *kutni kumaşı*. İpek ve pamuktan yapılan bu kumaş Hama, Halep, Humus, Şam'da çeşitli desenlerde ve büyük miktarlarda üretilerek hem Anadolu pazarına hem de ABD ve Avrupa'ya ihraç ediliyordu (House of Representatives, Congress., 1887: 1466-1467).

Bu merkezlerde üretilen bazı dokuma ürünleri hem Osmanlı Devleti'nin iç pazarında hem de uluslararası pazarda önemli bir ticaret ürünüydü. 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle Halep dokuma ürünleri Samsun, Bafra, Merzifon, Amasya, Sivas gibi Kuzey Anadolu bölgesindeki şehir ve kasabalarında oldukça rağbet görüyordu. Dokuma ürünlerinin bu kadar rağbet görmesi 19. yüzyılın ortalarında bu şehirlerde dokumacılık sektörünün gelişmesini de tetikleyerek Osmanlı Devleti'nin Mısır, Irak vilayetleri, İstanbul, İzmir gibi pek çok farklı bölgesinde satılmaya başlandı (Quatatert, 2020: 129). Ancak bu sektör 1860'lı yıllarda meydana gelen Cebel-i Lübnan ve Şam Olaylarından olumsuz olarak etkilendi. Bu olaylar neticesinde

Üretim Şam’da neredeyse durma noktasına geldi. Bu olayların üzerine 1861 yılında başlayan Amerikan İç Savaşı dolayısıyla tüm dünyada ham pamuk fiyatları artış gösterince tüm bu dokuma merkezlerinde üretim ciddi lde azaldı. Bu sorunların yanında kredi temini açısından üreticilerin sıkıntı yaşaması, ödeme zorlukları ve Avrupa’dan ithal edilen ucuz dokuma sanayi ürünlerinin her geçen sene artması gibi sebepler üretim tamamen sona ermesinden ziyade dokuma ürün üretiminde dönem dönem azalmaya neden oldu¹⁹ (Kılbaş, 2021: 76; Quatatert, 2020: 132-134).

Dokumacılık sektörünün haricinde bu iki vilayetin bir diğerk önemli sanayi sektörü sabun imalatı üzerineydi. 19. yüzyılda sabun üretimi “sabunhaneler emini” vasıtasıyla yed-i vahid usulüyle idare edilmekteydi. nemli bir tüketim ürünü olmasından mütevellit alım ve satımı sürekli denetim altında tutuluyordu. Bu yüzden sabunhanelerde üretilen sabunlar sadece sabun esnafına devletin belirlediğiki fiyata göre satılıyordu. Bu ürünün imalatı için Şam’da 5, Halep’te 15 adet sabunhane bulunmaktaydı. Sabun ve dokumacılık sektörlerinin yanında dericilik, hasırcılık, bakırcılık, halatılık, ahşap işlemeciliğiki, halıcılık, silah yapımıcılığiki gibi çeşitli sanayi kolları da mevcuttu (Bayraktar, 2004: 84-86; Önsoy, 1986: 828).

Beyrut Vilayetinde sanayi tesisi diğerk Halep ve Suriye Vilayetlerine kıyasla daha azdı. Zira buranın Bilād-ı Şam bölgesinin en büyük liman kentine sahip olması Vilayetin temel geçim kaynağının ticaret olmasıyla sonuçlanmıştı. Vilayetteki sanayi tesislerinin büyük kısmı el sanatlarına dayalı üretim yapan küçük atölyelerden ibaretti (elik, 2010: 206). 1882 yılında şehirde 5 adet sabun atölyesi, 21 adet yağ atölyesi, 75 adet boya atölyesi, 2 adet debbağhane, 6 adet çömlek atölyesi, 21 adet demir atölyesi vardı (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1300: 341). Bu küçük atölyelerin yanında büyük ölçekli sanayi tesisleri de kurulmuştu. Bölgenin en büyük ipek üretim merkezlerinden biri olmasından dolayı burada hem yerellerin sahip olduğu hem de Fransız yatırımı ile kurulmuş ipek fabrikaları vardı. Bu fabrikalarda ipekten kumaşlar, kuşaklar, gömlekler, arşaflık kumaşlar üretilmekteydi. İpek fabrikalarının dışında Suriye Vilayet Salnamesine göre 1879-1880 yıllarında Beyrut şehrinde 1 adet kiremit, 1 adet deri, 1 adet şemsiye, 1 adet makarna, 1 adet un, 1 adet tahta, 1 adet kibrit fabrikası bulunuyordu (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1297: 162). Bu fabrikaların haricinde Mısır, Halep, İzmır, İstanbul ve

¹⁹ Donald Quataert, 19. yüzyılda Halep retim sektörünün gerilemediğiki, bu dönemde meydana gelen savaşlar, siyasi istikrarsızlık, kötü hasatlar, uluslararası krizlerin üretimi azalttığiki ve bölgedeki pek çok üreticinin tezgahlarını bir yana kaldırıp olumsuz piyasa koşullarının düzelmesini beklediğiki iddia etmektedir. Bu dönemde dokuma sektörüne paralel bir şekilde faaliyet gösteren diğerk sektörler inceleyen yazar, 1838 yılında Halep’te 1838 yılında tahminen 100 boyahane ve basmahane bulunduğunu, 1899’da boyahane sayısının 127’ye, basmahane sayısının 27’ye, 1907 yılında ise hem doğalk hem de sentetik çivit kullanan boyahane sayısının 120’ye ykseldiğiki ifade etmektedir. Boyahanelerin yanında lüks kumaş üretiminde kullanılan altın ve gümüş iplik üretimi yapan atölyeleri de inceleyen yazar, 1838 yılında bulunan 15 atölyenin her birinde 60 kişinin alıştığiki 1892 yılına gelindiğiki bu atölyelerdeki işiki sayısı 70’e ıktığiki altını çizmektedir. (Quatatert, 2020: 138-139)

Halep'e gönderim sağlayacak kapasitede bir kâğıt fabrikası da ilerleyen yıllarda kurulmuştu (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1303: 390).

Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığında temel geçim kaynağının ipek böcekçiliği üzerine olmasından ötürü buradaki sanayi faaliyetleri çoğunlukla ipek üretimine yönelik oldu. Şûf, Metn, Kesrevan, Zahle, Küre, Betrun, Cizzin ve Deyrû'l-Kamer kazaları Cebel-i Lübnan bölgesinin ipek üretiminin gerçekleştiği yerlerdi (Çelik, 2016: 285). Cebel-i Lübnan Salnamelerine göre, 1887-1892 yılları arasında Şûf'da 1.692 adet, Metn'de 3.949 adet, Kesrevan'da 469 adet, Küre'de 635 adet, Betrun'da 190 adet ve Deyrû'l-Kamer Kazasında 30 adet olmak üzere toplam 6.965 adet ipek kozasının iplik haline getirildiği ipek dolabı bulunuyordu (*Salname-i Cebel-i Lübnan*, 1305: 90-95; *Salname-i Cebel-i Lübnan*, 1307: 95-99; *Salname-i Cebel-i Lübnan*, 1309: 101-105). Bu ipek dolaplarının yanında Lübnan ve çevresindeki fabrika sayısı da her geçen sene artış gösterdi. Buna göre, 1882'de 105 ipek fabrikası varken, 1887'de bu sayı 122'ye, 1900'de 150'ye ve 1913'te 193'e ulaştı (Çelik, 2016: 285).

Kudüs Mutasarrıflığındaki sanayi faaliyetleri el sanatlarına dayalı belirli ürünlerin yapıldığı küçük ölçekli atölyelerde yürütülüyordu. Özellikle zeytin ağacı işleri, şarap, yağ, sabun, ayakkabı üretilen hatırı sayılır miktarda dükkân ve diğer işletmeler bulunurdu (House of Representatives, Congress., 1887: 1447). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgenin en önemli sanayi kolu sabunculuktu. Sabun imali için gerekli olan zeytinyağı Filistin bölgesindeki zeytin ağaçlarından; soda Gazze, Şam, Mısır ve Kızıldeniz'den; kireç Ürdün bölgesinden, tuz Ölü Deniz kıyılarından temin ediliyordu. 1806 Kudüs'te sabunhane sayısı 4 iken, 1830'larda sayı 9'a yükselse de 1870'lerde sabunhane sayısı 7'ye düşmüştü (Ben-Arieh, 1984: 37-38). Sabun üretiminin yanında, bölgede yetiştirilen susam ve zeytinlerden yağ elde etmek için yağhaneler mevcuttu. 1870-71 yılında Kudüs'te 55 adet, 1883-84 yılında Nablus'ta 430 adet yağhane bulunuyordu (*Suriye Vilayet Salnamesi*, 1288: 237; *Suriye Vilayet Salnamesi*, 1301: ek). Bu sanayi kollarının yanında kumaş imali ve boyamacılığı, deri işlemeciliği, çanak-çömlek üretimi ve dinî içerikli hediye ve eşya üretimi gibi farklı sanayi kolları da mevcuttu (Işık Bostancı, 2006: 165-166).

1.3.4. Balıkçılık ve Sünger Avcılığı

Bilâd-ı Şam kıyıları boyunca ve büyük nehirlerinde gerçekleştirilen balıkçılık faaliyetleri ne çok kapsamlı ne de çok önemli boyutta olmuştur. Bölgede balıkçılığın en fazla yapıldığı yer Beyrut Vilayetidir. Özellikle Beyrut, Sur ve Akka kıyıları balık açısından oldukça zengindi. Burada bulunan balık türleri hemen hemen Akdeniz'de bulunan tüm türlerle aynı

olmakla birlikte, çoğunlukla kızılkanat, tekir, orkinos, sardalye, dil balığı yakalanırdı. Bu türlerin dışında en çok tüketilen balık ise “*Sultan İbrahim balığı*” olarak da bilinen barbun balığıydı. Bölge genelinde bulunan büyük nehirlerde ise yüzgeçli balık türleri oldukça boldu ve özellikle Asi Nehri’nde çok miktarda sazan balığı yakalanırdı (Cuinet, 1896: 40; House of Representatives, Congress., 1887: 1468). Buradaki balıkçılık yöntemleri en ilkel düzeyde olup, olta, misina ve ağ ile sınırlıydı. Balıkçılık malzemelerine yatırılan sermaye miktarı oldukça düşüktü. Beyrut bölgesindeki balıkçılık faaliyetleri Beyrut Valisi’nin kontrolü altındaydı. Bölgedeki balıkçılık alanları her sene en yüksek teklifi veren kişiye kiralanırdı. Bunun yanında belediye, yakalanan tüm balıkların değeri üzerinden yüzde 20 oranında vergi alırdı. Bu yüzden, balıkçılık sektörü yeteri kadar gelişmemiş ve halk için lüks tüketim ürünü olarak kalmıştır (House of Representatives, Congress., 1884: 541, 1887: 1468).

Balıkçılık faaliyetinin yanında Bilâd-ı Şam kıyılarında gerçekleşen bir diğer faaliyet ise sünger avcılığıdır. Genellikle sıcak iklimin hâkim olduğu deniz kıyıları ile derinlerde bulunan kayalıkların üzerinde bulunan sünger, hem iç talebin karşılanması hem de ihracat ürünü olması dolayısıyla başta Bilâd-ı Şam kıyıları olmak üzere Osmanlı Devleti’nin çeşitli kıyılarında ve adalarında önemli bir emtia olmuştur (Özgün, 2024: 431). Bu ürün Lazkiye, Trablusşam, Tartus olmak üzere Beyrut Vilayeti sınırlarında üç, Batrun, Cübeyl olmak üzere Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığında iki olmak üzere toplamda beş noktadan çıkartılırdı (Cuinet, 1896: 40). Bu kıyı kesiminin haricinde Tartus sahiline 3 km uzaklıkta bulunan Arvad Adası’nda da sünger avcılığı yapıldı (Polat, 2013: 219). Bu faaliyet sadece bölgedeki balıkçılar tarafından yapılmaz, Kızılhisar (Kastello Russo- Karystos), Kos, Rodos, Kelemez, Sisam Adasında yaşayan ve sünger avcılığı yapan Yunan balıkçılar 4-6 kişilik mürettebatı ve 18 ila 20 fit uzunluğunda tekneleriyle haziran ayında Trablusşam’a gelirlerdi. Tekneleri sünger avcılığına uygun olmadığı için balık avlamaya uygun, her biri 3-6 dalgıç taşıyan tekneler kiralayarak sünger avcılığına elverişli noktalara giderlerdi (House of Representatives, Congress., 1888: 1030; Issawi, 1988: 297). Tekneler denizde sadece gün doğumundan batımına kadar kalır ve bu işi çoğunlukla genç ve orta yaşlı erkekler yaparlardı. Yerel dalgıçlar denizin 19-20 kulaç derinliğine kadar inebilirken, dışarıdan gelen Yunan dalgıçlar 29 kulaç derinliğe kadar inebilirlerdi (Issawi, 1988: 296). Yerel dalgıçlar avcılık yaparken sadece vücutlarının etrafında açık bir ağ kullanarak dalarlar ve başka hiçbir koruyucu ekipman kullanmayı topallığa neden olacağı gerekçesiyle tercih etmezlerdi (House of Representatives, Congress., 1887: 1468). Diğer dalgıçların bazıları üç uçlu mızrak (*trident*) ile avlanmayı tercih ederler. Bu dalgıçlar çok sakın havalarda suya damlattıkları ve yüzeye yayılan bir damla yağ sayesinde dipteki süngerleri görerek mızrakla avlarlardı. Mızrak kullanmanın en büyük dezavantajı toplanan süngerlerin

büyük kısmının yırtılarak yüzde 75 oranında değerini kaybetmesiydi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer dalgıçlar skafander (maskeli dalgıç, elbiseli dalgıç) makinesini kullanmaya başladılar. Bu şekilde skafander ile dalgıç hem uzun süre deniz altında kalabiliyor hem de toplayacağı süngerleri daha iyi ayırt edebiliyordu (Issawi, 1988: 297; Özgün, 2024: 433-434).

Dalgıçlar bu bölgede banyo türü olarak birinci, ikinci kalitede ve Batrun tarafında kırmızı renkli süngerler çıkarılır. Kırmızı renk sünger diğerlerine kıyasla açık ara en iyisiydi. Süngerler denizden çıkartıldıktan sonra iyice temizlenerek kumdan arındırılır ve ardından preslenerek satılmaya hazır hale getirilirdi (House of Representatives, Congress., 1887: 1468). Burada toplanan süngerler Fransa başta olmak üzere Avusturya, İtalya, İngiltere'ye ihraç edilirdi (House of Representatives, Congress., 1863: 596, 1872: 1125, 1873: 849). Zaman içerisinde baş gösteren birtakım sorunlar bu sektörün gerilemesine neden olmuştur. Öncelikle bölgede bu faaliyeti sürdüren yerliler dönemin ileri teknolojisini kullanmayı tercih etmiyorlardı. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin sünger avcılığına yönelik hukuki düzenleme yapmayı ihmal ederek diğer bölgelerden gelip burada avcılık yapan balıkçıların gümrük rejiminden muaf olan Kalimnoz, Sömbeki Adaları'ndan Avrupa'ya sünger ihracı yapmaları bu sektörden elde edilmesi öngörülen gelirin düşmesine neden olmuştur. Bu duruma binaen bölgede ikamet eden Arap dalgıçlar ABD'ye göç etmeye başlayınca bölgedeki sünger avcılığı sektörü ciddi anlamda zarar görmüştür (Çoruh, 2009: 87-93; Ruppın, 1918: 43).

1.3.5. Yer Altı Kaynakları

Çeşitli maden yataklarına sahip olan Osmanlı Devleti, madencilik faaliyetlerine klasik dönemden itibaren önem vermiş ve birtakım politikalar takip etmiştir. İlk olarak maden çıkarma ve işleme yöntemleri ile kullanılan araçların dönemin şartlarına uygun olmasına önem göstermiştir. Bunun yanında gerek birtakım madenlerin yurtdışından Osmanlı sınırlarına girişi gerekse altın, gümüş, bakır, kurşun, demir madenleri ile nal ve mih gibi birtakım maden ürünlerinin bazı ülkelere ihraç edilmesi kısıtlanmıştır. Madencilik alanında takip edilen bu politikalar neticesinde Devlet hem sivil hem de askerî alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamıştır (Öcal, 2018:192). Bu ihtiyaçların yanında, değerli madenlerin çıkartıldığı maden ocaklarının sayısına paralel olarak her maden ocağının yanında darphane bulundurulmasına özen gösterilmiştir. Zira, maden ocaklarından elde edilen ürün miktarının Osmanlı Devleti'nin maddi gücünün gelişmesinde doğrudan payı bulunmuştur. Bu yüzden Osmanlı hazine gelirleri içerisinde maden gelirleri önemli bir pay oluşturmıştır (Tızlak, 1993:291).

Madenlerin işletilmesi ve buradan Devlet hazinesine gelir aktarımı 18. yüzyıla kadar süregelse de bu dönemde devletin her kademesinde meydana gelen bunalımlar madencilik sektöründe de kendini göstermeye başlamıştır. Bunun yanında kuruluş döneminde oluşturulan maden mevzuatının o dönemin şartlarına uygun bir şekilde revize edilememesi bu sektörün gerilemesine neden olmuştur (Bayartan, 2008: 137). 19. yüzyıla gelindiğinde ise sermaye eksikliği, işletilen maden ocaklarından elde edilen gelirlerin üretim maliyetlerini karşılayamama noktasına gelmesi gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti sahip olduğu maden yataklarından eskisi kadar gelir elde edememeye başlamıştır (Tızlak, 1996: 705).

Osmanlı Devleti topraklarının kimi bölgelerinde maden açısından çeşitlilik fazla iken, bazı bölgeleri maden çeşitliliği açısından yetersiz kalmıştır. Az maden çeşidine sahip olan bölgelerden bir tanesi de Bilâd-ı Şam idi. Bölge içerisindeki idari yapılanmalara bakıldığında, Suriye Vilayeti'nde Aclun Kazası dahilinde demir, petrol ve kömür madeni bulunur. Duma kazası başta olmak üzere vilayetin çeşitli bölgelerinde alçı ve kırmızı simaki (?) ocakları yer alır. Cebel-i Havran bölgesinde maden tespitine yönelik herhangi bir araştırma yapılmadığından dolayı maden yataklarına ilişkin net bir bilgi yer almaz. Bu topraklar dahilindeki en önemli yer altı kaynağı ise Lut Gölü civarında yer alır (Çığıracan, 1323: 126). Lut Gölü tuz oranı oldukça yüksek bir göl olmasından ötürü buradan çeşitli tuzlar çıkartılır. Tuzun yanında kükürt, kara sakız olarak da bilinen bitüm ve brom madeni bulunur. Lut Gölü'nde bulunan mineral tuzlarının çıkartılmasına yönelik faaliyetler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem yerli hem de yabancı araştırmacılar tarafından yürütülmüştür. Örneğin, 1877 yılında Felix Martin ve Bronikl isimli zatlara klorür dü magnezyum, klorür dü potasyom ve iyot dü potasyum tuzlarının çıkartılmasına yönelik 20 sene müddetli imtiyaz verilmiştir. Verilen imtiyaz sonrası faaliyetlerin başlayamaması üzerine, bu imtiyazın 1882 yılında Ahmet Muhtar Paşa'ya verilmesi durumu gündeme gelse de imtiyazın verilmesi noktasında herhangi bir adım atılamamıştır. 1909 yılında ise bu bölgede bulunan brom madeninin çıkartılmasına yönelik girişimler meydana gelmiştir (Karabulut, 2021: 218-19).

Halep Vilayeti Maraş Sancağına bağlı Zeytun Kazası yakınlarında demir yatakları bulunur. Amerikan konsolosuna göre, buradan elde edilen demir kalitesi İngiltere, Rusya ve İsveç'ten ithal edilen demire kıyasla çok daha iyidir. Buradan elde edilen demir genellikle çivi ve at nalı yapımında kullanılır. Demir madeninin haricinde Vilayetin çeşitli bölgelerinde bakır, linyit, zift madenleri ile İskenderun'da petrol bulunur (Bayartan, 2008: 150-151; House of Representatives, Congress., 1874: 1134). Halep'in 80 km doğusunda kömür madeni, 3 km güneyinde sarı mermer vardır. Antakya kazasında simli kurşun, borasit amyonit, krom, antimon; Kilis Kazasında kırmızı mermer, kil, siyah mermer gibi madenler de bulunur. Bu dönemde bu

madenlerin bir kısmı çıkartılsa da Osmanlı Devleti'nin maden çıkarımına gerekli alakayı göstermemesi, dönem teknolojisine uygun araçlar kullanılmaması ve ulaşım güçlükleri gibi sebeplerden ötürü buradaki maden potansiyelinden tam anlamıyla istifade edilememiştir. Bu madenlerin yanında Halep'in en önemli madeni tuzdur. Vilayetin güneyinde irili ufaklı pek çok gölden tuz elde edilir. Ayrıca, kış mevsiminde Zeheb Nehri'nin doldurduğu suların yaz mevsiminde çekilmesine müteakip önemli miktarda tuz temin edilir (Bayraktar, 2004: 86-87).

Beyrut Vilayetinde çeşitli madenler bulunur. Vilayet bünyesinde zift, asfalt gibi madenlerin yanında, Sur kazasında hmr (?) madeni, Lazkiye bölgesinde demir, bakır, gümüşle karışık olarak kurşun, nikel, manganez, çinko gibi madenler çıkartılır. Hasbeya bölgesinde ziftin üretilmesi Osmanlı Devleti tarafından 1880'li yıllardan itibaren yerel halka verilse de hem madene karşı arzın bitmesi hem de verilen imtiyaz süresinin sona ermesi dolayısıyla zift üretimi bırakıldı. Burada üretilen ziftin büyük kısmı İngiltere'ye az bir kısmı ise ABD'ye ihraç edilmiştir. Bayır ile Bucak Nahiyyelerinde krom yatakları bulunur. Bu yataklardan 1908 yılında 14.000 ton krom madeni çıkarılmış olsa da 1917 yılında bu yataklarda krom madeninin tükendiği bilinmektedir (*Beyrut Vilâyeti Salnamesi*, 1326: 86; House of Representatives, Congress., 1887: 1467; Kiremit, 2019: 17). Vilayet genelinde Lazkiye ve Trablusşam civarında tuz yatakları bulunsun da 20. yüzyılın başlarında masrafların fazla olması dolayısıyla üretim durdurulmuştur. İzmir, Adana ve Bingazi'den getirilen tuzlar Vilayetin tuz ihtiyacını karşılamaktadır (Çığıracan, 1323: 244). Bu madenlerin haricinde Taberiye Gölü yakınlarında muhtelif sayıda kükürt içeren kaplıca ve maden suyu kaynakları yer alır. Amerikan konsolosu Jacob Schumacher 1886 yılında kaleme aldığı raporunda, Taberiye Gölü yakınlarındaki kaplıcaların antik çağdan itibaren ünlü olduğunu ifade eder ve Avrupa'nın en ünlü kaplıcalarından biri olan Karlsbad kaplıcalarına benzetir (House of Representatives, Congress., 1887: 1491). “*Suriye'nin Karlsbad'ı*” olarak tabir edilen bu kaplıcalardaki mevcut hamamlar 1833 yılında Kavalalı İbrahim Paşa döneminde yapılmıştır. 1887 yılında Osmanlı Devleti konsolos -aynı zamanda mimar olan- Schumacher'den bu kaplıcalara 25 odalı modern hamam kompleksi yapılması amacıyla görev vermeye niyetlendiyse de Devlet mevcut hamamların bölge halkı için yeterli olduğunu düşünerek bu projeden vazgeçmiştir (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1020).

Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı sınırları dahilinde en çok linyit madeni bulunup, çeşitli tarzda hamz-ı hadid vardır. Bu iki madenin dışında Kesrevan kazasında ve Nehrü'l-Kelp Vadisinde demir madeni bulunur. Kudüs Mutasarrıflığında ise çıkartılan ve işletilen herhangi bir maden bulunmaz (Çığıracan, 1323: 250-254).

1.3.6. Bilâd-ı Şam'da Ticaret

Tarım ve sanayi alanlarında Osmanlı Devleti'nin önemli bölgelerinden biri olan Bilâd-ı Şam'da ticari faaliyetler bu iki alandan sonra üçüncü sırada bulunmaktaydı. Bunda bölgenin coğrafi yapısından faydalanarak doğudan batıya, kuzeyden güneye oluşturulan ticaret yolları ticaretin gelişmesindeki en önemli faktördü. Özellikle Bilâd-ı Şam liman kentleri-Halep-Bağdat-Basra Körfezi-Hindistan ticaret yolu ile Çin-Orta Asya-İran-Diyarbakir-Halep-İskenderun-Süveydiye ticaret yolu Bilâd-ı Şam'ın kuzey bölgesindeki ticaretin gelişmesi ve sürekliliğinde rol oynayan iki önemli ticaret yoluydu. Ancak 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte bu ticaret yolları eski önemini yavaş yavaş yitirmeye başlasa da gerek Bilâd-ı Şam'ın geniş hammadde kaynaklarına sahip olması gerek İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin sahip olduğu mamul ürünler için alternatif pazar niteliği taşımasından dolayı burası ticari önemini korumaya devam etti (Bayraktar, 2004: 92-94; Önsoy, 1986: 829).

Bilâd-ı Şam'da karadaki ticaret yolları sayesinde ticaret aktif bir şekilde yürütülmekle birlikte sahip olduğu coğrafi avantaj sayesinde deniz ticaretinde de yer almaktaydı. Bilâd-ı Şam'ın Akdeniz'e kıyısı olması dolayısıyla yüzyıllardan beri Avrupa ve Kuzey Afrika, İskenderun-Gazze sahil şeridinde oluşturulan pek çok liman kenti üzerinden Bilâd-ı Şam coğrafyasıyla ticaret yapabiliyordu (Bilindir, 2021: 30-44). 19. yüzyıla gelindiğinde, deniz ticaretinin zaman içerisinde gelişim göstermesine bağlı olarak, kullanılan liman kentlerinin bir kısmı önemini kaybederken bir kısmı büyüme kat ederek Bilâd-ı Şam'ın önemli liman kentleri arasında yer aldı. Bu bağlamda, 19. yüzyılda İskenderun, Süveydiye, Lazkiye, Trablusşam, Sayda, Beyrut, Sur, Akka, Hayfa, Yafa ve Gazze Limanları deniz ticaretinde kullanılmaya devam etti. Bu limanlar içerisinde en büyük ticaret hacmine sahip olan liman Beyrut'tu. Beyrut Limanı'nın ardından İskenderun ve Yafa Limanları da Bilâd-ı Şam bölgesindeki büyük ticaret hacmine sahip ikinci ve üçüncü limanlardı. Bilâd-ı Şam'ın diğer limanları olan Lazkiye, Trablusşam, Sayda, Akka, Hayfa, Sur ve Gazze limanları ise bu üç liman kentine kıyasla daha küçük ölçekte ticaret hacmine sahiplerdi.

Bölgenin idari yapılanmasına göre ticari faaliyetler ele alındığında, Halep Vilayeti konumu itibariyle diğer vilayetlere kıyasla oldukça avantajlı bir konumdaydı. Zira, bir yandan Anadolu'yu Suriye bölgesine bağlayan yol güzergâhında diğer yandan Baharat yolu güzergâhının buradan geçmesi dolayısıyla Halep Vilayetinin yüzyıllar boyunca faal bir ticari yaşama sahip uluslararası ticari bir merkez oldu (Tekin, 2024: 683). 19. yüzyılda aktif ticari faaliyetler yürüten Halep Vilayeti, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Vilayeti doğrudan veya dolaylı şekilde etkisi altına alan ayaklanma, savaş gibi birtakım olumsuz hadiselerden etkilenmişti. Bunun yanında bölgede meydana gelen çekirge istilaları, kuraklık,

sel gibi doğal afetler, salgın hastalıklardan kaynaklı yaşanan kıtlık, iklim değişiklikleri²⁰ buradaki ticaretin dönem dönem dalgalanmasına neden oldu (Ürkmez ve Hançer, 2024: 502).

Bu Vilayetteki ithalat-ihracat faaliyetlerine bakıldığında pamuk, ipek ve yün mamul ürünleri, fes, kahve, şeker, pirinç, kâğıt, alkollü içkiler, demir, bakır, kalay, gaz yağı, cam ürünleri, ilaçlar, ziynet eşyaları, odun kömürü, baharat çeşitleri gibi pek çok ürün İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, ABD, Avusturya, Belçika, Çin, Mısır gibi ülkelere ve Osmanlı Devleti'nin muhtelif şehirlerinden ithal edilmekteydi. Burada üretilen ipek ve pamuklu kumaşlar, pamuk, buğday, yün, mazı, hayvan derileri, koyun ve öküz gibi hayvanlar, kuru üzüm, tömbeki, tütün, mum, sakız, meyan kökü gibi ürünler de ithalat yapılan ülkelere ve Osmanlı Devleti'nin muhtelif şehirlerine ihraç ediliyordu (House of Representatives, Congress., 1887: 1485-1486). Buradaki ithalat ve ihracat faaliyetleri İskenderun, Süveydiye ve Lazkiye Limanları üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Hem İskenderun'un Halep'e uzaklığının Trablusşam Limanı'na göre daha kısa olması hem Antakya'nın yol üzerinde bir tepede bulunmasından dolayı yağmalara karşı koruma sağlaması ve konaklama için uygun olması hem de bu bölgenin direk Halep Vilayeti sınırları dahilinde olması gibi sebeplerden ötürü Avrupa devletleri İskenderun Limanı'nı Halep ticaretinde ana liman olarak kullanmaya başladı (E. Eldem, Goffman ve Masters, 2017: 33-34). İskenderun Limanı'ndan yapılan ithalat ve ihracatın toplamına bakıldığında 1880'de 52.489.450 frank değerinde iken, 1890'da 67.780.675 frank değerine yükseldi (Ürkmez, 2012: 416). Bu limana giriş yapan gemi sayısına bakıldığında 1884/85 yılında 244 yelkenli, 266 buharlı olmak üzere toplam 215.253 ton ağırlığında toplam 510 adet gemi giriş yaptı (Bayraktar, 2004: 136). Bu gemiler çoğunlukla Fransa, İngiltere, Rusya, Yunanistan, İtalya, Avusturya-Macaristan, Mısır ve Osmanlı Devleti'ne ait bandıralara sahiplerdi (House of Representatives, Congress., 1887: 1488).

Halep ticaretinin yürütüldüğü bir diğer liman olan Lazkiye Limanı, Ortaçağ'dan itibaren Doğu Akdeniz ticaretinin önemli limanlarından biri olmakla birlikte Suriye Vilayetine bağlı Hama Sancağı, Humus Kazası ile Halep Vilayetinin merkezi olan Halep şehrinin diğer ülkelerle ticaretinde önemli bir noktaydı (Türkhan, 2021: 230). Hem Lazkiye genelinde hem de Halep'ten gönderilen tütün, pamuk, zeytinyağı, sabun, sünger, arpa, darı, buğday, bal, hayvan derisi, balmumu, ipek, ham yün, paçavra, hint yağı bitkisi, incir, meyan kökü, ipek kozası gibi ürünler İtalya, Fransa, İngiltere, Malta, Mısır gibi ülkeler ile Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp, Beyrut, İzmir, Mersin, Kıbrıs, Yafa Limanlarına ihraç ediliyordu. Şeker, İran tütününü, baharat çeşitleri, deri, demir, pirinç, kahve, manifatura ürünleri, çeşitli meyveler, hasır, sirke, tuz ve

²⁰ Bu sebepler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Ürkmez ve Hançer, 2024: 502-505).

viski, şarap, brendi gibi alkollü ürünler Kıbrıs Adası, Beyrut, İzmir, Trablusşam, Marsilya, Dimyat, İskenderiye, Yafa, Mersin gibi kentlerden ithal ediliyordu (House of Representatives, Congress., 1887: 1494). İthalat-ihracat faaliyetleri genellikle İngiliz, Fransız, Rus, Mısır, Yunan ve Osmanlı bandıralı gemilerle yürütülüyordu (House of Representatives, Congress., 1886: 1040).

Halep Vilayetinin ticari merkezi Halep iken, Suriye Vilayetinin ticari merkezi Şam'dı. Şam stratejik konumu açısından Arap ülkeleri başta olmak üzere Çin, Orta Asya, İran, Doğu Hindistan bölgelerinden gelen ürünlerin Avrupa'ya aktarımında bir nevi antrepo görevi üstlenmekteydi. Bu ticaret güzergâhının yanında Şam, Irak-Hicaz-Mısır ticaret yolu ile Hac güzergâhı üzerinde bulunuyordu. Özellikle Şam'ın hac yolu güzergâhında merkez olması ticarete burayı daha önemli hale getirmekteydi. Öyle ki, hac döneminde 15-20 bine yakın hacı adayı Şam'dan aldıkları ürünleri Mekke'ye götürüyorlar, Mekke'den aldıkları ürünleri de Şam'a getirerek bir tüccar gibi Şam'ın ticari hayatının gelişmesine katkıda bulunuyorlardı (Headr, 2015: 187-192).

1888 yılına kadar Suriye Vilayetine, 1889 yılından itibaren Beyrut Vilayetine bağlı olan Trablusşam, sahip olduğu Trablusşam Limanı dolayısıyla çok eski dönemlerden itibaren ticari faaliyetlerin yürütülmesinde önemli bir yere sahipti. Halep-Basra ticaret yolunun Akdeniz tarafındaki başlangıç noktası olan bu limana gelen ürünler, Halep'e gönderildikten sonra, Fırat Nehri yoluyla Basra'ya ulaştırılıyordu. Basra'ya ulaştırılan Hint, Uzakdoğu, İran ürünleri de bu güzergâh üzerinden Halep'e ve oradan Trablusşam Limanı'na ulaştırılarak Avrupa ülkelerine gönderiliyordu. Bu limandan 18. yüzyılın ortalarında bölgede üretilen zeytinyağı, sabun, ipek, ipek kozası ve süngerin yanında, Halep-Basra ticaret yolu üzerinden Şam ve Halep bölgelerinde üretilmiş ürünler ihraç ediliyordu. Bu ürünler; pamuk, pamuk ipliği, ipek, çeşitli kumaşlar, sahtiyan²¹, balmumu, mazi, ham bez, sığır derisi, bakır, kalay, haliçe (küçük halı), baharat çeşitleriydi (Çakar, 2004: 63-64). 19. yüzyılın ortalarında ise bu liman üzerinden Fransa'ya tahıl ürünleri, kuru üzüm, sünger, yünlü kumaş, ipek, ipek kozası; İngiltere'ye tahıl ürünleri, İtalya'ya kuru üzüm, tahıl ürünleri; Mısır'a bölgede üretilen limon, portakal, kayısı gibi çeşitli meyveler, sabun, ipek, tütün, mendil; Osmanlı Devleti'nin çeşitli limanlarına tahıl ürünleri, meyveler, yünlü kumaş, sabun, sünger, ırmik, ipek, tütün, mendil, kökboyası; Rusya'ya portakal gibi ürünler ihraç edilmeye başlandı (House of Representatives, Congress., 1865: 509).

Beyrut Vilayeti sınırları dahilinde Beyrut, Sayda ve Sur Limanları üzerinden ticaret yapılıyordu. Beyrut Limanı 19. yüzyılda Manchester'dan Anadolu'ya ve İran'ın iç merkezlerine

²¹ Tabaklanarak cilalanmış ve boyanmış deri, özellikle keçi ve dana derisine "sahtiyan" deniliyordu. Erişim adresi: <https://lugatim.com/s/SAHT%C4%B0YAN> (erişim tarihi: 15.02.2025).

dahi uzayan ticaret ağındaki ithalat ve Marsilya-Lyon yönündeki ihracat ticareti bağlantılarının merkezi konumuna yükseldi (Özveren, 1994: 85-87). Bu dönemde buhar gemisi teknolojisinin gelişme göstermesiyle deniz ticaretinde demirden yapılmış buharlı gemiler kullanılmaya başlandı ve bu gelişmeye paralel olarak İngiliz, Fransız ve Avusturya gemi hatlarının kurulmasıyla ticaret artış gösterdi. Öyle ki, Beyrut Limanı'na giriş yapan nakliye miktarı 1830'larda yılda 50.000 tonun altındayken, 1886'da 600.000 tonun üzerine çıkmıştı (Fawaz, 1983: 61). Deniz ticaretine yönelik bu tür atılımların yanında, iç bölgelerden Beyrut Limanı'na ulaşımın sağlanmasına yönelik de pek çok çalışmalar yine 19. yüzyılda gerçekleştirildi. Bu bağlamda, vilayetin kuruluşu esnasında Beyrut-Şam ve Trablus-Hama-Humus, 20. yüzyılın başında Sayda-Beyrut, Sayda-Sur, Beyrut-Trablus karayolu hatları kullanıma açıldı. Karayolu ulaşımının geliştirilmesine paralel olarak Beyrut-Şam ve Hayfa-Şam arasında demiryolu hattı oluşturuldu. Bu şekilde iç bölgelerden ihraç edilecek ürünlerin Beyrut Limanı'na kolaylıkla ulaştırılması sağlandı (Orha, 2022: 178-195).

Buradaki ticari faaliyetler çoğunlukla Beyrutlu Hristiyan tüccarlar tarafından yürütülüyordu. Buraya ticaret amaçlı gelen Avrupalı tüccarlar genelde bu tüccarlarla ticaret yapıyorlardı. Beyrut ticaretinde pek çok yabancı ülke yer almakla birlikte Avrupa ülkeleri içerisinde Fransa ve İngiltere başı çekiyordu. Zira, Fransa 18. yüzyıldan beri burada temaslar kurarak ticari ilişkileri geliştirmişti. İngiltere ise Bilâd-ı Şam bölgesinin iç kesimleri, İran ve Irak'a giden kervan yollarında avantaj sağlamak için buraya ayrı bir önem göstermekteydi. Özellikle Süveyş Kanalı'nın açılması sonrası Doğu Hindistan Şirketi'nin Londra'yı Süveyş üzerinden Bombay'a bağlamasıyla Bilâd-ı Şam bölgesi İngiltere'nin hem hammadde tedarikçisi hem de İngiliz menşeli ürünlerin satılmasında bir pazar olarak önemli bir hale geldi (Fawaz, 1983: 62).

Beyrut Limanı'ndaki ticari faaliyetlere bakıldığında ipekli ürünler, ipekli kumaşlar, ipek iplik, meyan kökü, yıkanmış ve yıkanmamış ham yün, pamuklu kumaş, hayvan derileri, arpa, limon, şeftali, ham bakır, sünger, kurutulmuş meyveler, tütün gibi ürünler Romanya, İngiltere, Fransa, Mısır, ABD, Rusya, İtalya, Yunanistan, Almanya ve Osmanlı Devleti'nin muhtelif liman kentlerine ihraç edilirdi. Dokuma kumaş, şeker, kahve, kereste, tuhafiye, gaz yağı, pamuk ipliği, yünlü kumaş, hırdavat, demirden yapılmış eşyalar, dikiş makineleri, tarım aletleri, şeker, çimento, pirinç, kömür, mobilyalar, sabun, şarap gibi muhtelif ürünler de Avusturya, İtalya, Almanya, Belçika, Brezilya, Hindistan, Romanya, İngiltere, Fransa, Mısır, ABD ve Osmanlı Devleti'nin muhtelif liman kentlerinden ithal edilirdi (Ruppın, 1918: 57; Yıldız, 2019: 80). Beyrut Limanı'ndan yapılan ithalat ve ihracatın toplamı 1841 yılında 35.116.643 frank iken, 1896'da 70.478.400 frank oldu. Bu dönem içerisinde ithalat ve ihracat 1860 yılında meydana

gelen Cebel-i Lübnan Olayları, Osmanlı Devleti'nin müdahil olduğu Kırım Savaşı, 93 Harbi gibi savaş durumlarından etkilense de savaşların etkileri geçer geçmez ticaret pozitif yönde ivme kat etti (Labaki, 1984: 182-183). 20. yüzyıla gelindiğinde Beyrut Limanı üzerinden yapılan dış ticaretin artış göstermesine paralel olarak buraya giriş çıkış yapan gemi sayısı ve yükünde de artış meydana geldi. Buna göre, 1899 yılında 761'i buharlı, 2.609'u yelkenli olmak üzere Beyrut Limanı'na toplam 3.370 adet gemi girişi gerçekleşmişken, 1908 yılında 1.023'ü buharlı 2.321'i yelkenli olmak üzere toplam 3.344 gemi buraya giriş yaptı. Bu gemilerin yüklerinin toplam miktarı 1899'da 849.008 ton iken, 1908'de 1.508.016 tona yükseldi (Yıldız, 2019: 74).

Beyrut Limanı'nın haricinde Sayda, Sur, Akka ve Hayfa Limanlarında da ticari faaliyetler yürütülmekteydi. 18. yüzyılda Avrupa'nın bölgeyle olan ticaretinin en önemli limanlarından biri olan Sayda Limanı, bu konumunu 19. yüzyılda Beyrut Limanı'na devretti. Bu yüzden 19. yüzyılda limanın ticaret hacminde daralma meydana geldi (House of Representatives, Congress., 1874: 1201). 1870'li yıllarda bu limandan Mısır, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli liman kentlerine ürün ihracı yapılıyordu. Fransa'ya pamuk, deri, ipek kozası, bölgedeki yabancı sermaye ile kurulan ipek fabrikalarında üretilmiş ipekli kumaş, yün; Mısır'a tütün, deri, boyalı ipek, sabun, zeytinyağı, zeytin, kuru üzüm, kuru incir, kayısı pestili, kuru kayısı, taze meyve; Osmanlı Devleti'nin muhtelif liman kentlerine ise limon ihraç edilmekteydi. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin muhtelif liman kentlerinden buğday, yün, bezelye; Mısır'dan kuş tüyü, deri, hurma, çivit, kahve, pirinç, hasır; Kıbrıs Adası'ndan soğan, sarımsak, peynir, tuz, şarap, sirke, arak ithal ediliyordu (House of Representatives, Congress., 1873: 857). Sayda Limanı'na göre oldukça küçük bir liman olan Sur Limanı'ndaki ticari faaliyetler daha çok komşu liman kentlerine yönelik gerçekleşmekteydi. Buradan az miktarda tuz, tütün, arpa, buğday, odun kömürü, odun, incir, ipek kozası, paçavra, zeytinyağı gibi ürünler Mısır, Kıbrıs Adası, Beyrut, Tarsus'a ihraç ediliyordu (House of Representatives, Congress., 1874: 1202 ve 1229).

Suriye Vilayetine bağlı Filistin'in kuzeyinde yer alan Akka ve Hayfa Limanları yüzyıllardan beri Doğu Akdeniz'deki deniz ticaretinde kullanılmaktaydı. Özellikle Akka Limanı Suriye Vilayetinin Havran ve Nablus gibi önemli tarım bölgelerinde üretilen mahsullerin ihraç edilmesinde önemli rol oynamaktaydı. Bu limandan Havran bölgesinden gelen buğday, arpa, darı gibi tahıl ürünleri, susam, pamuk ve zeytinyağı ihraç ediliyordu. Buğday İtalya, Fransa, İngiltere, Yunanistan ve Osmanlı Devleti'nin Asya kıyılarına, darı Fransa ve İngiltere'ye, susam Fransa'ya, zeytinyağı Mısır, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin Asya kıyılarına, pamuk Fransa'ya gönderiliyordu (Schölch, 1981: 40). Gaz yağı, kereste, deri, ev

eşyaları, demir, pirinç, şeker, kahve gibi ürünler Akka Limanı'na getirilmekteydi. Kahve Mısır ve Fransa'dan, şeker Mısır'dan, pirinç İtalya ve Mısır'dan, gaz yağı ABD ve Rusya'dan ithal edilmekteydi (House of Representatives, Congress., 1878: 893). Hayfa Limanı'ndan buğday, mısır, susam, zeytinyağı ve sabun ihraç edilirken; Beyrut ve Yafa limanları üzerinden Fransa ve Mısır'dan getirilmiş şeker, Marsilya'dan Güney Amerika kahvesi, İskenderiye'den Arap kahvesi; İngiltere, İtalya ve Avusturya'dan pamuklu kumaş ve kıyafetler; Rusya, Romanya ve Osmanlı Devleti'nin Asya kıyılarından kereste; ABD ve Rusya'dan gaz yağı gibi ürünler ithal ediliyordu (House of Representatives, Congress., 1878: 894; Ruppın, 1918: 58)

Bilâd-ı Şam coğrafyasının güney kısmında, Kudüs Mutasarrıflığı oluşturulmadan evvel, 19. yüzyılın ilk yarısında Filistin coğrafyasında bölgesel ve sınırlı bir ticari hayat mevcuttu. Bunun en büyük sebebi ise Kudüs ve Nablus gibi yerleşim bölgelerinin ticaret yollarına olan uzaklığıydı. Bu dönemde ticaret deniz kabuğundan yapılmış ürünler, komşu bölgelere gönderilen sabun, Kudüs'teki Hristiyan hacılara yönelik yapılan dinî içerikli hediyelik eşyalar ve zeytin ağacından yapılan mobilyaların ihraç edilmesinden oluşuyordu. Bu ürünler Mısır'a ve Avrupalı tüccarlar tarafından satın alınarak deniz ötesi ülkelere gönderiliyordu. (Alamleh, 2019: 161; Işık Bostancı, 2006: 169). Kavalalı Mehmet Ali Paşa yönetiminde tüm taifeler arasında eşitliğin sağlanması, çiftçilere serbestlik sağlanması gibi gelişmelerin yanında 1833-35 yılları arasında askerî iktâ sisteminin hallinden sonra bölgedeki iktâ sistemine son verilmesi ve güvenliğin tesis edilmesinden sonra ticaret kademeli bir biçimde gelişim göstermeye başladı (Hülagü, 1998: 507). 1838 yılında bölgeye ilk kez İngiltere'den konsolos temsilcisinin atanması ve buna müteakip 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesi diğer devletlerin hızlı bir şekilde buraya konsolosluk açmasıyla sonuçlandı. Böylelikle atanan konsoloslar buradaki tüccarlarla ticari temas kurarak ithalat-ihracat faaliyetlerin canlanmasına neden oldular (Kark, 1994: 94-96). Bu gelişmelerin yanında, 1850'li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nin uluslararası ticaretin geliştirilmesine önem vermesiyle 1859'da Ticaret Kanunu ve Zeyli kapsamında ticari mahkemeler oluşturması, 1869'da Deniz Ticaret Kanunu'nu ile 1871'de Ticaret Mahkemeleri Kanunu'nu çıkartması bölge ticaretinin gelişmesine katkı sağladı (Hülagü, 1998: 507-508).

Tüm bu gelişmelerin ardından bölgedeki ticari faaliyetler iki liman üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Bu limanlardan ilki Yafa Limanı'ydı. Özellikle 19. yüzyılın son 25 yılında Levant bölgesindeki Yafa Limanı başta olmak üzere pek çok liman kentinde Avrupa devletlerinin yönelmesi ticari açıdan hareketlenme yaşamasına neden oldu (Avcı, 2016: 391). Bu hareketlenmenin yanında, Kutsal Topraklara gelen hacılar üç kutsal din açısından önem arz eden Kudüs başta olmak üzere, El-Halil, Beytüllahm, Nebi Musa, Nasıra ve Safed ve Taberiye Gölü kıyısında bulunan pek çok kutsal yer ve din merkezini ziyaret etmek için Yafa Limanı'na

uğramaları buranın gelişmişliğini de arttıran bir diğer önemli durumdu (Singer, 1996: 10). 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu limana Belçika, İngiltere ve İsveç'ten demir, Odessa ve Teke bölgelerinden kereste, Belçika ve Fransa'dan çinko, Marsilya'dan fayans, Batum'dan gaz yağı, Bombay'dan kanvas çanta, Hindistan ve Mısır'dan pirinç, Marsilya ve Aden'den kahve, Triste'den Avrupa stilinde kıyafetler, İngiltere'den pamuklu bez, İtalya ve Fransa'dan ayakkabı derisi gibi ürünler ithal ediliyorken, Mısır'a zeytinyağı, Fransa'ya darı, susam, bezelye gibi tarım ürünleri; Fransa, Rusya, İngiltere, Avusturya'ya Yafa portakalı ihraç ediliyordu (Issawi, 1988: 171-172). Yafa Limanı'ndan yapılan ithalat ve ihracatın toplamı 1875 yılında 358.823 İngiliz sterlini iken, 1897 yılında bu tutar 616.019 İngiliz sterlinine yükselerek neredeyse iki kat artış gösterdi. Artan ihracat ve ithalata bağlı olarak Yafa Limanı'na giriş yapan gemi sayısı ve yükünde de artış meydana gelerek, gemi sayısı 485'ten 1.376'ya, gemi yükünün toplam miktarı ise 334.851 tondan 1.029.004 tona çıktı (Avcı, 2016: 391). Bu ticarete İngiltere, Yafa ticaretinde en büyük paya sahip ülkeydi. Bu ülkeyi Avusturya, Fransa ve Rusya takip etmekteydi. Bunda İngiliz, Fransız, Rus ve Avusturyalı yük taşımacılığı için düzenli seferler gerçekleştiren firmaların faaliyetleri önemli rol oynamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Yafa ticaretindeki payı Osmanlı gemilerinin yük kapasitesinin diğer gemilere kıyasla düşük olması dolayısıyla oldukça kısıtlı ölçekte kalmıştı (Avcı, 2016: 392).

Ticari faaliyetlerin gerçekleştiği bir diğer liman ise Gazze Limanı'ydı. Bu liman üzerinden yapılan en önemli ticari faaliyet arpa ihracatıydı. Her ne kadar Yafa Limanı kadar aktif bir ticari hareketliliğine sahip olmasa da Gazze Limanı'nın Kudüs'e yakın olması ticari ürünleri dağıtımında önemli rol oynamıştı (Togral, 2019: 379).

İKİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ COĞRAFYASINDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN VARLIĞI VE OSMANLI DEVLETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

2.1. Amerika Birleşik Devletleri’nin Ekonomik Bağımsızlığını Kurma Sürecindeki Alternatif Rotası: Akdeniz

2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri’nin Akdeniz’de Kalıcı Yer Edinme Süreci

İngiltere Krallığına bağlı Kuzey Amerika Kıtasındaki “On Üç Koloni” 1765 yılından itibaren ekonomik sebeplerden kaynaklı İngiltere’ye karşı ayaklanmış, zaman içerisinde bu ayaklanma bir bağımsızlık savaşına dönüşmüştür. En nihayetinde 1783 yılında On Üç Koloni bir araya gelip kendine özgü bir yapı oluşturarak ABD olarak tarih sahnesine çıkmıştır (Armaoğlu, 2010: 61-70). ABD’nin oluşmasında ekonomik faktörlerin başat rol oynaması, ABD’nin kuruluşundan sonra oluşturduğu dış politikasını ve buna bağlı olarak dış işleri örgütlenmesini büyük ölçüde etkilemiştir (Kınlı, 2009: 71). Bu yüzden ABD’nin bağımsız bir devlet olduktan sonra Akdeniz coğrafyasında kalıcı bir yer edinme sürecini incelemeden önce, ABD’yi oluşturan On Üç Koloninin kuruluş dinamiklerinden ve bağımsızlığını kazanma sürecindeki ekonomik ve ticari faktörlerinden bahsetmek konuyu anlama açısından önem arz etmektedir.

1492’de Amerika kıtasının keşfedilmesinin ardından, 1534’te Fransızlar bugünkü Kanada’ya ve 1565’te İspanyollar bugünkü Florida bölgesine gelerek Kuzey Amerika kıtasının kuzey ve güney bölgelerinde kolonizasyon faaliyetlerine başlamışlardır (Armaoğlu, 2010: 58-59). İngiltere ise kolonizasyon faaliyetlerine 1607 yılında katılmıştır. Bu tarihte ilk İngiliz göçmen kafilesi bugünkü Virginia bölgesine gelmiş ve “*Jamestowne*” veya günümüzdeki ismiyle “*Jamestown*” kasabasını kurarak ilk kalıcı yerleşimini oluşturmuştur (Tyler, 1946: 15). Zaman içerisinde İngiltere’den daha fazla göçmen kafilesi Kuzey Amerika’ya gelmeye başlamış, bu kafileler Virginia’nın hem kuzey hem de güneyine doğru yerleştirilmiştir. Bunun sonucunda on iki yeni yerleşim bölgesi oluşturulmuş ve İngiltere, Kuzey Amerika kıtasında toplam on üç adet koloni²² sahibi olmuştur. Bu kolonilerin kuruluşunda dinî ve ekonomik etkenler oldukça baskın olmuştur. Örneğin; Rhode Island, Maryland, Pennsylvania gibi kolonilerdeki bazı bölgeler dinî sebepler dolayısıyla kıtaya göç eden Quaker, Püriten, Katolik,

²² ABD’nin kurucu eyaletleri olarak da bilinen On Üç Koloni; New England Kolonileri (Massachusetts, Rhode Island, New Hampshire, Connecticut), Orta Koloniler (New York, New Jersey, Pennsylvania, Delaware) ve Güney Kolonileri (Maryland, Virginia, Kuzey Carolina, Güney Carolina, Georgia) olarak ifade edilmektedir. On Üç Koloninin kuruluş sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Jeffery, 1908; Ridpath, 1894)

Protestan gibi muhtelif mezhepteki Hristiyanlar tarafından kurulmuştur. Virginia, Massachusetts, New Hampshire gibi koloniler ise İngiltere Kralı 1. James'in İngiliz ticaret şirketlerine kâr etme maksadıyla berat (*charter*) vermesi sonucunda oluşturulmuştur.²³ İngiltere Kralı 2. Charles'ın İngiliz soylu sınıfına mensup olan büyük toprak sahiplerine mülk esasına göre²⁴ Kuzey Amerika'dan arazi vermesiyle de Kuzey Carolina, Güney Carolina, Pennsylvania, Maryland gibi koloniler kurulmuştur (Armaoğlu, 2010: 59-60; Nevins ve Commager, 2011: 25-33).

Kolonilerin kurulduğu dönemde merkantilist iktisat politikasını sürdüren İngiltere, bu politika gereğince sahip olduğu yerli sanayinin devamlılığını sağlamak amacıyla ihtiyacı olan tüm hammaddeleri temin etmeye çalışmıştır. Özellikle İngiltere'nin dünya ticaretinde en büyük rakipleri olan diğer Avrupa ülkelerinden bu hammaddeleri temin etmesi İngiltere'nin bu devletlere karşı bağımlı olması anlamına gelmekteydi. Bu bağımlılıktan kurtulmak için dünyanın muhtelif yerlerinde koloniler kurup, hammadde ithali sağlanacak yerlerde de “dost/yabancı” ticaret bölgeleri oluşturmayı hedefleyen İngiltere, Avrupalı rakiplerinden satın almak zorunda kalacağı ürünlerin İngiltere'ye tabi topraklarda yetiştirilmesini sistemli bir biçimde yapmaya özen göstermiştir. Bu amaçla, On Üç Kolonide de planlı üretim sistemini hemen uygulamaya koymuştur. Öyle ki, zaman içerisinde Fransa'dan temin ettiği şarap, Portekiz'den satın aldığı baharat, İsveç'ten getirttiği odun başta olmak üzere kürk, çömlek, balina yağı, tuz-güherçile, zift, kenevir gibi ürünlerin üretimini ve teminini Kuzey Amerika'dan sağlamaya başlamıştır (Maurios, 1948: 74-75; Walton ve Rockoff, 2018: 56).

²³ 1606 yılında İngiltere Kralı 1. James, Kuzey Amerika'nın otuz dördüncü ve kırk beşinci enlemleri arasında kalan tüm bölümünü ele geçirme ve kolonileştirme yetkisi veren iki berat (*charter*) yayınlamıştır. İlk berat (*charter*) Londra'da ikamet eden ve Londra Şirketi (*London Company*) olarak adlandırılan soylular, beyler ve tüccarlardan oluşan bir birliğe verilirken, ikinci berat (*charter*) Güneybatı İngiltere'de, Plymouth'ta, örgütlenmiş olan ve Plymouth Şirketi (*Plymouth Company*) adını taşıyan benzer bir kuruluşa verilmiştir. İlk şirkete otuz dördüncü ve otuz sekizinci kuzey enlem dereceleri arasındaki tüm bölge, ikincisine ise kırk birinci dereceden kırk beşinci dereceye kadar uzanan bölge tahsis edilmiştir (Ridpath, 1894: 85-88). Bu iki şirket vakit kaybetmeden kendilerine tahsis edilen bölgelere giderek bugünkü Virginia ve Massachusetts Eyaletlerinin kurulmasına öncülük etmişlerdir. Ancak, Plymouth Şirketi istenilen boyutta faaliyetlerini yürütemeyince Şirket üyeleri Plymouth Şirketini feshederek yerine Yeni İngiltere Konseyi (Council for New England) isimli şirketi kurmuştur. İngiltere Kralı bu yeni şirkete Amerika'nın kırkinci ve kırk sekizinci kuzey enlemlerinin arasında kalan yaklaşık bir milyon mil kareden fazla bir alanı vermiştir. Bu şirket günümüzdeki Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island ve Vermont Eyaletlerini ifade etmek amacıyla kullanılan “*New England*” bölgesinin kuruluşunda rol oynamıştır. Bu sürece ilişkin ayrıntılı bilgi için bk.(Nevins ve Commager, 2011: 30 ; Ridpath, 1891: 47-48).

²⁴ İngiltere yasalarına göre, bir arazi herhangi bir kimseye ait değilse veya arazinin kullanım hakkı herhangi birinin tasarrufunda değilse o arazi İngiltere Kralı'na aittir. Bu yasa Kuzey Amerika'da da uygulanmıştır. Bu bağlamda, İngiliz soylusu Lord Baltimore bağış yoluyla Maryland'i, İngiliz Amiral Sir William Penn'in oğlu William Penn ise babasının alacakları karşılığında Pennsylvania'yı elde etmiştir. Ayrıca, İngiltere Kralı 2. Charles, kendisine yakın olarak gördüğü “*Carolinalar*” olarak tanınan bir grup soyluya berat (*charter*) vermiş ve bu grup bugünkü Kuzey ve Güney Carolina Eyaletlerinin bulunduğu yere gelerek koloni kurmuşlardır (Dunaway, 1950: 25-28; Nevins ve Commager, 2011: 30-31).

On Üç Kolonideki planlı üretim sisteminin yanında ticaret de aktif bir biçimde yapılmaktaydı. Koloniler arasındaki iç ticaret birtakım istisnai durumlar haricinde ciddi derecede kısıtlıydı.²⁵ Bundan dolayı koloniler, ekonomik faaliyetler için doğal olarak uluslararası ticarete yönelmiştir. Buradaki dış ticaret iki şekilde gerçekleşmekteydi. Maryland'den Georgia'ya kadar olan Amerika'nın güneyindeki kolonilerde (Maryland, Virginia, Kuzey Carolina, Güney Carolina ve Georgia) üretilen tütün, pirinç gibi temel gıda maddelerini kapsayan ürünler İngiltere'ye doğrudan ihraç edilmekteydi. İngiltere'den de mamul ürün ithali sağlanmaktaydı. Pennsylvania'dan New Hampshire'a kadar olan Amerika'nın kuzey bölgesindeki kolonilerden (Pennsylvania, Delaware, New Jersey, New York, Rhode Island, Connecticut, Massachusetts ve New Hampshire) ise başlangıçta balık, kereste ve donanma malzemeleri gibi ürünler İngiltere'ye ihraç edilmiş ve İngiltere'den de mamul ürün ithal edilmiştir. Ancak zaman içerisinde kuzey kolonilerdeki bu basit ticaret dönüşüm geçirmeye başlamıştır. İlk olarak Boston, Newport, New York ve Philadelphia Limanlarından gönderilen balık, kereste, buğday, buğday unu, canlı hayvan gibi ürünler Batı Hint Adalarında üretilen rom, melas ve şeker gibi ürünlerle takas edilmeye başlandı. Ardından Batı Hint Adalarından getirilen melas Amerikan içki fabrikalarında rom haline getirilerek köle satın alma karşılığında Afrika kıyılarına gönderilmeye ve Afrika'dan getirilen köleler de Batı Hint Adalarına getirilerek satılmaya başlandı. Bu şekilde de “üçgen” ticaret sistemi oluşturuldu (Cochrane, 1993: 33).

İngiltere Kuzey Amerika'daki üretim sisteminin yanında, ticari sistemi de tamamen kendi denetimi altına almak istemiş ve bu amaçla 1651 yılından itibaren “Seyrüsefer Yasaları” (*Navigation Acts*)²⁶ olarak da bilinen bir dizi yasa çıkartmıştır. Bu yasaların koloni ticaretine getirdiği başlıca sınırlamalar şu şekilde özetlenebilir (Robertson, 1964: 47):

1. İngiltere ile sömürgeleri arasındaki tüm ticaret, İngiliz vatandaşlarının ya da sömürgecilerin sahip olduğu ve mürettebatının en az dörtte üçü İngiliz ya da sömürgeci olan gemilerle yapılmak zorundaydı.

²⁵ Koloniler arasındaki ticaretin sınırlı olmasının üç temel sebebi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, taşrada bulunan yerleşimciler satın yapabilecekleri çok az ürün üretmekteydi. Bu yüzden tarım dışı üretilen emtiayı satın alacak paraları ya çok azdı ya da hiç yoktu. Ayrıca bu durum taşrada uygun bir pazarın oluşmasına engel teşkil etmekteydi. İkincisi, bu dönemde karayolu taşımacılığına gereken önem verilmemişti. Bu yüzden Atlantik Okyanusu kıyısından veya Atlantik Okyanusu'na dökülen nehirlerden birkaç milden daha uzakta üretilen ağır ve hacimli tarım ürünlerini taşımak imkansızla yakın bir haldeydi. Üçüncü sebepten, kolonilerde ortak bir para birimi bulunmamakta ve ciddi anlamda metal para sıkıntısı bulunmaktaydı (Cochrane, 1993: 32)

²⁶ İngiltere gemiciliğini ve İngiltere ile deniz aşırı kolonileri arasındaki deniz ticaretini düzenlemek, geliştirmek amacıyla oluşturulan “Ticaret ve Seyrüsefer Yasaları” (*the Acts of Trade and Navigation*) veya bilinen adıyla “Seyrüsefer Yasaları” (*Navigation Acts*) bir dizi yasadandır. İlk kez 1651 yılında yürürlüğe giren yasa, İngiltere'deki Restorasyon Dönemi sonrasında 1660, 1663, 1673 ve 1696 yıllarında düzenlenerek güçlendirilmiş ve son halini almıştır. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Purvis, 1997: 278; Reeves, 1792)

2. Birkaç küçük istisna dışında, koloniler tarafından alınan tüm Avrupa ithalatı İngiltere’den gelmek zorundaydı. Bu, kıta Avrupası’ndan yapılan ithalatın önce bir İngiliz limanından geçmesi gerektiği anlamına geliyordu.
3. “Listelendirilmiş” ürünler²⁷ olarak adlandırılan gümrük tarife cetvelinde yer alan bazı mallar sadece İngiltere’ye gönderilebiliyordu.

Bu yasalardan da anlaşılacağı üzere, İngiltere kendisini zengin ve güçlü kılmayı amaçlayan iktisat politikası gereği bu kararları uygulamaya başlamıştır. Başlangıçta bu kısıtlamalar pek sorun teşkil etmese de 1700’lü yıllarda “listelendirilmiş” ürünlerin kapsamının genişletilmesi ve İngiliz hükümetinin yasalarını Amirallik mahkemeleri üzerinden uygulamaya başlaması özellikle kuzey kolonilerindeki tüccarların bu kısıtlayıcı tavırdan rahatsız olmasına neden olmuştur (Cochrane, 1993: 35; Walton ve Rockoff, 2018: 57). 18. yüzyıla gelindiğinde ise, İngiltere’nin Kuzey Amerika kolonileriyle kurduğu ticari sistemde bulunan çatlakları kapatma amacıyla 1733 yılında “Şekerli Posa Yasası’nı (*Molasses Act*)”²⁸ çıkarmıştır. Bu yasanın sıkı bir şekilde uygulanmaması özellikle New England Kolonilerinin büyük tepkiler vermesini engellemiş olsa da bu durum 1764 yılına kadar sürmüştür (Nevins ve Commager, 2011: 94).

1753-1763 yılları arasında İngiltere’nin de dahil olduğu Avrupa devletleri arasında gerçekleşen “Yedi Yıl Savaşı” ile İngiltere, denizlerdeki üstünlüğünü tahkim etmiş olsa da, savaş sonunda ekonomik olarak darboğaza girmiştir. Öyle ki, İngiltere’nin 1754’te ulusal borcu 72 milyon sterlin iken, 1763’te bu tutar 146 milyon sterline yani yaklaşık iki katına çıkmıştır (Nester, 2000: 241). Bu kadar yüklü miktardaki borcun azaltılması için yeni gelirlere ihtiyacının olduğunu fark eden İngiliz Parlamentosu, bu geliri On Üç Koloni üzerinden elde etmek istemiş ve ilk olarak 1764 yılında “Şeker Yasası’nı (*Sugar Act*)”²⁹ çıkarmıştır. Bu yasanın çıkmasından hemen sonra Parlamento, aynı sene içerisinde New England meclislerinin yeni kâğıt para

²⁷ Yasada belirtilen “listelendirilmiş” mallar şunlardı: Kuzey Amerika, Asya veya Afrika kıtasındaki herhangi bir İngiliz Plantasyonunda yetiştirilen, üretilen veya imal edilen şeker, tütün, pamuk, yün, çivit ve fustic (boya maddesi) (Reeves, 1792: 61).

²⁸ Fransız Batı Hint Adalarından gelen melasın İngiliz Batı Hint Adalarındakilere kıyasla daha uygun fiyatlı olması özellikle New England kolonilerinin melas ticaretinde bu bölgeyi tercih etmesine yol açmıştır. Bu durumun hem İngiltere’nin merkantilist politikasına aykırı olması hem de İngiliz Batı Hint Adalarındaki şeker üreticilerinin istedikleri oranda kâr edememesi dolayısıyla 1733’te Şekerli Posa Yasası (*Molasses Act*)’nın çıkmasına neden olmuş; Fransız Batı Hint Adalarından çıkışlı melas girişine çok yüksek oranda vergiler getirilmiştir (Ferro, 2002: 353; Pitman, 1917: 242-271).

²⁹ Aslında Şeker Yasası, 1733 tarihli Şekerli Posa Yasası’nın yeniden yasalaştırılması niteliğindedir. Bu yasayla galon (4,5 litre) başına altı penny olan vergi oranı üç penny olarak düzenlenmiştir. Ayrıca 1733 tarihli yasa yürürlüğe girdikten sonra New England Kolonileri, Fransız ve İspanyol Batı Hint Adalarından kaçak yollarla melas ticareti yapmaya devam etmiş ve İngilizler buna göz yummuşlardır. Bu durumu lehine çevirmek isteyen İngiliz makamları, Şeker Yasasıyla birlikte bu vergiyi ödemeyenlerin Amirallik mahkemelerinde yargılanması kararını almıştır (Nevins ve Commager, 2011: 94-95).

çıkarmasını yasaklayan 1751 tarihli “Para Birimi Yasası’nı (*The Currency Act of 1751*)” On Üç Koloniyi de kapsayacak şekilde yenilemiştir. Bu durum Koloni meclislerinin kamu borçlarını ödeyememesine neden olmuş; bu sebeple Koloni meclisleri iç vergi ve harçları arttırma yoluna gitmiştir (Nester, 2000: 246). Bu iki yasayla birlikte çok büyük kısıtlamaya ve vergi yüküne maruz kalan kolonilere 1765 yılında “Damga Pulu Yasası’nın (*Stamp Act*)”³⁰ getirilmesi, yıllardır İngiltere’ye karşı artarak büyüyen hoşnutsuzluğun katlanmasına yol açmıştır. Ayrıca, iktisadi açıdan bu kadar kısıkaca alınan koloni sakinleri mevcut durumdan bir çıkış yolu olması umuduyla Apalaş Dağları’nın batısında yeni yerleşim kurma arzusuna kapılırlar da İngiliz hükümeti “Proclamation Line” Bildirisini³¹ çıkararak buna engel olmuştur (Nevins ve Commager, 2011: 102). En nihayetinde çıkartılan bu yasalar kuzeydeki tüccarların, güneydeki plantasyon sahiplerinin, batıdaki toprak spekülâtorlerinin bir araya gelerek İngiltere’ye karşı bir Bağımsızlık Savaşı organize edip yeni bir devletin inşasına yön vermiştir.

1783’te Amerika Birleşik Devletleri’nin resmen kuruluşundan sonra Amerikalı devlet adamları ekonomik ve ticari temellere dayanan bir dış politika oluşturmayı tercih etmişlerdir. Bu devlet adamları koloni döneminde elde ettikleri deneyimle birlikte siyasi bağımsızlığını kazanmış bir devletin uluslararası sistemde varlığını sürdürebilmesi için herhangi bir devletin yardımı veya himayesi altında bulunmaması, yani mutlak surette ekonomik alanda da bağımsız olması, gerektiği kanaatine varmıştı. (Erhan, 2015: 42). Özellikle, Bağımsızlık Savaşı, Amerikan gemilerinin İngiltere’nin dünyadaki tüm pazarlarında ayrıcalıklı erişimini kaybetmesine ve Amerikan dış ticaretinin sekteye uğramasına neden olmuştu. Bu durum sonunda da Amerikan ekonomisi ciddi bir hasar almıştı (Irwin, 2017: 48-49). Gerek bu hasarı gidermek gerekse uluslararası sistemde mutlak varlık sürdürmek için uluslararası ticaretin aktif olarak yapılmasının öngörüldüğü bir dış politika anlayışı takip edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, İngiltere’den boşalan yeri Bağımsızlık Savaşı sırasındaki müttefiki Fransa’nın dolduracağını düşünen Amerikalılar büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve ticaret oldukça

³⁰ İş ruhsatları, ipotekler, konşimentolar gibi yasal kağıtların yanında gazeteler, zarflar, evlilik lisansları, üniversite diplomaları, broşürler gibi muhtelif kağıtlarda da damga pulu kullanımı Damga Pulu Yasası (*Stamp Act*) ile zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca yasaya göre, damga pulları kolonilerin kullandığı kâğıt para ile değil, İngiliz sterlini ile satın alınacaktı. Buradan elde edilen gelir ise, Kuzey Amerika Kıtasında konuşlanmış İngiliz birlikler için malzeme tedarik edilmesi amacıyla harcanacaktı (Morgan ve Morgan, 1963: 96-97) .

³¹ Proclamation Line Bildirisi (*Royal Proclamation of 1763 veya Proclamation Line of 1763*) 1763 yılında Yedi Yıl Savaşları’nın Kuzey Amerika’daki ayağı olan Fransız-Kızılderili Savaşı sonunda İngiltere Kralı 3. George tarafından ilan edilen bir bildiri olup, savaş sonrası Kuzey Amerika’daki kolonistlerin Kızılderili bölgelerine yerleşmelerine yönelik birtakım kısıtlamaları içermektedir. İngiltere hem koloni yerleşimcilerini kendi ekonomik ve siyasi yörüngesinde tutmak hem de olası bir İngiliz-Kızılderili Savaşı’nı önlemek için Kızılderili topraklarına yönelik koloni tecavüzlerini durdurma amacıyla bu bildiriyi yayımlamıştır (Holton, 1999: 6). Ancak bu bölgeden satış sağlayarak kâr elde etme amacı güden özel arazi şirket sahipleri bu bildiriden oldukça rahatsız olmuş ve bu kısıtlamalar Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nın sebeplerinden birisi olmuştur (Calloway, 2015: 33-48).

düşük rakamda kalmıştı. Dahası, hem İngiltere hem de Fransa, Amerikan gemilerinin Batı Hint Adalarında aktif ticaret yapmasını önlemek için gümrük vergilerinin arttırılması gibi çeşitli engeller koymaya başlamıştı (Irwin, 2017: 50).

Tüm bu sorunlar karşısında yeni pazar arayışına giden Amerikalılar, ticaret için üç önemli yer bulmuşlardı. Bu yerler Baltık bölgesi, Portekiz ile Portekiz'e bağlı Azor Adaları ve Akdeniz bölgesiydi. Amerikalılar savaş bittikten hemen sonra Baltık bölgesine girmenin yolunu bulmuş ve kısa süre içerisinde ticaret yapmaya başlamışlardı. Ancak Portekiz ile Akdeniz coğrafyasındaki ticaret Baltık bölgesindeki kadar çabuk sağlanamadı. Buradaki en büyük engel ise Akdeniz'in hemen girişinde bulunan Fas Sultanlığı ile Osmanlı Devleti'ne bağlı Tunus, Cezayir ve Trablusgarp Eyaletlerinin ticareti baltalayan faaliyetleriydi (Jensen, 1981: 211).

2.1.2. Osmanlı Devleti ile İlk Temas: Amerika Birleşik Devletleri'nin Garp Ocaklarına Olan İlgisi

2.1.2.1. Garp Ocaklarının İdari Yapısı ve Akdeniz Coğrafyasındaki Faaliyetleri

Amerikalıların Osmanlılarla ilk teması, Osmanlı Devleti'nin Batı Akdeniz'deki toprakları olan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Eyaletleri vasıtasıyla sağlanmıştır. “Garp Ocakları”³², “Mağrip”³³ Ocakları” veya “Berberi Ocakları” olarak da adlandırılan bu Eyaletler, 16. yüzyıl itibarıyla Osmanlıların kontrolü altına girmişlerdi. 1516 yılında Oruç Reis'in Cezayir'i ele geçirmesiyle buradaki İspanyollara karşı galibiyet elde eden Osmanlılar, 1525 yılında Cezayir'i kesin olarak fethetmiştir. Cezayir'in fethi sonrası Trablusgarp 1551 yılında Turgut Reis tarafından ele geçirilmiştir. Tunus ise 1534 ve 1569 yıllarında geçici olarak ele geçirilmiş olsa da Tunus'un fethi 1574'te tamamlanmıştır (Çetin, 2002: 926).

Garp Ocaklarının fethinin tamamlanmasının ardından başta müşterek bir yönetim yapısı tesis edilse de 1564 yılında bölge “Cezayir Beylerbeyliği” ve “Cezayir-i Garp Beylerbeyliği” adı altında ikiye ayrılarak yönetilmeye başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1977: 293). Trablusgarp Ocağı başta Cezayir Beylerbeyliği altında idare edilse de Kılıç Ali Paşa ve Kaptan-ı Derya

³²Avrupa kaynaklarında ve resmî yazışmalarda Garp Ocaklarını tanımlama amacıyla “niyâbet, emâret, cumhuriyet, krallık, barbar devletleri, barbar nâibleri” gibi anlamlar içeren “régence, regency, barbary regencies, states of barbary, régence de Tunisie, états barbaresques, régence de Tripoli, royaume d'Alger” kelimeleri kullanılmıştır. Osmanlı kaynaklarında ise bölge “Beylerbeyliği” olarak ifade edilse de özellikle 19. yüzyıldaki bazı belgelerde Batı etkisinden kaynaklı “niyâbet, emaret” terimlerine de rastlanılmaktadır (Çetin, 1996: 382).

³³Mağrip-Mağrib Arapça “Gurub” kelimesinden türetilmiş olup, “Güneşin battığı yer veya güneşin battığı taraf” anlamına gelmektedir. Günümüzde ise Kuzey Afrika'daki Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i de kapsayan bölge olarak kullanılmaktadır. Tarihin çeşitli dönemlerinden itibaren bu bölge Mağrip olarak adlandırılmıştır. Ancak İslam tarihçileri buraya “Mağrib Ülkeleri” veya “Berberistan” adını vermişler ve bu toprakları üç coğrafi bölgeye ayırmışlardır. Buna göre, bugünkü Tunus ve Bıçay'nin de bulunduğu Kuzey Afrika'nın Doğu kısımları “İfrikîye”, bugünkü Cezayir'in bulunduğu Kuzey Afrika'nın batı tarafı “Orta Mağrip (Mağrib-i Evsat)” ve bugünkü Fas topraklarının da bulunduğu bölge ise “Uzak Mağrib (Mağrib-i Aksâ)” olarak adlandırılmıştır (Cin, 1991: 15).

Venedikli Hasan Paşa'nın Cezayir'deki baskın etkisini kırmak ve merkezi otoriteyi sağlamak adına Trablusgarp müstakil bir Beylerbeyliği yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1977: 296). Garp Ocaklarının coğrafi açıdan merkeze oldukça uzak olması, bölge halkının kısmen göçebe ve aşiret yapılanmasına mensup olması, bölge halkı ile yönetici sınıfı arasındaki mezhep farklılıkları ve Hristiyan ülkelerle sürekli savaş halinde bulunması gibi muhtelif sebeplerden ötürü, Garp Ocakları gerek idare açısından gerekse vergi yükümlülükleri yönünden Osmanlı Devleti'nin diğer Eyaletlerinden farklı olan “Sâlyâneli Eyalet”³⁴ statüsüne sahip olmuşlardır (Çetin, 1996: 383).

Garp Ocaklarının yönetimi üç yıllığına merkezden atanan Beylerbeyleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak bu durum 16. yüzyılın sonlarında üç Beylerbeyliği özelinde değişiklik göstermeye başlamıştır. Cezayir Beylerbeyliğinde yönetim “Beylerbeyi, Ağa ve Dayı Devri” olarak üçe ayrılmıştır. Beylerbeylerinin yönetimi 1659 yılına kadar sürmüştür, ardından yeniçerilerin arasından Ağa tayini yapılmaya başlanmıştır. 1671 yılında Ağa tayinleri son bulmuş ve yerine yine yeniçeriler arasından seçilen “Dayılar” Beylerbeyliğinin yöneticiliğini yapmışlardır (Uzunçarşılı, 1977 296-300). Tunus'taki Beylerbeyliği makamı 1574-1591 yılları arasında varlığını sürdürse de, 1591 yılında yeniçerilerin isyan ederek yönetime kendi aralarından seçtikleri “Dayıları” getirmesiyle “Dayılık devri” resmen başlamıştır (Maksudoğlu, 1966: 194). 1631 yılından itibaren Dayılık makamı bölgedeki nüfuzlu ailelerin yönetimi altına girmiştir. Bu bağlamda 1631-1702 yılları arasında Muradiler, 1705-1881 yılları arasında da Hüseyinî ailesi Tunus'u yönetmiştir (Çetin, 2002: 927). Trablusgarp Beylerbeyliğinde ise 1551-1609 yılları arasında merkezden tayin edilen Beylerbeyleri bölgedeki Osmanlı idaresini tesis etmişlerdir. Ancak 1609'da yeniçerilerin isyan etmesi sonrası “Dayılık-Beylerbeylik” rejimi sağlanmıştır. Bu rejim, 1711 yılında Karamanlı Ahmet Paşa ve ailesinin yönetimi devralmasıyla son bulmuştur (Kılıç, 1997: 79-80). Bu Ocaklarda Beylerbeylerinin yerini alan Dayılar, her ne kadar yeniçeriler tarafından seçilmiş olsalar da, Osmanlı Padişahlarından onay almışlardır. Ancak merkezi otoritenin zamanla zayıflaması dolayısıyla bu onay sembolik bir hal almıştır (Uçarol, 2013: 185).

Garp Ocakları en büyük gelirini korsanlık ve deniz ticaretinden elde etmiştir. Osmanlı Devleti, korsan faaliyetlerinde bulunan bu denizcileri “levent” olarak adlandırmış; gaza ve cihat

³⁴ Timar sistemi uygulanmayan Osmanlı idarî bölgelerinde uygulanan Sâlyâne sisteminde, Eyalet vergileri doğrudan merkez için senelik toplanır ve mahallî harcamalar için gerekli meblağın ayrılmasından sonraki kalan tutar “irsâliye” adı altında doğrudan merkez bütçesine aktarılırdı. Bu sistem ilk olarak Mısır'da uygulanmış ve ardından Yemen, Habeş, Basra, Lahsâ ile bazı sancakları hariç Bağdat, Cezâyir-i Bahr-i Sefid, Halep, Cezayir, Tunus, Trablusgarp Eyaletlerinde de bu sistem uygulamaya konulmuştur. Bahsi geçen bu Eyaletler de “Sâlyâneli Eyalet” olarak adlandırılmışlardır (Bostan, 2009: 59).

anlayışı ile Batı Akdeniz’de denizlere açılan bu leventlere başlarda müdahalede bulunmamıştır. Zaman içerisinde bu durum Osmanlı Devleti’nin Akdeniz sularında ticaret yapan devletlerle olan ilişkilerinde “politik bir araç” olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Bu bağlamda, Garp Ocaklarındaki leventler başta İspanya³⁵ olmak üzere Osmanlı Devleti’yle anlaşması bulunmayan devletlerin gemilerine saldırmışlardır (Kuzucu, 2015: 173). 17. yüzyılın sonlarında ise Garp Ocakları bu amacı gerçekleştirme konusunda başına buyruk davranmaya başlamış olsalar da Osmanlı Devleti bu Eyaletler üzerindeki kontrolünü yeniden sağlamak için yumuşak bir siyaset kullanarak onları gazaya teşvik etmeye çalışmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 253-254). Fakat özellikle İsveç, Norveç ve Hollanda ile top ve mühimmat ticareti yapan Cezayir’in elde ettiği bu güçle merkezden gelen emirleri dinlememesi ve Osmanlı Devleti ile anlaşması olan devletlerin gemilerine saldırması, mağduriyete uğrayan Devletlerin Osmanlı Devleti’nden zararlarının karşılanması için talepte bulunmasına yol açmıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti uluslararası camiada oldukça zor bir durumda kalmıştır (İlter, 1937: 5).

Bu durumu düzeltmek adına Osmanlı Devleti 17. yüzyılda Fransa, İngiltere; 18. yüzyılda ise Sicilyateyn, Venedik, Ceneviz, Prusya, Avusturya, İspanya gibi Avrupa devletleriyle imzaladığı anlaşmalar veya bu Devletlere verdiği ahidnâmelerde³⁶ Garp Ocakları’nın korsanlık faaliyetlerinin önlenmesine yönelik maddeler eklenmesine onay vermiş ve bu maddelerin Garp Ocakları tarafından uygulanmasına yönelik hükümler çıkarmıştır (Bouazi, 2002: 9-18). Anlaşmalar ve ahidnâmeler neticesinde Garp Ocakları korsanlık faaliyetlerinden daha az kazanç elde etmeye başlamışlardır. Bu az kazancı arttırma yolları arayan eyaletler, anlaşma yapmamış devletlerin gemilerini bulma arayışına girmişlerdir. Bu arayış, yeni kurulan ABD’nin ticaret gemilerinin Akdeniz sularında görülmeye başlanmasıyla kısmen son bulmuştur (Erhan, 1998: 128-129 ; Uzunçarşılı, 2011: 254-255).

2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ile Garp Ocakları Arasındaki İlişkiler (1776-1824)

ABD’nin kuruluşu sonrası uluslararası ticaret için belirlediği rotalardan biri olan Akdeniz coğrafyası Amerikalı tüccarlar için yabancı bir coğrafya değildi. Amerikalıların bölge ile tanışıklıkları On Üç Koloni dönemine kadar gitmektedir. Akdeniz’deki Osmanlı Devleti’nin liman kentlerinin yaptığı ticarete İngiliz menşei “Levant Kumpanyası (*The Levant*

³⁵ İspanyolların Endülüs’teki Araplara karşı sert davranışları sebebiyle İspanyollarla Müslümanlar arasında husumetin artması ve Osmanlı Devleti ile İspanya ilişkilerini belirleyecek resmî bir anlaşmanın olmaması Garp Ocaklarının korsan faaliyetlerini ağırlıklı olarak İspanyol gemilerine el koyarak ve İspanyol adaları ile sahillerini yağmalayarak gerçekleştirmesine neden olmuştur (Mustafa Nuri Paşa, 1979: 146).

³⁶ İlgili devletlerle imzalanan anlaşmalar ve verilen ahidnâmelerdeki Garp Ocaklarının Akdeniz’de uyması gereken kurallar ve bu kurallara uyulmadığı takdirde alınacak önlemlere ilişkin hükümler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Bouazi, 2002)

Company)” baskın durumdaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Philadelphia ve Boston’lı tüccarlar Levant Kumpanyasının Osmanlı liman kentlerinde sahip oldukları üstün ticaret şartlarından faydalanmak istemişler ve İngiliz bandırasını kullanarak Fas ve Garp Ocaklarında ticaret yapmışlardır (Kurat, 1964: 175). Ticaretin yanında Akdeniz’deki korsan faaliyetlerine de aşına olan Amerikalılar, ilk kez 1625 yılında Faslı korsanlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu olaydan 20 sene sonra Cezayirli Massachusets kolonisine ait bir gemiyi kaçırma girişiminde bulunmuş ve 1673’te yine Cezayirli New York kolonisine ait bir gemiyi ele geçirmişlerdir (Kantarci, 2018: 459).

Amerikalı tüccarların Fas ve Garp Ocaklarıyla süregelen ticareti Amerika’nın bağımsızlığını elde etmesi sonrasında da devam etti. Amerika bu dönemde ürettiği buğday ile unun 1/6’sını, tuzlanmış balığın ¼’ünü Akdeniz ülkelerine ihraç ediyor ve bu ülkelerden de pirinç ile mısır ithal ediyordu. Bu ticaret ortalama 80 ila 100 Amerikan gemisiyle sağlanıyordu (Erol, 2011: 689). Gerek Amerika’nın koloni döneminde aktif olarak sürdürdüğü ticaretini 1783 yılı sonrasında İngiltere ve Fransa yüzünden yapamaması gerek ticaretinin önemli bir kısmının Akdeniz ülkeleriyle olması ve gerekse Akdeniz ticareti esnasında korsan saldırılarına maruz kalması Amerikalı devlet adamlarının Akdeniz ticaretini güvence altına almak için girişimlere başlamasına yol açmıştır. Akdeniz ticaretinin güvenli bir şekilde sürdürülmesi ise ABD’nin Fas ve Garp Ocaklarıyla anlaşma yapmasına bağlıydı. Bu anlaşma ya askerî güç ya da müzakere yolu kullanılarak tesis edilebilirdi. Bağımsızlığını yeni elde etmiş olan ABD hem yeni bir içişleri yapılanmasına gittiğinden sert dış politika kararları alabilecek bir pozisyonda değildi hem de henüz bir donanma kurmaya fırsatı olmamıştı (Erhan, 2015: 45). Bu yüzden askerî güç kullanımı fikri otomatik olarak ortadan kaldırılmış ve Amerikan Kongresi 1784 yılının mayıs ayında Benjamin Franklin, John Adams ve Thomas Jefferson’a³⁷ Fas ve Garp Ocaklarıyla müzakerede bulunma ve bu amaçla temsilci istihdam etme yetkisi vermiştir (Bryson, 1980: 2). Bu üç siyaset adamı yaptığı ilk müzakereler neticesinde sadece Fas ile anlaşma sağlamıştı. Fas, konumu dolayısıyla Kuzey Afrika topraklarında yer almasına rağmen statüsü Garp Ocaklarıyla bir değildi. Batılılar tarafından Garp Ocakları gibi “Berberi Devletler (Barbary States)” tanımlaması içerisine dahil edilmiş olsa da Fas, Osmanlı Devleti’ne bağlı bir Eyalet değil bağımsız bir Sultanlıktı. Ayrıca ABD ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adım atma

³⁷ Thomas Jefferson kısa süre içerisinde Benjamin Franklin’in görevini devralarak hem Fransa Bakanı hem de “Berberi müzakerecisi” olarak görevini icra etmiştir. John Adams, Hollanda’ya Bakan sıfatıyla görevlendirilmiş ve İngiltere ile yapılan müzakerelerde “barış komiseri” olarak görev aldıktan sonra Amerikan Kongresi Adams’ı İngiltere’ye Bakan olarak atamıştır. Adams ve Jefferson 1784 ve 1790 yılları arasında Londra ve Paris’teki görevleri sırasında Fas ve Garp Ocakları’yla da müzakereleri yürütmüşlerdir. Fas ve Garp Ocakları yöneticileriyle fiili temaslar genellikle onların temsilcileri tarafından gerçekleştirilmiştir (Carr, 1966: 232).

konusunda Garp Ocaklarına kıyasla daha hevesli olan Fas Sultanlığı, 1782 yılından itibaren bu niyetini açıkça belli etmişti. Ancak bu ekip Fas'tan ziyade Garp Ocaklarıyla olan ilişkilerin geliştirilmesi konusuna daha çok yönelince, 1784'te Tanca açıklarında *Betsey* isimli Amerikan gemisini ele geçiren Fas, anlaşma yapılması konusunda ısrarcı oldu. Bunun üzerine Jefferson ve Adams, 11 Ekim 1785 tarihinde Paris'teki ABD Başkonsolosu Thomas Barclay'i müzakereler için görevlendirdi ve Fas'taki İspanya konsolosunun yardımlarıyla birlikte 23 Haziran 1786 tarihinde Fas ile ABD arasında "Dostluk ve Ticaret Antlaşması"³⁸ imzalandı (Erhan, 1998: 130-131).

2.1.2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri-Cezayir İlişkileri (1776-1824)

ABD-Fas Sultanlığı ilişkilerinin kurulmasında bu kadar hızlı adımlar atılmışken, ABD'nin Garp Ocaklarıyla olan ilişkilerinin tesisinde şansı bu kadar yaver gitmemişti. Garp Ocakları arasında en güçlü ve itibarlı olan Cezayir'di. Batı Akdeniz'in en güçlü donanması sayılabilecek özel bir donanmaya sahip olan Cezayir, 1783 yılında İspanya ile yapmış olduğu savaş sonrasında Cebelitarık Boğazı'nın kullanım hakkını elde etti ve Atlas Okyanusu'nda korsan faaliyetlerini gerçekleştirmeye başladı (Erol, 2011: 690; Güher, 2017: 571). Bu faaliyetler çerçevesinde Cezayirli korsanlar 25 Temmuz 1785 tarihinde Portekiz'deki Vincent Burnu yakınlarında Boston'a ait *Maria* isimli gemiyi ve 30 Temmuz 1785 tarihinde ise Lizbon'un batısında Philadelphia'ya ait *Dolphin/Dauphin* isimli gemiyi ele geçirdiler. Adams ve Jefferson, Cezayir ile müzakere görüşmelerine başlayamadan kendilerini böyle bir durumun içerisinde buldular. Bu ekibin görev tanımında müzakere yapma ve müzakere sürecinde temsilci atama yetkisi bulunuyordu. Ancak fidye görüşmelerine ilişkin herhangi bir yetki verilmemişti (Carr, 1966: 234). Bu yüzden sorunun çözümü için Amerikan Kongresi Garp Ocaklarında aktif ticaret yapan John Lamb isimli tüccarı fidye görüşmeleri yapmak için görevlendirdi. Ancak Adams ve Jefferson, Lamb'in müzakere sürecinde başarılı olacağından pek emin olmadıklarından Lamb'in yanında Randall isimli bir kâtabi de fidye görüşmelerine

³⁸ 25 maddeden oluşan bu Dostluk ve Ticaret Antlaşması vergilendirmeye yönelik hükümler içermemekle birlikte, ABD ile Fas arasındaki ticaretin aynı İspanya-Fas Antlaşmasında belirtildiği gibi "*en ziyade müsaadeye mazhar millet*" ilkesi çerçevesinde yapılması (14. madde); tarafların birbirleriyle savaşmaları durumunda ele geçirilen kişilerin köle muamelesi görmemesi ve savaş esiri statüsüne sokularak karşı tarafın esirleriyle değiş tokuş edilmesi, eğer taraflardan herhangi birinin takas edecek esire sahip olmaması durumunda kişi başı 100 Meksika dolarının ödenerek iadenin sağlanması (16. madde); tarafların tüccarlarının birbirlerinin limanlarında, kendi istekleri haricinde mal almaya zorlanmaması (17. madde); ABD uyruklu iki kişi arasında bir anlaşmazlık durumunda, bu davaya Fas'taki Amerikan konsolosunun bakması ve kendisine her türlü kolluk kuvveti yardımının yapılması (20. madde); eğer bir Faslı ile bir Amerikalı arasında öldürme ya da yaralama hadisesi vuku bulursa, bu durumda filin gerçekleştiği ülke kanunlarının geçerli olması ve davaya Amerikan Konsolosunun da katılabilmesi (21. madde); vasiyet bırakmadan Fas'ta bir Amerikan vatandaşının vefatı durumunda mallarının Amerikan konsolosuna verilmesi (22. madde) gibi ABD lehine bazı kapitüler haklar sağlamıştır. Antlaşma metni ve metnin yorumlanmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bk. (Miller, 1931: 212-227).

gönderdiler. Lamb'in Cezayir Dayısı ile yaptığı fidye görüşmeleri pek istenilen doğrultuda gitmedi. Amerikan Kongresi Lamb'e kişi başı 200 dolar olmak üzere Cezayir Dayısına sadece 4.200 dolar teklif edebileceğine dair bir izin vermişken, Lamb kendisine verilen bu meblağı teklif etmek yerine 10.000 dolar teklif etti. Bunun üzerine Cezayir Dayısı kendi payı da dahil iki geminin mürettebatı için yaklaşık 60.000 dolar³⁹ talepte bulundu (Swanson, 1939: 2). Lamb fiyatın düşmesi için Cezayir Dayısını ikna etmeye çalışsa da bunda başarı sağlayamadı ve fidye görüşmelerine ara verildi (Gardner, 1905: 30).

John Adams, Trablusgarp Londra Büyükelçisi Abdurrahman Bey üzerinden bu sorunu çözenin mantıklı olacağı kanaatini getirdi. Bu bağlamda 1785-1786 yılı kış mevsimi boyunca Abdurrahman Bey'i fidye görüşmeleri yapmak için ikna etmeye çalıştı ve başarı sağladıktan sonra Jefferson'la birlikte pazarlığa oturdular. Pazarlık sürecinde Abdurrahman Bey 3.000 guinea⁴⁰ kendi komisyonu olmak üzere toplamda 33.000 guinea fidye ödenmesi durumunda Amerikalı yetkililere yardımcı olacağını belirtti. Bunun üzerine Jefferson ve Adams bu talebi dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı John Hay'a bildirerek, Kongrenin onay vermesi durumunda bu meblağı Hollanda'dan borç alarak ödeme yapılabileceğini de eklediler. Ancak böyle bir meblağın Cezayir'e verilmesi durumunda Fas, Tunus ve Trablusgarp'ın da bu kadar yüklü meblağlar karşılığında anlaşma talebinde bulunması ihtimaller dahilindeydi. Bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda ortalama bir milyon dolara ihtiyaç vardı. Oysa Amerikan Kongresi bu iş için sadece seksen bin dolar tahsisat ayırmıştı. Zaten hâlihazırda alınmış yerli ve yabancı borçların faizlerini bile ödeyemeyecek durumdayken Kongre, ödeyemeyeceği yeni bir borcun altına girme riskini almak istememiş ve görüşmeleri sürdüren Jefferson ve Adams'a ret cevabı vermiştir (Carr, 1966: 235; Schuyler, 1886: 199-200).

Başarısızlıkla sonuçlanan ikinci fidye görüşmelerinin ardından Amerikan Kongresi, gerek ekonomik olarak sıkıntı yaşaması gerek esirlerin kurtarılıp sulh sağlansa bile Cezayir'in herhangi bir bahane ile ilişkileri yeniden bozma ihtimali gerekse özellikle Jefferson ve Adams arasındaki görüş ayrılıkları yüzünden uzun bir süre esirlerin kurtarılmasına yönelik herhangi bir girişimde bulunmamayı tercih etmiştir (Erol, 2011: 691). Amerikan Kongresi kendi içerisinde Mağrip bölgesindeki yöneticilerle barışın tesis edilmesi için uygulanacak yol

³⁹ Ele geçirilen iki gemideki biri yolcu olmak üzere toplamda üç kaptan için 18.000 dolar, iki yolcu ve iki tayfa için 16.000 dolar, iki gemide bulunan toplam on dört denizci için 14.000 dolar ve yüzde 11 oranında Dayının kendi payı bu tutarı oluşturmaktaydı. Bu tutar kişi başına 2.800 dolar gibi bir meblağa karşılık gelmekteydi (Allen, 1905: 30).

⁴⁰ Guinea, 1663-1814 yılları arasında İngiltere'de basılan ve yaklaşık olarak bir ons altının dörtte biri tutarında olan bir madeni paradır. Bu paranın yapımında kullanılan altın Batı Afrika'nın Gine kıyılarından ithal edildiği için madeni paraya "guinea/gine" adı verilmiştir. 1663'te bir sterline veya 20 şiline eşdeğer olan 1 guinea, zaman içerisinde 30 şilin değerine kadar yükselse de 1717 yılında ise 20 şilin değerine sabitlendi. 1817'de yerini bugünkü ana altın sikke olan İngiliz sovereign'e bırakmıştır (Chisholm, 1911: 697).

konusunda tartışma içerisine girmiş ve mevcut şartlar dahilinde John Adams ile destekçilerinin önerisi olan müzakere yolunu tercih etmek zorunda kalmıştı. Thomas Jefferson müzakere ile bu sorunun çözümlenmesinden pek hoşnut olmasa da müzakere sürecini gerçekleştirilecek ekibin içerisinde yer almıştı. Yapılan muhtelif görüşmeler neticesinde sadece Fas ile anlaşma sağlanmış, ancak Garp Ocakları ile bir türlü anlaşma sağlanamamıştı. Doğal olarak Jefferson, Garp Ocakları ile ilişkilerin tesisinde uygulanan politikanın doğru yol olup olmadığını yeniden sorgulamaya başlamıştı. İkinci müzakere sürecinin başarısızlığı sonrası John Adams'a yazdığı mektupta Garp Ocaklarıyla ilişkilerin tesisinin savaş yoluyla gerçekleşmesi gerektiğini nedenleriyle açıkladı. Cezayir, yaklaşık 40 sene evvel, Fransa ile anlaşma yoluna gitmiş ancak kısa süre sonra anlaşmayı bozup Fransız gemilerine yine zarar vermişlerdi. Bunun üzerine Fransa, bir büyük ve iki küçük firkateynle Cezayir Limanı'nı üç ay boyunca abluka altına almış ve Cezayir Dayısına istediği şartları kabul ettirmişti. Jefferson'a göre, Cezayir ile bir barış anlaşması imzalanırsa bile, Fransa örneğinde olduğu gibi, Cezayir Dayısının anlaşmadan cayma ihtimali vardı. Bu yüzden, 150 topluk bir filo oluşturularak kurulacak donanmanın yıllık maliyeti müzakere sonucu Cezayir'e verilecek meblağdan biraz daha fazla olsa da savaş yoluyla Cezayir ile kalıcı bir anlaşma sağlanabilirdi. Buna ek olarak, Jefferson mektubunda Cezayir ile herhangi bir savaş durumunda Napoli ve Portekiz'in de bu savaşa müdahil olacaklarını belirtmiş ve oluşturulacak Napoli-Portekiz-ABD ittifakı ile savaş masraflarının daha da azalabileceğini eklemişti (T. Jefferson, kişisel iletişim, 11 Temmuz 1786). Adams ise Jefferson'a cevap mahiyetinde bir mektup yazarak, müzakere sürecinin mutlak surette devam ettirilmesi gerekliliğini nedenleriyle belirtti. Öncelikle Fransa'nın Cezayir'i abluka altına alarak istediklerini kabul ettirmenin uygulanabilir ancak kesin çözüm kazandıracak bir yol olmadığını belirterek şunları ekledi (J. Adams, kişisel iletişim, 31 Temmuz 1786):

“Onlarla sonsuza kadar savaşmaya karar vermediğimiz sürece hiç savaşmamalıyız...Milyonlar harcayarak onlarla savaşmak ve sonuçta daha fazla para ve daha büyük hediyeler vererek barış yapmak ekonomik olmayacaktır. (Komutan) Mösyö De Massac hediyeleri vermeden amacına ulaştı mı? 14. Louis hediye vermeden amacına ulaştı mı? Fransa o zamandan beri hediye vermedi mi? Herhangi bir ulus, herhangi bir Berberi Devleti ile hediye yapmadan barış yaptı mı? Bunun bir örneği var mı? Sanmıyorum ve Massac'ın kendisinin bile hediye verdiğini göreceksiniz.”

Bu yöntemin kesin bir çözüm olmamasının yanında Adams, Fransızların Cezayir'i ablukaya aldığı dönemki şartların değiştiğini de belirtti. Cezayir'in 1786 yılı itibariyle dalgalı sularda büyük gemilere karşı çok zorluk çıkartabilecek 50 adet top teknesi vardı ve Cezayir Limanı Fransız ablukası sonrası tahkim edilmişti. Bu durum, olası bir abluka girişimini daha zor ve tehlikeli hale getirmekteydi. Ayrıca olası bir savaş durumunda Napoli ve Portekiz'le ittifak kurulma ihtimaline de şüpheli yaklaşan Adams, Jefferson'un desteklediği bu görüşün

Fas, Tunus ya da Trablusgarp ile barışı sağlamayacağını ve Amerikan ticaretinin zarar görmeye devam edeceğini belirtmişti. Bu görüş ayrılığına rağmen hâlihazırda uygulanan yönteme sadık kalınmaya devam edilse de Jefferson bu görüşünden vazgeçmeyecek, ABD Başkanı olduğu ve Garp Ocaklarıyla ilişkilerin sıkıntıya gireceği ileriki süreçte bir donanma kurarak Garp Ocaklarını savaş yoluyla dize getirecekti.

Bu mektuplaşma sonrası fidye görüşmeleri ve Garp Ocaklarıyla barışın sağlanması meseleleri Amerikan Kongresinde 1790'da görüşülmeye başlandı. Gerçi Jefferson 1787'de Fransa'daki Katolik Mathurin tarikatı aracılığıyla bu durumu çözmeye teşebbüs etse de Fransız İhtilali'nin patlak vermesi üzerine başarı sağlayamamıştı (Erol, 2011: 694). 1790 yılının son günlerinde Amerikan Kongresine biri Cezayirli esirlerin durumu, diğeri de Akdeniz ticaretinin önemi hakkında olmak üzere, o sırada Dışişleri Bakanı olan Thomas Jefferson'ın kaleme aldığı iki rapor ulaştırıldı. Bu raporların yanına Savaş Bakanı'nın bir donanma tesisinin maliyetine ilişkin raporunu da ekleyen Jefferson, Cezayir'in deniz gücü hakkında bilgi vermiş ve güç kullanımını överek daha önceki organize uluslararası çaba önerisini yinelemişti. Şubat 1791'de dönemin ABD Başkan Yardımcılığı görevini sürdüren Adams başkanlığında toplanan Kongre, Akdeniz sorununun öneminden etkilenerek, Garp Ocaklarıyla barış için yıllık yüz bin dolara kadar ve fidye için kırk bin dolara kadar harcanılmasına rıza göstermeye karar verdi. Bu karar sonrası da 1 Haziran 1791 tarihinde John Paul Jones'u barış komiseri ve Cezayir konsolosu olarak atadı (Field, 1969: 36). ABD'de de tüm bu kararlar alınırken aynı sene Cezayir Dayısı Mehmed Paşa vefat edip yerine yeğeni ve haznedarı Hasan Paşa geçti. Hasan Paşa'nın ılımlı bir tutuma sahip olması dolayısıyla Amerikan Kongresi Cezayir'le uzlaşma sağlayacağına dair umutlandı (Erol, 2011: 967). Ancak hem Konsolos Jones hem de halefi Cezayir'e ulaşmadan vefat etti. Bu iki konsolosun ardından atanan David Humpreys ise ancak Eylül 1793'te Cezayir'e doğru yola çıkabildi. Bu süreçte Portekiz ile Cezayir arasında korsanlara yeniden Atlantik'e çıkış imkânı veren bir ateşkes yapıldı. Bunun üzerine Ekim ayı başlarında, yedi ya da sekiz Cezayir kruvazörü boğazlardan geçerek yüzden fazla denizciyle birlikte *Hope*, *Minerva*, *Prudent* ve *Thomas* isimli dört gemi; *George*, *Polly*, *the Olive Branch*, *Minerva* ve *Jane* isimli beş briki; *Jay* ve *Dispatch* isimli iki adet gulet olmak üzere toplamda on bir Amerikan ticaret gemisini ele geçirdi (Field, 1969:36 ; Swanson, 1939: 56).

On bir ticaret gemisinin Cezayirliler tarafından ele geçirilmesinden sonra ABD'de meydana gelen kamuoyu baskısıyla da birlikte, Amerikan Kongresi 27 Mart 1794 tarihinde altı gemiden oluşacak bir donanma oluşturulması için Amerikan Başkanına yetki verdi. Bu yetki sonrası ivedilikle 44 toplu *Constitution*, *United States*, *President* ve 36 toplu *Chesapeake*, *Congress*, *Constellation* isimli savaş gemileri hazırlanarak Akdeniz'e gönderildi. Anlaşma

yapmak için daha önce kararsız bir duruş sergileyen Cezayir Dayısı Hasan Paşa, altı Amerikan savaş gemisinin Akdeniz'e giriş yapmasıyla birlikte bu tavrını değiştirdi ve Amerikalı temsilcilerle barış anlaşması ve esirlerin durumuna yönelik görüşmelere onay verdi. Anlaşma için görüşmeleri ABD tarafı adına Büyükelçi Joseph Donaldson yürüttü ve Cezayirliler tarafından esir alınan James Leander Cathcart ise tercüme konusunda Büyükelçiye yardımcı oldu (Erhan, 1998: 134). Yapılan görüşmeler neticesinde 5 Eylül 1795 tarihinde ABD ile Cezayir arasında "Barış ve Dostluk Antlaşması" imzalandı. 22 maddeden⁴¹ oluşan bu anlaşmanın orijinal dili dönemin Türkçesiyle yazılmış olup, Osmanlı ahidnâme terminolojisiyle yazılmıştı. Fas ile imzalanan Antlaşma'da olduğu gibi Cezayir ile imzalanan Dostluk ve Barış Antlaşması neticesinde de ABD; Cezayir'de konsolos bulundurma, Amerikan vatandaşlarının uygun şartlarda yargılanması gibi birtakım kapitüler haklar elde etse de bu antlaşmadan farklı olarak, Cezayir tarafından ele geçirilen esirler için 2.274.000 Meksika doları fidye ödemeyi ve senelik 12.000 Cezayir altını (21.600 dolar) tutarında nakit para veyahut bu tutar mahiyetinde çeşitli mühimmatı⁴² vergi olarak vermeyi kabul etti (Erhan, 2015: 51-53; Şafak, 2003: 35).

1795 yılında imzalanan antlaşma sonrasında ABD ile Cezayir arasında barış tesis edildi ve 1812 yılına kadar devam etti. Bu süreçte taraflar Antlaşma'nın bozulmasına yol açacak boyutta ciddi bir olaya sebebiyet verecek davranışlardan kaçınmaya çalışsalar da mevcut ilişkinin gerilmesine neden olacak iki konu yaşanmıştı. Bu konulardan ilki O'Brien'in yerine Cezayir konsolosu olarak Trablus Konsolosu James Leander Cathcart'ın atanmasına Cezayir Dayısı Mustafa Paşa'nın itirazıydı. Mustafa Paşa Cathcart'ın konsolos olarak atanma haberini aldıktan sonra 17 Ekim 1802 tarihinde Amerikan Başkanı Jefferson'a bir mektup yazarak, Cathcart'ın karakterinin Cezayir'e uygun olmadığı, görev yaptığı yerlerde zorluklar çıkardığı,

⁴¹ Antlaşmanın önemli maddeleri şu şekildedir: *Madde 2*: Amerikalıların Cezayir'e serbestçe mal getirebilecekler ve İngiltere, Hollanda ya da İsveç tacirlerinden alındığı gibi Amerikan tacirlerinden de yüzde 5 gümrük vergisi alınacaktır. *Madde 3*: Denizde karşılaşan her iki tarafın gemileri birbirlerine saldırmayacaktır. *Madde 5*: Amerikan gemilerinde bulunan mürettebat ve yolcular hiçbir şekilde gemilerinden çıkarılıp esir alınmayacaktır. *Madde 6*: Kaza geçiren Amerikan gemileri Cezayirliler tarafından yağmalanmayacaktır. *Madde 7*: ABD ile savaş halinde bulunan devletlerle ittifak kurularak Amerikan gemilerine hiçbir şekilde saldırılmayacaktır. *Madde 9*: Tunus ve Trablusgarp Eyaletlerinin ele geçirdiği Amerikan gemilerinin Cezayir limanlarında satılmasına izin verilmeyecektir. *Madde 11*: Cezayir'den kaçarak Amerikan gemilerine sığınan kaçaklar Cezayir'e iade edilecektir. *Madde 13*: Vasiyet ve varis bırakmadan Cezayir'de ölen Amerikan vatandaşlarının malları Amerikan konsolosuna verilecektir. *Madde 15*: Bir Amerikalı ile bir Müslüman ya da Cezayir'e tabi kişiler arasında çıkacak anlaşmazlıklar Cezayir Dayısının huzurunda kurulacak bir mahkemeye havale edilecektir. *Madde 16*: Amerikalılar ile Müslümanlar arasında vuku bulacak yaralama ve öldürme olaylarında, olayın vuku bulduğu yerin kanunları uygulanacaktır. *Madde 18*: Amerikan Konsolosunun barış ve savaş zamanlarında dilediği gibi Cezayir'e girip çıkmasına izin verilecektir. Antlaşmanın orijinal metni, İngilizce çevirisi ve metnin yorumlanmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bk. (Erol, 2011: 701-712; Miller, 1931: 276-318).

⁴² Cezayir Dayısı nakit para yerine barut, kurşun, demir top, bomba mühresi, bomba taşı, top taşı, gemi direği, seren, gemi demiri zinciri (*lentine*), halat (*komena*), isparçına (halatın üzerine sarılmış ip ve kendir), yelken bezi, katran, zift, palenkete (zincire bağlanmış çift gülle), tahta ve lata (dar ve yassıca uzun çam kerestesi) gibi gemi yapım malzemeleri ve savaşta kullanabileceği mühimmatı tercih etmiştir (Erol, 2011: 702).

savaşa neden olduğu gerekçelerini ileri sürerek konsolos olarak kabul etmeyeceğini ifade etti (Edison, 1940: 301). Bunun üzerine Amerikan başkanı bir kriz çıkmaması için yerine Tobias Lear'ı konsolos olarak atadı. İlişkilerin gerilmesine neden olan ikinci konu ise senelik ödenen vergiyle alakalıydı. 1795 antlaşmasıyla ABD, yıllık 12.000 Cezayir altını (21.600 dolar) tutarında nakit para veyahut bu tutar eş değerinde çeşitli mühimmatı vergi olarak ödeyeceğini taahhüt etmişti. Antlaşma sonrası gerek ABD'nin senelik vergiyi gecikmeli şekilde ödemesi gerekse Cezayir Dayısının antlaşma metninde bulunmayan hediye talebinde bulunması ilişkilerin sorunsuz bir şekilde ilerlemesine engel oldu. Bu yüzden 1795⁴³, 1802⁴⁴, 1805⁴⁵ ve 1810⁴⁶ yıllarında vergi ödemelerine yönelik ufak sorunlar baş gösterdi. Aynı yıllarda ABD, Trablusgarp ve İngiltere ile savaş halinde olduğundan, bu sorunların çözümünde Cezayir'e karşı ılımlı yaklaşmak durumunda kaldı.

1805'te Trablusgarp'la ve 1814'te İngiltere'yle savaşın sona erdirilmesinden sonra dönemin Amerikan Başkanı James Madison Cezayir'le olan bu gerginliğin sona erme vaktinin geldiğini düşündü. Dahası Cezayir'in İtalya, İspanya, Hollanda, Prusya, Danimarka ve Rusya ile savaş halinde olması, Cezayir Dayısı ile nihai bir hesaplaşma için ABD'ye göre uygun zamanın gelmesine imkân sağladı. Bu bağlamda 23 Şubat 1815 tarihinde Başkan Madison

⁴³ Antlaşma imzalandıktan hemen sonra ABD ödemesi gereken vergiyi geciktirmiş, bunun üzerine Cezayir Dayısı Hasan Paşa; ABD'nin Cezayir temsilcileri Joel Barlow ve Joseph Donaldson'a sekiz gün içerisinde Cezayir'i terk etmelerini ve bir ay içerisinde Antlaşma hükümlerinde belirtilen ABD'nin ödemesi gereken meblağ veya mühimmatın göndermesini, gönderilmemesi durumunda Antlaşma hükümleri geçersiz sayılarak ABD'ye savaş açılacağını bildirmiştir. Hasan Paşa'nın bu tavır sonrası büyük bir kaygıya düşen Amerikalı temsilciler, Dayı üzerinde büyük bir nüfuza sahip olan Yahudi bir tüccar aracılığıyla bir aylık süreyi altı aya çıkarması halinde yapılacak ödemenin yanında 20 toplu bir Amerikan savaş gemisinin de hediye edileceğini iletilmişlerdir. Hasan Paşa bu teklifi olumlu karşılamış ve hediye edilecek savaş gemisinin 36 toplu ve sürenin üç ayı geçmeyeceğini temsilcilere iletilmiştir. Ancak zaman içerisinde Hasan Paşa'nın talep ettiği savaş gemisi sayısı altıya çıkmıştır. Amerikan Kongresi ise Hasan Paşa'nın bu talebini kabul etmiş ve 1798 yılında 36 toplu *Crescent*, 22 toplu Hasan Paşa, 20 toplu *Skjöldebrand*; 1799 yılında 18 toplu *Lelah Eisha* ve 10 toplu *Hamdullah* isimli gemileri Cezayir'e hediye olarak göndermiştir (Erol, 2011: 712-715). Hediyelerin Hasan Paşa'ya teslim edilmesiyle de gerilim sona ermiştir.

⁴⁴ 1802 yılında O'Brien, Cezayir Dayısına yıllık vergi ödemesi için verilecek mühimmat yerine nakdi ödeme yapma teklifinde bulunmuştur. Ancak Dayı mühimmat ödemesini yapmak için üç ay süre tanıdığını, ABD'nin kabul etmemesi durumunda ise bunu hemen belirtmesi gerektiğini ifade etmesiyle ilişkiler kısmen gerilmiştir (Edison, 1940: 321).

⁴⁵ 1805 yılında Trablusgarp zaferi sonrası donanmasına güvenen ABD, Cezayir'de meydana gelen yönetici değişikliğinin de etkisiyle, yıllık vergisini geciktirmişti. Bunun üzerine Cezayir'in yeni yöneticisi Ahmet Dayı, ABD'yi uyarmak amacıyla Cezayirli Hamid Reis'e Amerikan gemilerini ele geçirip Cezayir'e getirmesi konusunda emir verdi. Hamid Reis ise bu emre istinaden üç Amerikan gemisini ele geçirerek Cezayir'e getirdi. ABD, bu üç gemiyi ve mürettebatın serbest bırakılması için Ahmet Dayı ile fidye görüşmeleri yaptı. Görüşmeler sonunda ABD'nin 1.800 dolar fidye ödenmesi konusunda mutabık kalındı ve bu kriz çözüldü (Erhan, 2015: 66).

⁴⁶ 1810 yılında Cezayir Dayısı Hacı Ali Paşa senelik vergiye mahsuben 500 kental barut, 27 büyük halat vb. malzeme talebinde bulundu. ABD istenilen malzemeleri zamanında Cezayir'e teslim etmeyince 1812'de yeni bir gerginlik patlak verdi. Cezayir'e gelen ABD'ye ait *Allegany* isimli geminin yükünün boşaltılmasına izin verilmeyerek, üç gün içerisinde verginin nakdi olarak ödenmesi iletili. Verginin ödenmemesi durumunda Amerikan tebaasına esir muamelesi yapılarak, geminin müsadere edileceği de Amerikan Konsolosuna bildirildi. Konsolos Tobias Lear Yahudi tüccar Bacri'den borç alarak, Cezayir'in istediği vergiyi ivedilikle ödedi (Erol, 2011: 718).

Amerikan Kongresi'ne Cezayir'e karşı savaş ilanı edilmesi teklifinde bulundu ve 2 Mart'ta Kongre, Başkan'ın teklifini değerlendirerek resmen savaş ilan etti (R. W. Irwin, 1931: 176).

Kongre'nin yetkisi doğrultusunda Tuğamiral William Bainbridge ve Stephen Decatur'un komutasında 44 toplu *Guerriere*, 36 toplu *Constellation*, 38 toplu *Macedonian*, 18 toplu *Epervier*, 16 toplu *Ontario*, 14 toplu *Firefly*, 12 toplu *Torch*, 14 toplu *Spark*, 12 toplu *Spitfire* ve 14 toplu *Flambeau* isimli savaş gemilerinden müteşekkil iki filo oluşturuldu. Ayrıca, Bainbridge ve Decatur'la birlikte barış görüşmeleri yapmak üzere Berberi Devletleri Başkonsolosu olarak atanan William Shaler bu ekibe dahil edildi. Filolar yola çıkmadan önce Amerikan Dışişleri Bakanı; Shaler, Decatur ve Bainbridge'e, mümkünse erken bir barış yapmaları ve Amerikalı esirlerin serbest bırakılmasını sağlamaları talimatını verdi. (Gardner, 1905:281; R. W. Irwin, 1931: 176).

Haziran ayı itibariyle Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e giriş yapan Amerikan filolarını gören Cezayir Dayısı Ömer Paşa, bu iki filonun durdurulması için emir verdi. Ancak Amerikan filolarının Cezayir filosuna göre katbekat güçlü olmasından dolayı olası bir Amerikan bombardımanı karşısında Cezayir filosunun yok edilme ihtimali bulunmaktaydı. Tuğamiral Decatur, sahip olduğu bu güce dayanarak, İsveç Konsolosu aracılığıyla Ömer Paşa'ya "Amerikalı esirlerin serbest bırakılması ve meydana gelen zararın karşılanması için Cezayir'in 10.000 dolar ödeme yapması" ultimatomeni verdi. Bunu üzerine Ömer Paşa, askerî açıdan Amerikan filolarını alt edemeyeceğini de göz önünde bulundurarak, ABD ile anlaşma yolunu tercih etti. William Shaler ile Ömer Paşa arasında gerçekleşen müzakereler sonunda 3 Temmuz 1815 tarihinde "Shaler-Decatur Antlaşması" olarak da bilinen "Barış ve Dostluk Antlaşması" imzalandı (Erhan, 2015: 67; Kurat, 1964: 210-211). 22 maddeden oluşan Antlaşma metni İngilizce hazırlanmış olup, 1795 Antlaşmasından farklı bazı maddeler içermektedir. Buna göre, Cezayir Dayısı ABD'den her ne gerekçe olursa olsun, iki yılda bir hediye veya başka bir şekilde herhangi bir haraç talebinde bulunmayacak; Cezayir ve ABD'nin ellerinde bulunan esirler fidye talebinde bulunulmadan taraflara iade edilecek; Cezayir Dayısı 1795 Antlaşmasının 5. maddesine aykırı bir şekilde davranarak Amerikan vatandaşlarını esir almasından dolayı ABD'ye bir miktar pamuk balyası ile 10.000 İspanyol doları tazminat ödeyecek; bir Amerikan vatandaşı Cezayir vatandaşını öldürür ya da yaralarsa suçun işlendiği ülkenin yasaları geçerli olacak ve Amerikan vatandaşına verilen ceza aynı fiili işlemiş bir Cezayirliye verilen cezadan daha büyük ya da daha ağır olmayacaktır (Miller, 1931: 585-590).

Bu Antlaşma imzalandıktan 9 ay sonra Cezayir Dayısı, 1815 müzakereleri sırasında Tuğamiral Decatur'un herhangi bir söz vermemesinin antlaşma hükümlerini ortadan kaldırdığını iddia ederek, Amerikan Başkanı Madison'a durumu bildiren bir mektup yazdı

(Miller, 1931: 594). Bu da Amerikalılar için Antlaşma'nın reddedilmesi anlamını taşıdığından yeniden bir antlaşma yapılmasına karar verildi. 22 Aralık 1816'da 1815 Antlaşması'nın tekrarı niteliğinde “Barış ve Dostluk Antlaşması” imzalandı (Miller, 1931: 617).

2.1.2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri-Trablusgarp İlişkileri

Fas Sultanlığı ve Cezayir ile müzakere süreçlerinin tamamlanıp barış anlaşmalarının imzalanması sonrasında Trablusgarp Eyaleti, ABD'nin antlaşma masasına oturacağı ikinci Garp Ocağı olmuştu. Cezayir Dayısı Hasan Paşa, Amerikalı temsilcilere ABD ile Trablusgarp arasında bir müzakere süreci gerçekleşmesi halinde arabulucu olabileceğini belirtmişti. Bu yüzden temsilciler, Trablusgarp ile müzakere sürecinin Cezayir kadar zorlu olmayacağı düşüncesine kapıldılar. Ancak Trablusgarp'ın o dönemki yöneticisi Karamanlı Yusuf Paşa'nın savaştı ve hırslı bir karaktere sahip olması dolayısıyla kendisiyle antlaşma sağlamak beklenildiği kadar kolay olmadı (Kurat, 1964: 193).

1796 yılının Eylül ayında Trablusgarp donanmasının başında bulunan Murad Reis önderliğinde *Betsy* ve *Sophia* isimli iki adet Amerikan gemisi ele geçirildi. *Sophia* gemisinde 1785 yılında Cezayir'de esir düşmüş Richard O'Brien vardı. O'Brien, Cezayir ile yapılan Antlaşmaya istinaden verilecek 200.000 dolar tutarındaki vergiyi teslim etmekle görevliydi. Karamanlı Yusuf Paşa'ya durumu izah etti ve Cezayir Dayısının kendisine verdiği pasaportu gösterdi. Bunun üzerine Yusuf Paşa, O'Brien'in serbest bırakılmasına karar verdi. O'Brien, Yusuf Paşa ile görüşmeleri sürdürürken, ABD'nin Trablusgarp ile bir antlaşma yapma niyeti olduğunu belirterek Trablusgarp-ABD barış müzakerelerinin zeminini hazırladı. Ardından 1 Ekim 1796 tarihinde Cezayir'e ulaşarak, Cezayir'le barış antlaşması sürecini yürüten Joel Barlow'a Trablusgarp ile olan durumu izah etti. Joel Barlow, Cezayir Dayısı Hasan Paşa'nın daha önce yaptığı teklifine binaen Trablusgarp ile barış görüşmeleri sırasında arabulucu olması konusunda ricada bulundu. Bunun üzerine Hasan Paşa, Karamanlı Yusuf Paşa'ya ABD'nin 40.000 dolar karşılığında barış teklifinde bulunduğunu bir mektupla ilettili. Yusuf Paşa'nın bu teklife olumlu yaklaşması üzerine O'Brien, Trablusgarp'a giderek barış görüşmelerini resmî olarak gerçekleştirdi. Görüşmeler esnasında Yusuf Paşa, Cezayir'le yapılan barış antlaşmasından etkileneren 40.000 dolarla birlikte donanma malzemesi talebinde bulundu. Ancak O'Brien, Yusuf Paşa'yı bu talebinden vazgeçirerek, donanma malzemesi yerine 50.000 dolar nakit verebileceklerini belirtti. Bunun üzerine Yusuf Paşa bu teklifi kabul etti ve 4 Kasım 1796 tarihinde Trablusgarp ile ABD arasında “Barış ve Dostluk Antlaşması” imzalandı (Allison, 2000: 20; Erol, 1980: 130; Kurat, 1964: 193). 21 Kasım'da ise O'Brien, Yusuf Paşa'ya bir defaya mahsus olmak üzere 40.000 İspanyol doları, altın, gümüş ve pinsbachtan yapılmış

13 saat; üçü elmas, biri safir ve birinin içinde saat bulunan 5 adet yüzük, 140 parça kumaş ve broker kumaştan yapılmış dört kaftan içeren hediyeler verdi (Miller, 1931: 366).

12 maddeden⁴⁷ oluşan bu antlaşma Arapça yazılmış olup, temelde Cezayir ile imzalanan Antlaşmaya benzer hükümler içermektedir. Fakat Amerikalı tüccarlarla Avrupalı tüccarların eşit haklara sahip olması ve Trablusgarp sınırları içerisinde Amerikan vatandaşlarının suç işlemesi durumunda nasıl yargılanacaklarına ilişkin herhangi bir madde bulunmaması bakımından Cezayir ile yapılan Antlaşmadan ayrılmaktadır. Bu antlaşmayla birlikte ABD, bundan sonra Trablusgarp'a herhangi bir yıllık vergi ödemeyeceğini resmen kabul ettirmiş oldu.

⁴⁷ Anlaşmanın maddeleri şu şekildedir: *Madde 1:* ABD ile Trablusgarp arasında, her iki tarafın rızası ile yapılan ve Cezayir Dayısı tarafından teminat altında bulundurulmuş sürekli bir barış ve dostluk vardır. *Madde 2:* Taraflardan birinin savaş halinde olduğu herhangi bir ulusa ait mallar, antlaşmanın diğer tarafına ait gemilere yüklenirse, bunlar serbestçe geçecek ve bunları almak ya da alıkoymak için hiçbir girişimde bulunulmayacaktır. *Madde 3:* Taraflardan birine ait herhangi bir vatandaş, tebaa ya da eşya, diğer tarafın düşmanından alınan bir ganimet gemisinde bulunursa, bu vatandaşlar ya da tebaa serbest bırakılacak ve eşyalar sahiplerine iade edilecektir. *Madde 4:* Her iki tarafın bütün gemilerine, tanınmaları için profesyonel pasaportlar verilecektir. Ve iki memleket arasındaki mesafe göz önünde tutularak bu pasaportların tedariki için işbu antlaşma tarihinden itibaren on sekiz ay mühlet verilecektir. Bu süre içinde gemilere ait öteki belgeler gemilerin korunması için yeterli olacaktır. *Madde 5:* Taraflardan birinin vatandaşı ya da tebaası, diğer tarafça ya da başka bir ulus tarafından haczedilen bir ganimet gemisini satın aldığı anda, bu geminin haciz belgesi ve satış senedi bir yıl süreyle yeterli bir vesika olacaktır; bu süre, uygun bir pasaport temin edilmesi için makul bir süredir. *Madde 6:* Taraflardan birinin gemileri diğer tarafın limanlarına yanaşır ve erzak ya da başka malzemeye ihtiyaç duyarsa, bunlar piyasa fiyatından sağlanacaktır. Eğer böyle bir gemi denizde bir felâkete uğrar ve tamir için müsait bir fırsat bulursa, hiçbir rüsum ödemeksizin yükünü karaya çıkarmakta ve tekrar indirmekte serbest olacaktır. Ancak hiçbir durumda yükünü karaya çıkarmaya zorlanmayacaktır. *Madde 7:* Taraflardan birinin gemisi ötekini kıyısına vurursa, ona ve halkına gereken her türlü yardım yapılacak, yağmaya izin verilmeyecek, mallar sahiplerinin tasarrufunda kalacak ve mürettebat ülkelerine gönderilinceye kadar korunacak ve yardım edilecektir. *Madde 8:* Taraflardan birinin gemisi, diğerinin kalelerinin top atışı mesafesinde bir düşman saldırısına uğrarsa, mümkün olduğunca savunulacaktır. Eğer limandaysa, diğer tarafın onu koruma gücü varken ele geçirilmeyecek ya da saldırıya uğramayacaktır. Ve denize açıldığı zaman, ayrılışından sonraki yirmi dört saat içinde aynı limandan hiçbir düşmanın onu takip etmesine izin verilmeyecektir. *Madde 9:* ABD ile Trablusgarp arasındaki ticaretin; tüccarlara, gemi kaptanlarına ve denizcilere sağlanacak korumanın; her iki ülkede karşılıklı olarak konsolos bulundurma hakkının ve bu konsolosların yararlanacağı ayrıcalıkların, dokunulmazlıkların ve yargı yetkilerinin, sırasıyla en çok gözetilen uluslarınkiyle aynı düzeyde olduğu beyan edilir. *Madde 10:* Bu ebedi barış ve dostluk antlaşması için kendisi ve tebaası adına tam ve tatmin edici bir karşılık olarak Trablusgarp Beyi tarafından talep edilen para ve hediyelerin, ABD tarafından Konsoloslarının Trablusgarp'a varışında teslim edileceği ve ödeneceği vaat edilen kısmı hariç olmak üzere, ekte bulunan bir makbuz uyarınca, imzalamadan önce kendisi tarafından alındığı kabul edilmektedir. Ve her iki tarafça da herhangi bir düzenli haraç ya da daha fazla ödeme yapılmayacaktır. *Madde 11:* ABD Hükümeti hiçbir şekilde Hristiyan dini üzerine kurulmadığından, kendi içinde Müslümanların yasalarına, dinine veya huzuruna karşı düşmanlık niteliği taşımadığından ve ABD'nin hiçbir Müslüman ulusa karşı herhangi bir savaşa veya düşmanlık eylemine girmedikten, dinî görüşlerden kaynaklanan hiçbir bahanenin iki ülke arasında var olan uyumu asla kesintiye uğratmayacağı taraflarca beyan edilir. *Madde 12:* Bu Antlaşmanın herhangi bir maddesinin ihlali doğan herhangi bir anlaşmazlık durumunda, silaha başvurulmayacak ve herhangi bir bahane ile savaş ilan edilmeyecektir. Ancak, anlaşmazlığın çıkacağı yerde ikamet eden Konsolos sorunu çözemezse, tarafların ortak dost olan Cezayir Dayısına dostça bir başvuru yapılacak ve taraflar onun kararına uymayı taahhüt edeceklerdir. Ve bu Antlaşmaya atıldığı imza ile kendisi ve halefleri için, Antlaşmanın gerçek yorumuna göre davanın adaletini beyan etmeyi ve buna uyulmasını sağlamak için elindeki tüm araçları kullanmayı taahhüt eder. Antlaşmanın orijinal metni, İngilizce çevirisi ve metnin yorumlanmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bk. (Erol, 1980: 130-133; Miller, 1931: 349-385).

2.1.2.1.2.1. Birinci Berberi Savaşı (Trablusgarp Savaşı) (1801-1805)

ABD'nin Trablusgarp'a herhangi bir yıllık vergi ödememesi durumundan pek memnun olmayan Karamanlı Yusuf Paşa, Akdeniz'de Amerikan ticaretinin giderek büyüdüğünü gördükçe memnuniyetsizliği daha da arttı. 1799'da pasaport temini ile Karamanlı Yusuf Paşa'nın Trablusgarp Amerikan konsolosu James Leander Cathcart'tan satın aldığı ve parasını ödemediği bazı mallar konusunda sorunlar çıktı. Bir sene sonra Yusuf Paşa esas talebini dile getirmeye başladı. Konsolosa dostluk tekliflerinden son derece memnun olduğunu ABD Başkanı John Adams'a bildirmesi; "...taahhütlere Cezayirlilere verildiği gibi bir firkateyn ya da savaş gemisi eşlik etseydi, bunların gerçek olduğuna inanmaya daha meyilli olacağını" iletmesini istedi. Konsolos ise anlaşma için ödenen meblağ haricinde kendisine zaten hediyeler verildiğini belirterek antlaşmanın 10. maddesini üstü kapalı bir biçimde hatırlattı. Yusuf Paşa da Başkan Adams'a 25 Mayıs 1800 tarihinde kişisel bir mektup yazarak yeni talebini kabul etmemesi durumunda antlaşma hükümlerine bağlı kalmayacağını ifade etti (Allen, 1905: 89). Kararlılığını göstermek adına 29 Ekim'de *Catharine* isimli Amerikan briki bir ay boyunca Trablusgarp tarafından alıkonuldu ve birçok değerli eşyası yağmalandı. ABD'den herhangi bir yanıt gelmeden geçen önemli bir sürenin ardından Konsolos Cathcart'a ülkesiyle yapılan antlaşmanın sona erdiği; Karamanlı Yusuf Paşa'nın yeni bir anlaşma için 250.000 dolar talep ettiği ve Antlaşma'nın devamı için ABD'nin senelik 25.000 dolar haraç ödemeyi taahhüt etmesi gerektiği bildirildi. ABD'nin bu talebe cevap vermemesi üzerine, 11 Mayıs 1801 tarihinde Trablusgarp tarafından resmen savaş ilan edildi. 14 Mayıs'ta Paşa'nın emriyle Amerikan bayrağının asası indirildi ve birkaç gün sonra da Konsolos Cathcart Trablusgarp'tan ayrıldı (Allen, 1905: 90; Greenhow, 1835: 13).

Trablusgarp cephesinde bu gelişmeler meydana gelirken ABD, Tuğamiral Richard Dale komutasındaki 44 toplu *President*, 38 toplu *Philadelphia*, 32 toplu *Essex* ve 12 toplu *Enterprise* isimli gemilerden oluşan bir Amerikan filosunu Trablusgarp'a gönderme kararı aldı. Bu filo Akdeniz'e gönderilirken oldukça ihtiyatlı bir şekilde davranılması konusunda emir almıştı. Eğer Garp Ocaklarından herhangi biri savaş ilan etmemişse, Tuğamiral Dale sadece haracı ödeyip geri dönecekti; ancak bu güçler tarafından savaş ilan edilmişse, Tuğamirale savaşması emri uygulayacaktı (Porter, 1875: 46). Amerikan filosu, 1 Temmuz 1801 tarihinde Cebelitarık Boğazına ulaştı ve Akdeniz'e girmelerini engelleyen iki Trablusgarp gemisini bertaraf ederek Trablus Limanı açıklarına demirledi. Tuğamiral Dale, Amerikan Başkanı Thomas Jefferson'ın Karamanlı Yusuf Paşa'ya yazdığı mektubu ileterek, savaşmak için değil anlaşma yapmak için burada olduğunu ifade etti. Ayrıca Trablusgarp Danimarka Konsolosuna mektup yazarak Trablusgarp'taki Amerikan vatandaşlarını korumasını ve Paşa'nın durumu hakkında kendisini

bilgilendirmesi talebinde bulundu. Her ne kadar Karamanlı Yusuf Paşa barış yanlısı olduğunu Tuğamiral Dale'e iletse de görüşmeler sırasında uzlaşma sağlanamadı. Bunun üzerine Amerikan filosu İsveç'in desteğiyle Trablus Limanı'nı ablukaya aldı (Erol, 1980: 139).

Amerikan filosu Trablus'u abluka altına aldığı anda, Tunus Amerikan Konsolosu William Eaton Tuğamiral Dale'e Karamanlı Yusuf Paşa'yı etkisiz hale getirebilecek bir plan önerdi. Plana göre, Trablus'a hem karadan hem de denizden yapılacak saldırıyla Paşa etkisiz hale getirilecek ve yerine Tunus'ta sürgünde bulunan Karamanlı Yusuf Paşa'nın kardeşi Hamid Paşa'yı getirerek bu yeni yöneticiyle antlaşma yapılacaktı. Ancak filonun iki önemli komutanı olan Samuel Barron ve William Bainbridge başta olmak üzere pek çok kişi karşı çıkınca plan uygulamaya geçirilemedi (Bryson, 1980: 4).

Tüm bu gelişmeler sonrası Amerikan Kongresi, 6 Şubat 1802 tarihinde Karamanlı Yusuf Paşa'ya resmen savaş ilan etti. Ardından, Tuğamiral Dale'i hem Trablusgarp cephesindeki durum hakkında bilgi almak hem de olası bir uzlaşma durumunda antlaşma imzalama yetkisi vermek için ABD'ye geri çağırdı. Garp Ocaklarıyla ilişkilerin tesis edilmesi sürecinde benimsenen ılımlı ve barışçıl politikanın yıllardır yanlış olduğunu ifade eden Amerikan Başkanı Thomas Jefferson da bu güçleri savaş yoluyla dize getireceği düşüncesini vakit kaybetmeden uygulamaya geçirdi. Jefferson Kongre'den Amerikan donanmasını istediği gibi yönetme yetkisini aldı ve nisan ayında Tuğamiral Richard V. Morris'in komutasında 36 toplu *Chesapeake*, 36 toplu *Constellation*, 28 toplu *Adams*, 36 toplu *New York* ve 28 toplu *John Adams* isimli savaş gemilerinden oluşan ek bir filoyu daha Akdeniz'e gönderdi (Allen, 1905: 105-106; Erhan, 2015: 61-62).

Başkan Jefferson, Tuğamiral Morris'i Akdeniz'e gönderirken Trablusgarp'a ait olan gemileri limanda tutmak, limanın girişini abluka altına almak ve mümkün olduğunca gemilerin dışarı çıkmalarını ya da içeri girmelerini engellemek için elinden geleni yapması talimatını vermişti. Akdeniz'e varır varmaz bu talimatı hemen uygulamaya koyan Morris, ilk aşamada Tunus ve Fas'ın Trablusgarp'a gönderdiği erzak gemilerini ele geçirmeye başladı. Ardından Amerikan filosu ile İsveç, Trablus Limanı'nı ablukaya almaya devam ettiler. Ancak Ekim ayında İsveç, Trablusgarp ile barış antlaşması imzalayınca Amerikan filosu abluka sürecini yalnız sürdürmeye devam etti. 1803 yılının haziran ayına kadar ablukayı devam ettiren Amerikan filosu, Morris'in emriyle Trablus şehrini bombalamaya başladı ve Trablusgarp'a ait iki gemiyi havaya uçurdu. Bu başarı sonrası filoyu Malta'da toplama kararı alan Morris, filonun Malta'ya gelmesini müteakip merkezden ABD'ye dönmesi için bir emir aldı. Başkan Jefferson, Morris'in görevi süresince ablukayı gevşek tutması ve Amerikan savaş gemilerini gereksiz yere Akdeniz'in muhtelif liman kentlerinde dolaştırmasından dolayı Karamanlı Yusuf Paşa'yı dize

getiremediğini düşünüyordu. Bu yüzden Morris'in yerine Tuğamiral Edward Preble'in getirilmesinin doğru olacağını düşündü (Erol, 1980: 142-143).

Tuğamiral Preble 1803 yılının eylül ayında Akdeniz'e ulaştığında Amerikan filosuna yeni bir düzen verdi. Buna göre, William Bainbridge komutasındaki *Philadelphia* ve *Vixen* isimli savaş gemilerine yeniden Trablus'u abluka altına alma emrini verdi. Bu emrin yerine getirileceği esnada *Philadelphia* gemisi limanın sığ bir yerinde kayalıklara sıkışınca Trablusgarplılar 27'si subay olmak üzere 307 mürettebatlı gemiye el koydular. Bu durum sonrası mürettebatın iadesi görüşmeleri vuku buldu. Görüşmelerde Karamanlı Yusuf Paşa, esir başına 500 dolar ve bir adet şalopa fidye bedeli talep etti. Tuğamiral Preble, bu talebi kabul etmek yerine *Philadelphia* gemisini yakma kararı aldı. Bu kararı almasında iki önemli sebep vardı. Birincisi, Trablusgarplıların 44 toplu bu kadar güçlü bir gemiye sahip olması Amerikan filosunun dezavantajlı bir konuma düşmesine neden olacaktı. Diğer sebepse, eğer *Philadelphia* yok olursa Karamanlı anlaşmaya yanaşmak zorunda kalacaktı. En nihayetinde, 16 Şubat 1804 gecesi Amerikalılar tarafından *Philadelphia* gemisi yakıldı. Preble, her ne kadar Amerikan filosunu büyük bir tehlikeden kurtarmış olsa da Yusuf Paşa bu olay sonrası ABD ile anlaşmaya yanaşmadı. Bu yüzden Preble, Amerikan filosunun 27 Temmuz'da hücumu geçmesi kararını aldı. 2 Eylül'e kadar toplamda beş kez hücum gerçekleştiren Amerikan donanması Karamanlı'nın kararlılığını kıramadı. İstenilen başarının elde edilememesinden dolayı Tuğamiral Preble görevinden istifa etmek zorunda kaldı (Taş, 2019: 104-105).

Başkan Jefferson, Preble'in yerine atanan Samuel Barron'a Trablus'un sıkı bir şekilde abluka altına alınması ve Amerikan savaş gemilerinin Akdeniz'de Amerikan ticaretini korumak için Resü't-Tayyib Burnu açıklarında devriye gezmesi emrini vermişti. Aynı zamanda, Tunus Amerikan Konsolosu William Eaton'ın Trablusgarp'ın başına Hamid Paşa'nın getirilmesi planını da mantıklı bulan Jefferson, Barron'a Eaton'ın planını uygulamasında yardımcı olması emrini de verdi (Wright ve MacLeod, 1945: 147-148). Barron Akdeniz'deki donanmayı devralırken, Eaton Hamid Paşa'yla anlaşma yapmak için İskenderiye'ye gitti. 23 Şubat 1805 tarihinde yapılan Antlaşma'ya göre, Hamid Paşa'nın Trablusgarp'ın yeni yöneticisi olması karşılığında, Trablusgarp'ta bulunan tüm Amerikalı tutuklular serbest bırakılacak ve ABD hiçbir şekilde haraç ödemeyecekti. 10 Amerikalı, 38 Rum ve yaklaşık 300 Arap'tan oluşan küçük bir kuvvetle birlikte harekete geçen Hamid Paşa ve Konsolos Eaton, 27 Nisan'da Derne'ye saldırıda bulundu. *Nautilus*, *Argus*, and *Hornet* isimli gemilerin de denizden desteğiyle Derne kısa sürede ele geçirildi (R. W. Irwin, 1931: 146-148).

Gerek Trablusgarp'ın en büyük ikinci şehri olan Derne'nin ele geçirilmesi gerekse Hamid Paşa'nın yönetimin başına getirilmesi yönünde yapılan girişimler karşısında Karamanlı

Yusuf Paşa, Derne'nin boşaltılması ve esirler için 60.000 dolar ödenmesi karşılığında anlaşacağını Amerikalı yetkililere bildirdi. Bunun üzerinde ABD ile Trablusgarp arasında 4 Haziran 1805 tarihinde “Barış ve Dostluk Antlaşması” imzalandı (Erhan, 2015: 63).

Antlaşma metni İngilizce ve Arapça yazılmış olup, 20 maddeden⁴⁸ oluşmaktadır. Bu Antlaşma, 1796 antlaşmasına kıyasla farklılık arz etmiştir. 1796 Antlaşması, Cezayir Dayısı tarafından teminat altına alınmıştı ve taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlık durumunda Cezayir Dayısı arabulucu olacaktı. Yeni antlaşmayla birlikte Cezayir Dayısının sahip olduğu bu görevler bertaraf edilmiştir. ABD bu yeni Antlaşmayla “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*”

⁴⁸ Antlaşmanın önemli maddeleri şu şekildedir: *Madde 1:* Bu Antlaşmanın imzalanmasından itibaren, bir tarafta ABD Başkanı ve vatandaşları ile diğer tarafta Trablusgarp tebaası arasında, her iki tarafın özgür rızasıyla ve “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” şartlarıyla yapılmış sağlam, dokunulmaz ve evrensel bir barış ve samimi bir dostluk olacaktır. *Madde 2:* Trablusgarp, elinde bulunan bütün Amerikalıları Trablus açıklarında bulunan Amerikan filosuna teslim edecektir; ve ABD'nin elinde bulunan Trablusgarp tebaası Trablusgarp'a teslim edilecektir; ve Trablusgarp'ın elinde bulunan Amerikalıların sayısı aşağı yukarı 300 kişiyi bulmaktadır; ve Amerikalıların elindeki Trabluslu tebaanın sayısı da aşağı yukarı 100 kişidir; bu yüzden Trablusgarp ABD'den sözü edilen tutsaklar arasındaki farkın karşılığı olarak 60.000 dolar alacaktır. *Madde 3:* Derne'de veya Trablusgarp'ın başka bir yerinde Yusuf Paşa'ya karşı düşmanlık içinde olan ya da olabilecek olan ABD kuvvetleri oradan çekilecek ve bu barışın devamı süresince Paşa'ya karşı düşmanlık içinde olabilecek herhangi bir Trablusgarp tebaasına ABD tarafından ya da onun adına hiçbir malzeme verilmeyecektir. Ve Amerikalılar, Derne'de kendileriyle işbirliği yapan adı geçen Paşa'nın kardeşini Trablusgarp topraklarından çekilmeye ikna etmek için ellerinden gelen her türlü yolu kullanacaklardır. *Madde 8:* Taraflardan birinin gemileri ötekinin limanlarına yanaşır ve erzak ya da başka malzemeye gereksinme duyarsa, bunlar piyasa fiyatından sağlanacak, gemi denizde bir felaketle karşılaşır ve onarılması gerekirse, herhangi bir vergi ödemeksizin karaya çıkıp yükünü geri alma özgürlüğüne sahip olacaktır; ama hiçbir durumda yükünü karaya çıkarmaya zorlanmayacaktır. *Madde 9:* Taraflardan birinin gemisi ötekinin kıyısına vurursa, ona ve mürettebatına gereken her türlü yardım yapılacaktır. Mallar sahiplerinin tasarrufunda kalacak, mürettebat ülkelerine gönderilinceye kadar korunacak ve yardım edilecektir. *Madde 11:* ABD ile Trablusgarp arasındaki ticaret; tüccarlara, gemi kaptanlarına ve denizcilere sağlanacak korumalar; karşılıklı olarak konsolosluk açma hakkı ve bu konsolosların yararlanacağı ayrıcalıklar, dokunulmazlıklar ve yargı yetkileri, en ziyade müsaadeye mazhar millet düzeyinde olduğu beyan edilir. *Madde 13:* ABD'ye ait bir savaş gemisi Trablus şehri önünde demirlediğinde, Konsolos geminin gelişini Paşa'ya bildirecek ve gemi 21 pare top atışıyla selamlanacak, o da aynı miktarda ya da sayıda topla karşılık verecektir. *Madde 14:* ABD Hükümeti, kendi içinde, Müslümanların Kanunlarına, dinlerine karşı hiçbir düşmanlık niteliği taşımadığından, açık denizlerde serbestçe dolaşma haklarının savunulması dışında, hiçbir zaman herhangi bir Müslüman ulusa karşı gönüllü bir savaşa veya düşmanlık eylemine girmedikten dinsel görüşlerden kaynaklanan hiçbir bahanenin, iki ulus arasında var olan uyumu asla kesintiye uğratmayacağı taraflarca beyan edilir. *Madde 15:* İşbu Antlaşmanın herhangi bir maddesinin ihlalinden doğan herhangi bir anlaşmazlık durumunda, silaha başvurulmayacak ve herhangi bir bahane ile savaş ilan edilmeyecektir; ancak anlaşmazlığın meydana geldiği yerde ikamet eden konsolos aynı şeyi çözemezse; o ülkenin hükümeti şikayetlerini yazılı olarak bildirecek ve diğer hükümete iletecek ve sorunun çözümü için 12 takvim ayı süre tanınacaktır. Bu süre içinde her iki tarafın da düşmanca bir davranışta bulunmasına izin verilmeyecek ve şikayetler giderilmediği ve savaş çıktığı takdirde, her iki tarafın konsolosları ve vatandaşları ya da tebaaları, uygun gördükleri gemi ya da gemilere, eşyalarıyla birlikte, hiçbir saldırıya uğramadan binebileceklerdir. *Madde 16:* Taraflar arasında savaş çıkması durumunda taraflardan birinin ele geçirdiği esirler köle yapılmayacak, her iki tarafta da bir eksiklik olursa, her kaptan için 500 İspanyol Doları, her yardımcı kaptan için 300 Dolar ve bu şekilde eksik olan her denizci için 100 İspanyol Doları ödenerek telafi edilecektir. *Madde 18:* Amerikan vatandaşları birbirleriyle herhangi bir anlaşmazlık yaşarsa, konsolos taraflar arasında karar verecektir; ve konsolos, kararlarını uygulamak için Trablusgarp Hükümeti'nden herhangi bir yardım ya da destek istediğinde, bu yardım kendisine derhal verilecektir. Amerikan vatandaşı ile Trablusgarp'ta konsolosu ya da temsilcisi bulunan başka bir ulusun vatandaşı ya da tebaası arasında herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlık ilgili ulusların konsolosları ya da temsilcileri tarafından çözülecektir. *Madde 19:* Amerikan vatandaşları ile Trablusgarp vatandaşları arasında yaralama veya öldürme olayı vuku bulursa, suçun işlendiği yerin kanunları geçerli olacaktır. Antlaşmanın Arapça ve İngilizce metni ve metnin yorumlanmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bk. (Miller, 1931: 529-556).

(*most favored nation*) statüsü elde etmiş; pasaport, selamlaşma, borç, esirlerin statüsü ve dine ilişkin konulara yönelik net sınırlar belirlenmiştir (Kurat, 1964: 205).

2.1.2.1.3. Amerika Birleşik Devletleri-Tunus İlişkileri

ABD, Cezayir ve Trablusgarp ile barış ve dostluk antlaşmaları imzaladıktan sonra geriye Garp Ocakları içerisinde en ılımlı Eyalet olan Tunus’la anlaşma için resmî görüşmelere başlama kararı aldı. Gerçi 15 Haziran 1796 tarihinde Tunus’ta büyük bir nüfuza sahip olan Fransız tacir Joseph Famin aracılığıyla ABD ile Tunus arasında bir barış ve dostluk antlaşması imzalanana kadar Tunuslu korsan gemilerinin Amerikan gemilerine saldırmasını engelleyecek bir ateşkes⁴⁹ yapılmıştı (Miller, 1931: 426). Ancak ateşkes sağlandıktan bir ay sonra Tunuslu bir korsan gemisi Fransa’dan Malaga’ya gitmekte olan *Eliza* isimli bir Amerikan guletini ele geçirdi. *Eliza* gemisinin Tunus’a getirilmesinden hemen sonra Joseph Famin, Tunus Beyi Hammûde Paşa ile görüşmüş ve Amerikalı yetkililerden haber alınana kadar tutsak edilen on Amerikalıyı ağır işlerden muaf tutması için onu ikna etmişti. Ancak, Hammûde Paşa gemi ve mürettebat için 10.000 dolar fidye talebinde bulundu. Famin bu durumu ivedilikle ABD Cezayir Konsolosu Joel Barlow’a ilette. Bunun üzerine Barlow ele geçirilen geminin sahibi olan Edward Rand’e ABD’nin mürettebatın, geminin ve gemideki on dokuz fıçı konyağın parasını ödeyeceğini belirten bir mektup yazdı (Wilson, 1979: 117). Ardından Konsolos Barlow, Tunus ile müzakerenin başarıyla sonuçlanması için Cezayir Dayısına başvurdu. Cezayir Dayısı ve Barlow fidye ve barış için 60.000 doları kabul etmesini isteyen mektuplar gönderse de Hammûde Paşa bu mektuplara cevap vermedi. Bunun üzerine Barlow, O’Brien’ı müzakereleri bizzat yürütmesi için Ekim 1796’da Tunus’a gönderdi. Yapılan görüşmeler neticesinde Hammûde Paşa 140.000 dolar karşılığında barışın tesis edileceğini belirtse de O’Brien ABD’nin ancak 101.350 dolar ödeyebileceğini söyledi. Paşa talebini 107.000 dolara kadar indirdi ve daha fazla indirim yapamayacağını vurguladı. Paşa’yı ikna edemeyeceğini anlayan Konsolos, Cezayir Dayısını devreye soktu ve Cezayir Dayısı Hammûde Paşa’ya eğer Amerikalılarla anlaşma yapmazsa kendisine savaş açacağını belirtti. Bu ihtimal üzerine Hammûde Paşa geri adım atarak Amerikalılarla barış yapma kararı aldı (Irwin, 1931: 86-87).

Tüm bu olaylar neticesinde, 28 Ağustos 1797 tarihinde Tunus ile ABD arasında “dostluk ve barış antlaşması” imzalanmıştır. 23 maddeden⁵⁰ oluşan antlaşma, Türkçe yazılmış olup,

⁴⁹ Ateşkesin İngilizce tam metni için bk. (Miller, 1931: 426)

⁵⁰ Anlaşmanın önemli maddeleri şu şekildedir: *Madde 1*: ABD ile Tunus Beyi arasında daimî ve sürekli bir barış ve giderek daha da artacak kalıcı bir dostluk olacaktır. *Madde 2*: Eğer iki ulusun bir savaş gemisi, içinde iki tarafa ait eşyaları, malları ve iki tarafın uyrukları bulunan bir düşman gemisini ganimet olarak ele geçirirse, tüm mallar geri verilecektir. *Madde 4*: Her iki tarafın gemilerine kolay seyahat edebilmeleri için yeterli sayıda pasaport

içerik açısından Cezayir ve Trablusgarp ile yapılan antlaşmalarla benzer özelliklere sahiptir. Lakin bu antlaşmanın bazı maddelerine eklenmiş hükümler dolayısıyla diğer iki antlaşmadan ayrılmaktadır. Antlaşmanın 6. maddesinde yer alan “herhangi bir köle bir Amerikan ticaret gemisine sığınır ve geminin söz konusu köleyle birlikte ayrıldığı kanıtlanırsa, o zaman geri verilecek ya da fidyesi ödenecektir” hükmü diğer iki antlaşmada net bir şekilde belirtilmemiştir. Antlaşmanın 10. maddesinde “gemi denize açıldığında, kalkışından sonra 48 saat boyunca hiçbir düşmanın gemisini kendi limanından ya da başka bir komşu limandan izlemesine izin verilmeyecektir” hükmünde süre 48 saat olarak ifade edilmiş ancak diğer iki antlaşmada bu süre

verilecektir. *Madde 5:* Tunus korsanları, ABD savaş gemilerinin refakatinde kendi uluslarına ait ticaret gemileriyle denizde karşılaşırlarsa, bu gemiler aranmayacak ya da rahatsız edilmeyeceklerdir. Böyle bir durumda, komutanların, gemilerini ziyaretten muaf tutacaklarına ve karantinadan kaçınacaklarına dair sözlerine inanılacaktır. Amerikan savaş gemileri, Tunus korsanları tarafından eşlik edilen ticaret gemilerine karşı aynı şekilde davranacaklardır. *Madde 6:* Bir Tunus korsanı bir Amerikan ticaret gemisiyle karşılaşır ve onu teknesiyle ziyaret ederse hiçbir şey talep etmeyecektir; ve aynı şekilde, ABD savaş gemisi Tunus bandıralı ticaret gemisiyle karşılaşır, aynı kurala uyacaktır. Bir köle bir Amerikan savaş gemisine sığınır, Konsolos onun geri verilmesini sağlamakla yükümlü olacaktır ve tutsaklarından herhangi biri Tunus gemilerine kaçarsa, geri verilecektir; ancak herhangi bir köle herhangi bir Amerikan ticaret gemisine sığınır ve geminin söz konusu köleyle birlikte ayrıldığı kanıtlanırsa, o zaman geri verilecek ya da fidyesi ödenecektir. *Madde 8:* Taraflardan birinin gemisi diğerinin limanına girmek zorunda kalırsa ve erzak ve diğer maddelere ihtiyaç duyarsa, bunlar herhangi bir güçle karşılaşmaksızın, o yerde geçerli olan fiyat üzerinden kendisine verilecektir; ve böyle bir gemi denizde zarar görür ve onarımına ihtiyaç duyarsa, herhangi bir vergi ödemek zorunda kalmaksızın yükünü boşaltmakta ve yeniden yüklemekte serbest olacaktır; ve kaptan yalnızca malları yüklemek ve boşaltmak için çalıştırdığı kişilerin ücretlerini ödemekle yükümlü olacaktır. *Madde 9:* Eğer taraflardan birinin gemisi fırtına tarafından diğerinin kıyılarına atılır ve enkaz haline gelir ya da başka bir şekilde hasar görürse, o yerin komutanı, hiç kimsenin herhangi bir itirazda bulunmasına izin vermeksizin, geminin korunması için mümkün olan her türlü yardımı yapacaktır. *Madde 10:* Taraflardan birinin gemisi, öteki tarafın kale topları altında bir düşman saldırısına uğrarsa, mümkün olduğu kadar savunulacak ve korunacaktır; ve gemi denize açıldığında, kalkışından sonra kırk sekiz saat boyunca hiçbir düşmanın gemisini kendi limanından ya da başka bir komşu limandan izlemesine izin verilmeyecektir. *Madde 13:* ABD ticaret gemilerinin mürettebatı arasında Tunus’un düşmanı olan bir ülkenin tebaası bulunursa, mürettebatın üçte birini aşmamak koşuluyla köle yapılmayacaklar; ancak üçte birini aşarlarsa köle yapılacaktır. Bu madde yalnızca denizcilerle ilgilidir, yolcularla ilgili değildir ve onlara hiçbir şekilde dokunulmayacaktır. *Madde 17:* Taraflardan her biri, diğerinin topraklarında konsolos bulundurmakta özgür olacaktır; ve bu konsolos, ülkenin teamüllerine uygun davranmazsa, o yerin hükümeti, değiştirilmesi ve yerine başkasının atanması için konsolosun tabi olduğu ülkeyi durumdan haberdar edecektir; ama kendisi için olduğu kadar, ailesi ve maiyeti için de hükümet korumasından yararlanacaktır. Konsolos şahsi kullanımı için tüm erzak ve mobilyalarını herhangi bir vergi ödmeden ithal edebilir, ancak ticari mal ithal ederse (ki bunu yapması yasal olacaktır), bunun için vergi ödeyecektir. *Madde 19:* Vasiyet ve varis bırakmadan Tunus’ta ölen Amerikan vatandaşlarının malları Amerikan konsolosuna verilecektir. Konsolos yoksa mallar, en sonunda hak sahiplerine teslim edilmek üzere, envanterini çıkaracak olan, o yerin güvenilir bir kişisine emanet edilecektir. *Madde 20:* Konsolos, taraflardan birinin tabiiyetini tanıyan iki kişi arasındaki anlaşmazlıklarda yargıç olabilecek ve kararlarını onaylatmak için ikamet ettiği yerdeki hükümetin yardımına ihtiyaç duyduğu her durumda, bu yardım kendisine sağlanacaktır. *Madde 21:* Amerikalılar ile Müslümanlar arasında vuku bulacak yaralama ve öldürme olaylarında, olayın vuku bulduğu yerin kanunları uygulanacaktır. Konsolos duruşmada hazır bulunacak; ancak suçlulardan biri kaçarsa konsolos bundan hiçbir şekilde sorumlu olmayacaktır. *Madde 23:* Bu antlaşmanın herhangi bir maddesinin iki taraftan biri tarafından ihlali konusunda herhangi bir anlaşmazlık ya da uyuşmazlık çıkarsa, barış ve iyi uyum, tatmin için dostça bir başvuru yapılınca kadar kesintiye uğramayacaktır; ve bu başvurunun reddedildiği durumlar dışında, bu amaçla silaha başvurulmayacaktır; ve eğer savaş ilan edilirse, akit tarafların vatandaşlarına ya da tebaalarına işlerini düzenlemeleri ve mallarıyla birlikte geri çekilmeleri için bir yıllık süre tanınacaktır. Antlaşmanın orijinal metni, Türkçe transkripsiyonu, İngilizce ve Fransızca çevirisi ile metnin yorumlanmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bk. (Erol, 1982: 118-124; Miller, 1931: 386-426).

24 saat olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu antlaşmanın 15 ve 17. maddelerinde yer alan hükümler diğer iki antlaşmada yer almamıştır (Erol, 1982: 124-125).

İmzalar atıldıktan sonra, Antlaşma metni Senato tarafından onaylanması için ABD'ye gönderildi. Fakat Senato üyeleri Antlaşma'nın 11, 12 ve 14.⁵¹ maddelerinin değiştirilmesini talep ettiler. Senato üyeleri üç madde içerisinde en çok 14. maddenin değiştirilmesi konusunda ısrarcı oldular. Çünkü 14. maddede yer alan "...Tunus'a kendi gemileri ile mal getiren Amerikan vatandaşları yüzde üç gümrük vergisi ödeyecekleri gibi, herhangi bir millete mensup gemi ile Amerika'ya mal getiren Tunuslu bir tüccar da yüzde üç gümrük vergisi verecektir..." hükmü ABD'nin takip ettiği iktisadi politikaya kesinlikle aykırıydı. Mevcut iktisadi faaliyetlerini güçlendirmek adına ABD'ye gelen ithal mallardan oldukça yüksek miktarda gümrük vergisi alan ABD, antlaşmanın bu hükmünü kabul ederse Tunus'a verilen bu imtiyaz ABD'nin diğer dost ülkelerine de verilmesi anlamına gelecekti. Bu yüzden Senato üç maddeyi çıkartarak antlaşmayı onaylamış ve Trablusgarp'a konsolos olarak atanmış William Eaton ile James Leander Cathcart'ı üç maddenin görüşülmesi için 1799'da Tunus'a göndermiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde 11. maddede savaş gemilerinin liman girişlerinde selamlanması zorunlu tutulmuş, 12. maddede yer alan "yargı yetkisi" ibaresi çıkartılmış ve 14. madde "Tunuslu bir tüccar, Tunus ürünü olan mallarla yüklü herhangi bir ulusa ait bir gemiyle Amerika'ya giderse, diğer ulusların tüccarları gibi (ne kadar küçük olursa olsun) gümrük vergisi ödeyecektir; ve Amerikalı tüccarlar da kendi bayrakları altında Tunus'a getirebilecekleri kendi ülkelerinin malları için, Tunusluların Amerika'da ödedikleri verginin aynısını ödeyeceklerdir" şeklinde düzenlenmiştir (Erhan, 2015: 58; Erol, 1982: 117-118).

Yapılan bu antlaşma sonrası Tunus-ABD arasındaki ilişkiler uzun süre barış içerisinde devam etti. Bu süre zarfında ABD, Trablusgarp ve Cezayir'le savaşarak onları dize getirmiş ve yeni ayrıcalıklar elde etmişti. Batı Akdeniz'de sahip olduğu bu güçten cesaretle elde ettiği bu yeni ayrıcalıkların bir benzerini Tunus'tan da temin etmenin yollarını aradı. Bu bağlamda dönemin Tunus Beyi Mahmud Paşa üzerinde baskı kurarak 1797 antlaşmasının 6, 11, 12 ve 14. Maddelerinin⁵² kendi istekleri doğrultusunda değiştirilmesini kabul ettirdi. 24 Şubat 1824

⁵¹ Antlaşma'nın 11. maddesinde Amerikan ve Tunus savaş gemilerinin birbirlerini nasıl selamlayacağı, 12. maddesinde Antlaşma taraflarının vatandaşlarının bulundukları yerin yargı yetkisine tabi oldukları ve Antlaşma'nın 14. maddesinde ise tarafların birbirleriyle yaptıkları ticaret sırasında ödenmesi gereken gümrük vergisine yönelik hükümler bulunmaktadır.

⁵² Yapılan görüşmeler neticesinde bu maddelerin düzenlenmiş hali şu şekildedir: *Madde 6:* Eğer bir Tunuslu korsan bir Amerikan gemisiyle karşılaşır ve onu teknesiyle ziyaret ederse, geminin Amerikan gemisi olduğuna emin olmak için sadece iki kişinin barışçıl bir şekilde gemiye çıkmasına izin verilecek, hem kendilerini hem de mallarını serbest bırakacaklardır; ve söz konusu iki kişi, ağır bir şekilde cezalandırılmak pahasına hiçbir şey talep etmeyecektir. Bir kölenin kaçması ve bir Amerikan savaş gemisine sığınması durumunda, köle özgür olacak ve ne geri verilmesi ne de ödeme yapılması için hiçbir talepte bulunulmayacaktır. *Madde 11:* ABD'nin bir savaş gemisi Goletta/Halkulvâdi Limanı'na giriş yaptığında yirmi bir topla selamlanacak, savaş gemisi bu selama yalnızca bir

tarihinde imzalanan yeni Antlaşma 1835'e kadar yürürlükte kaldı. Bu tarihten sonra ABD-Tunus ilişkileri 1830 Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşması esas alınarak devam ettirildi (Erhan, 1998:144-145; Erhan, 2015: 70).

2.2. Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Akdedilen Ticaret Antlaşmaları

On Üç Koloni tüccarları 1700 yılından itibaren Akdeniz coğrafyasındaki ticarete önem vermiş ve İngiliz bayrağı altında ticaret yapmışlardır. Tabi oldukları İngiltere'ye karşı sürdürdükleri bağımsızlık savaşı döneminde ve sonrasında, İngiltere'nin ticari ambargosuna karşı direnerek aktif ticaret yapabilmek için alternatif bir rota arayışı içerisine giren Amerikalılar, hâlihazırda Akdeniz'deki ticari faaliyetlerini hızlandırma kararı almışlardır (Güher, 2013: 61). Bu bağlamda 1784 yılının mayıs ayında Adams, Franklin ve Jefferson antlaşma komiserleri olarak atanmışlardır. Bu üçlü Kuzey Afrika bölgesinde bulunan Osmanlı Devleti'ne bağlı Cezayir, Trablusgarp, Tunus ve müstakil Fas Sultanlığıyla ilişkiler kurmaya çalışırken, aynı zamanda Amerikan gemileri Doğu Akdeniz'deki bazı Türk limanlarını da ziyaret etmişlerdir (Paullin, 1912: 126-127).

2.2.1. Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması (7 Mayıs 1830/14 Zilkade 1245)

2.2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu Akdeniz'deki Gayri Resmî Ticari Faaliyetleri

ABD'nin Garp Ocaklarıyla ilişkiler kurulmasına yönelik girişimde bulunduğu süreçte, Amerikalı tüccarlar Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz kıyılarındaki bazı liman kentlerine giderek ticaret yapmaya başlamışlardır. Bu noktada, ilk kez 1786 yılında bir Amerikan gemisi İstanbul Limanı'na, 1797 yılında ise İzmir Limanı'na giriş yapmıştır. Osmanlı mallarının ABD'de satılması ise Amerikan gemilerinin İstanbul'a giriş yapmasından bir sene evvel

topla karşılık verecek ve işbu antlaşmanın eski on birinci maddesinde belirtildiği gibi herhangi bir barut verilmeyecektir. *Madde 12:* Amerikan vatandaşları Tunus'a bağlı bölgelere ticaret yapmak üzere geldiklerinde, diğer Ulusların tüccarlarına gösterilen saygı onlara da gösterilecektir. Eğer limanlarımızda yerleşmek isterlerse, buna karşı çıkılmayacak ve diğer Ulusların adetlerine uygun olarak herhangi bir engelleme olmaksızın gerekli görebilecekleri tercümanlardan yararlanmakta özgür olacaklardır. Tunus vatandaşı bir tüccar ABD'ye bağlı bölgelere yerleşmeye giderse, ona da aynı şekilde davranılacaktır. Eğer bir Tunuslu bir Amerikan gemisine mal yüklerse ve daha sonra bu malları boşaltmak ya da başka bir gemiye aktarmak isterse, bu konu tüccarlardan oluşan bir kurul tarafından karara bağlanıncaya kadar ona izin verilmeyecek ve kurul kararına uyulacaktır. *Madde 14:* ABD vatandaşlarına ve sakinlerine ait tüm gemilerin Tunus limanlarına girmelerine ve Tunus ile barış içinde olan diğer en çok gözetilen milletler tarafından ödenen olağan vergileri ödemek kaydıyla, buradaki vatandaşlar ve sakinlerle serbestçe ticaret yapmalarına izin verilecektir. Aynı şekilde, Tunus tebaasına ve sakinlerine ait tüm gemilerin ABD'nin farklı limanlarına girmelerine ve ABD ile barış halinde olan diğer en çok gözetilen milletler tarafından ödenen olağan vergileri ödemek suretiyle, bu ülkenin vatandaşları ve sakinleri ile serbestçe ticaret yapmalarına izin verilecektir https://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1824t.asp (erişim tarihi: 15.05.2024).

başlamış, bu bağlamda ilk kez Boston pazarında İzmir menşeli kuru üzüm⁵³ ve incir yer almıştır (Field, 1969: 113; Howard, 1976: 292; Merry, 1803: 1).

Akdeniz'deki güçlerle anlaşma için görevlendirilen Adams, Jefferson ve Franklin, Amerikan ticaretinin 1800 yılına kadar Doğu Akdeniz bölgesinde az olması sebebiyle, Bâb-ı Âli'yle müzakerede bulunmayı ciddi olarak sadece bir kez düşünmüşlerdir. 1786'da Osmanlı Devleti ile yapılacak bir anlaşma durumunda Cezayir Dayısının arabulucu olabileceği durumu bu üçlü arasında ele alınmış ve Adams, İstanbul'a bir diplomatik misyon göndermenin uygun olup olmadığını Fransız Dışişleri Bakanı Vergennes Kontu Charles Gravier'e danışmıştır. Kont ise bunun ABD'ye maddi olarak çok pahalıya mal olacağını ve Osmanlı Devleti ile yapılacak bir anlaşma sürecinde Cezayir'in özel bir etkisi olmayacağını söyleyerek onları vazgeçirmiştir (Adams, 1853: 397). Bu niyet sonrası, 1796-1803 yılları arasında ABD'nin İngiltere'deki bakanı olan Rufus King, Türklerle yapılacak bir antlaşmanın avantajlarından etkilenerek Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkililerini ikna etmeye çalışmıştır. King'e göre, Türklerle bir ticaret antlaşması yapılması durumunda Amerikalılar sadece Akdeniz değil aynı zamanda Karadeniz ticaretinden de pay alabilecekti. Bununla birlikte, Garp Ocaklarıyla tesis edilmesi öngörülen barışın istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi ihtimali de elde edilebilecek avantajlardan bir diğerydi. (Paullin, 1912: 127). Bu yüzden King, 1799 yılında Osmanlı Devleti'nin İngiltere Büyükelçisi İsmail Ferruh Efendi ile görüşme yapmış ve bu görüşmeyi dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Thomas Pickering'e iletmiştir. Bunun üzerine Pickering ABD'nin Portekiz'deki Maslahatgüzarı William Loughton Smith'i Osmanlı Devleti ile anlaşma yapması için görevlendirmiştir (Field, 1969: 115; BOA, HAT, nr. 142/5898). Bu sırada Tuğamiral William Bainbridge, Cezayir Dayısı Mustafa Paşa'nın emrivakisi üzerine *George Washington* isimli gemiyle Dayı'nın III. Selim'e gönderdiği hediyeleri iletmek için İstanbul'a gelmiştir (Akçadağ, 2013: 134). İstanbul'a geldiği esnada Bainbridge, Kapudan Paşa ile görüşme imkânı bulmuş ve Osmanlı Devleti ile ABD arasında bir ticaret antlaşmasının yapılması talebini Kapudan Paşa'ya iletmiştir. Kapudan Paşa ise ABD'nin bir temsilci göndermesi durumunda Osmanlı Devleti'nin bu fikre sıcak bakacağını belirtmiştir (Harris, 1837: 53). Ancak Fransızlarla İngilizler arasında süregelen savaş bu fikrin uygulanmasında en büyük engeli teşkil etmiştir. 1798'de Fransa Osmanlı Devleti toprağı olan Mısır'ı işgal etmiş ve bunun üzerine Osmanlı Devleti İngiltere ile ittifak oluşturmuştur. ABD'nin bağımsızlık savaşı döneminde Fransızların Amerikalılara yardım etmesinden dolayı da ABD'de Fransız yanlısı duygular

⁵³ İzmir'de üretilen kuru üzümün doğrudan İzmir Limanı'ndan Amerikan bandıralı gemilerle getirip getirilmediği hakkında net bir bilgi olmasa da Amerikalıların İzmir'in zirai potansiyelini fark ettikleri söylenilebilir (Kınlı, 2009: 115).

oldukça baskın durumdaydı. Bu dönemde İngiliz müttefiki olan Osmanlı Devleti ile bir antlaşma müzakere etmenin Fransa ile ABD arasındaki ilişkilerin olumsuz olarak etkilenme ihtimalini göz önünde bulunduran Amerikalı yetkililer, Smith'e Osmanlı Devleti ile görüşme yapmasına ilişkin herhangi bir resmî talimat vermemeyi tercih etmişlerdir. (Gordon, 1932: 8).

Mısır'daki krizin çözümlenmesinden sonra ABD, görüşmeleri başlatma amacıyla 1802 yılında Philadelphialı bir tüccar olan William Stewart'ı İzmir'e konsolos olarak atamıştır. Ancak ABD ile Osmanlı Devleti arasında resmî bir antlaşmanın olmaması hem Osmanlı'daki yetkililerin konsolosu resmen tanınmasına hem de İzmir'e gelen Amerikan ticaret gemilerini ilgilendiren durumlarda Stewart'ın müdahalede bulunmasına engel teşkil ediyordu. Nitekim, Osmanlı Devleti 1803 yılında William Stewart'ı konsolos olarak resmen tanımadığını bildirmiş ve bunun üzerine buradaki ticari potansiyelin farkına varan Stewart, hâlihazırda İsveç ve Danimarka Başkonsolosu olan İngiliz Robert Wilkinson'u konsolos vekili olarak görevlendirerek ülkesine geri dönmüştür (Kınlı, 2009: 117).

Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticaret 1800 yılından sonra artmaya başlamış olsa da 1803 yılına kadar Amerikan Hazine Bakanlığı dış ticaret kayıtlarında Osmanlı limanlarında yapılan ticarete yönelik bilgi bulunmamaktadır. 1803 yılından sonra özellikle Napolyon savaşlarının tarafsız gemilere açtığı fırsatlar Amerikan gemiciliğinde büyük bir genişlemeye yol açtı. Ardından 1805 yılında vuku bulan Trablusgarp Savaşı sonrası Akdeniz'deki Amerikan ticaretinin kısmen güven altına alınmasıyla da Osmanlı-Amerika arasında ticaret yapan⁵⁴ gemi sayısı 1805 yılında altıya, 1806 yılının ilk yarısında ise dörde yükseldi. Bu gemilerde kahve, baharat, rom, kesme şeker, çay, pamuklu kumaş gibi ürünler getirilirken; incir, kuru üzüm, halı, ham yün, arap zamkı, kök boya, gül suyu, sabun ve afyon ABD'ye götürüldü (Turgay, 1982: 194-196). 1806-1812 yılları arasında İngiltere'ye ait Doğu Hindistan Kumpanyası gemilerine Avrupa-Çin arasında ticaret yapma ambargosunun gelmesi Amerikalı tüccarların Türk afyonuna olan talebini dört misli arttırdı⁵⁵ (Erhan, 2015: 78). Ağustos 1811'den Kasım 1820'ye kadarki dönemde ise, 1812 Savaşı⁵⁶ dönemi hariç, her sene yüklerinin değeri bir milyon doların üzerinde ortalama on üç Amerikan gemisi İzmir Limanı'na giriş yaptı (Paullin, 1912: 124).

⁵⁴ Amerikan tacirleri bu dönemde çoğunlukla İzmir'de ticaret yapmaktaydı. Nadiren Ege Denizi'ndeki adalara, Suriye kıyılarına ve İskenderiye'ye de uğramaktaydı (Paullin, 1912: 124).

⁵⁵ ABD'li tüccarlar Osmanlı'dan aldıkları afyonu ya doğrudan Amerikan limanlarına göndererek iç tüketim için gerekli kısmı boşalttıktan sonra Çin'e gönderiyordu ya da Akdeniz limanlarında veya Cebelitarık yakınlarında denizde Çin ticareti için özel olarak donatılmış gemilere aktarıyordu (Turgay, 1982: 196).

⁵⁶ 1812 Savaşı (War of 1812), İngiltere'nin ABD'nin denizcilik haklarını ihlal etmesi üzerine 18 Haziran 1812 ve 17 Şubat 1815 tarihleri arasında ABD ile İngiltere arasında meydana gelen savaştır. Bu savaş 1815'te Ghent Antlaşmasının imzalanmasıyla sona ermiştir. Savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Symonds, 2016: 23-32); <https://www.britannica.com/event/War-of-1812> (erişim tarihi: 10.06.2024).

Ticaret bu denli büyümeye başlamışken, Amerikalı tüccarların buradaki en büyük sorunu gümrük vergisiydi. İngiliz sömürgesi altında yüzde 3 gümrük vergisi öderken, bağımsızlık sonrası yüzde 6 gümrük vergisi ödemeye başlayan tüccarlar, bu durumdan oldukça rahatsızdı. Amerikan Hükümeti ise mevcut ticareti geliştirmek ve gümrük vergisi sorununu çözmek adına resmî bir girişimde bulunmamıştı. Amerikan gemilerinin geçiş hakkı ve Amerikan denizcilerin sorunları gibi daha genel problemlerin çözümü ise konsolos vekili Wilkinson üzerinden gerçekleşmekteydi.⁵⁷ Gümrük vergisi konusunda Amerikan Hükümetinden herhangi bir destek görmeyen Amerikalı tüccarlar, İzmir Limanı'na giriş yapmadan evvel Amerikan bandırasını indirip yerine İngiliz bandırasını çekme gibi bir yöntemi tercih etmek zorunda kaldılar. Bu şekilde yüzde 3 gümrük vergisi ödemeye başladılar. Ancak bu yöntem yine masraflıydı. Çünkü bu yöntemi tercih eden tüccarlar İngiliz konsolosuna yüksek miktarda konsolosluk vergisi ödemek durumunda kalıyorlardı. Bu noktada, 1799-1811 yılları arasında Amerikalı tüccarlar İngiliz konsolosuna toplam 65.500 İspanyol doları konsolosluk vergisi ödediler. (Kınlı, 2009: 120; Morison, 1928: 213).

Amerikalı tüccarlar bir yandan Osmanlı sularında İngiliz bandırası altında ticaret yaparken, diğer yandan buradaki ticaret potansiyelini geliştirmek amaçlı bireysel faaliyetler yürütme kararı aldılar ve bu noktada 1811 yılında İzmir'de *Woodmas&Offley* isimli Amerikan ticarethanesi kuruldu. Bu ticaret evinin kurulmasıyla İngiliz Levant Kumpanyası'nın elde ettiği kârın bir kısmı Amerikalılara geçmiş oldu (Paullin, 1912: 125). Aynı sene İstanbul'daki İngiltere Başkonsolosu Isaac Morier'in Osmanlı limanlarına gelen bazı Amerikan gemilerinin getirdiği Hindistan menşeli malların İngiltere Doğu Hindistan Şirketi'ne ait olan mallarla tehlikeli bir rekabet vaat ettiğini fark etmesi üzerine Levant Kumpanyası yetkilileri Amerikalı tüccarların İngiliz gümrük tarifesinden faydalanmasını yasakladılar (Morison, 1928: 222-223). Dahası, Levant Kumpanyası kaybettiği kârı geri kazanmak için Amerikalıları sıkıntıya sokacak bir planı devreye soktu. Osmanlı Hükümeti, İngilizlerin baskıları sonucunda, Amerikan tüccarlarından yüzde 6 oranında gümrük vergisi alacağını beyan etmesine karşın, uygulamada yüzde 10 ila yüzde 20 arasında gümrük vergisi almaya başladı (Kınlı, 2009: 120).

Woodmas&Offley ticaret evinin ortaklarından David Offley ile pek çok Amerikalı tüccar alınan yeni gümrük vergisine tabi olmuştu ve yetkililer Amerikalıların bu vergiyi ödememesi durumunda mallarına el koyma gibi uygulamaları devreye sokmuştu. Bu uygulamanın sadece

⁵⁷ Bazı kaynaklarda ABD'nin konsolos tayin etme amacıyla 1808 yılında Baltimore'dan Sloane isimli bir kişinin İzmir'e gönderildiği, Osmanlı makamının kendisini konsolos olarak tanıma çabalarının başarısız olmasına müteakip görevini Danimarka ve İsveç konsolosunun sorumluluğuna bırakarak ABD'ye geri döndüğüne dair bir bilgi bulunmaktadır (Gordon, 1932: 42; Paullin, 1912: 124). Ancak Kınlı çalışmasında İzmir Amerikan konsolosluk belgelerinde böyle bir bilgiye rastlamadığını ifade etmektedir (Kınlı, 2009: 120).

İzmir'i kapsadığını düşünen Offley, talep edilen yeni vergiyi ödemeyi reddedince mallarına el koyuldu. İstanbul'daki yetkililere bu durumu aktarmak ve Amerikan ticaretinin iyiliği için düzenleme talebinde bulunmak amacıyla başkente giden Offley, hükümet yetkilileriyle görüşebilmek için, İngilizlerin lobi faaliyetleri sebebiyle, üç ay bekledi (Avcı, 2016: 120). En sonunda yetkililerin dikkatini çekmek amacıyla bir Cuma Selamlığı esnasında Sultan II. Mahmud'un önünü keserek halkın huzurunda uğradığı zararın telafi edilmesi talebinde bulundu. Bu hamlesi işe yaradı ve Amerikan ticaretine karşı direniş zayıfladı. Offley bundan böyle Amerikan ithalatının sadece yürürlükteki tarifelere tabi olacağı güvencesiyle İstanbul'dan ayrıldı (Finnie, 1967: 27).

Offley'in elde ettiği bu başarısıyla birlikte 1816'dan itibaren özellikle İzmir'de Amerikan varlığı daha görünür bir hal aldı. O yıl Boston merkezli *J.&T. H. Perkins*, 1821'de yine Boston merkezli *Langdon and Co.*, Baltimore merkezli *Issaverdens, Styth & Co.* isimli firmalar İzmir'de şubeler açtı. İzmir'de açılan bu ticaret evlerinin sayısındaki artış doğal olarak nakliye faaliyetlerine ve ticaret hacmine de yansdı. Buna göre, 1823 yılında 18, 1824 yılında 20, 1825 yılında 25 ve 1828 yılında 28 adet Amerikan gemisi İzmir Limanı'na giriş yaptı (Turgay, 1982: 199).

2.2.1.2. Ticaret ve Dostluk Antlaşması İçin Müzakerelerin Başlaması

Ticaretin artış göstermesine paralel olarak Amerikan Hükümeti, Osmanlı Devleti ile antlaşma yapma konusunu yeniden düşünmeye başladı. Bu talebini 1815 yılında Osmanlı Devleti Londra elçisi Antonaki üzerinden iletmış olsa da resmî bir adım atma konusunda cesur davranamadı (Güher, 2013: 67). Baltimore'lu bir firmanın bir temsilcisi olan M. J. Jaussand, 1817'de İstanbul'da Fransızlarla yaptığı görüşmeler neticesinde, ABD'nin Osmanlı Devleti ile olası bir ticaret antlaşmasına yönelik görüşme yapması durumunda herhangi bir aracı olmadan, tam gizlilik içerisinde Türk yetkilerle iletişime geçmesi tavsiyesini almıştı (Köprülü, 1987: 930-931). Bu tavsiye sonrası Amerikalı yetkililer 1820 yılına kadar Osmanlı Devleti'yle bir antlaşma yapmak için herhangi bir girişimde bulunmadılar. 13 Nisan 1820'de Amerikan Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan Akdeniz'de bulunan Amerikan filosunun komutasını üstlenmesi görevi verilen Tuğamiral Bainbridge, ikili ilişkilerin kurulması amacıyla şu emri aldı (Gimelli, 1964: 38):

“Ticaretimizi mümkün olduğunca geniş bir şekilde Türk egemenliklerine ve Rusya'nın Karadeniz'deki egemenliklerine açmak önemli bir amaç olarak görülmektedir; bunun için bu ülkelerin durumu hakkında doğru bilgi çok yararlı olabilir. Bu nedenle, bu tür bilgileri elde etmeye ve Hükümetin kullanımı için zaman zaman Bakanlığa iletmeye çalışacaksınız. Akdeniz'deyken Çanakkale Boğazı'nı geçmeniz ve İstanbul'u ziyaret etmeniz için size bir emir verilmesi muhtemeldir. Birleşik Devletlere ait böyle bir

geminin ziyaretinin Bâb-ı Âli tarafından ne şekilde karşılanacağını yetkiniz dahilindeyse tespit edeceksiniz.”

Çıkartılan bu emrin ertesi günü Amerikan Dışışleri Bakanı John Quincy Adams ise, “*takdire şayan bir merakı tatmin etmek ve faydalı bilgiler edinmek*” amacıyla yurtdışı seyahatinde bulunacak olan New York’lu avukat Luther Bradish’e bir pasaport çıkartma emrini verdi (De Martens ve Murhard, 1837: 82). Yapılan hazırlıklar ve verilen talimatlar sonrası Bradish ve Bainbridge *Columbus* isimli gemiyle Akdeniz’e doğru yola çıktılar. Bainbridge, Batı Akdeniz’e ulaştığında Akdeniz filosuna ilişkin görevlerin amaçlanan İstanbul ziyaretinden daha öncelikli olduğunu fark etti (Gimelli, 1964: 42). Bunun üzerine, sekreteri Charles Folsom’u ABD’nin İzmir ve diğer Türk limanları arasındaki ticareti, Türk makamlarının bu ticarete karşı tutumu, Karadeniz limanlarında Amerikan ticaretinin başlatılması ve Levant coğrafyasında Amerikan ticaretini genişletme yöntemleri gibi konular hakkında rapor oluşturması amacıyla İzmir’e gönderme kararı aldı (Paullin, 1912: 133).

Bradish her ne kadar faydalı bilgiler edinmek ve bu bölge hakkında merakını gidermek amacıyla Doğu Akdeniz’e gelen “sade bir Amerikan vatandaşı” gibi görünse de aslında Bainbridge ile Akdeniz’e geliş amacı Amerikan çıkarlarının Bâb-ı Âli ile yapılacak bir antlaşma ile desteklenip desteklenmeyeceğini ve olası bir antlaşma yapılması durumunda Osmanlı teamüllerine göre sürecin nasıl yönetilmesi gerektiğini öğrenmekti (De Martens ve Murhard, 1837: 84). Bu noktada sekreter Folsom için ayarlanan *Spark* isimli *brigle* önce İzmir’e giden Bradish, ardından İstanbul’a ulaştı. İstanbul’a geldikten birkaç gün sonra Reisülküttap Halet Efendi’ye bir mektup gönderdi. Kendisini “iki ülkeyi yakından ilgilendiren bir konu hakkında Halet Efendi’yi rahatsız etme cüretinde bulunan sıradan bir Amerikan vatandaşı” olarak tanıtan Bradish, herhangi bir aracı gücün himayesinde bulunmadan Halet Efendi ile görüşme talebinde bulunduğunu ifade etti (Gimelli, 1964: 46). Bunun üzerine Halet Efendi tarafından özel olarak görüşme daveti alan ve görüşmeye giden Bradish, bu görüşme sonrası ivedilikle Amerikan Dışışleri Bakanı Adams’a rapor hazırladı ve Osmanlı Devleti ile yapılacak bir dostluk ve ticaret antlaşmasının bölgedeki Amerikan çıkarlarını destekleyeceğinin altını çizdi. Bradish’e göre, antlaşma için müzakere sürecinde başka bir devleti arabulucu olarak dahil etmemek oldukça önemliydi. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti’nin gerek Avrupa devletlerine gerekse Rusya’ya karşı mesafeli bir duruşu bulunuyordu. ABD’nin bu devletlerden herhangi biri üzerinden antlaşma müzakerelerini başlatmaya çalışması ABD’yi o devletle özdeşleştirme anlamına gelecekti. Müzakere sürecinde o devletle Osmanlı Devleti arasında oluşabilecek olası olumsuz bir davranış ABD’nin işini baltalayabilirdi. Bunun yanında Bradish, yaptığı görüşmede Halet Efendi’nin antlaşma müzakeresinin Rusya arabuluculuğunda yapılacağına

dair aldığı bir duyum sebebiyle müzakerenin başlaması konusunda istekli olmadığını da tespit etmişti. Ayrıca Amerikalı yetkililer Osmanlı Devleti ile müzakere sürecini tek başına sürdürecekse Osmanlı müzakere tarzını da bilmeliydi. Bu konuda da kapsamlı araştırma yapan Bradish, yapılacak antlaşmanın Bâb-ı Âli memurlarına verilecek hediyeler için 200.000 kuruş, Reisülküttap Halet Efendi'nin antlaşma hakkındaki görüşünün değişmemesi için 50.000 kuruş, müzakere sürecinde görev alacak personel ödemeleri ve harcırah gibi çeşitli ödemeler için 100.000 kuruş olmak üzere toplam 350.000 kuruşa mal olacağını da hesaplamıştı. Bu hesaplamanın haricinde oluşturulacak antlaşma metnine örnek olması amacıyla İngiltere, Fransa ve Venedik ile yapılan ticaret antlaşmalarının birer kopyasını da raporuna ekledi (De Martens ve Murhard, 1837: 83-96).

Amerikalı yetkililer, Osmanlı Devleti'nin olumlu tavrı dolayısıyla resmî ilişkilerin kısa sürede tesis edileceğini düşünseler de süreç tahmin ettikleri kadar hızlı ilerlemedi. ABD ile diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda en başından beri çekingen bir tavır sergileyen Osmanlı Devleti'nin, böyle bir tavır sergilemesinde birtakım sebepler bulunmaktaydı. Öncelikle ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki coğrafi mesafenin çok fazla olması iki ülkenin birbirini geç tanımasına neden olmuştu. Amerikalılar kuruluşundan itibaren ekonomik bağımsızlığını kazanma amacıyla Akdeniz coğrafyasında ticari faaliyetlerde bulunmuşlar ve bu noktada Osmanlıları tanıma imkânı bulmuşlardı. Ancak Osmanlılar, sınır komşusu olmayan ve coğrafi açıdan kendisine uzak konumda olan bu devleti tanımak için Amerikalılara kıyasla pek çaba harcamamıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin en yakın ilişkide bulunduğu devletlerden biri olan İngiltere, Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişmesini önlemek adına ABD aleyhinde lobi faaliyeti yürütmüş ve Osmanlı Devleti de İngiltere'yi karşısına almamak için çekingen bir tavır sergilemiştir. Bir diğer sebep ise, Osmanlı Devleti'nin ABD ile ilişkilerinin kurulması noktasında herhangi bir siyasi veya ticari fayda sağlamayacağını düşünmesidir (Erhan, 2015: 107-113). Özellikle Bradish- Reisülküttap Halet Efendi görüşmesinden sonra Osmanlı yönetimi ABD'nin dostluk ve ticaret antlaşması imzalama talebini değerlendirirken *“bu ticaretten Devlet-i Aliyye hissemend olmaduğu”* görüşü oldukça baskın durumdaydı (BOA, HAT, 1212/47482). Bu sebepler dolayısıyla Bâb-ı Âli ABD ile müzakere sürecini hemen başlatmamayı tercih etti.

İki devlet arasında bu görüşmeler sonrası 1821 yılında Yunan İsyanı meydana geldi ve Osmanlı Devleti dikkatini bu soruna yöneltti. Gerek Yunan İsyanı dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tüm dışişlerine yönelik durumları ertelemesi gerekse Osmanlı Devleti'nden müzakerelerin başlaması için olumlu bir cevap alınmaması dolayısıyla Amerikalı yetkililer bir süre suların durulmasını beklemeyi tercih etti. 1823 yılında ise George Bethune English'i

Osmanlı sularında Amerikan ticari faaliyetlerinin durumu ve Osmanlı Devleti ile yapılması planlanan antlaşma müzakerelerinin başarıyla sonuçlandırılması olasılığını araştırması için İstanbul'a gönderdi (Gordon, 1932: 9). Kasım 1823'te İstanbul'a gelen English, Ocak 1824'te Kapudan-ı Derya Mehmet Hüsrev Paşa ile yaptığı görüşmede *“Avrupalı uluslarla bu kadar çok Ticaret ve Dostluk Antlaşması olan, kendilerini sıklıkla İmparatorluğun düşmanları olarak gösteren Bâb-ı Âli'nin, hiçbir zaman Osmanlıların düşmanı olmamış ve onlara karşı herhangi bir siyasi veya dini önyargı taşımaktan o kadar uzak olan bir ulusa karşı kayıtsız kalmasına neden olabilecek herhangi bir sebebi hayal etmenin zor olduğunu”* belirterek iki devletin müzakerelere başlaması konusunda Kapudan Paşa'yı ikna etmeye çalıştı. Mehmet Hüsrev Paşa ile yaptığı ikinci görüşmede English, iki devlet arasındaki resmî ilişkilerin başlayamamasında Avrupalı güçlerin muhalefeti ve entrikalarının önemli rol oynadığı bilgisini edindi. Amerikalılara karşı önyargılı olmayan Kapudan Paşa English'e *“Amerikan Hükümeti Akdeniz'deki filolarının komutanına, ABD'nin Bâb-ı Âli'den elde etmek istediklerinin tam olarak ne olduğunu bana bildirmesi talimatıyla Takımadalar'da benimle buluşması için gizlice yetki versin. Bu teklifi Sultan'ın kendisine iletteceğim, o da uygun gördüğü şekilde ABD'nin girişimlerini teşvik etmeye ya da reddetmeye karar verecektir. Eğer Sultan olumlu bir tavır takınırsa, muhtemelen ülkeniz için avantajlı bir anlaşma sağlanabilir”* cevabını vererek yıllardır sürüncemede olan bu durumun çözülmesi için bir adım attı (De Martens ve Murhard, 1837: 101-102). Bunun üzerine Mehmet Hüsrev Paşa'nın önerisi ivedilikle Washington'a iletili ve dönemin ABD Başkanı John Quincy Adams, aynı sene Mehmed Hüsrev Paşa'ya görüşme talebini iletmesi için bir adamını görevlendirdi. ABD ile Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin tesisine sıcak bakan Mehmed Hüsrev Paşa, bu teklifi geri çevirmeyerek ABD'nin Akdeniz Filosu Komutanıyla gizli bir şekilde buluşacağını ilettili (Köprülü, 1987: 931). Bu haber sonrası dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Clay Sr. 1825 yılının Ekim ayında Tuğamiral John Rodgers'a Mehmed Hüsrev Paşa ile gizlice müzakere görevinin kendisine verildiğini ve Amerikan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'nin bütün limanlarıyla en çok kayırlan ulus olarak ticaret yapmak, Çanakkale Boğazı yoluyla Karadeniz'e serbestçe girip çıkmak ve Amerikan ticareti çıkarlarının gerektirdiği limanlara konsolos atamak gibi haklar elde edilmesinin önemini içeren bir mektup yazdı (De Martens ve Murhard, 1837: 110). Kendisine yazılan bu mektubu aldıktan sonra hemen Osmanlı Devleti'ne giden Tuğamiral Rodgers, Mehmet Hüsrev Paşa ile Temmuz 1826'da bir araya geldi. İki komutan arasında gerçekleşen görüşmede bir ticaret antlaşmasının yapılması konusunda mutabık kalınsa da gümrük tarifeleri ve Amerikan gemilerinin Karadeniz'e çıkışı konusunda anlaşma sağlanamadı. Ancak Mehmed Hüsrev Paşa ABD'nin İstanbul'a büyükelçi sıfatıyla birini gizli bir şekilde

göndermeleri durumunda ilişkilerin tam olarak ele alınabileceğini ifade etti. Sonuçta bu görüşmelerde de müzakerelerin başlamasına yönelik bir gelişme elde edilemedi (De Martens ve Murhard, 1837: 119-120; Erhan, 2015: 122).

Komutanlar arasında gerçekleşen görüşme sonrasında 20 Ekim 1827’de Navarin Limanı’ndaki Osmanlı donanmasının Birleşik Avrupa donanması tarafından yakılması ve ardından 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı’nın başlaması gibi olaylar Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin seyrini doğrudan etkiledi. Bu olayda İngiltere, Fransa ve Rusya’nın ortaklaşa hareket etmesi Osmanlı Devleti’nin bu devletlere olan güvenini sarstı. Bu yüzden Osmanlı Devleti yeni donanmanın oluşturulmasında yardım alabileceği alternatif bir ittifak arayışına girdi (Bulut, 2008: 14). Bu noktada akla ilk gelen devlet ABD oldu. Bunun iki sebebi bulunmaktaydı. İlk olarak, 1826 yılında Mehmed Hüsrev Paşa ile John Rodgers’ın görüşmesi sonrası Paşa, iade-i ziyaret maksadıyla Amerikalılara ait *North Carolina* savaş gemisini görme imkânı bulmuştu. Daha önce İngiliz, Fransız ve Rus savaş gemilerini de gören Paşa, Amerikan gemisinin diğer gemilere kıyasla daha teknolojik donanıma sahip olduğunu fark etmiş ve oldukça etkilenmişti. Bu sebebin yanında, Paşa tercümanı aracılığıyla Amerikan deniz savaşlarının temsiline ilişkin planları ve *North Carolina* gemisinin, yeni inşa edilen bir Amerikan firkateyni ile Amerikalıların yakın zamanda inşasına başladığı üç ambarlı kalyonun taslaklarını edinmek istediğini de belirtmiş, Amerikalı yetkililer de bu talebe sıcak bakmışlardı (De Martens ve Murhard, 1837: 123-124; Finnie, 1967: 56; Kurat, 1959: 14).

ABD, Paşa’nın ziyareti esnasında hem sahip olduğu donanma gücünü Osmanlı Devleti’ne gösterdi hem de ilerleyen dönemde ittifak arayışı içerisine girecek olan Osmanlı Devleti için alternatif ve güçlü devlet imajını sergilemiş oldu. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nin ABD’ye yönelmesi pek tesadüfî değildi. Mehmet Hüsrev Paşa’nın tavsiyesi ve telkinleri üzerine Reisülküttap Muhammed Hamid Efendi İzmir’de ikamet eden David Offley’in tercümanının oğlu Bay Issaverdens aracılığıyla 7 Şubat 1828 tarihinde kaleme alınmış şu mektubu gönderdi:

Amerika Birleşik Devletleri’nin Bâb-ı Âli’ye karşı gösterdiği dostluk ve iki hükümet arasında bir antlaşma imzalanması yönündeki arzusunun samimi olduğu bilinmektedir. Şimdiye kadarki gecikme kadere atfedilmelidir! Ancak içinde bulunduğumuz dönem böyle bir anlaşma için elverişlidir. Birleşik Devletler, gecikmeksizin, Bâb-ı Âli’nin onuruna uygun bir ticaret antlaşmasının imzalanması için gerekli önlemleri ve düzenlemeleri yaparlarsa, Bâb-ı Âli’nin bu konuda iyi niyetli olduğunu görecektirler (De Martens ve Murhard, 1837: 131).

Bu gelişmenin yanında Osmanlı Devleti’nin Boston’dan yola çıkan *Delos* isimli Amerikan ticari gemisinin Çanakkale Boğazı’ndan geçme talebini Amerikalıların beklediğinden “daha kolay” bir şekilde kabul etmesi Amerikalılar tarafından Osmanlı

Devleti'nin anlaşma konusunda ciddi olduğu şekilde yorumlandı (De Martens ve Murhard, 1837: 132). Ardından David Offley Osmanlı yetkililerine müzakere sürecinde ülkesini temsil etme yetkisine sahip olmadığını ifade etti ve Washington'a temsilci göndermesine ilişkin acil bir talepte bulunduğunu belirtti (Köprülü, 1987: 932).

Amerikan Başkanı John Quincy Adams, Osmanlı Devleti'nin talebini içeren Offley'in mektubunu aldıktan sonra, 21 Temmuz 1828'de Akdeniz'deki ABD Filolarını komuta eden William Montgomery Crane'in ve İzmir'de bulunan David Offley'in *“dürüstlüğüne, sağduyusuna ve yeteneklerine özel bir güven ve itimat duyarak, onları ve her birini müştereken”* dostluk ve ticaret antlaşması müzakeresini yürütmek için tayin etti (De Martens ve Murhard, 1837: 140-141). Ardından Offley ve Crane'e müzakere sürecinde dikkat etmeleri gereken birtakım talimatlar verildi. Aslında bu talimatlar Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması girişimlerinin başladığı ilk süreçten itibaren İstanbul'a gönderilen Amerikalı temsilcilerin gözlemleri ve Avrupalı devletlerin tabi olduğu ahidnâme örnekleri gibi bilgilerin bir araya gelmiş haliydi. Bu bilgi birikimi kaynak olarak kullanılarak, Offley-Crane heyetine iki devlet arasındaki ilişkilerin daha sağlam ve kalıcı temellere oturtulması ile Amerikan gemilerinin Karadeniz'e giriş ve Karadeniz'de seyrüsefer hakkı elde etme gibi iki önemli amacı gerçekleştirme görevi verildi. Ayrıca, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Amerikan vatandaşlarının ve bu vatandaşların mallarının korunmasını sağlamak için gerekli olan madde veya maddelerin antlaşmaya dahil edilmesi emri de verildi. Kısacası Offley-Crane heyeti Avrupalı devletlerin sahip olduğu ayrıcalıkların aynısını elde etmek için Washington'dan müzakereleri yürütme emri aldı (Groseclose, 1926: 32).

Kasım 1828'de İzmir'e gelen Crane, Offley ile bir araya gelerek fikir alışverişinde bulundular. Bu fikir alışverişi sonrası diğer ülkelerin dikkatini çekmemek için Offley'in tek başına İstanbul'a giderek resmî görüşmeleri başlatması kararı alındı. Aralık ayında Offley tek başına İstanbul'a gitti ve Reisülküttap Muhammed Hamid Efendi ile görüştü.

Yapılan görüşmede Muhammed Hamid Efendi her iki ülkenin karşılıklı yarar sağlayacağı antlaşma ilkesini kabul etti. Ancak özellikle ticaret alanında ABD'de Osmanlı tüccarlarının tıpkı Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalı tüccarlar gibi fayda sağlamayacağını düşünmekteydi. Nitekim Osmanlı tüccarları Amerikalı tüccarlar gibi okyanus aşırı bir ülkede ticaret yapabilecek donanımına sahip değildi. Bu yüzden Amerikalılara Osmanlı sınırları içerisinde ticaret yapma hakkı verilmesi karşılığında ABD'nin Osmanlı Devleti'ne savaş gemisi verebileceğini ifade etti. Zaten Muhammed Hamid Efendi'nin bu talebi Offley ile görüşme yapmadan önce Bradish'in yardımcılığını da yapmış olan Nicholas Navoni'yle yaptığı görüşme sonrasında şekillenmişti. Bu talebe ek olarak, Amerikan gemilerinden alınacak verginin

İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin ödediği yüzde üç oranında değil, yüzde dört oranında olacağını da belirtti (BOA, HAT, 1212/47487) Ancak Offley bu talepleri reddetti ve ikili arasındaki görüşme sona erdi. Birkaç gün sonra Offley tekrar görüşme isteğinde bulunsa da bu istek Muhammed Hamid Efendinin hastalanması sebebiyle reddedildi. Ayrıca Reisülküttap, Osmanlı Devleti'nin savaş gemisi talebine dair Amerikan Hükümeti'nin isteksiz olması durumunda görüşmenin sonuçsuz olacağını bildiren bir not gönderdi (Groseclose, 1926: 34). Bunun üzerine Offley İzmir'e dönmek için talepte bulunsa da, Bâb-ı Âli Offley'in İstanbul'dan ayrılmasına bir süre izin vermedi. Bu şekilde Amerikalıların karşılıklı yarar düşüncesinden ziyade tamamen kendi çıkarlarına yönelik isteklerinden duyulan rahatsızlığı hissettirmek amaçlandı. Bir süre geçtikten sonra Offley'e Ramazan ayının sona ermesine bir iki gün kala kendisiyle görüşme yapılmayacağı bildirildi ve Offley İstanbul'dan ayrıldı (BOA, HAT, 1212/47487; BOA, HAT, 1212/47490).

Görüşmelerin tekrar sonuçsuz kaldığı bu dönemde ABD'de yönetim değişti ve John Quincy Adams yerine Andrew Jackson yeni Amerikan başkanı olarak seçildi. Bu değişimle birlikte yeni hükümet Osmanlı Devleti'yle görüşmelerin yeniden başlaması amacıyla bir misyon gönderme kararı aldı. Yirmi senesini İstanbul'da geçirmiş olan New York'lu tüccar Charles Rhind, Tuğamiral James Biddle ve David Offley'den oluşan bu misyon, görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin talep ettiği yüzde dört oranında verginin kabul edilmesi, Karadeniz'e geçişin ve Karadeniz'de serbest dolaşımın güvence altına alındığı adil ve kalıcı bir düzenlemenin oluşturulması, tercüme hatalarına dikkat edilmesi gibi birtakım hususlara ilişkin talimatların bulunduğu ve Dışişleri Bakanı Martin van Buren'in kaleme aldığı bir mektubu 12 Eylül 1829'da teslim aldılar (Groseclose, 1926: 37-39). Bunun üzerine Charles Rhind ve Cebelitarık'ta bulunan James Biddle 26 Aralık 1829'da İzmir'e vardılar. Sürecin gizlilikle yürütülmesi konusunda hassas davranan misyon, müzakereyi sadece Charles Rhind'in yürütmesi kararını aldı (Köprülü, 1987: 932). 8 Şubat 1830'da İstanbul'a gelen Rhind, Navoni'nin tercümanlığında resmî görüşmelere beş gün sonra başladı. Yaptığı ilk görüşmede, müzakerelere yeniden başlama niyetinde olmadığını ve David Offley ile bıraktıkları noktadan devam edebileceğini ifade etti. Reisülküttap Pertev Efendi ABD'nin yüzde beş oranında gümrük vergisini kabul etmesi durumunda müzakerelere devam edebileceği cevabını verdi. Rhind ise Osmanlı Devleti'nin "en çok kayrılan ülke" muamelesini kabul ettiğini belirten gizli bir maddenin antlaşmaya dahil edilmesini ve ABD'nin ödemesi öngörülen yüzde beş gümrük vergisinin sadece belirli bir süre geçerli olacağı şartıyla Reisülküttap'ın vergi talebini kabul edeceğini belirtti. Uzun tartışmalar sonunda Pertev Efendi yüzde dört oranını kabul etmeye yanaşsa da görüşme sonunda bir kesinlik sağlanılamadı. Rhind, Reisülküttap'ın yanından

ayrılmadan evvel, Amerikan gemilerinin Karadeniz’e geçişi ile Karadeniz’de serbest dolaşımı durumu hakkında da sorular sordu (Groseclose, 1926: 43-44). Zira, Amerikan misyonuna müzakere talimatı verildikten iki gün sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında “Edirne Antlaşması” imzalanmış ve Antlaşma’nın yedinci maddesinde bulunan “*Karadeniz ve Boğazlar, Osmanlılarla harp halinde bulunmayan bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olacak*” kararı dolayısıyla Amerikalı yetkililer Osmanlı Devleti’yle antlaşmanın bir an önce imzalanması konusunda aceleci davranmaya başlamışlardı (Gencer, ren ve nver, 2008: 30-31; Turan, 1951: 139). Bu yüzden bu konu hakkında soru sormanın tam zamanı olduğunu düşünen Rhind, Pertev Efendi’den Osmanlı Devleti’nin ABD ile bir antlaşması olmadığı için ABD’nin Edirne Antlaşması’nda belirtilen devlet kategorisine dahil edilemeyeceği ve dolayısıyla Çanakkale Boğazı’ndan da serbest geçişin sağlanamayacağı şeklinde bir cevap aldı (Groseclose, 1926: 44).

Rhind-Pertev Efendi görüşmesi sonrası müzakerelere ara verildi ve bu süre zarfında Bâb-ı Âli, Muhammed Hamid Efendi’nin müzakereleri yürütmesi kararını aldı. Muhammed Hamid Efendi, Rhind ile doğrudan görüşmek yerine bir sonraki görüşmeyi yapması için bir Beylerbeyi’ni görevlendirmesi zerine Rhind de görüşmeye tercümanı Navoni’yi gönderdi. Yapılan bu görüşmede pek çok sorun zlse de ABD’nin ödeyeceği vergi oranı hakkında mutabakata varılamadı. Bu görüşme sonrası yüz yüze gelen Rhind ile Muhammed Hamid Efendi, ABD’nin ödeyeceği gümrük vergisinin yüzde dört olması konusunda anlaştılar. Ancak 3 Nisan’da tekrar bir araya geldiklerinde Reisülküttap’ın bu karardan vazgeçmesi zerine Rhind, tüm uluslarla eşit ayrıcalıklara sahip olmayan herhangi bir antlaşmayı imzalamayacağını belirterek İstanbül’dan ayrılma kararı aldı. Ancak Rhind’in ayrılma talebi Bâb-ı Âli tarafından reddedilerek, Amerikan talepleri doğrultusunda imzalanacak bir antlaşma örneğinin Sultan II. Mahmud’a gönderildiği ve beklemesi gerektiği tarafına iletildi (Groseclose, 1926: 45-47). Yapılan son görüşmeler neticesinde her iki tarafın da mutabık kalacağı bir antlaşma metni oluşturuldu.

2.2.1.3. Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması’nın Akdi ve İçeriği

Türkçe olarak hazırlanan antlaşma metni 7 Mayıs 1830 (14 Zilkade 1245) tarihinde Reisülküttap Muhammed Hamid Efendi tarafından imzalanıp mühürlenerek Rhind’e teslim edildi. Ardından tercüman Navoni’nin Fransızca’ya tercüme ettiği versiyonu Charles Rhind tarafından imzalanıp mühürlenerek Reisülküttap’a verildi (Miller, 1933: 561). Bu şekilde ABD ile Osmanlı Devleti arasında 1820 yılından beri süregelen müzakere süreci tamamlanmıştı. Ancak imza sürecinin tamamlanması 30 Mayıs 1830’a kadar sürdü. Zira Amerikan Hükümeti

Rhind'le birlikte Offley ve Biddle'ı da müzakereleri yürütmesi için görevlendirmişti. Bu yüzden Offley ve Biddle'ın da bu antlaşmayı imzalaması gerekmektedir. Nitekim, 24 Mayıs'ta İzmir'den yola çıkan Offley ve Biddle, İstanbul'a geldiklerine beklemedikleri bir durumla karşılaştılar. Rhind müzakere sürecinde Offley ve Biddle'ın görüş ve onaylarını almadan antlaşmaya gizli bir madde eklemişti. Bu durum açığa çıktığında misyon arasında tartışma meydana geldi ve Washington'dan kendilerine gönderilen talimatlara tamamen aykırı olan bu durumu kabul etmeyeceklerini Rhind'e belirttiler. Bu karar Muhammed Hamid Efendi'ye iletilince, Muhammed Hamid Efendi yeni bir antlaşma metninin hazırlanmasının mümkün olmayacağını Offley ve Biddle'a ifade ederek, antlaşmayı imzalamalarını talep etti. Bunun üzerine bu iki yetkili 30 Mayıs'ta antlaşmayı imzaladılar (Erhan, 2015: 130-131).

İmzalanan “Osmanlı Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması” *özsöz, dokuz madde ve hatime* bölümlerinden⁵⁸ müteşekkildir. Antlaşmanın *önsöz* bölümünde ABD ile Osmanlı Devleti arasında bu zamana kadar herhangi bir ticaret antlaşması imzalanmadığından hareketle, ABD'nin daha önceden beri süregelen talebi doğrultusunda ve Osmanlı Devleti'nin dostluğunun göstergesi olarak tarafların bir araya gelerek bu antlaşmanın hazırlandığı belirtilmiştir (Kurat, 1967: 331).

Antlaşmanın *birinci* maddesine göre, Amerikalı tüccarlar Osmanlı sınırları içerisinde bulunan eyalet, liman ve iskelelere giriş yaptıklarında veyahut Türk tüccarlar ABD sınırları içerisinde bulunan eyalet, liman ve iskelelere giriş yaptıklarında gümrük vergisini ve diğer vergileri “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsünde bulunan diğer devletlerin tüccarlarının ödeme yaptığı tarifeden ödeyeceklerdir. Ayrıca her iki taraf herhangi bir zorluk çıkarmadan gerekli yol evraklarını da verecektir (BOA, A.DVNS.DVE.d, 1/1: 8).

İkinci maddeye göre, Osmanlı Devleti ABD sınırları içerisinde şehbender açabilme hakkına; ABD ise ticaret işlerinin idaresi amacıyla, gerekli görülen ticaret noktalarına konsolos ve konsolos vekili atama hakkına sahip olacaktır. Her iki ülkeye atanan konsolos ve konsolos vekillerinin sahip olduğu ayrıcalıklar ve gerekli koruma yerine getirilecektir.

Üçüncü maddeye göre, ticari faaliyetler dolayısıyla Osmanlı sınırları içerisinde ikamet eden Amerikalı tüccarlar, ticari faaliyetler esnasında birlikte çalışacakları simsarlara, hangi millet ve mezhebe mensup olursa olsun, herhangi bir şekilde müdahalede bulunulmayacak ve tıpkı diğer dost ülke tüccarları ve onların birlikte çalıştığı simsarlara davranıldığı gibi davranılacaktır. Ayrıca, Amerikan ticaret gemileri Osmanlı iskelelerine giriş yaptıklarında

⁵⁸ 1830 tarihli Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın transkripsiyonu için bk. EK 1.

gümrük ve liman memurları tarafından diğer devletlere ait olan ticaret gemilerinden fazla aranmayacaktır.

Dördüncü maddeye göre, Osmanlı tebaa ve reayasıyla Amerikan vatandaşları arasında meydana gelecek anlaşmazlıklara ilişkin davalarda, mahkemede tercümanın bulunması zorunludur. Ayrıca, beş yüz kuruşu aşan anlaşmazlıklara ilişkin davalar İstanbul’da görülecek; herhangi bir suçu olmayan Amerikan vatandaşları keyfi olarak tutuklanmayacak; suçlu olması durumunda Osmanlı hakimleri ve zabitleri tarafından tutuklanmayacaklardır. Suçlu bulunan Amerikan vatandaşlarının cezaları Amerikan elçi ve konsolosları aracılığıyla verilecektir.

Beşinci maddeye göre, Osmanlı Devleti’ne ticari faaliyet amacıyla gelen Amerikan ticaret gemileri kendi ülke bayraklarıyla güvenli bir şekilde Osmanlı sularında dolaşabilir. Ancak herhangi bir ülkenin bayrağını alma veya kullanma veyahut herhangi bir ülkenin gemisine Amerikan bayrağını verme; Amerikan elçisi, konsolos ve konsolos vekilleri tarafından, Osmanlı tebaası veya reayasını himayeleri altına alması yasaktır.

Altıncı maddeye göre, her iki ülkenin savaş gemileri birbirleriyle karşılaştıkları zaman deniz kuralları gereğince biri diğerine geçiş izni verecek ve bununla birlikte ticaret gemileriyle karşılaşma durumunda her iki taraf birbirlerine dostluk işaretleri göstereceklerdir

Yedinci maddeye göre, Osmanlı Devleti’nin diğer dost ülkelerine kıyasla, Amerikan ticaret gemilerine herhangi bir yükü olmadan ya da Amerikan mahsulü veyahut Devlet tarafından kısıtlama getirilmemiş Osmanlı mahsulü ürün ve eşyalardan oluşan yükleriyle Haliç’ten Karadeniz’e geçiş yapmaları izni verilecektir.

Sekizinci maddeye göre, her iki tarafın ticaret gemi kaptanları, sahipleri veya bunların mutemetlerinin onayı olmadan gemilerine herhangi bir cephane, savaş malzemesi yüklenmesi ve asker nakli yapmasına izin verilmeyecektir (BOA, A.DVNS.DVE.d, 1/1: 9).

Dokuzuncu maddeye göre, her iki tarafa ait ticaret gemilerinden birinin kazaya uğraması durumunda, gemi mürettebatı ve geminin içerisindeki kişilere yardım edilecek ve kurtarılabilen mal ve eşyalar gereken kişilere teslim edilmek suretiyle kazanın meydana geldiği yerin en yakın konumunda görevli olan Amerikan konsolosuna ulaştırılacaktır.

Antlaşma’nın *hatime* bölümüne göre, antlaşmanın imzalandığı günden itibaren on ay içerisinde tarafların ilgili makamlarınca onaylanacak ve onaylanan metinler karşılıklı bir şekilde teslim edildikten sonra yürürlük kazanacaktır.

Bu antlaşmanın ana metninden ayrı ve “gizli” olarak düzenlenen bir madde eklenmiştir. Rhind, Biddle ve Offley misyonu arasında tartışmaya da konu olan *gizli* maddeye göre, Osmanlı Devleti talep ettiği her zaman, Amerikan tersanelerinde gemi yaptırabilecek, bu tersanelerde üretilmiş gemileri satın alabilecek ve Osmanlı tersanelerinde gemi yapımında kullanılmak

üzere ABD'den kereste ithal edebilecektir. Osmanlı Devleti İstanbul'daki Amerikan maslahatgüzarıyla temasa geçmesi ve fiyat belirlemeleri takdirde söz konusu işlemler yapılabilecektir. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nin satın almak istediği Amerikan gemilerinin fiyatı Amerikan Hükümeti'nin aynı tür gemilere ödediği fiyatın üzerinde olmayacaktır (Erhan, 1998b: 459).

İmzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması'yla her iki devlet arasındaki ilişkiler resmî olarak başlamıştır. Antlaşma görünüşte her iki devlet için karşılıklı menfaat sağlamaktadır. Ancak uygulamada Antlaşma'nın sağladığı imtiyazlardan daha çok Amerikalı tüccarların faydalandığı söylenilebilir. Zira bu dönemde Osmanlı sınırları içerisinde Müslüman tebaa daha çok iç ve doğu ticaretinde, müste'min tacirler ise Osmanlı dış ticaretinde aktif rol oynamaktaydılar. Gayrimüslim tebaa ise Avrupalılarla din, dil ve kültürel anlamda bağ kurabilmelerinden kaynaklı hem müste'min tacirlerin iç ticarete simsarlığını üstlendikleri gibi Avrupa devletlerinin himayesine girerek müs'temin tüccarlar gibi iç ve dış ticarete “beratlı tüccar” olarak ticaret yapabilmekteydiler. (Bağış, 1998: 58). Böyle bir ticari sistemin içerisinde bulunan Osmanlı tebaasının tıpkı Amerikalı tüccarlar gibi ABD'ye giderek ticari faaliyette bulunması hem sahip olduğu ticaret geleneğinden hem de okyanus ötesi ticaret için gerekli donanım ve sermaye eksikliğinden ötürü pek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla hazırlanan Antlaşma'nın maddeleri daha çok Amerikalı tüccarların çıkarlarına hizmet etmiştir.

2.2.1.4. Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın Onay Süreci

İmzalanan bu Antlaşma'nın yürürlüğe girmesi için her iki ülke makamları tarafından onaylanması gerekiyordu. Bu yüzden Charles Rhind Antlaşma'nın imzalı ve mühürlü Türkçe orijinal metnini onaylatmak amacıyla 8 Haziran 1830'da ABD'ye yola çıktı (Erhan, 2015: 131). Antlaşma metni Kasım ayında Amerikan Başkanı Andrew Jackson'a ulaştırıldı.

İmzalanan Antlaşma hakkında Senato'da yapılan görüşmelerde Antlaşma metni ve gizli madde ayrıntılı bir şekilde ele alındı. Görüşmeler esnasında Karadeniz ticaretiyle uğraşan Amerikan ticaret gemilerinin Amerikan ve Osmanlı menşei dışındaki ürünleri taşıyıp taşımayacağı konusunda netlik olmamasından ötürü Amerikan ticaret gemilerinin Karadeniz'e geçişini içeren 7. madde üzerinde uzun tartışmalar meydana geldi (Miller, 1933: 570-573). Gizli maddeye ilişkin görüşmelerde ise senatörlerin büyük bir kısmı gizli maddenin kabul edilmesine itiraz ettiler. Senatörlere göre, bu gizli maddeyi onaylamak ABD'nin 1823 yılında benimsediği tarafsızlık politikasına zarar vererek özellikle Avrupa devletleriyle karşı karşıya gelebilme ihtimalinin ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Ayrıca gizli maddenin onaylanması ABD'nin bu zamana kadar yürüttüğü açık ve dürüst politikaya da aykırı bir davranış sergilemesi olarak

algılanacaktı (De Kay, 1833: 295). Bu görüşlerin yanında bazı senatörler, Yunan İsyanı sonrası ABD’de yaygınlaşan Yunan sempatisine binaen Osmanlı Devleti’ne gemi satılmasına karşı çıkıyordu. Bu tartışmalar neticesinde Antlaşma metni içerisindeki maddeler 2 Şubat 1831’de kabul edildi. Gizli madde ise reddedildi (Erhan, 1998b: 461; Güher, 2013: 84).

Amerikan Senatosu’nun aldığı bu karar sonrası Amerikan Başkanı Jackson da gizli madde hariç Antlaşma metnini onayladı. Bu kararın Osmanlı tarafına iletilmesi gerektiğini düşünen Jackson, 21 Mart’ta Tuğamiral David Porter ile William Hodgson’ı onaylanmış Antlaşma metnini Bâb-ı Âli’ye götürmek üzere görevlendirdi ve Kişisel yetkinliklerine güvendiği David Porter’ı İstanbul’a maslahatgüzar olarak atadı. Porter ve Hodgson bu görev için özellikle seçilmişti. Zira, Porter ABD’nin Akdeniz Filosunda yıllarca görev alan ve Akdeniz kültürüne oldukça hâkim biriydi. Hodgson ise Arapça ve Türkçeyi oldukça iyi bilmekteydi. Gizli maddenin reddedilmesi haberi Osmanlı Devleti’ne resmen görevlendirilen bir diplomatik temsilci ve Türkçe diline hâkim tercümanlık yapabilecek biri aracılığıyla Padişaha iletilirse, Türk tarafının antlaşmayı reddetmeyeceği düşünülmekteydi (Erhan, 2015: 132; Langley, 1978: 48).

Porter ve Hodgson, *John Adams* gemisiyle 1831 yılının ağustos ayında İstanbul’a vardılar (Bryson, 1977: 24). Bâb-ı Âli gizli maddenin onaylanmaması durumunu daha Porter ve Hodgson İstanbul’a gelmeden önce öğrenmişti. Bu durum öğrenilir öğrenilmez Padişah II. Mahmut’a bildirildi ve padişah yabancı devletlerin kendi çıkarları için yeri geldiği zaman sözlerinden kolaylıkla vazgeçebileceğini ifade ederek durumdan rahatsız olduğunu belirtti. Fakat, II. Mahmut Osmanlı Devleti’nin donanma açısından oldukça müşkül olduğu bu dönemde donanma kuvvetlerinin güçlendirilmesi gerektiğinin de farkındaydı (BOA, HAT, 1212/47494).

İstanbul’a varır varmaz Porter hem kendisinin İstanbul’a maslahatgüzar olarak atandığına dair Amerikan Dışişleri Bakanı Martin van Buren tarafından yazılmış mektubu hem de Amerikan Başkanı Jackson ile van Buren’in Bâb-ı Âli’ye yazdıkları mektupları teslim etmek için Reisülküttap ile görüşme talebinde bulundu. Ancak hem gizli maddenin reddedilmesinden hem de ABD’nin İstanbul’a diplomatik hiyerarşide alt sıralamada yer alan bir statü olan maslahatgüzar atanması yapmasından mütevellit Porter’ın talebi cevapsız bırakıldı. Gerek Porter’ın Reisülküttap ile görüşme konusunda ısrarcı olması gerekse II. Mahmut’un Devletin içinde bulunduğu bu müşkül durumu düzeltmek adına Amerikalılarla ilişkilerin devamlılığı için “*maslahatgüzar-ı mersumla ne diyeceği anlaşılmak için bir gün tahsisiyle mülakat olunsun*” emrini vermesi üzerine 13 Eylül’de Reisülküttap Muhammed Hamid Efendi ile görüşebildi (BOA, HAT, 1212/47496; Miller, 1933: 585). Yapılan görüşmede Porter, öncelikle gizli maddenin Amerikan Senatosu’nda neden kabul edilmediğini ifade etti ve ardından

ifadesini desteklemek amacıyla hem Bakan van Buren'in hem de Başkan Jackson'un mektuplarını Muhammed Hamid Efendi'ye sundu. Muhammed Hamid Efendi, böyle bir gizli maddenin oluşturulmasının nedenlerini Porter'a ifade ettikten sonra, Padişah'ın bu konuyu değerlendirene kadar Antlaşma'nın onaylanmayacağını altını çizerek görüşmeyi sonlandırdı (Erhan, 2015: 134).

Gizli maddenin reddedilmesinin gerekçelerinin Osmanlı Devleti tarafından tatmin edici olmayacağını farkında olan Porter, Bâb-ı Âli'yi ikna etmek için “....*reddedilen ayrı maddeye eşdeğer olarak, ABD'den savaş gemilerinin ve bu gemilerin inşasında gerekli kereste ve denizcilik malzemelerinin temini için Bâb-ı Âli'ye dostça tavsiyelerde bulunacağına (yardımcı olacağına – friendly council and advice)...*” dair bir mektup gönderdi (Miller, 1933: 614). Porter'ın bu mektubu gönderdiği an tesadüfi değildi. Zira, mektubu göndermeden bir ay önce New Yorklu gemi mühendisi Henry Eckford'un kendi inşa ettiği *United States* isimli savaş gemisi İstanbul'a gelmişti. Osmanlı yetkilileri gemiyi gezme imkânı bulmuş ve ardından bu geminin Osmanlı Devleti'ne satılması konusunda Porter'dan yardımcı olması talebinde bulunmuşlardı. Bu talepten cesaretle bu mektubu kaleme alan Porter, Bâb-ı Âli'nin yumuşayacağını düşündü. Nitekim beklediği gibi oldu ve II. Mahmut ekim ayında Antlaşma'yı onaylayarak iki ülke arasındaki bu sorun çözüldü (Erhan, 1998b: 463).

2.2.2. Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması (13 Şubat 1862/15 Zilkade 1278)

1830 yılında imzalanan Ticaret ve Dostluk Antlaşması sonrası ABD, elde ettiği haklar doğrultusunda ticari işlerin daha sistemli bir şekilde yürütülmesi amacıyla Osmanlı Devleti'nin pek çok liman kentine konsolos ataması⁵⁹ yaptı (Doğan, 1996: 26). Osmanlı Devleti'nde Amerikan ticaretinin geliştirilmesine yönelik böylesine bir kurumsal atılım sonrası Amerikalılar, Osmanlı Devleti'nin çoğu bölgesinde ticaret yapmaya başladı. Ticaretin gelişmesini etkileyen en önemli sorun gümrük vergisi meselesiydi. 1830 Antlaşması

⁵⁹ Atanan konsolosların listesi şu şekildedir: *İzmir*: Konsolos David Offley (Amerikalı tüccar, İzmir'deki Woodmas&Offley ticaret evi ortaklarından), *Bursa*: Konsolos Luca Nicholas Perick (İngiliz), *Çanakkale*: Konsolosluk temsilcisi C. Calvert, *Selanik*: Konsolos W. B. Llewellyn (Galli tüccar, Selanik'te ticaret evi sahibi), *Beyrut*: Konsolos Jasper Chasseaud (Beyrut'ta aktif ticaretle ilgilenen Selanik doğumlu tüccar), *Halep*: Konsolos Chevalier A. Durighello (Venedikli tüccar), *İskenderiye*: Konsolos John Gliddon (İngiliz tüccar), *Kahire*: Konsolos George B. Gliddon (İngiliz tüccar ve John Gliddon'ın oğlu), *Larnaka*: Konsolos Marino de Matthey (Fransız tüccar), *Kandiye*: Konsolos Vincent Rosa, *Hanya*: Konsolos D. Bonnal (Finnie, 1967: 250-251; Smith, 1986: 86-88; Turgay, 1982: 212; NARA, T268, Roll 1, 10 Ocak 1832).

imzalanmadan önce Amerikalı tüccarlar yüksek oranlarda gümrük vergisi ödemek durumunda kalıyorlardı. 1830 Antlaşmasıyla elde edilen “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsü kapsamında, Amerikan tüccarları Fransız gümrük tarifesi altında gümrük vergisi ödemeye başladı. Ancak, İzmir Limanı başta olmak üzere pek çok Osmanlı liman kentinde Amerikan gemilerinden yüzde on beşi bulan gümrük vergisi alımına ve bazı gümrüklerde keyfiyet yüzünden meydana gelen uyuşmazlık durumunu çözme amaçlı gümrük memurlarına “hediye verme” uygulamasına devam ediliyordu. Yüksek oranda gümrük vergisi alımı uygulaması kısa süre içerisinde Bâb-ı Âli tarafından kaldırılrsa da “*hediye verme*” uygulaması devam etti (Kınlı, 2009: 131; Turgay, 1982:213).

Bu sorun kısmen çözülsede 1838 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi Osmanlı-Amerikan ticari ilişkilerinin seyrini etkiledi. 1839 yılında yürürlüğe giren bu Sözleşmenin ikinci maddesi gereğince afyon başta olmak üzere bazı ürünlerin üzerindeki “*yed-i vâhid*” uygulaması kaldırıldı. Bunun yanında ihraç edilecek ürünlerden yüzde on iki, ithal edilecek ürünlerden yüzde beş oranında vergi alınacak, İngiliz tüccarlar iç gümrük vergisi ödemek durumunda kalmayacaktı. Bu Sözleşme ile İngiliz tüccarlar “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsüyle kalmayarak Osmanlı sınırlarındaki her türlü ticarete “*en çok müsaadeye mazhar yerli tüccarla eşit haklar*”a sahip olmuştu (Erhan, 2018: 15; Kütükoğlu, 1976: 5-6). Bu Sözleşme sonrası ticari alanda pek çok avantaj elde eden İngiltere’nin ardından 1838’de Fransızlar, 1839’da Hansa şehirleri ve Sardinya, 1840’da İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Zollverein Hükümetleri; 1841’de Danimarka ve 1843’de Portekiz gibi Avrupa ülkeleri Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi maddelerine benzer nitelikte ticaret antlaşmaları imzalayarak bu avantajlara sahip oldular (Kütükoğlu, 1992: 40). Bu gelişme üzerine ABD “*en ziyade müsaadeye mazhar devlet*” statüsüne sahip olan bir devlet olmasından ötürü Avrupa ülkelerinin imzaladığı Antlaşma hükümlerinin Amerikalı tüccarlar için de uygulanması gerektiğini iddia etmeye başladı. Bâb-ı Âli her ne kadar Amerikalıların bu talebini yerine getirme konusunda gönüllü olmasa da ABD Maslahatgüzar Porter’ın çalışmaları neticesinde bazı limanlarda Amerikalı tüccarlara uygulanan gümrük vergisi İngiliz tarifesine göre alınmaya başlandı (Erhan, 2015: 170).

Özellikle Kırım Savaşı sonrası Bâb-ı Âli, Avrupa ülkeleriyle imzalanan ticaret antlaşmalarının olumsuz etkilerini düzeltmek amacıyla, bu ülkelerle yeni bir ticaret antlaşması yapabilmek için sürekli olarak girişimlerde bulunmaya başladı (Turgay, 1982: 221). Hem ABD’nin 1838 Sözleşmesinin birtakım maddelerinden faydalanması hem de Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması’nın 25 seneliğine imzalanmasından dolayı Bâb-ı Âli, 1855 yılında ABD’nin İstanbul konsolosu Carroll Spence’e yeni bir antlaşma yapılması

gerektiğini bildirdi (Erhan, 2015: 170). Amerikalı yetkililer her ne kadar Osmanlı'nın bazı limanlarda İngiliz gümrük tarifesiinden faydalansalar da 1838 Sözleşmesinin diğer maddelerinden faydalanamadıklarından ötürü mevcut durumdan hoşnut değildi. Bu yüzden Bâb-ı Âli'nin teklifine sıcak bakarak kendi çıkarlarına hizmet edecek yeni bir antlaşma için 1857 yılında müzakerelere başladılar.

ABD'nin İzmir Konsolosu David Offley ile Peters ve Azarian isimli tüccarlar tarafından temsil edilen ABD'nin yanında İngiltere, Fransa, Rusya, Napoli, Avusturya, Sardinya, Norveç, İsveç, Prusya ve İspanya'nın da dahil olduğu komisyon toplantılarında ilk olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kabul edilecek yeni bir gümrük tarifesiinin oluşturulması konusunda görüşmeler yürütüldü. Yeni gümrük tarifesi konusunda mutabık kalındıktan sonra Bâb-ı Âli, 1861 ve 1862 yıllarında Avrupa devletleriyle ticaret antlaşmaları imzaladı. ABD ise yeni ticaret antlaşması görüşmelerini ABD'nin İstanbul Mukim Elçisi Edward Joy Morris aracılığıyla yürüttü. En nihayetinde ABD'yi temsilen Edward J. Morris ile Bâb-ı Âli'yi temsilen Hariciye Nazırı Mehmed Emin Ali Paşa'nın 13 Şubat 1862'de mutabık kalması neticesinde yeni bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalandı (Erhan, 2015: 171; *Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers, 1776-1909*, 1910: 1321).

2.2.2.1. Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nın İçeriği ve Onay Süreci

1862 yılında imzalanan Ticaret ve Dostluk Antlaşması 1830 yılında imzalanan antlaşmaya kıyasla birtakım farklılıklar içermektedir. Bu Antlaşma 23 maddeden oluşmakta ve ayrıntılı hükümler içermektedir. Antlaşmanın imzalandığı senede ABD'de iç savaşın olmasından ötürü Antlaşma içerisinde ABD "Hükûmat-ı Müctemia-i Amerika" yani "Amerika Birleşik Hükümetleri" olarak ifade edilmiştir. 28 seneliğine imzalanan bu Antlaşmada ABD tıpkı 1830 Antlaşmasında olduğu gibi "*en ziyade müsaadeye mazhar millet*" statüne sahip olmaya devam etmiştir (Güher, 2013: 96). Antlaşma imzalandıktan sonra Morris, 22 Şubat 1862'de ABD'nin İstanbul Başkonsolosu G.W. Goddard aracılığıyla Amerikan Dışişleri Bakanı William H. Seward'a göndermiştir. Bakan Antlaşma'nın 9 Nisan 1862'de Amerikan Senatosu'nda görüşülerek onaylanmasını sağlamıştır. 18 Nisan'da da Amerikan Başkanı Abraham Lincoln antlaşmayı imzalamıştır. ABD yetkilileri tarafından onaylanan antlaşma metni, 14 Mayıs'ta Sultan Abdülaziz'e ulaştırılmış ve Sultan tarafından da onaylanmıştır. Onaylanmış bu iki belgenin 5 Haziran'da teati edilmesiyle de 1862 antlaşması resmen yürürlüğe girmiştir (Erhan, 2015: 174-175).

Antlaşmanın maddelerine⁶⁰ bakıldığında (*Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers, 1776-1909*, 1910: 1321-28; BOA, A.DVNS.DVE.d, 1/1: 3-4);

Birinci maddeye göre, 1862 Antlaşması dahilinde herhangi bir düzenleme getirilmeyen ve bu zamana kadar muhtelif antlaşmalarla elde edilen ayrıcalık ve haklar geçerli olacaktır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelere vereceği tüm ayrıcalıklardan Amerikan tüccarları ve gemileri de yararlanabilecektir.

İkinci maddeye göre, ABD vatandaşlarına veya onların temsilcilerine, Osmanlı Devleti ve ona bağlı topraklarda (ister iç ticaret ister ihracat amacıyla), hiçbir istisna olmaksızın, Devletin ürettiği veya imal ettiği tüm ürünleri satın alma izni verilecektir. Bâb-ı Âli, İngiltere ile 16 Ağustos 1838'de imzalanan ticaret sözleşmesinin ikinci maddesi uyarınca, tarımsal ürünler veya diğer herhangi bir ürün üzerindeki tüm tekelleri resmen kaldırmayı taahhüt etmiştir. Herhangi bir ürünün satın alınması veya bir yerden başka bir yere nakli için gerekli olan tezkereler, ABD vatandaşlarından istenilmeyecektir. Bu antlaşmanın ihlali durumunda, Bâb-ı Âli, bu tür suistimallerin faili olan görevlileri derhal cezalandıracak ve ABD vatandaşlarının bu nedenle uğradıkları ve usulünce kanıtlayacakları zararları tam olarak tazmin edecektir.

Üçüncü maddeye göre, Osmanlı Devleti'nde üretilen veya imal edilen herhangi bir ürün, ABD vatandaşları veya onların temsilcileri tarafından, Osmanlı sınırları içerisinde satılmak üzere satın alınması durumunda, ABD vatandaşları veya temsilcileri Osmanlı Devleti'nin iç ticaretinde “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsündekilerle aynı vergileri ödeyeceklerdir.

Dördüncü maddeye göre, taraflardan birinin toprak ve mülklerinde, diğer tarafın toprak ve mülklerine herhangi bir ürünün ihracatında, başka herhangi bir yabancı ülkeye aynı ürünün ihracatında ödenen veya ödenecek olandan daha yüksek veya farklı gümrük vergileri veya harçlar uygulanmayacaktır. Ayrıca, taraflardan birinin toprak ve mülklerinden diğerinin toprak ve mülklerine herhangi bir ürünün ihracatına, aynı ürünün başka herhangi bir ülkeye ihracatını eşit şekilde etkilemeyecek hiçbir yasak konulmayacaktır. ABD vatandaşları veya temsilcileri tarafından satın alınan herhangi bir Osmanlı ürünü veya mamulü için, ister satın alındığı yerde, ister bu yerden gönderileceği yere transit geçişinde, ihracat sırasında değeri üzerinden hesaplanacak ve yüzde 8'i geçmeyecek bir vergiden başka hiçbir harç veya vergi alınmayacaktır. Vergisi ödenmiş ürünler için aynı vergi tekrar alınmayacak ve bu ürünler

⁶⁰ 1862 tarihli Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın transkripsiyonu için bk. Ek 2.

Osmanlı Devleti'nin tüm bölgelerinde serbestçe nakledilecektir. Ayrıca, yukarıda belirtilen yüzde 8'lik verginin yıllık olarak yüzde 1 azaltılarak, sonunda yüzde 1'lik sabit bir ad valorem vergisine düşürüleceği konusunda mutabık kalınmıştır. Bu vergi, yönetim ve denetim genel giderlerini karşılamaya yönelik olacaktır.

Beşinci maddeye göre, ABD'ye veya ABD'nin herhangi bir yabancı ülkeden ithal ettiği ürün ve mamullere, Osmanlı tarafından, nereden ve kara veya deniz yoluyla nasıl gelirse gelsin, başka hiçbir yabancı ülkenin ürün veya mamullerine uygulanan veya uygulanacak olanlardan daha yüksek gümrük vergileri uygulanmayacaktır. Aynı şekilde, taraflardan birinin topraklarından diğerinin topraklarına yapılacak ithalata, başka ülkelerin benzer ürünlerinin ithalatını eşit şekilde etkilemeyecek hiçbir yasak konulmayacaktır. Açıkça belirtilen durumlar dışında, ABD'nin ürettiği veya imal ettiği her ürüne, Osmanlı Devleti limanlarına varışta yüzde 8'lik veya ortak mutabakatla belirlenmiş sabit bir vergi uygulanacaktır. Bu oran, bu tür ürünlerin iskeledeki değeri üzerinden hesaplanacak ve gümrük evinde ödenecektir. Bu ürünler deniz veya kara yoluyla gelmiş olabilir. Bu ürünlerin yüzde 8'lik ithalat vergisi ödendikten sonra iç tüketim için ülke içinde ya da başka bir yere yeniden ihraç için satılabilir. İkinci durumda, bu mallar kara yoluyla taşınırsa ve Osmanlı Devleti sınırları dahilinde altı ay içinde yeniden ihraç edilirse, aynı şey geçerli kabul edilecek ve yukarıda belirtildiği gibi muamele görecektir. Mal sahibi, yeniden ihracat sırasında, malların zarar görmediğini kanıtlamak zorunda olan tüccara malları iade etmekle yükümlü olacaktır. Tüccar da yüzde 8'lik vergi ile yukarıda belirtilen sabit vergi arasındaki farkı geri alacaktır.

Altıncı maddeye göre, Sırbistan, Eflak ve Boğdan'dan (Memleketeyn) ithal edilecek herhangi bir ürün veya mamul, Osmanlı Devleti'nin başka bir bölgesinden geçerse, bu ürünler ilk gümrük evine ulaşana kadar hiçbir gümrük vergisine tabi tutulmayacaktır. Öte yandan, bu bölgelerden geçen yabancı ürün veya mamuller, ilk gümrük evine ulaşana kadar Osmanlı Devleti'nin doğrudan yönetimi altındaki gümrük vergilerine tabi tutulmayacaktır. Aynı şekilde, bu bölgelerin ürün ve mamulleri ile Osmanlı Devleti'nin ihraç amaçlı diğer bölgelerinin ürün ve mamulleri de böyle olacaktır. Bu ürünler, gümrük vergilerine tabi olacaktır, ilki gümrük evinde, ikincisi de sınırda; amaç, vergi ve harçların birden fazla kez alınmamasını sağlamaktır.

Yedinci maddeye göre, akit tarafların tebaa ve vatandaşları, anbariye, ikramiye ve vergi iadesi konularında, diğerinin toprak ve mülklerinde karşılıklı olarak “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsünden yararlanacaktır.

Sekizinci maddeye göre, ABD'ye Amerikan gemileriyle yasal olarak ithal edilebilecek tüm ürünler, Osmanlı gemileriyle de ek vergi veya harç olmaksızın ithal edilebilecektir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'ne ABD gemileriyle yasal olarak ithal edilebilecek tüm ürünler,

Osmanlı gemileriyle de ek vergi veya harç olmaksızın ithal edilebilecektir. Bu eşit muamele, ürünler doğrudan menşe yerinden veya başka bir ülkeden gelsin fark etmeksizin, ayırım gözetilmeksizin uygulanacaktır. Aynı şekilde, tarafların toprak ve mülklerinden herhangi bir ülkeye ihraç edilecek ürünlerin ihracatında da “mukabele-i bil-misl” yani tam bir muamele eşitliği olacaktır. Her iki durumda da herhangi bir ürün, ABD’den Osmanlı gemileriyle veya Osmanlı Devleti’nden ABD gemileriyle, varış yeri neresi olursa olsun, taraflardan birinin veya üçüncü bir ülkenin limanı olsun, ithal veya ihraç edilebilecektir.

Dokuzuncu maddeye göre, akit taraflardan herhangi birinin liman ve topraklarında; tonaj, liman, kılavuzluk, fener, karantina veya başka herhangi bir ad altında alınan vergiler veya harçlar (bu vergiler ister hükümet adına, ister kamu görevlileri, tekeller, şirketler veya kurumlar yararına alınsın) diğer ülkenin gemilerine de aynı şartlar altında eşit olarak uygulanmadıkça, hiçbir şekilde alınmayacaktır. Bu karşılıklılık ilkesi, gemilerin geldiği veya gideceği liman neresi olursa olsun geçerlidir.

Onuncu maddeye göre, ABD yasalarına göre, ABD gemisi sayılan tüm gemiler ve Osmanlı yasalarına göre Osmanlı gemisi sayılan tüm gemiler, bu antlaşmanın amaçları doğrultusunda sırasıyla ABD ve Osmanlı gemisi olarak kabul edilecektir.

On birinci maddeye göre, Amerikalı tüccarlar Amerikan menşeli veya başka ülke menşeli emtiaları istedikleri gemilerle Çanakkale Boğazı’ndan veya Karadeniz’den geçirirken gemilerden hiçbir ücret alınmayacaktır. Bu geçiş transit olabilir veyahut başka gemilere yüklenmek amacıyla emtia karaya çıkartılabilir. Karaya çıkartılacak emtia gümrük idaresinin gözetimi altında, transit ambarlarda bekletilebilir. Böyle durumlarda emtia üzerinden herhangi bir vergi alınmayacaktır.

On ikinci maddeye göre, Bâb-ı Âli, kara yoluyla transit ticaretini kolaylaştırmak amacıyla şu şartları kabul etmektedir:

Osmanlı Devleti’nden diğer ülkelere ve diğer ülkelerden Osmanlı Devleti’ne transit geçen mallar üzerindeki yüzde 3’lük vergi, Osmanlı topraklarına varışta yüzde 2’ye düşürülecektir. Bâb-ı Âli malların reftiye vergisinin kayıt masraflarını karşılamak amacıyla yüzde 1’e indireceği gibi, transit geçen mallar üzerindeki vergiyi antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sekiz sene sonra yüzde 1’e düşürecektir. Ayrıca Bâb-ı Âli, özel bir düzenleme ile, dolandırıcılığı önlemek için gerekli önlemleri belirleme hakkını saklı tutmaktadır.

On üçüncü maddeye göre, yabancı ülkelerin ürün veya mamullerini ticaretinde kullanan ABD vatandaşları, yabancı tüccarların kendi ülkelerinin ürün ve mamullerini ticaretinde sahip oldukları aynı hak, imtiyaz ve muafiyetlerden yararlanacaktır.

On dördüncü maddeye göre, madde 5'te belirtilen hükümlere istisna olarak, her ne şekilde olursa olsun tütün ve ayrıca tuz konusunda özel bir düzenleme yapılacaktır. Bu iki ürün, ABD'nin Osmanlı Devleti'ne ihraç etmesine izin verilen mallar arasında sayılmayacaktır. ABD vatandaşları veya temsilcileri, Osmanlı Devleti'nde tüketim için tütün veya tuz satışı konusunda aynı düzenlemelere tabi olacaklar ve yerli tüccarların ödediği vergileri ödeyeceklerdir. Bu nedenle ve yukarıda belirtilen iki ürünün ithalat yasağının telafisi olarak, Osmanlı Devleti'ne ihraç edilen bu ürünler üzerinden herhangi bir harç alınmayacaktır. ABD vatandaşlarının yine de uygun gümrük idarelerine tütün ve tuzun miktarını beyan etmeleri gerekecektir. Bu, sadece transit geçiş hakkını garanti etmek içindir. Böylece, Osmanlı gümrük idareleri hiçbir şekilde bu mallar üzerinden vergi alma hakkına sahip olmayacaktır.

On beşinci maddeye göre, Devlet-i Aliyye barut, top, silah veya herhangi bir savaş malzemesinin Osmanlı Devleti'ne ithalatını yasaklama hakkı vardır, ancak bu yasak, resmi olarak ilan edilip ABD tarafından onaylanana kadar yürürlüğe girmeyecektir ve yalnızca tebliğ beyannamesinde belirtilen ürünler için geçerli olacaktır. Özellikle yasaklanmış olan bu tür mallar, Osmanlı Devleti'ne ithal edildiğinde, yerel yetkililer tarafından el konulacaktır, ancak aşağıdaki durumlar bunun dışındadır:

Barut, özellikle ABD'den ithal edildiğinde, şu şartlara tabi olacaktır: Barut yüklü bir gemi Osmanlı limanına vardığında, böyle bir kargo ABD bayrağı altında geldiğinde, kaptan durumu yerel makamlara bildirecek ve barut, hükümet tarafından belirlenen ve ilgili tarafların erişimine açık olan düzenlemeler çerçevesinde, yerel yetkililerin gözetiminde depolara veya uygun yerlere nakledilecektir. Bunun dışında av tüfeği, piştov ve süs silahları için kullanılan barut bu madde hükümlerine tabi olmayacaktır.

On altıncı maddeye göre, ABD ticaret gemilerinin Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı'ndan geçişi konusunda gerekli olan izin fermanları mümkün olan en kısa sürede gemiler bekletilmeden verilecektir.

On yedinci maddeye göre, ABD ticaret gemilerinin kaptanları, Osmanlı Devleti'ne mal taşıdıklarında, varış limanına ulaştıklarında derhal gümrük evine manifestolarını vermek ve bir kargo listesi sunmakla yükümlüdür.

On sekizinci maddeye göre, gümrükten kaçırılarak Osmanlı sınırlarına sokulan mallar Osmanlı tarafından el konulacaktır; ancak el koyma işlemi resmi tutanağı veya raporu, yetkililerce onaylanır onaylanmaz, kaçakçılık suçu işlenen malların ait olduğu vatandaşın konsolosuna bildirilmelidir. Malların kaçak olduğu, kaçakçılık niyeti usulüne uygun ve yasal olarak kanıtlanmadıkça hiçbir malın kaçak sayılamayacağı kararlaştırılmıştır.

On dokuzuncu maddeye göre, Osmanlı Devleti sınırları ve mülklerinde üretilen veya imal edilen tüm mallar, ABD’ye ithal edilirken, “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsüne sahip olan devletlerin mallarına uygulanan muamelenin aynısına tabi olacaktır. Bununla birlikte, “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” tebaasına, gemilerine ve ticaretine hâlihazırda tanınmış olan veya gelecekte tanınacak olan tüm haklar, ayrıcalıklar ve muafiyetler, aynı şekilde Bâb-ı Âli’nin tebaa, gemilerine de tanınacaktır

Yirminci maddeye göre, antlaşma onaylandıktan sonra Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında 16 Ağustos 1838’de imzalanan ticaret sözleşmesinin yerini alacaktır. Bu antlaşma, onayların değişimi tarihinden itibaren 28 sene süreyle yürürlükte kalacaktır. Antlaşma hükümleri 14 sene bitiminde tamamen cari olacağı için, taraflar bu süre tamamlanmadan antlaşmaya yönelik yeniden düzenleme, değişiklik veyahut fesih taleplerinde bulunamayacaktır. 21. yılın bitiminde ise yine aynı şekilde hareket edilecektir. Bu Antlaşma, Osmanlı Devleti’nin tüm Eyaletlerinde, yani Avrupa, Asya, Mısır, Afrika ile Sırbistan ile Eflak-Boğdan’da geçerli olacaktır.

Yirmi birinci maddeye göre, ABD mevcut antlaşmanın hiçbir hükmünü, antlaşmanın açık ve adil yorumunun ötesinde herhangi bir anlam veya etki vermek için kullanmamayı, aynı şekilde Osmanlı Devleti’nin iç yönetim haklarını kullanmaktan hiçbir şekilde alıkoymamayı veya engel olmamayı taahhüt etmektedir.

Yirmi ikinci maddeye göre, Antlaşmanın tarafları, her türlü malın üretim veya imalatı üzerindeki gümrük vergilerinin belirlenmesi için ortak bir tarife oluşturmak üzere komisyon kurulacaktır. Hazırlanacak tarife, yedi sene boyunca yürürlükte kalacaktır. Taraflardan, bu sürenin bitiminden bir yıl önce tarifenin tadilini talep etme hakkına sahiptir. Taraflar herhangi bir talepte bulunmazsa, tarife yedi yıl daha yürürlükte kalacaktır. Her yedi senede bir bu uygulama tekrarlanacaktır.

Yirmi üçüncü maddeye göre, işbu antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri üç ay içinde ve mümkünse daha erken sürede, İstanbul’da değiştirilecektir. Antlaşma onaylandığında yürürlüğe girecektir.

İmzalanan bu Dostluk ve Ticaret Antlaşması’yla Osmanlı-Amerikan ticaretine yönelik oldukça ayrıntılı düzenlemeler getirilmiştir. Bu Antlaşma özellikle Amerikan ticaretini geliştirme ve Amerikan tüccarlarının çıkarlarını muhafaza etme açısından önemli bir aşama olmuştur. Antlaşmada herhangi bir düzenlemeye tabi tutulmayan konuların 1830 Antlaşması baz alınarak düzenlenmesi kararı alınarak, Amerikalılar 1830 Antlaşmasıyla hâlihazırda sahip olduğu hak ve ayrıcalıkları korumuştur. 1862 Antlaşmasıyla da mevcut hak ve ayrıcalıklarını genişletme imkânı elde etmiştir. Osmanlı Devleti ise 1862 Antlaşmasında ABD’ye verilen bu

hak ve ayrıcalıkların tek taraflı olmasını engellemek amacıyla karşılıklılık ilkesini Antlaşma maddeleri içerisinde aldirtsa da en nihayetinde bu Antlaşmanın en çok kazançlı çıkan ABD olmuştur (Doğan, 1996: 53; Erhan, 2015: 173).

2.2.2.2. Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nın Feshedilme Süreci

1862 Antlaşması maddeleri doğrultusunda ticari faaliyetler 5 Haziran 1862'den 1875 yılına kadar devam ettirildi. 1875 yılında Osmanlı Devleti ithalat vergilerinin arttırmasına yönelik bir girişimde bulunmak istedi. Zira ilk dış borçlanmasını Kırım Savaşı'nın finansmanı için yapması sonrası 1874 yılına kadar toplam 16 adet borç antlaşması yapmıştı. Bu antlaşmalardan 127 milyon lira elde edilmesine karşın borç antlaşması yapılan devletlere 239 milyon lira borçlanıldı. Borç faizlerinin toplamının Osmanlı Devleti'nin mali gelirlerinin yüzde yirmi beşine tekabül etmesi Osmanlı bürokrasisini alarm duruma geçirdi. Bu duruma bir çözüm bulmak adına 1875 yılında moratoryum ilan edilerek vadesi gelmiş bazı borçların ödenmesi geçici olarak durduruldu (Dikmen, 2010: 147). Ancak bu adım sorunu çözmek adına pek yeterli değildi. Bu noktada Osmanlı Devleti ithalat vergilerini attırmaya yönelik çalışmalar yürütmeye başladı. 30 Haziran 1875'te Osmanlı Devleti'nin Washington'daki Osmanlı Nazırı Ligoraki Aristarki Bey'e bu durumu Amerikan yetkililerine bildirmelerini içeren bir genelge gönderdi. Amerikan İç Savaşı'ndan beri ABD sınırları dahilinde ithalata yönelik yüksek vergilerin uygulandığının altını çizen Ligoraki Aristarki Bey, Osmanlı'nın ithalat vergilerini yükseltme kararına Amerikalı yetkililerin karşı gelmeyeceğini düşünüyordu (BOA, HR.İD., 812/14). Nitekim Aristarki Bey, Bâb-ı Âli'nin bu kararını Amerikan Dışişleri Bakanı Hamilton Fish'e bildiren bir mektup kaleme alarak bildirdi (BOA, HR.İD., 819/66). Bu durum Amerikalı yetkililer tarafından görüşüldükten sonra, Amerikan Başkanı Ulysses S. Grant'ın 5 Aralık 1875'te Amerikan Kongresi'nin açılışı vesilesiyle yaptığı konuşmasında 13 Şubat 1862 tarihli Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması'nın 22. maddesi gereğince Osmanlı Devleti'nin antlaşma feshetme talebine istinaden bu Antlaşmanın 5 Haziran 1876 tarihinde sona ereceğini ve Osmanlı Devleti ile yeni bir antlaşma yapılması için müzakere talebinde bulunduğunu ifade etti (BOA, HR. SYS., 46/5).

Görünürde bu Antlaşmanın feshedilmesine yönelik her iki taraftan böyle kararlar alınsa da Osmanlı Devleti 1862 Antlaşmasının feshedilmesine yönelik adımları 1883 yılında atmaya başladığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar 1862 Antlaşması'nın geçerlilik süresi 25 sene olarak belirlense de taraflardan biri bu antlaşmanın düzenlenmesini talep etmesi durumunda on dördüncü veya yirmi birinci yılın sonunda diğerine bu durumu bildirmek durumundaydı. Antlaşmanın düzenlenmesine ilişkin talebi Antlaşmanın on dördüncü yılında bildiren Osmanlı

Devleti, muhtemelen fesih için yirmi birinci yılını beklemeyi tercih etmişti (BOA, HR.İD., 1306/7). Bu karar sonrası harekete geçen Bâb-ı Âli, ABD'den gönderilecek ürünlerin değeri üzerinden yüzde sekiz oranında vergi alınması kararını alarak İstanbul'daki Amerikalı yetkililere beyan etti (BOA, HR.İD., 2098/42). Bu beyan sonrası Amerikan elçisi Lewis Wallace, Hariciye Nazırına 1862 Antlaşmasının 5 Haziran 1862 tarihinde yürürlüğe girmesinden dolayı yirmi bir yıllık sürenin 5 Haziran 1883 tarihinde dolacağını altını çizerek Osmanlı Devleti'nin kendisine beyan ettiği bu kararın tarafına 12 Mart'ta ulaştırılmasından dolayı bu bildirimin Washington Hükümeti tarafından kabul edilemeyeceğini bildirdi. Ayrıca Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Osmanlı Devleti'nin talep ettiği düzenlemenin "haklılığına ikna olursa, diğer güçlerle benzer taahhütler yürürlüğe girdiğinde bir düzenleme yapılmasına rıza gösterebileceğini" de belirterek hem Amerikan vatandaşlarını dezavantajlı bir konuma düşürecek herhangi bir durumu kabul etmek istemediğini de ifade etti (BOA, HR.İD., 1306/9: 4-8). 1883 yılının sonlarında Wallace, Hariciye Nazırına tekrardan bir mektup göndererek ABD'nin mevcut duruma ilişkin görüşlerini beyan etti. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin sunacağı herhangi bir geçici sözleşme yerine 1830 Antlaşması hâlihazırda kurulmuş geçici düzen için kullanılabilir. Osmanlı Devleti eğer yeni bir Antlaşma yapılması konusunda ısrarcı olarsa ticaret antlaşmaları sona ermiş olan diğer devletlerle antlaşmalarını yeniledikten sonra ABD ile müzakere sürecine başlanılmalıydı. Bu şekilde diğer devletlerin antlaşmaları bu iki ülke arasında imzalanacak yeni antlaşmaya örnek teşkil edebilirdi. Ayrıca, Wallace mektubunda Osmanlı Devleti'nin müzakereler için temsilci atama talebini iki ülke arasında anlaşmazlıkların henüz çözülmemiş olmasından dolayı erken bulmakla birlikte yakın zaman içerisinde temsilci atayacağını da ifade etti (BOA, HR.İD., 1306/15).

İstanbul Amerikan Elçisi ile Hariciye Nazırı arasında bu yazışmalar meydana gelirken, Osmanlı Devleti'nin Washington Elçiliği de bu durumun çözülmesi için Washington'da faaliyetler yürüttü. Bu bağlamda Washington Osmanlı Elçisi Hüseyin Tevfik Paşa Amerikan Dışişleri Bakanı Frederick Theodore Frelinghuysen ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirdi. Bu görüşmeler neticesinde Hüseyin Tevfik Paşa, Bâb-ı Âli'nin 4 Haziran 1884'ten itibaren antlaşmanın feshedileceğini net bir şekilde Bakan'a iletti. Paşa ayrıca, olası bir müzakere sürecinde ABD'yi temsilen İstanbul Amerikan Başkonsolosu Gwynn Harris Heap'i delege olarak atayabileceğini de öğrendi (BOA, HR.İD., 1306/17). Bu temasların ardından Frelinghuysen, iki ülke arasında adil bir "*modus vivendi*" oluşturmak amacıyla bir bildirge⁶¹

⁶¹ 1884 yılında hazırlanan bildirgenin maddeleri şu şekildedir: 1. ABD Hükümeti, Osmanlı Hükümetinin söz konusu antlaşmayı feshetme yönündeki amacını kabul ettiğini beyan eder. Taraflar, bahse konu antlaşmanın hukuken sona erdiğini kabul etmekle birlikte, bu durumun en erken 5 Haziran itibarıyla geçerli olacağını ve her

hazırlayarak Osmanlı Devleti tarafından kabul edilebilir olacağını düşündü. (BOA, HR.İD., 1306/19: 35).

Bu bildirgeyle ABD Osmanlı Devleti ile müzakerelere oturma konusunda ılımlı bir tavır sergiliyor gibi görünse de aslında sadece 1862 antlaşmasının bir süre daha uygulanması için tamamen Amerikan çıkarlarına yönelik bir hamle yapılmıştı. Ancak Osmanlı hükümeti 1884 yılının temmuz ayında Amerikan Başkonsolosu Heap'e ABD'den ithal edilecek ürünlerden, yeni bir karar alınana kadar, ad valorem rejimi esasına dayanarak yani yüzde sekiz oranında vergi alınması kararını bildirdi (BOA, HR.İD., 1306/24: 4-5). Bu gelişmenin üzerine Amerikan Hükümeti Amerikan ürünlerine rayici üzerinden yüzde sekiz oranında vergi alınması kararını dolaylı olarak kabul ettiğini, eğer diğer devletlerin ürünlerine uygulanmadan sadece Amerikan ürünlerinden alınacak verginin arttırması gibi bir durum hasıl olursa İstanbul'daki elçiliğe protesto etmesi için talimat verdiğini belirtti (BOA, HR.İD., 2099/55). Böylelikle 1862 Antlaşması feshedildi ve iki ülke arasında yeni bir ticaret antlaşması hazırlanmasına yönelik herhangi bir adım atılmadı. Onun yerine Amerikan ürünlerinin rayici üzerinden yüzde sekiz oranında vergi alımı devam ettirildi.

iki tarafın da işbu karşılıklı bildirge çerçevesindeki taahhütlere riayet edeceğini taahhüt eder. 2. İlgili antlaşmanın hükümleri yürürlükte kalmaya devam edecek olup, bu hükümler 5 Haziran'dan itibaren ve müteakiben, Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkiler yürüttüğü tüm devletlere eşit şekilde uygulanacak şekilde düzenlenmiş yeni bir gümrük tarifesinin yürürlüğe gireceği tarihe kadar her iki ülkede de bağlayıcı olacaktır. 3. ABD ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir ticaret ve denizcilik antlaşmasının akdedilmesi amacıyla derhâl müzakereler başlatılacaktır. 4. İşbu bildirgenin 2. maddesinde belirtilen yenilenmiş gümrük tarifesinin yürürlüğe girdiği tarihte, taraflar arasında yeni bir antlaşma akdedilmemiş olması halinde, 5 Şubat 1862 tarihli eski antlaşma, 22. maddesi hariç olmak üzere, tüm hükümleriyle yürürlükte kalmaya devam edecektir. 22. madde bakımından yalnızca yenilenmiş Türk gümrük tarifesi yasası uygulanacaktır. 5. Eğer Osmanlı Devleti, herhangi bir yabancı devletle yeni bir antlaşma akdetmemişse, söz konusu devlete ticaret bakımından eski tarife üzerinden avantaj sağlamaya devam ederse, işbu avantajlar, ilgili üçüncü devlet bu ayrıcalıklardan yararlandığı sürece, aynı koşullarla ABD'ye de tanınacaktır. Bir başka deyişle, mevcut tarifenin sağladığı ayrıcalıklar, ancak ve ancak üçüncü bir devlet bir antlaşma çerçevesinde bunlardan faydalandığı sürece, ABD'ye de uygulanacaktır. 6. İşbu bildirgenin çeşitli hükümlerinin yürürlükte olduğu süre boyunca, her iki devlet de, diğer devletlere herhangi bir özel şart olmaksızın tanınan tüm ticari ve denizcilik ayrıcalıklarını karşılıklı olarak birbirine tanıyacaktır. 7. İşbu bildirgenin herhangi bir hükmü, taraflardan birinin 1862 tarihli Antlaşmayı, ilgili metinde belirtilen 28 yıllık sürenin sonunda tamamen veya kısmen yürürlükten kaldırma hakkını kullanmasını engelleyici biçimde yorumlanamaz. Söz konusu antlaşma, işbu bildirgenin hükümleri uyarınca kısmen ya da tamamen yürürlükte olsa dahi, taraflardan her biri anılan süre sonunda antlaşmayı feshetme hakkına sahip olacaktır (BOA, HR.İD., 1306/19: 26-29).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLÂD-I ŞAM'DA AMERİKAN KONSOLOSLUK AĞI VE TİCARİ İLİŞKİLER

3.1. Osmanlı Devleti'nde Amerikan Konsolosluk Ağı'nın Oluşturulması

1830 yılında Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasıyla ABD, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Amerikan ticaretinin gelişmesine yönelik elverişli haklar kazandı. Öncelikle, Amerikalı tüccarlar “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsü elde etti. Buna göre, Osmanlı Devleti'nde aynı statüye sahip diğer devletlerin tabi olduğu gümrük rejiminden faydalanacaklardı. Bu statünün yanında, Amerikan gemilerinin Karadeniz'e giriş yapabilme hakkı kazanmasıyla Amerikalı tüccarlar sadece Akdeniz değil aynı zamanda Karadeniz ticaretinde de yer alabilecekti. Ayrıca, antlaşmanın ikinci maddesi gereğince ABD, ticari işlerin yürütülmesi amacıyla, Osmanlı Devleti'nin ticaret noktalarında konsolosluk açma hakkı elde etti (Doğan, 1996: 26-27). Antlaşma'nın imzalanmasından sonra İstanbul'da bir diplomatik temsilcilik açılması gerekliliğini fark eden Washington yönetimi bunu gerçekleştirmek için gerekli adımları atarak bu konunun görüşülmesi adına Amerikan Senatosu'na bu durumu bildirdi. Senato görüşmeleri neticesinde Amerikan vatandaşlarının çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla İstanbul'da bir diplomatik temsilcilik açılması kararı alındı (Erhan, 2015: 144-145). Bu karar sonrası Amerikan Dışişleri Bakanlığı 15 Nisan 1831'de Tuğamiral David Porter'ı İstanbul'a maslahatgüzar (*chargé d'affaires*) olarak atadı (Porter, 1875: 396).

Antlaşma'nın onay süreci tamamlandıktan sonra maslahatgüzar Porter, hiç vakit kaybetmeden Osmanlı Devleti'nin ticari koşulları hakkında koordineli bir şekilde bilgi edinmek için Devlet genelinde konsolos ve konsolos temsilcisi atamaları yapmaya başladı. Bu bağlamda, aşağıdaki kentlere şu kişiler atandı (Finnie, 1967: 250-251; Smith, 1986: 86-88; Turgay, 1982: 212; NARA, T268, Roll 1, Vol 1, 10 Ocak 1832).

- *İzmir*: Konsolos David Offley (İzmir'deki Woodmas&Offley ticaret evi ortaklarından Amerikalı tüccar)
- *Bursa*: Konsolos Luca Nicholas Perick (İngiliz)
- *Çanakkale*: Konsolosluk temsilcisi C. Calvert
- *Selanik*: Konsolos W. B. Llewellyn (Galli tüccar, Selanik'te ticaret evi sahibi)
- *Beyrut*: Konsolos Jasper Chasseaud (Beyrut'ta aktif ticaretle ilgilenen Selanik doğumlu tüccar)
- *Halep*: Konsolos Chevalier A. Durighello (Venedikli tüccar)

- *İskenderiye*: Konsolos John Gliddon (İngiliz tüccar)
- *Kahire*: Konsolos George B. Gliddon (İngiliz tüccar ve John Gliddon'ın oğlu)
- *Larnaka*: Konsolos Marino de Matthey (Fransız tüccar)
- *Kandiye*: Konsolos Vincent Rosa
- *Hanya*: Konsolos D. Bonnal

Konsolosluk açılmasına karar verilen bu kentler rastgele seçilmemişti. Bu kentlerin bir kısmında Amerikalı tüccarlar hâlihazırda ticaret yapmaktaydı. Ticaret yapılmayan kentler ise özellikle ticari açıdan Osmanlı Devleti'nin önemli kentleri olarak kabul edilmekteydi. Aynı şekilde konsolos ve konsolos temsilcilerinin belirlenmesinde de Porter ticaretle uğraşan kişileri seçmişti. Bu şekilde konsolosluk açılan yerlere ticaret yapma maksadıyla gelen Amerikan vatandaşları ticari açıdan bir sorunla karşılaştığında buradaki bürokrasiye hâkim olan tüccar konsolosların müdahalesiyle sorun kolaylıkla çözülebilecekti. Atanan konsolos ve konsolos temsilcilerinin hemen hemen hepsi ticaretle ilgilense de sadece İzmir Amerikan Konsolosu David Offley Amerikan vatandaşıydı. Bu dönemde yerleşik ve ticaretle uğraşan Amerikalıyı bulabilmek pek mümkün olmadığı için Porter; İngiltere, Galler, Fransa, Venedik gibi Avrupa devletlerine mensup kimseleri bu makama atamak durumunda kalmıştı. Yapılan bu atamalar sonrası konsoloslar ve konsolos temsilcileri yetki alanları dahilinde bulunan Amerikan vatandaşlarının sorunlarının giderilmesi, ticari bağın kurulması ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde cereyan etmiş olayların bildirilmesi gibi pek çok görevi yürütmeye başladılar (Kark, 1994: 79).

3.1.1. Bilâd-ı Şam'da Amerikan Konsoloslukları Teşkili: Beyrut ve Halep Amerikan Konsoloslukları

Amerikalıların Bilâd-ı Şam bölgesiyle ilk tanışması bölgede Amerikan konsolosluğunun kuruluşundan önceydi. Hristiyanlığın doğmuş olduğu kutsal toprakların burada olmasından ötürü Amerikan Board Örgütü (*American Board of Commissioners for Foreign Missions-ABCFM*) tarafından desteklenen Amerikalı Protestan misyonerler Pliny Fisk ve Levi Parsons, ilk kez 1820 yılında Kudüs, Beyrut ve Şam taraflarına gelerek hem misyonerlik faaliyeti hem de saha taraması gerçekleştirdiler. 1822'de Parsons ve 1823'te Fisk'in vefatı dolayısıyla yarım kalan bu faaliyetlerin devam ettirilmesi amacıyla 1823 yılında "*Filistin Misyonu*" adı altında Isaac Bird ve William Goodell isimli misyonerler tekrardan bölgeye gelerek faaliyetlerine başladılar (Yücel, 2005: 27). Birkaç sene sonra "*Suriye Misyonu*" adını alan bu faaliyetler başarı sağladı ve ilk Protestan Amerikan misyoner okulu Beyrut'ta 28 Temmuz 1824'te açıldı (Kocabaşoğlu, 1989: 24; Talhamy, 2011: 216).

Amerikan misyonerlerinin bölgede başarı sağlaması Yunan Ortodoks, Ermeni Ortodoks, Nasturi, Keldani, Maruni gibi bölgede bulunan dinî grup patriklerinin dikkatini doğrudan çekmişti. Zira Amerikan misyonerleri dinî grupları hedef alarak kendi öğretilerine ikna etmeye çalışıyorlardı. Bu yüzden, 1824 yılında bölgedeki dinî grup patrikleri Bâb-ı Âli'ye bu durumu şikayet ettiler ve bunun üzerine Bâb-ı Âli halkta endişe ve huzursuzluk yaratıldığı gerekçesiyle Suriye bölgesinde İngilizce İncil'in ithal edilmesi ve dağıtılmasının yasaklandığına dair bir ferman yayınladı (Finnie, 1967: 124). Bu durumdan hem İngiliz hem de Amerikan misyonerleri doğrudan etkilendi. İngiliz misyonerler bu sorunu çözmek için kendi konsolosluklarına başvursalar da ABD'nin 1824 yılında Osmanlı Devleti'nde herhangi bir diplomatik temsilci bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Amerikalı misyonerler haklarının korunması açısından zor bir durumda kalmıştı. Bu zor durumdan kurtulmak için zorunlu olarak İngiliz konsolosuna başvurmak durumunda kaldılar (Lipman, 1989: 71).

Misyonerlerin yaşadığı bu sorun aslında ABD'nin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde diplomatik temsil hakkına sahip olunmasının gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştu. Amerikalı misyonerlerin İngiltere konsolosluğuna başvurması “zorunlu seçim” olmakla birlikte geçici bir çözümdü. Amerikalı misyoner Isaac Bird'un de tabiriyle bölgedeki Amerikalılar “iki ülke arasında barış sürdüğü sürece oldukça” güvendelerdi (*Missionary Register*, 1824: 501). Bizzat ABD tarafından yetkilendirilen konsolosların güvencesi olmadan bölgede ikamet eden Amerikalılar, sahip oldukları evlerinin ya da hayvanlarının ellerinden alınabileceğini, her an hakaret ve şiddete maruz kalabileceklerini kısacası bölgede haklarına saygı gösterilemeyeceğini düşünüyorlardı (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Kasım 1836). ABD ile Osmanlı Devleti arasında 1830 Antlaşması imzalandıktan sonra maslahatgüzar Porter hem misyonerlerin talebi doğrultusunda hem de Osmanlı-Amerikan ticaretinin geliştirilmesi amacıyla Bilâd-ı Şam bölgesinde iki adet konsolosluk açılması emrini verdi. Bu bağlamda, Beyrut ve Halep'te Amerikan Konsoloslukları açılmış oldu.

Halep Amerikan Konsolosluğu'nun açılış tarihi net olarak bilinmese de maslahatgüzar Porter'ın 26 Haziran 1835'te bölgede aktif ticaretle uğraşan Venedikli tüccar Chevalier A. Durighello'yu Halep konsolosu olarak atamasına ve Osmanlı Devleti'nden konsolosluk yapabileceğine dair beratı almasına müteakip açıldığı tahmin edilmektedir⁶². Halep Eyaleti

⁶² Halep Amerikan Konsolosluğu'nun resmî belgeleri T188 numaralı kod ile mikrofilm olarak Amerikan Ulusal Arşivleri'nde (NARA) muhafaza edilmekte olup, konsolosluk bünyesinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen en eski belge 25 Ağustos 1835 yılında kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, Walter Burges Smith'in yazdığı “*America's Diplomats and Consuls of 1776-1865: A Geographic and Biographic Directory of the Foreign Service from the Declaration of Independence to the End of the Civil War*” isimli eserde Halep Konsolosluğu'nun açılış senesini 1835 olarak belirtmiştir (Smith, 1986: 86; NARA, T188, Vol 1)

dahilinde yer alan Halep, İskenderun, Süveydiye ile Sayda Eyaleti sınırları dahilinde olan Lazkiye bu konsolosluğun yetki alanı içerisinde bulunuyordu. Bu yetki alanı tanımlamasına istinaden konsolos Durighello 2 Ocak 1836'da Washington'a yazdığı gönderisinde İskenderun'a Fransız Joseph Usgate'i, Lazkiye'ye Fransız S. Joseph Bellier'i ve Süveydiye'ye İngiliz Charles Barker'ı temsilci olarak atadığını ifade etmiştir. Zira bu dönemde Halep ticaretinin önemli bir kısmı Lazkiye ve İskenderun liman kentleri üzerinden yürütülüyordu. Bu sebeple Durighello bölgedeki ticari faaliyetleri gözlemleyebilmek amacıyla vakit kaybetmeksizin bu atamaları yaptı (NARA, T188, Vol 1, 2 Ocak 1836,1-2; NARA, T188, Vol 1, 20 Kasım 1837: 2). Durighello 1840 yılına kadar görevini icra ettikten sonra Halep Konsolosluğu kapatılarak yerine Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na bağlı konsolosluk temsilciliğinin açılması kararı verilmiştir⁶³. Buraya da Illel de Picciotto geçici konsolos temsilcisi (*acting consular agent*) göreviyle atanmıştır (Smith, 1986: 86; NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 16 Haziran 1850; NARA, T188, Vol 1, 16 Ağustos 1840).

Beyrut Amerikan Konsolosluğu⁶⁴ ise ilk olarak 1832 veya 1833 yılında Beyrut'ta konsolosluk temsilciliği (*consular agency*) olarak açıldı. Ardından ABD, 1835 yılında konsolosluk temsilciliğini konsolosluk (*consulate*) statüsüne yükseltti⁶⁵. Amerikan Dışişleri Bakanlığı 1840 yılında maslahatgüzar Porter'a sadece İzmir, İstanbul ve İskenderiye konsolosluklarının kamu yararı sağladıklarından ötürü diğer konsoloslukların kapatılması emri vermesi üzerine Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun kapatılması durumu hasıl oldu. Bu dönemde Bilâd-ı Şam bölgesinin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın işgali altında olmasından ötürü bölgedeki Amerikalı misyonerler alınan bu karardan çok endişelilerdi. Bu yüzden, son zamanlarda buradaki Amerikan misyonerlerinin varlığının konsolosluk otoritesine bağlı olduğunu belirten mektuplar yazarak bu kararın geri alınması için merkeze baskıda bulundular. Baskılar neticesinde Beyrut Amerikan Konsolosluğu faaliyetlerine devam etti (Finnie, 1967: 254-256).

⁶³ 1840 yılında Amerikan Dışişleri Bakanlığı maslahatgüzar Porter'a İstanbul, İzmir ve İskenderiye dışındaki diğer konsoloslukların herhangi bir kamu yararı sağlamaması dolayısıyla kapatılması talimatı vermiştir (Finnie, 1967: 254-255). Halep Konsolosluğu'nun kapatılması emri 1840'ta konsolos Durighello'ya bildirilmiştir. Beyrut Amerikan Konsoloslu Chasseaud, 16 Haziran 1850 yılında kaleme aldığı gönderisinde kendi konsolosluk bölgesinde bulunan temsilcilikleri ve temsilcilerin listesini hazırlamıştır. Bu liste içerisinde Halep Konsolosluğu temsilcilik olarak yer almaktadır (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 16 Haziran 1850).

⁶⁴ Beyrut Amerikan Konsolosluğunda görev almış konsolos ve başkonsolosların listesi için bk. Ek 4.

⁶⁵ Ruth Kark "American Consuls in the Holy Land (1832-1914)" isimli eserinde Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun 1832 veya 1833 yılında konsolosluk temsilciliği statüsünde açıldığını ifade etse de Smith Konsolosluğun açılış tarihini 1835 olarak belirtmektedir (Kark, 1994: 83-84; Smith, 1986: 86). T367 numaralı kod ile mikrofilm olarak Amerikan Ulusal Arşivleri'nde (NARA) muhafaza edilen Beyrut Konsolosluk belgelerine ait en eski doküman ise 25 Mart 1836 tarihlidir. Konsolos Chasseaud bu belgede 1 Ocak 1834 tarihinde Dışişleri Bakanlığından genelge aldığına dair not düşmüştür. Bu bilgiden yola çıkarak konsolosluğun açılış tarihinin 1835 yılından evvel olduğu ihtimali olasıdır (NARA, T367, Roll 1, Vol 1).

1850 yılında Beyrut Amerikan Konsolosu olarak görevine başlayan J. Hosford Smith, bölgede misyonerlik faaliyeti yürüten birçok Amerikalının yaşaması ve her sene kutsal toprakları ziyaret eden Amerikalı sayısının çok olmasından kaynaklı Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun başkonsolosluk (*consulate-general*) statüsüne yükseltilmesi önerisinde bulunsa da konsolosluk hemen başkonsolosluk statüsüne yükseltilmedi. Konsolosluğun başkonsolosluk olarak hizmet vermesi ilk olarak 1867-74 yılları arasında gerçekleşti. 1874 yılında tekrardan konsolosluk statüsüne düşürülen Beyrut Amerikan Konsolosluğu 1906 yılından itibaren başkonsolosluk olarak hizmet verdi (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 2 Eylül 1852). Konsolosluğun yetki alanı ise Sayda ve Şam Eyaletleri sınırlarını kapsamaktaydı. Bu yetki alanı 1856 yılında Kudüs Amerikan Konsolosluğu'nun kurulmasına kadar geçerli oldu ve Kudüs Amerikan Konsolosluğu kurulduktan sonra Filistin bölgesinin kuzey kısmı Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun yetki alanına bırakıldı. Filistin bölgesinin orta ve güney bölümleri ise Kudüs Amerikan Konsolosluğu yetki alanına dahil edildi (Kark, 1994: 83-85).

3.1.1.1. Beyrut Amerikan Konsolosluğu Temsilcilikleri

Beyrut Amerikan Konsolosluğu konsolosluk statüsüne yükseltildiği 1835 yılında maslahatgüzar Porter, Selanikli tüccar Jasper Chasseaud'u⁶⁶ konsolos olarak atadı (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 25 Mart 1836; 6 Eylül 1843). Ataması yapıldıktan sonra görevini icra etmeye başlayan konsolos, zaman içerisinde Beyrut Amerikan Konsolosluğu yetki alanı dahilinde bulunan ve aynı zamanda Bilâd-ı Şam bölgesini kapsayacak Remle (Ramallah), Nasıra, Yafa ve Kudüs, Akka ve Hayfa, Şam, Sur, Sayda, Trablusşam'da temsilcilik açılacak şekilde bir konsolosluk temsilciliği ağı kurdu (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Temmuz 1849).

Konsolos Chasseaud tarafından oluşturulan konsolosluk temsilcilik ağı bir süre devam ettirilse de 1849 yılında İstanbul Amerikan Konsolosluğu mukim elçisi (*minister resident*) Dabney Smith Carr'ın Bilâd-ı Şam bölgesini ziyaret etmesi sonrası değişikliğe uğradı. Zira, konsolosluk temsilciliklerini teftiş eden ve konsolos temsilcilerini tanıma imkânı bulan Carr, ziyareti esnasında hiç beklemediği bir durumla karşılaşmıştı. Akka'da denk geldiği bir yerlinin konsolosluk çalışanı olmamasına rağmen kendisinin Amerikan vatandaşı yani Amerikan

⁶⁶ Aynı zamanda İngiliz vatandaşı olan Selanik doğumlu Jasper Chasseaud, 1850 yılına kadar Beyrut Amerikan Konsolosu görevini icra etmiştir (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 6 Eylül 1843). Levanten kökenli bir İngiliz aileden gelen konsolosun amcası Peter Abbott uzun yıllar Beyrut İngiltere Konsolosluğu'nda görev almıştır. Ailesinin bu bağlantılarından dolayı Chasseaud'nun ABD konsolosluğuna atandığı tahmin edilmekle birlikte 1843-1847 yılları arasında eşzamanlı olarak Prusya konsolosluğuna da görev almıştır (Blumberg, 1985: 54; Dyck, 1881: 35; Kark, 1994: 85). Konsolos fazla içki içtiği, atadığı konsolosluk görevlilerinden yan gelir elde ettiği ve konsolosluk çalışanları dışında pek çok kişiye koruma belgesi verdiği gerekçesiyle İstanbul Amerikan mukim elçisi D. S. Carr, Dışişleri Bakanlığı'na Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun başına Amerikan vatandaşı bir kişinin getirilmesini şiddetle tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Chasseaud 1850 yılında görevinden alınmıştır (Finnie, 1967: 257).

konsolosu Chasseaud tarafından verilen koruma belgesine sahip olduğunu iddia etmişti. Bu durumun sadece Akka ile sınırlı kalmadığını gözlemleyen Carr, Remle’de Amerikan vatandaşlarına hizmetleri sebebiyle Remle’deki konsolosluk temsilcisinden koruma belgesi alan iki kardeşe rast gelmiş, Yafa’da altı kişi ve Şam’da ikamet eden bir tüccarın da ilgili yerlerdeki konsolos temsilcileri tarafından verilmiş bu tür belgelere sahip olduğuna şahit olmuştu. (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Temmuz 1849: 2-3). Bilâd-ı Şam bölgesinde Amerikan çıkarlarını önemsemeyen ve mevcut kuralları çiğneyen Konsolos Chasseaud ile Arap, Ermeni, Rum ve Yahudi kökenli konsolos temsilcilerinin varlığı Carr’ı çok rahatsız etmişti. Ayrıca mukim elçi Remle, Akka, Nasıra ve Şam’daki konsolosluk temsilciliklerinin Amerikan çıkarları için tamamen yararsız olduğunu düşünüyordu. Bu gözlemleri sonucunda, Beyrut Amerikan Konsolosu Chasseaud’a bir gönderi kaleme alarak Remle, Akka ve Şam’daki konsolosluk temsilciliklerinin ivedilikle kapatılması ve Chasseaud veya konsolosluk temsilcileri tarafından Remle, Akka, Nasıra ve Şam’da ABD’ye tabi olmayan kişilere verilen bu koruma belgelerinin iptal edilmesi talimatını verdi (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Temmuz 1849: 1).

Bu talimat sonrası Beyrut Amerikan Konsolosluk temsilciliklerinde bir düzenleme yapıldı. Bu düzenlemeye göre sekiz konsolosluk temsilciliğinden Remle, Nasıra ve Şam’daki temsilcilikler kapatıldı, Halep’teki konsolosluğun yerine konsolosluk temsilciliği açıldı. Her ne kadar mukim elçi Carr, Akka’daki konsolosluk temsilciliğinin kapatılması talimatını vermiş olsa da Konsolos Chasseaud Akka ile ABD arasında doğrudan bir ticaret hattı açmayı gerçekleştirdiğini belirtmesi üzerine konsolosluk temsilciliği kapatılmadı. Yapılan düzenleme neticesinde Halep’e Illel de Picciotto, Lazkiye’ye Spiridion Vitali, Sayda’ya İbrahim Nakhly, Trablusşam’a Antonio Yanni, Sur’a Jacoub Akkaad, Yafa’ya Jacoub S. Murad, Akka ve Hayfa’ya Gabriel Nasseralla atandı (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 16 Temmuz 1850: 1-2).

Konsolos Chasseaud görevinden alındıktan sonra 1850 yılında yerine gelen Konsolos J. Hosford Smith 1853 yılında Dışişleri Bakanlığı’na yazmış olduğu gönderisinde Şam’da bir konsolosluk temsilciliği açıldığını ve konsolos temsilcilerinden iki tanesinin konsolos yardımcısı (*vice consul*) rütbesine sahip olduğunu belirtti (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 18 Ocak 1853: 3). 16 Ağustos tarihli gönderisinde ise mevcut konsolos temsilcilikleri ve bu temsilciliklerin yetkililerini⁶⁷ Dışişleri Bakanlığı’na bildirdi (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 16

⁶⁷ Ataması yapılan konsolos yardımcılarında Sayda Konsolos Yardımcısı İbrahim Nakhly, Sur Konsolos Yardımcısı Jacoub Akkaad, Akka Konsolos Yardımcısı George Jamal, Hayfa Konsolos Yardımcısı Gabriel Nasseralla, Yafa ve Kudüs Konsolos Yardımcısı Jacoub S. Murad Osmanlı gayrimüslim tebaasından olup, bölgede ikamet eden yerliler arasından seçilmişlerdir. Halep Konsolos Yardımcısı Illel de Picciotto Prusyalı, Lazkiye Konsolos Yardımcısı Spiridion Vitali ile Trablusşam Konsolos Yardımcısı Antonio Yanni Rum’dur. Şam konsolos

Ağustos 1853: 5). Bu gönderiye göre, 1853 yılının ikinci yarısında Akka ve Hayfa konsolosluk temsilciliği iki ayrı temsilcilik olarak düzenlendi. Akka'ya George Jamal getirildi. Gabriel Nasseralla görevine Hayfa'da devam etti. Kudüs bölgesi ise Yafa konsolos temsilciliğinin yetki alanına dahil edilerek hâlihazırdaki temsilci Jacoub S. Murad temsilcilik görevine devam etti. Halep, Lazkiye, Trablusşam, Sayda ve Sur'daki temsilciler görevine aynı şekilde devam etti. 1853 yılının başında sadece iki konsolos temsilcisinin rütbesi konsolos yardımcılığına yükseltilmişken, gönderiye göre ağustos ayında tüm konsolos temsilcilerinin rütbeleri konsolos yardımcısı olarak güncellendi. Şam'da da konsolosluk temsilciliği açılarak, temsilciliğinin başına İngiltere konsolosu Richard Wood getirildi. Ancak Amerikan Dışişleri Bakanı William Learned Marcy, 23 Eylül 1853'te kaleme aldığı gönderisinde “bu talimata uyulmasından herhangi bir rahatsızlık duyulacağına” inanmadığını belirterek oluşturulan bu on temsilciliğin kapatılması talimatını verdi (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 28 Aralık 1853: 1). Ancak bu durum Marcy'nin beklediği gibi olmadı. Bölgedeki Amerikalı misyonerler, bir anda konsolosluk korumasının bölgeden geri çekilmesiyle bölgede ikamet eden Amerikan vatandaşlarının hayatları ile refahlarının tehlikeye atılacağını ve bu yüzden bu talimatın iptal edilmesini içeren pek çok mektup göndererek tepkilerini Washington'a bildirdiler (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 14 Ekim 1853; 24 Aralık 1853; 26 Aralık 1853; 2 Ocak 1854). Bu tepkileri göz önünde bulunduran Konsolos Smith, Bakan Marcy'e temsilciliklerin kapatılmaması gerektiğine dair bir gönderi hazırladı. Buna göre, bahsi geçen on konsolosluk temsilcisinin altı tanesinde ikamet eden misyoner, çiftçi ve zanaatkar pek çok Amerikan vatandaşı ve ailesi bulunuyordu. Burada konsolos yardımcılıklarının kaldırılması halinde bu ailelerin can ve mal güvenliğini sağlamak eskisi kadar kolay olmayacaktı. Zira özellikle Amerikalı misyonerlere karşı cephe alan Müslümanların misyonerlere tehditte bulunma hatta saldırma ihtimalleri her daim vardı. Bu ailelerin dışında bölgede seyahat eden Amerikan vatandaşlarının yardım ve korumaya ihtiyaçları da oluyordu. Bu temsilcilerin görevden alınmaları halinde zorunlu olarak ilgili yerlerde bulunan İngiliz konsoloslarının korumasına kalmasına neden olacaktı (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 28 Aralık 1853:1-3). Tüm bu talepler neticesinde Beyrut Amerikan Konsolosluğu bünyesinde bulunan on temsilcilik kapatılmayarak faaliyetlerine devam edilmesi kararı alındı. 1856 yılında ise bu on temsilciliğin yanında, Remle'de tekrardan bir konsolosluk temsilciliği açıldı ve başına Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaasından Mattes Murkus getirildi (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 18 Şubat 1856:4). Remle konsolos temsilciliği yaklaşık on sene faaliyet gösterdikten sonra kapatıldı (Smith, 1986: 87). 1856 yılında Kudüs Amerikan

temsilciliğini ise Majesteleri Britanya Kraliçesi Konsolosu Richard Wood üstlenmiştir (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 18 Şubat 1856: 4).

Konsolosluğu'nun açılması sonrasında Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun yetki alanında değişiklik meydana geldi. Bunun sonucunda Şam, Halep, Lazkiye, Trablusşam, Sayda, Sur, Akka, Hayfa'daki konsolosluk temsilcilikleri Beyrut Amerikan Konsolosluğu altında faaliyetlerine devam etti.

Mevcut temsilciliklerin yanında 1860'lı yıllarda Halep Eyaleti sınırları dahilinde bulunan Ayıntab ve İskenderun'da konsolosluk temsilcilikleri açıldı. Ayıntab'daki konsolosluk temsilciliği 1860 yılında açılarak geçici konsolos temsilcisi olarak Samuel de Picciotto getirildi (Smith, 1986: 86). Picciotto ilk ticari raporunu ise 1865 yılında kaleme aldı (House of Representatives, Congress., 1866:474-75). İskenderun'daki konsolosluk temsilciliği tahminen M. Levi'nin konsolos temsilcisi olarak atanmasıyla 1862 yılında açıldı ve Levi tarafından ilk ticaret raporu 1863 yılında hazırlandı (House of Representatives, Congress., 1865: 653; Smith, 1986: 86). 1896 yılına gelindiğinde ise İskenderun konsolosluk temsilciliği konsolosluk statüsüne yükseltildi ve Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na bağlı bir şekilde faaliyetlerini yürütmeye başladı. Konsolos olarak Horace Lee Washington atandı. (NARA, T504, Roll 1, Vol 1, 3 Ağustos 1896; 5 Ocak 1897).

İskenderun ve Ayıntab temsilciliklerinin yanında Maraş'ta da bir temsilcilik açıldı. Konsolosluk temsilciliğinin açılış tarihi net olarak bilinmese de konsolos temsilcisi Henry Marden'in raporlarına bakıldığında tahminen 1882 veya 1883 yılında açıldığı söylenilebilir (House of Representatives, Congress., 1884: 547).

Halep Eyaleti'nin haricinde 1860'lı yılların başında İstanbul mukim elçisinin Amerikan çıkarları için yararlı olabilecek her yere konsolosluk temsilcisi atanması talimatının vermesi üzerine 1862 yılında Adana Eyaleti sınırları dahilinde bulunan ve Amerikalı misyonerlerin yoğunlukta olduğu Tarsus'a konsolosluk temsilciliği kuruldu. Bu temsilciliğin başına daha önce İngiliz konsolos yardımcısı olarak görev almış Abdo Debbas isimli bir kişi getirildi (Smith, 1986: 87; NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 28 Ağustos 1862; NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 28 Kasım 1863).

3.1.2. Kudüs Amerikan Konsolosluğu'nun Açılması

Maslahatgüzar Porter'ın Bilâd-ı Şam sınırları dahilinde faaliyet gösteren Amerikalı misyonerlerin haklarının muhafaza edilmesi ve Amerikan ticaretinin geliştirilmesi amacıyla 1832 veya 1833 yılında Beyrut'ta Amerikan konsolosluk temsilciliği açmasının ardından Filistin bölgesinde de ABD'nin temsil edilmesinin gerekli olduğunu düşünerek Remle'de bir konsolosluk temsilciliği açıldı. Bu kararla birlikte Baltimore'lu Amerikan Yahudisi ve gezgin Albay Charles Cohen'in tavsiyesiyle bu bölgeyi iyi bilen Fransız Yahudisi David Darmon isimli

bir kişiyi konsolosluk temsilcisi olarak atadı (Kark, 1994: 99). Darmon atandıktan beş ay sonra amiri maslahatgüzar Porter'ın haberi olmadan Dışişleri Bakanlığı'na doğrudan bir teklifte bulunarak ABD'nin Kıbrıs Adasını derhal ele geçirmesini ve kendisine de Filistin Konsolosu unvanının verilmesi talep etti. Darmon'ın bu davranışından rahatsız olan Porter, kendisine ulaştırılan Darmon'un görevini kötüye kullandığı bilgisini ve bölgedeki Hristiyanların bir Yahudi'nin göreve atanmasından duyduğu memnuniyetsizlik haberlerini Dışişleri Bakanlığı'na bildirerek temsilciyi görevinden aldı. Darmon'un görevden alınmasından sonra buraya yeni bir temsilci atanmadı ve zaman içerisinde bu bölge Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na bağlı basit temsilcilikler üzerinden kontrol edildi (Manuel, 1949: 7).

Beyrut'ta açılan konsolosluk temsilciliği 1835 yılında konsolosluk statüsüne yükseltilmesine müteakip konsolos olarak atanan Chasseaud, Filistin bölgesinde de konsolosluk temsilcilikleri açtı. Bu bağlamda, Remle, Yafa ve Kudüs, Akka ve Hayfa'da konsolosluk temsilcilikleri açıldı. Nasıra'da herhangi bir konsolosluk temsilciliği açılmadı ancak konsolos Chasseaud, burayı ziyaret edecek Amerikan vatandaşlarının herhangi bir zorlukla karşılaşmaları halinde onlara yardımcı olunması için bazı kişiler belirleyerek onlara koruma belgeleri verdi (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 10 Ağustos 1849). Remle'ye Osmanlı tebaasından Mattes Murkus, Akka ve Hayfa bölgesinin temsilciliğine Gabriel Nasralla getirildi. 1850'li yıllarda Akka ve Hayfa temsilcilikleri ayrılarak iki ayrı konsolosluk temsilciliği oluşturuldu. Hayfa temsilciliğinin faaliyetlerini Nasralla devam ettirirken, Akka'daki temsilcilik görevini George Jimmal üstlendi (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 9 Ağustos 1853; 18 Şubat 1856).

Yafa ve Kudüs bölgesinin temsilciliği Yafa'nın Ermeni asıllı zengin tüccarlarından Murad Aroutine'e teslim edildi. 1842 yılında Aroutine'nin vefat etmesi üzerine sekreteri Jacoub Serapin⁶⁸, hem Yafa'da ikamet eden Amerikalı misyonerlerin hem de Bay Aroutine'nin dul eşinin özel talebi üzerine, Yafa ve Kudüs bölgesinin temsilciliğine getirildi ("The American Consulate at Jerusalem", 1852: NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 27 Mayıs 1854). Görevine getirildikten bir süre sonra Jacoub Serapin Murad hakkında birtakım suçlamaların meydana gelmesi hasebiyle, temsilcilik makamına Amerikan vatandaşı olan bir kişinin getirilmesi fikri gündeme geldi. Bu görev için ilk olarak Amerikan Hristiyan Misyoner Cemiyeti (*American Christian Missionary Society-ACMS*)'nin misyoneri olarak 1849 yılından beri bölgede ikamet

⁶⁸ Jacoub Serapin Ermeni asıllı olup, babası Kudüs'te tespih satıcısı olarak bilinmekteydi. Yafa'nın ileri gelen zengin tüccarlarından Murad Aroutine'nin hizmetkarlığını yürütmüştür. Aroutine Yafa ve Kudüs Amerikan Konsolosluk Temsilcisi olarak atandığında Serapin ise onun sekreterliği görevini yürüttü. Aroutine'nin vefatından sonra Aroutine'nin eşinin özel isteği üzerine Murad ismini alarak Jacoub Serapin Murad olarak tanındı ("The American Consulate at Jerusalem", 1852: NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 27 Mayıs 1854).

eden Doktor James Turner Barclay akıllara geldi ve kendisine iki kez teklifte bulunuldu. Ancak doktor bu teklifleri kabul etmedi (Blowers, 1993: 497; NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 23 Haziran 1853). Barclay'ın ardından Beytüllahm (Bethlehem) yakınlarındaki Artos'ta tarımla uğraşan birkaç Amerikan vatandaşının talebi üzerine İngiliz vatandaşı ve Yahudi John Meshullam konsolosluk temsilcisi düşünüldü (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 23 Haziran 1853). 1852 yılının şubat ayında kilise bilimi araştırmalarını sürdürmek amacıyla Beyrut'a gelen Wigley adlı bir Amerikalı mimar, konsolos temsilcisi olarak atanmak için başvuruda bulunsa da Yafa konsolosluk temsilciliği görevine Jacoub S. Murad tekrar getirildi (BOA, İ. HR., 84/4100; NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 27 Mayıs 1854). Murad kendisi Yafa'da temsilcilik yaparken, kardeşi Simeon Serapion Murad'ı Kudüs konsolos temsilcisi olarak atadı (Kark, 1994: 105).

1849 ve 1853 yıllarında İstanbul'daki temsilciler ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin Bilâd-ı Şam bölgesindeki konsolosluk temsilciliklerinin kapatılmasına ilişkin talimatları hasıl olsa da kıyı kasabalarında ticari faaliyetlerin gerçekleşmesi ve bölgede konsolosluk hizmetlerine ihtiyaç duyan Amerikalı gezginlerin sayısının artış göstermesi sebeplerinden ötürü Bilâd-ı Şam ve dolayısıyla Filistin bölgesindeki temsilcilikler faaliyetlerine devam ettiler (Kark, 1994: 101-102; NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 10 Ağustos 1849).

Amerikalıların Yakındoğu'ya karşı artan ilgisine ve Kutsal Toprakların Bilâd-ı Şam bölgesinde olmasına karşın Kudüs'te Beyrut Amerikan Konsolosluğu'ndan bağımsız bir konsolosluk kurulması 1856 yılını bulmuştu. Kudüs coğrafi açıdan ticaret için dezavantajlı bir konuma sahipti. Bu yüzden burada konsolosluk kurulmasından ziyade Filistin bölgesinde Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na bağlı konsolosluk temsilciliklerinin faaliyet göstermesiyle yetinildi (Kennedy, 2015: 133). Her ne kadar Kudüs'teki Amerikan Konsolosluğu resmi olarak 1856'da açılrsa da 1844 yılında Kudüs'te Amerikan konsolosluğu açılması adına bir girişim yapılmıştı. Levant bölgesini bu dönemde ziyaret eden Philadelphia'nın kongre üyesi Edward Joy Morris, 1 Mayıs 1844'te Amerikan Dışişleri Bakanı John Caldwell Calhoun'a Kudüs'ün Amerikalılar tarafından çok ziyaret edildiğini, bundan dolayı konsolosluk açılması gerektiğini ve buraya Amerikan konsoloslu olarak atanmak isteyen Philadelphia'lı tanınmış bir Quaker⁶⁹ tüccar ailesine mensup olan Warder Cresson'u tanıtan bir mektup kaleme aldı. Bunun üzerine

⁶⁹Quakerlar veya Kuveykırklar (*Religious Society of Friends/Dostların Dinî Cemiyeti*) 17. yüzyılda George Fox tarafından İngiltere'de kurulan, resmi din adamları hiyerarşisini reddederek her insanın içinde "İçsel Işık" olarak tanımlanan ilahi bir öz bulunduğuna inanan ve sadelik, barışçılık ve eşitlik ilkelerine dayanan Hristiyan kökenli dini bir harekettir. Quakerlar, 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'deki dinî zulümden kaçarak William Penn'in kurduğu Pennsylvania kolonisine yerleşmeye başlayarak zaman içerisinde ABD'de köklü bir Hristiyan cemaat haline geldiler. Bunun yanında eğitim, sosyal adalet ve kölelik karşıtı hareket gibi alanlarda öncü roller üstlenerek Amerikan toplumunu şekillendiren önemli dinî ve sosyal reformcular olarak tanınmaktadırlar. Bu dinî hareket hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Elbert Russell, 1942)

Cresson, Amerikan Senatosu tarafından 17 Mayıs 1844'te Kudüs Amerikan Konsolosu olarak görevlendirildi (Lipman, 1989: 89). Ancak Bakan Calhoun, Kudüs'te bir konsolosluk kurulması önerisinin yeniden değerlendirildiğini belirterek 22 Haziran'da bu kararı iptal etti. Bunun en önemli sebebi ise Cresson hakkında aldığı duyumlardı. Bir Quaker olarak doğan Cresson, aşırı dindar olduğu için kilise tarafından vaiz olmasına izin verilmemişti. Ama bu durum onu yıldırmamıştı ve bazen kilise kapısında bazen sokaklarda vaaz vermeye devam etmişti. En büyük arzusu ise Doğu'daki Yahudi ve Müslümanları Hristiyanlığa davet etmektir (Kennedy, 2015: 133). İstanbul mukim elçisi D.S. Carr'ın "kökten dinci" ve hatta "akıl hastası" olarak nitelendirdiği Cresson'un bu durumda ABD'yi temsil etmesi mümkün değildi (Kark, 1994: 126). Kararın iptal edildiğinden haberi olmayan Cresson, Ekim ayında Kudüs'e gelerek sahte konsolosluk mührüyle görevini icra etmeye başladı. Osmanlı yetkililerinden berat almadan görevini icra etmeye çalışan Cresson'u Osmanlı mercileri fark ettiklerinde mukim elçi Carr'a bu durum hakkında sorular sordular. Bunun üzerine Carr, yeni kararı Cresson'a bildirerek iki devlet arasında çıkabilecek bir krizi de önlemiş oldu (Kennedy, 2015: 133). Bu sebepten dolayı Kudüs Amerikan konsolosluğunun açılması da ertelenmiş oldu.

Kudüs'te bir Amerikan konsolosluğunun kurulması fikri hem bölgede Amerikalı gezginlerin sayısının artış göstermesi hem de Kudüs'te ikamet eden bazı Amerikalı misyonerlerin talepleri sonucunda 1850'li yılların başında yeniden gündeme geldi. Amerikan Dışişleri Bakanlığı bu konsolosluğun açılmasına sıcak bakmakla birlikte konsolos temsilcisi olarak Kudüs'te ikamet eden Amerikan vatandaşlarından birinin atanmasının doğru olacağını düşünmekteydi. Bu düzenlemeden sonra 20 Ekim 1856'da Boston doğumlu doktor John Warren Gorham'ın bölgede ikamet eden Amerikalı vatandaşların haklarını korumak, ticaret yapmak amacıyla buraya gelen tüccarlara fayda sağlamak ve bölgeye ziyaret amacıyla gelen Amerikalılara yardımcı olmak maksadıyla Kudüs Amerikan Konsolosluğu'na konsolos olarak atanmasına müteakip Kudüs Amerikan Konsolosluğu resmen açılmış oldu (A.}DVN.MHM., 20/82; A.}AMD., 78/61; NARA, M453, Roll 2, 6 Kasım 1856).⁷⁰

3.1.3. Konsolosların Ticari Görevleri

ABD'nin Beyrut'ta konsolosluk açması sonrası ABD ile Bilâd-ı Şam bölgesindeki ticari bağları kurabilmek ve bölgedeki ticari olanaklardan faydalanabilmek için en önemli arabulucular konsolos ve konsolos temsilcileri olmuştur. Tarihteki ilk konsolosların Eski

⁷⁰ Kudüs Amerikan Konsolosluğunda görev almış konsolosların listesi için bk. Ek 5.

Yunan⁷¹ döneminde ticari münasebetlerde tüccarların haklarını koruma amaçlı görevlendirildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2016: 312). Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve Avrupa'nın içine kapanmasından ötürü konsolosluk hizmetleri bir dönem geri planda kalsa da Akdeniz ticaretinin 11. ve 12. yüzyıllarda canlanmasıyla yeniden aktif bir şekilde uygulanmaya başlandı. Roma döneminde sivil ve asker yönetici anlamına gelen *konsolos (consul)* sözcüğünün 12. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nda yarı özerk ticaret kolonilerinde ticari alandaki anlaşmazlıkların çözümünde rol oynayan yönetici yargıçlar için kullanılmasıyla bu sözcük anlam değişikliğine uğradı (Kocabaşoğlu, 2004: 14). Haçlı Seferleri sırasında Batı Akdeniz'in İtalyan, İspanyol, Fransız tüccarlarının Doğu Akdeniz'le tanışmasıyla birlikte Ortaçağ'ın ikinci yarısında İspanya, İtalya ve Fransa'nın ticari şehirlerinde ticari anlaşmazlıkların çözümü için seçilen "tüccar konsoloslar"⁷² (*Judex Consulum-Consuls Marchand*) faaliyetlerini Doğu Akdeniz'de de sürdürdüler (Oppenheim, 1905: 463).

16. yüzyılda devletler, yerel tüccarların temsilcileri olan tüccar konsolosları devletlerinin resmi temsilcileri hale getirerek ve uluslararası ticaretin devamlılığını sağlaması amacıyla birtakım diplomatik işlevleri tanımlayarak tüccar konsolosların fonksiyonlarının değişime uğramasına neden oldu. Bunun yanında, konsolosların vatandaşlarının can, mal ve ayrıcalıklarına yönelik tüm medeni ve cezai yargı yetkisini ve bunların muhafaza etmesine yönelik görev tanımını genişletilse de bulundukları devletlerin toprak egemenliklerine bağdaşmadığı gerekçesiyle bundan vazgeçildi. 18. yüzyılın sonlarında uluslararası ticaret ve sevkியatın istikrarlı biçimde büyüme göstermesiyle konsolosluk sisteminin yeniden canlandırılmasının önemli olduğu kanaatine varılarak, devletler arasında imzalanan antlaşmalarla ve devletlerin çıkardıkları özel yasalarla konsolosların görev tanımını hukuki bir boyut kazandı (Sen, 1988: 244-45).

⁷¹ Tarihte ilk konsolos olarak sayılabilecek kişiler M.Ö. 6. yüzyılda Yunan ve Mısır arasında gerçekleşen ticaretin geliştirilmesi, Yunanlı tüccarlar ve yerleşimciler ile Mısırlılar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların önlenmesi ve ticarete arabuluculuk görevinin gerçekleştirilmesi amacıyla Nil Deltası'nda bulunan Naucratis kentinde görevlerini icra etmişlerdir (Kınlı, 2009: 12). Günümüzdeki konsolosluk sisteminin ilk örneği ise proksenos (*proxenia*) kurumu olarak tahmin edilmektedir. Mısır, Fenike, Kartaca gibi Antik Çağ'daki pek çok uygarlıkta uygulanan bu kurum, en yaygın olarak Yunan şehir devletleri arasında kullanılmıştır. Proksenos Truva Savaşı döneminden itibaren Yunan şehir devletlerinde uygulanmaya başlanmış olup, başta kamusal misafirperverlik kurallarına dayanırken, zaman içerisinde Yunan şehir devletleri arasında ticaretin gelişmesi ve şehir devletleri arası ilişkilerin artmasıyla birlikte, diplomatik sistem olacak şekilde evrilmiştir (Phillipson, 1911: 147-148).

⁷² Bu konsoloslara verilen yetkilerin içeriği bulunduğu ülkelerin verdiği izinlere göre değişiklik arz etmekteydi. İslam ülkelerinde konsolosluk görevini icra edenler diğer ülkelerdeki konsoloslara göre geniş haklara sahiptiler. Örneğin, Mısır'da görev alan konsoloslara yerel görevlilerin himayesi altında ülke sınırları içerisinde serbest dolaşım hakkı tanınmıştı. Konsolosların şahsi eşyalarından gümrük vergisi alınmaz ve şahsi davalarında yerel görevliler tarafından yargılanamazdı. Konsoloslar ayrıca başka ülkelerde kendi ülke kanunları hükümlerine tabi olma (*extraterritoriality*) ilkesinden de faydalanabiliyorlardı. Ancak kendi ülke vatandaşları ile Mısır tebaası arasında meydana gelen anlaşmazlıklarda sorun çözme yetkisi yerel mahkemelere aitti (Savaş, 2002: 178-179).

Konsolosluk hizmetine dair dünyada bu tür gelişmeler gerçekleşirken bu dönemde kurulmaya çalışan ABD'nin dış işlerinin yönetimi 1777 yılında Dış İlişkiler Komitesi⁷³ (*Committee for Foreign Affairs*) tarafından yürütülmeye başlandı (Hunt, 1914: 6). Bu kurum 1781'de Dış İlişkiler Departmanı (*The Department of Foreign Affairs*) adını alarak kalıcı bir kurum haline getirildi. 1789'da Amerikan Anayasasının başkana hükümetin diğer devletlerle olan yürütme sorumluluğunu vermesi üzerine bu kurum federal bir kurum haline getirilerek Dışişleri Bakanlığı (*The Department of State*) adını aldı (Office of the Federal Register, National Archives and Records Administration., 1845: 28-29). Dış ilişkilerin yürütülmesi amacıyla kurumsal atılımların yapıldığı bu dönemde diğer devletler örnek alınarak dünyanın çeşitli bölgelerine konsoloslar gönderilmeye başlandı. Zira ABD'nin kuruluş dinamiklerinde ekonomi ve ticaret faktörler önem arz etmekteydi. Dolayısıyla devletin dış işleri örgütlenmesi bu iki faktör göz önünde bulundurularak oluşturuldu.⁷⁴ Bu dönemde ABD'de diplomatik hizmetten ayrı bir konsolosluk hizmeti bulunmuyordu. Konsolosluk çalışanları hem diplomatik hem de konsolosluk işlevlerini yürütüyordu. İki hizmet arasındaki bu ayrım eksikliği, ABD'nin dış ticaretinin nispeten küçük ölçekli olduğu dönemlerde bile sorunlara neden oluyordu. Dış ilişkilerin önemi arttıkça konsolosluk hizmetlerine ayrı bir ehemmiyet verilerek bu iki hizmetin ayrı bir şekilde yürütüleceği bir yapılanma oluşturulması kararı alındı. Bu bağlamda; 1792⁷⁵,

⁷³ On Üç Koloni'nin İngiltere'den ayrılmaya karar vermesinden önce kolonilerin dış işleri Kıta Kongresi tarafından yürütülmesi kararı alınmış ve ardından 21 Temmuz 1775'te sunulan Konfederasyon Maddeleri taslağının beşinci maddesinde ilk kez elçi göndermeye yönelik kararın geçmesi ile dış ilişkiler örgütlenmesinin temeli bu dönemde hazırlanmıştır. İki sene sonra bu faaliyetler Benjamin Harrison, Robert Morris, Thomas Hayward Jr. ve James Lovell'in üyesi olduğu Dış İlişkiler Komitesi (*Commitee for Foreign Affairs*) tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Hunt, 1914: 2-6).

⁷⁴ ABD'de ilk konsolosluk görevlilerinin Kongre Ticaret Komitesi (*Congressional Commitee of Commerce*) tarafından 1776 yılında atanması ekonomi ve ticaret faktörlerinin konsolos atamalarında belirleyici bir unsur olduğunu gösteren önemli bir kanıt olmuştur (Kınlı, 2009: 72).

⁷⁵ İlk konsolosluk yasası olarak da bilinen 14 Nisan 1792 tarihli yasa, Fransa ile ABD arasında ilgili konsolosların ve yardımcı konsolosların görev ile ayrıcalıklarını tanımlamak, sağlamak ve yapılan sözleşmeleri yürürlüğe koymak amacıyla oluşturulmuştur. Yasa konsolosluk sisteminin temelini oluşturan konsoloslara protesto ve bildirimleri kabul etme, konsolosluk mührü altında belgelerin kopyalarını verme, konsolosluk sınırları içerisinde vefat eden Amerikan vatandaşlarının işlerini halletme, zarar görmüş malları güvence altına alma, gemi belgelerinin muhafaza edilmesini sağlamak ve muhtaç durumda olan Amerikan denizcilerine yardım sağlama gibi birtakım genel haklar ve hükümleri içermektedir. Bu hükümlerin yanında, konsolosluk memurlarının atamalarının niteliği ve bunların tabi olabileceği herhangi bir antlaşma veya sözleşmeden kaynaklanan yetkilerin kabul edildiğine dair bir hüküm de bulunmaktadır (Hollingsworth Lay, 1928: 10).

1833⁷⁶, 1855⁷⁷, 1856⁷⁸ ve 1906⁷⁹ yıllarında konsolosluk hizmetine yasal düzenlemeler getirilerek geliştirildi (Kınlı, 2015: 279-284; Mathews, 1922: 97).

Yapılan bu düzenlemeler esnasında konsolosların görev tanımlarına ilişkin düzenlemeler de yapıldı. Amerikan konsolosları bulundukları ülkelerde diplomatik temasları sağlamak, vatandaşlarının haklarını korumak, gelir tespitinin ve kamu sağlığının sağlanması için Hazine Bakanlığı'na hizmet sunma, imzalanan antlaşmaların uygulanmasını sağlama gibi pek çok görevi yerine getirmekteydiler (Schuyler, 1886: 47-48). Tüm bu görevlerinin yanında en önemli görevlerinden biri ise atandıkları bölgelerde Amerikan ticaretinin geliştirilmesiydi. ABD Konsolosluk Yasasına göre, konsolosların ABD'nin ulusal ekonomik çıkarlarını desteklemek amacıyla yapması gereken dört önemli görevi bulunmaktaydı (Stuart, 1937: 351):

1. Her konsolosun kendi yetki alanı bölgesine Amerikan ürünlerinin ithal edilmesi ve bu yetki alanı içerisinde Amerikan ürünlerinin satışının sağlanması için olanak yaratmak,
2. Amerikan vatandaşlarının ticari ve sınai alanlara ilişkin sorularına cevap vermek,
3. Yetki alanları dahilinde ticari faaliyet yürüten veya ticari faaliyet yapmayı düşünen Amerikan vatandaşlarına yardım ve danışmanlık sağlamak,

⁷⁶ Amerikan Dışişleri Bakanı Edward Livingston, 2 Mart 1833 tarihinde Amerikan Başkanı Andrew Jackson'a konsolosluk hizmetinin eksiklerini analiz ettiği ve bu hizmetin yeniden düzenlenmesini öneren bir rapor hazırlamıştır. "Livingston raporu" (*The Livingston Report*) olarak da bilinen bu raporda konsolosların özel işlerle uğraşmalarının yasaklanması, ücret sistemi yerine maaş usulünün getirilmesi ve konsolosluk yetkilerinin daha kesin bir biçimde tanımlanmasına dair tavsiyeler yer almaktadır. Ancak dönem şartları dolayısıyla herhangi bir düzenleme gerçekleşmemiş, bu raporun temel özellikleri kullanılarak konsolosluk yasasının düzenlenmesi 1856 yılını bulmuştur (Hollingsworth Lay, 1928: 11; Mathews, 1922: 99).

⁷⁷ 1 Mart 1855'te Amerikan Kongresi, hem diplomatik hem de konsolosluk hizmetlerinde dereceler, görevler ve belirlenen derecelere göre maaş tanımlamasını içeren, kısacası ABD'nin diplomatik ve konsolosluk sistemlerini yeniden şekillendirmek amacıyla, yasa çıkartmıştır (Hollingsworth Lay, 1928: 14). Yasa metni için bk. (Minot, 1855: 619-626)

⁷⁸ 1856 yasası (*The Act of 1856*) olarak da bilinen "ABD'nin diplomatik ve konsolosluk sistemlerini düzenleyen yasa" 18 Ağustos 1856'da çıkartılmıştır. Bu yasa ile konsolosluk hizmetinde çalışan elçi, mukim elçi, maslahatgüzar ve konsolosların sınıflara ayrılarak maaşlarının mevcut aralığının temeli oluşturulmuştur. Buna göre, B cetvelinde bulunan görevliler sabit maaş alacaklar ve ticaret yapmalarına izin verilmeyecektir. C cetvelinde yer alan görevliler ise B cetvelindeki görevlilere nazaran küçük ölçekte maaş alacaklar ve ticaret yapmalarına izin verilecektir. Bu iki listenin dışında kalan görevliler ise aldıkları ücretlere tazmin edilerek ticaret yapmalarına izin verilecektir. Oluşturulan bu yeni sistemin yanında, görevlilerin görev tanımı daha kesin bir şekilde tanımlanarak, tazminatları maaş esasına göre belirlenmiş ve Amerikan Başkanına 1,000\$ maaşla bir dizi konsolosluk öğrencisi veya katip atama yetkisi verilmiştir (Jones, 1906: 13; Mathews, 1922: 99; Schuyler, 1886: 46).

⁷⁹ 5 Nisan 1906 yılında kabul edilen 1906 yasası (*The Act of April 5, 1906*) konsolosluk hizmetindeki usulsüzlükleri ve suistimalleri ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulmuş bir dizi hükümden oluşmaktadır. Bu hükümlere göre, konsolosluk hizmetindeki görevler dokuz sınıfa ayrılarak başkonsoloslar ve konsoloslar görevlerine göre derecelendirilmiştir. Başkonsolos olarak atanacak ve görevlendirilecek beş konsolosluk müfettişinden oluşan bir kurul oluşturulmuştur. Konsolosluk hizmeti "Amerikan vatandaşı olmayan hiç kimse bundan sonra herhangi bir başkonsoloslukta veya konsoloslukta maaşı senelik 1,000\$ veya daha fazla olacak şekilde kâtip pozisyonunda alınmayacaktır" hükmü ile Amerikanlaştırılmıştır. Daha önce konsolosun isteğe bağlı olarak yaptığı noterlik işlemleri zorunlu hale getirilmiştir. Ticari faaliyette bulunma yasağı senede 1,000\$'dan fazla maaş alan tüm konsolosluk memurlarını kapsayacak şekilde genişletilerek bu memurlardan teminat istenilmiştir (Hollingsworth Lay, 1928).

4. Başta ticari olmak üzere tüm ekonomik konularda hem gönüllü bir şekilde hem de Dışişleri Bakanı'nın özel talimatları doğrultusunda raporlar hazırlamak.

Amerikan konsolosları bölgelerindeki Amerikan ticaretini geliştirmek için öncelikle konsolosluğun yetki alanı sınırlarındaki bölgenin tarım, hayvancılık, sanayi, ticari faaliyetleri yani ekonomik yaşamını oluşturan temel parametreleri öğrenmesi gerekmektedir. Bu noktada hem selefinin hazırlamış olduğu raporları hem de bölgesinde ekonomik yaşama dair hazırlanmış materyalleri inceleyerek bu bilgileri ediniyorlardı. Bu bilgileri edindikten sonra, konsoloslar piyasa araştırması yaparak Amerikan ürünlerinin ithalatını ve satışını kolaylaştırmak için piyasadaki ürünlere alternatif yollar bulmaya çalışıyordu. Ayrıca bölgedeki yerel iş insanları ve memurlarla kişisel temas kurup Amerikan ürünlerine ilişkin yayınları veya numuneleri göstererek Amerikan ürünlerine olan talebi arttırmaya çalışıyorlardı. Bu şekilde Amerikan konsoloslukları bir “ticaret bilgi merkezi” olarak kullanılmaktaydı (Stuart, 1937: 352).

Konsoloslar Amerikalı iş adamlarının bölgedeki ticari ve sınai alana ait, kendi ürettikleri ürünlerinin yurtdışında pazarlama olasılığına ilişkin sorulara tam ve pratik bir şekilde cevap vermeleri gerekiyordu. Bununla birlikte, konsolosların kendi bölgelerindeki pazarlarda tüketicilerin gereksinimleri ve talepleri hakkında açık ve kapsamlı veriler sağlamaları, özellikle satış, kredi alınacak veya verilecek acentelerin tespiti ve pazarlara ulaşmanın en iyi, en güvenli, en ucuz yöntemleri hakkında Amerikalı iş adamlarına yardımcı olmaları da görevlerinin bir parçasıydı (Carr, 1922: 22).

Tüm görevlerin yanında, konsoloslar yurtdışındaki ticaretin ve seyrüseferin korunması başlığı altında birtakım görevleri de bulunmaktaydı. Konsoloslar ticaret gemileri ve bu gemilerin mürettebatlarının karşılaştıkları sorunların çözümünde aktif rol oynamaktaydılar. Tarifeler, gümrükler, liman idareleri, depolama ve taşımacılıkla alakalı bölgelerinde geçerli olan yasaları ve idari kararnameleleri yakından takip etmeli ve bu yasalar uygulandığında ABD'nin ticari çıkarlarına zarar verilmesi durumunda Amerikan haklarının savunulması için gerekli girişimleri yerine getirmeliydi. Ayrıca konsoloslar görev yaptığı devlet ile imzalanan ticaret antlaşmalarının hepsine hâkim olmalıydı. Ticaret antlaşmalarının çoğu, “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” kapsamında yapıldığı için konsoloslar, ülkesinin bu husus kapsamında yararlanan diğer devletlerle aynı statüde yer almasına dikkat etmesi gerekiyordu. Antlaşmanın herhangi bir ihlali durumunda ise yerel makamlara şikâyet etme yetkisine sahip olduğu için bu yetkiyi yeri geldiğinde kullanmalıydı (Stuart, 1937: 357-58).

Konsolosların kendi bölgelerinde Amerikan ticaretinin geliştirilmesi amacıyla yaptıkları tüm bu çalışmaları ve bölgeleriyle ilgili olarak sınırları, nüfusu, tarife hükümlerini, bölgede

yetiştirilen başlıca ürünleri, bölge halkının ticari eğilimlerini ve Amerikan ürünlerinin hangi koşullar altında satılacağına dair tüm bilgileri bir taslak halinde hazırlayarak Amerikan Dışişleri Bakanlığına senelik olarak iletmesi bekleniliyordu. Zira, Konsolosluk hizmetlerine ilişkin yasal düzenlemelerde tüm bu faaliyetler ve bilgilerin Washington'a iletilmesi belirtilmişti. Konsoloslar tarafından kaleme alınan bu ticari raporlar ilk olarak 1842 yılında oluşturulan ve 1847 yılında İstatistik Bürosu (*Bureau of Statistics*) adını alan İstatistik Ofisi (*Statistical Office*) bünyesinde toplandı. 1897 yılında bu büro Dış Ticaret Bürosu (*Bureau of Foreign Commerce*) adı altında ticaret raporlarını toplamaya devam etti. 1903'te ise Ticaret ve Çalışma Bakanlığı (*Department of Commerce and Labor*) ticaret raporlarını muhafaza etme ve yayımlama sorumluluğunu üstlenmiş olsa da konsolosluk hizmeti Dışişleri Bakanlığı altında devam ettirildi (Kark, 1994: 49; Werking, 1981: 300).

1850'li yıllardan itibaren ve özellikle 1870'lerden sonra, ticaret raporları daha çok büyük ihracat departmanları ve denizaşırı acenteleri olmayan küçük ve orta ölçekli üretim firmalarına yönelik hazırlandı. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise ABD'nin ithalatçı bir devletten ihracatçı bir devlete doğru dönüşüm geçirmesi hem konsolosluk hizmetlerine hem de konsolos raporlarına da yansdı. Bu bağlamda, üretilen malların ihracatını teşvik etmek ve yerli üreticileri yabancı müşterilerle bir araya getirmek için yürütme organı içerisinde bürokratik bir yapı oluşturularak hem konsolosluk hizmeti hem de ticari ofislerin içerisinde yeni organizasyonel düzenlemelerin yapılması kararı alındı. Bu karara müteakip senelik raporlar haricinde belirli bölgelerdeki genel ticaret koşulları veya belirli ürünler hakkında özel raporlar da oluşturularak ticaret raporları hem daha işlevsel ve kaliteli bir hal aldı (Werking, 1981: 303).

3.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Bölgedeki Ticari Faaliyetleri

3.2.1. 1832-1839 Dönemi

Bilâd-ı Şam bölgesinde Amerikan temsiliyetinin sağlanması amacıyla ilk olarak 1832 veya 1833 yılında Beyrut'ta konsolosluk temsilciliği açıldı. Bu temsilcilik 1835'te konsolosluk statüsüne yükseltildi. Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun ardından Halep'te konsolosluk açılarak bölgedeki Amerikan konsolosluğu sayısı ikiye çıkarıldı. Bu iki konsolosluğun açılmasına müteakip Beyrut ve Halep Amerikan Konsolosluklarına konsolos ataması yapılınca atanan konsolosların görevlerini yerine getirmesi beklenildi. Bu zamana kadar herhangi bir Amerikan ticaret gemisi buraya hiç gelmemiş olsa da konsolos Chasseaud, bölge ile Amerikalı tüccarlar arasında avantajlı bir ilişkinin kurulmasının biraz teşvikle kısa sürede gerçekleşeceği ümidine sahipti (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 25 Mart 1836). Ancak konsolosun hesaba katmadığı bir durum vardı. Beyrut ve Halep Amerikan konsolosluklarının açıldığı dönemde

Bilâd-ı Şam topraklarında Osmanlı hakimiyeti mevcut değildi. Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş ve Osmanlı Devleti topraklarını işgal etmeye başlamıştı. Bu bağlamda, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Bilâd-ı Şam topraklarını ele geçirmek için 1831 yılında Suriye Seferi'ni başlatmış, 15 Haziran 1832'de Şam'ı kontrol altına aldıktan sonra Hums ve Beylan Muharebeleri sonrası Bilâd-ı Şam bölgesini tamamen ele geçirmişti (Altundağ, 1942: 232; Hofman, 1975: 311). Bu bölge tamamen ele geçirildikten sonra, Kavalalı Mehmet Ali Paşa, İsmail Bey'i Halep'e, Mustafa Berber'i Trablusşam'a, Sayda ile Filistin bölgesine Hüseyin Abdülhadi'yi ve damadı Muhammed Şerif Bey'i Lübnan dahil olmak üzere Berrü-ş-Şam bölgesinin sivil idaresini kontrol altında tutmak amacıyla genel vali olarak atadı. Bu atamalar gerçekleşse de bölgenin idari ve askerî alanlardaki en yüksek yetkisi İbrahim Paşa'ya aitti (Hofman, 1975: 316). Bilâd-ı Şam'ın Kavalalı yönetimine geçmesine paralel olarak halka vergi indirimi, askerlik yükümlülüğünü kaldırma ve Hristiyanlara dinî açıdan serbestlik tanınması gibi pek çok düzenlemeyi vadeden yönetim, bu vaatlerini yerine getirmek yerine ipek başta olmak üzere bazı ürünlere devlet tekeli, çiftçiden ek vergi tahsisi, halkın silahtan tecrit edilmesi, askerî hizmetin zorunlu kılınması gibi kararlar alınarak daha kontrolcü bir yönetim tarzı belirledi. Ayrıca bölge ticaretinin Kavalalı yönetimi altında tutulması amacıyla ticarete tekel uygulaması getirildi. (Altundağ, 1944: 235-239). Bu kontrolcü yönetim tarzından bölgedeki konsoloslar da nasibini aldı. Muhammed Şerif Bey görev yeri olan Şam'a gitmek için Beyrut'a geldiği zaman, Beyrut'taki tüm konsolos ve konsolos temsilcileri Muhammed Şerif Bey'i ziyaret etmek istedi. Muhammed Şerif Bey bazı konsolos ve konsolos temsilcilerini huzuruna kabul ederek konsolosun tabiriyle “soğuk, mesafeli ve aşağılayıcı” bir tavır sergiledi. Amerikan Konsolosu Chasseaud dahil olmak üzere diğer konsolos ve temsilcileri huzuruna kabul etmedi. Bu davranışıyla tüm konsolos ve konsolos temsilcilerine uygulanacak tavrı bir nevi göstermiş oldu (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 20 Haziran 1837).

Bu muamele sonrası Muhammed Şerif Bey bölge valileri aracılığıyla Bilâd-ı Şam'daki tüm konsolos ve konsolos temsilcilerine bir emir gönderdi. Gönderilen bu emirde, konsolos veya konsolos temsilcileri herhangi bir tebaaya ait birini konsolosluk hizmetleri amacıyla veya Avrupalı tüccarların hizmetine almak isterlerse, bölge valisine bu durumu bildirmeleri belirtildi. Bu şekilde konsolosların Kavalalı yönetiminin almış olduğu veya olacağı tüm idari kararlara riayet etmeleri amaçlandı. Ancak bu emir Beyrut Amerikan Konsolosu Chasseaud tarafından şaşkınlıkla karşılandı ve Beyrut Valisi'ne bir mektup kaleme alarak Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan antlaşmada böyle bir hükmün bulunmadığını, Amerikan Hükümeti ile İstanbul Amerikan mukim elçisine bu durumun bildirileceğini ve Amerikan Hükümeti'nden

gelecek cevap doğrultusunda bu emre riayet edeceğini belirtti. Nihayetinde konsolos Kavalalı yönetimi ile ters düşecek davranışlardan uzak durmaya özen gösterdi (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 20 Eylül 1837).

Bu dönemde bölgede Amerikan ticari temasların kurulması ABD'nin istediği hızda gerçekleşemedi. Bunda Kavalalı yönetiminin sergilediği bu kontrolcü tutum büyük rol oynamıştı. Bu şartlar dahilinde Beyrut Amerikan Konsolosu Chasseaud, Amerikan ticaretinin geliştirilmesinden ziyade bölgede ikamet eden Amerikan vatandaşlarının haklarına ilişkin konularla ilgilenmekteydi. Halep Amerikan Konsolosu Durighello ise Chasseaud'dan farklı olarak Halep bölgesinin ticareti hakkında ayrıntılı bilgi edinmek ve bölgede herhangi bir Amerikan ticaretinin gerçekleşmesi durumunda buraya gelecek veya ürün gönderecek olan tüccarların işlerini kolaylaştırmak adına İskenderun'a Fransız Joseph Usgate'i, Lazkiye'ye Fransız S. Joseph Bellier'i ve Süveydiye'ye İngiliz Charles Barker'ı⁸⁰ temsilci olarak atadı (NARA, T188, Vol 1, 2 Ocak 1836,1-2). İskenderun konsolos temsilcisi Joseph Usgate atandıktan yaklaşık altı ay sonra sağlık sorunları hasebiyle İngiliz asıllı C. D. Hays'a görevini devretmek durumunda kaldı (NARA, T188, Vol 1, 10 Haziran 1836). Ayrıca, Halep Amerikan Konsolosluğu'nun açılmasından bir süre sonra Fransız Hükümeti kendi ülke vatandaşlarının yabancı ülkeler adında oluşturulan misyonlarda görev yapmasını yasaklama kararı alması dolayısıyla S. J. Bellier görevinden ayrılmak durumunda kalarak, yerine Rum asıllı S. Moise Ibrahim getirildi (NARA, T188, Vol 1, 17 Şubat 1837). Bu şekilde konsolosluk temsilciliklerinin pürüzlerini çözen Durighello, daha önce İngiltere için hazırlamış olduğu raporu Washington'a iletilmesi için İstanbul'a gönderdi. Bu raporda Halep bölgesindeki nüfus, üretim, ticaret yolları, bölgedeki ticaret fırsatları ile İngiltere, Fransa ve İtalya'nın bölgedeki ticari faaliyetlerine yönelik kapsamlı ticari veriler yer almaktaydı. Rapora ek olarak, Amerikan ticaretinin bölgede başlayacağını ümit eden konsolos, raporun tıpkı İzmir'e ürün gönderen tüccarlarda olduğu gibi bu bölgeye ürün göndermek isteyen tüccarlara teşvik ve cesaret vereceğine inancı tamdı (NARA, T188, Vol 1, 2 Ocak 1836). Özellikle bölgedeki hammadde üretimine dikkat çeken konsolos, Levant bölgesindeki tüm hammaddeler Amerikalı tüccarlar tarafından değerlendirilerek buralarda çeşitli girişimler yapılabilirdi. Örneğin, Amerikalılar bölge halkı ile işbirliği yapabilir ve girişimde bulunursa Halep bölgesinde yetiştirilen pamuğu ABD'de mamul ürün yaparak Halep piyasasına sürebilirlerdi. Bu şekilde pamuklu ürün satışında bölgenin bir numarası olan İngilizlerle kolaylıkla rekabet edilebilirdi (NARA, T188, Vol 1, 20 Kasım 1837: 7-8). Ancak konsolosun inancı bekleneni karşılamadı. Çünkü Bilâd-ı

⁸⁰ Charles Barker görevini 1838 yılına kadar sürdürmüş olup, Kıbrıs'a yerleşeceği gerekçesiyle görevinden istifa etmiştir (NARA, T188, Vol 1, 4 Mayıs 1838).

Şam'da sükûnet sağlansa da bu sükûnet bölge ticaretinin canlanması için yeterli olmadı (NARA, T188, Vol 1, 21 Eylül 1839: 2). Bu durum neticesinde Kavalalı yönetimi döneminde bölgede Amerikan ticaretini sağlayacak herhangi bir Amerikan gemisi Halep ticaretini sağlayan limanlara giriş yapmadı (NARA, T188, Vol 1, 10 Haziran 1836).

3.2.2. 1840-1859 Dönemi

1832 yılında başlayan Bilâd-ı Şam bölgesindeki Kavalalı Mehmet Ali Paşa yönetimi 1840 yılına kadar sürdü. 1839 yılında Nizip'te Osmanlı kuvvetleri ile Mısır kuvvetleri arasında meydana gelen savaş sonrası iki taraf arasında uzlaşa sağlanması amacıyla Londra'da yapılan görüşmeler neticesinde Bilâd-ı Şam bölgesinin kuzey kısmı Osmanlı Devleti'ne bırakılırken, güney kısmı Kavalalı yönetimine bırakıldı. Ancak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Londra'da alınan bu kararları kabul etmemesi üzerine, Osmanlı-İngiliz-Avusturya ortak donanması Suriye kıyılarını işgal ederek Beyrut'a asker çıkarmak durumunda kaldı. Ayrıca Bilâd-ı Şam'ın güneyinde Osmanlı ordusunun Mısır kuvvetlerini yenmesiyle Bilâd-ı Şam bölgesi yeniden Osmanlı Devleti sınırları içerisine dahil edildi (Uçarol, 2013: 211-212).

Bu yeni düzenin kurulması esnasında Beyrut bölgesi başta olmak üzere Bilâd-ı Şam sınırları dahilinde çeşitli çatışmalar meydana gelmiş ve halk temel geçim kaynaklarını temin etme konusunda ciddi sıkıntılar yaşamıştı. Dahası Suriye kıyılarının Osmanlı-İngiliz-Avusturya donanması tarafından abluka altına alınmasıyla da bölgedeki deniz ticareti aksamıştı. Bölgenin Osmanlı Devleti kontrolü altına geçmesiyle birlikte hem güvenlik sağlandı hem de ticarete canlanma meydana geldi (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 20 Haziran 1840).

Bölgede bu tür gelişmeler cereyan ederken, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Osmanlı Devleti sınırları dahilinde tesis ettiği konsolosluk ağının yeniden gözden geçirilmesine dair bir karar aldı. Bu bağlamda; İzmir, İstanbul ve İskenderiye Amerikan Konsoloslukları haricindeki tüm konsoloslukların kapatılmasının uygun olacağı düşünüldü. Bu karar sonrası, Halep Amerikan Konsolosluğu 1840 yılında kapatılarak yerine Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na bağlı bir konsolosluk temsilciliği açıldı. Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki önemli merkezlerinden biri olan Beyrut'ta bulunan konsolosluğun kapatılması kararına ise itirazlar geldi. Bunun sonucunda Beyrut Amerikan Konsolosluğu faaliyetlerine devam etti (Finnie, 1967: 254-256). Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun yetki alanı tüm Bilâd-ı Şam bölgesini kapsadığından mütevellit bölgede meydana gelen her türlü olay hakkında bilgi edinmek ve burada ikamet eden Amerikan vatandaşları ile burayı ziyarete gelen Amerikalı gezginlere, tüccarlara gerektiği zaman kolaylıkla hizmet ulaştırabilmek amacıyla konsolos Chasseaud, Remle (Ramallah), Yafa ve Kudüs, Akka ve Hayfa, Şam, Sur, Sayda, Halep ve

Trablusşam'da Amerikan konsolosluk temsilcilikleri açtı (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Temmuz 1849).

Oluşturulan bu konsolosluk temsilciliği ağı sonrasında konsolos Chasseaud, faaliyetlerine devam etse de Amerikan ticaretinin bölgede geliştirilmesine dair kayda değer bir çalışma yürütemedi. 1849 yılında mukim elçi Carr'ın bölge ziyareti sonrası Chasseaud'nun çalışmalarının Amerikan çıkarlarına hizmet etmediğini fark etmesi üzerine Bilâd-ı Şam'daki tüm konsolosluk temsilciliklerinin kapatılması durumu gündeme geldi (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Temmuz 1849). Bu durum üzerine konsolos Chasseaud, Akka- ABD arasında doğrudan bir ticaret hattı açmayı başarıp, “önemli alım-satımları” yaptığını beyan etse de Amerikalıların Bilâd-ı Şam'da ticari bağlar kurması 1850'li yıllarını buldu (NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 16 Temmuz 1850).

1850 yılında Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na Amerikan vatandaşı J. Hosford Smith'in atanmasıyla birlikte Amerikalı tüccarların bölgeyle temas kurması resmen başlamış oldu. Bu yılın başından itibaren Boston, New York ve Philadelphia merkezli ticaret evleri özellikle Suriye bölgesi ile doğrudan ticari ilişkiler kurmaya başladı. Bölgeden ABD'ye doğrudan ürün ihracı ilk kez 1850'de, ABD'den bölgeye doğrudan ürün ihracı ilk kez 1852 yılında Boston'dan Beyrut Limanı'na gerçekleştirildi. Bu şekilde Bilâd-ı Şam-ABD arasındaki doğrudan ticari faaliyetler resmen başlamış oldu. Aslında 1850'li yıllarda başlayan doğrudan ticaretin konusu olmayan Amerikan pamuklu ürünleri ve patiskaları özellikle Halep bölgesinde kullanılmaktaydı (*Report on the commercial relations of the United States with all foreign nations*, 1856: 446-47). Amerikan ürünlerinin bölgeye girişi muhtemelen Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden veya farklı ülke gemileri aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Halep Amerikan Konsolosluk Temsilcisi Picciotto, bölge halkının piyasada yer alan İngiliz kumaşlarıyla Amerikan kumaşlarını kıyasladığını ve Amerikan kumaşlarının daha kaliteli olduğunu belirtiyordu. Ancak bölgede Amerikan kumaşlarına olan rağbet istenildiği ölçüde gelişmemişti. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi, Amerikan kumaşları İngiliz kumaşlarından çok daha kaliteli olmalarından ötürü daha pahalıydı. Picciotto'ya göre, bölge insanları “ya cehalet ya da fakirlik nedeniyle ya da her ikisi birden, kaliteden bağımsız olarak sadece ucuzluğa bakıyorlardı.” Amerikan kumaşlarına istenilen ölçüde rağbet edilmemesinin bir diğer sebebi ise Amerikan kumaşlarının uzunluk problemiydi. Bu kumaşlar İngiliz kumaşları gibi standart uzunlukta üretilmediğinden ötürü bölge halkı tarafından tercih edilmiyor, alışkanlıklarından ötürü az kaliteli bile olsa İngiliz kumaşlarını satın almaya devam ediyorlardı. Tüm bu algıyı kırmak ve diğer Amerikan ürünlerini halka tanıtmak amacıyla Picciotto girişimde

bulunsa da özellikle Amerikan ürünlerinin pahalı olmasından dolayı pek başarı elde edemedi (House of Representatives, Congress., 1858: 161).

Smith'in Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na atanmasından sonra iki ülke arasındaki ticari arabuluculuk sayesinde 1850-54 yılları arasında on iki gemi Beyrut Limanı'ndan ABD'ye ürün götürmek amacıyla giriş yaptı. 1850 yılında 28 Eylül tarihinde Beyrut Limanı'na balast taşıyarak giriş yapan 493 tonajlı *Ship Harrisburg*, zeytinyağı ve yün yüklemesi yaptıktan sonra 13 Kasım'da New York'a gitmek üzere Beyrut Limanı'ndan ayrıldı. 1851 yılında Beyrut Limanı'na ABD'ye yün göndermek için iki gemi giriş yaptı. 24 Mart'ta balast taşıyarak giriş yapan 450 tonajlı *Sultana* isimli barka ürün yüklemesi yapıldıktan sonra 10 Nisan'da limandan çıkış yaptı. *Sultana* barkasından sonra 220 tonajlı *Trenton* isimli briki 16 Temmuz'da Beyrut Limanı'na giriş yaparak getirdiği pamuklu ürünleri boşalttı. Yerine yün yükleyerek Boston'a gitmek üzere 20 Ağustos'ta limandan ayrıldı. 1852 yılında Beyrut Limanı'na giriş yapan ticaret gemisi sayısı bir uskuna ve üç barka olmak üzere toplamda dörde yükseldi. Bu gemilerden ilki 12 Haziran'da giriş yaptı. Muhtelif ürün taşıyan 198 tonajlı *Sch. Melita* gemisine yün yüklenildikten sonra 28 Temmuz'da Boston'a gitmek üzere limandan ayrıldı. Bu gemiden sonra 289 tonajlı *Columbia* isimli barka balast taşıyarak 1 Ekim'de Beyrut Limanı'na giriş yaptı. 24 gün sonra boş bir şekilde limandan ayrılan barka, İskenderun Limanı'na giderek oradan yün aldı ve ardından New York'a gitmek üzere İskenderun Limanı'ndan ayrıldı. Senenin son gemisi olan 240 tonajlı *Sepanto* isimli barka ise 27 Kasım'da Beyrut Limanı'na giriş yaptı. Tıpkı *Columbia* isimli barka gibi Beyrut Limanı'ndan yük almayarak 27 Aralık'ta İskenderun Limanı'na gitmek üzere buradan ayrıldı. İskenderun Limanı'ndan yün aldıktan sonra New York'a gitmek üzere buradan çıkış yaptı. ABD'ye ürün götürmek amacıyla Beyrut Limanı'na giriş yapan gemi sayısı 1853 yılında üç adetti. 25 Haziran'da limana giriş yapan 245 tonajlı balastlı *B. Adams* isimli barka yün alımı yaparak 27 Temmuz'da Boston'a gitmek üzere ayrıldı. 21 Temmuz'da 198 tonajlı mısır (?) taşıyan *Sch. Melita* gemisi yün alarak 13 Eylül'de Boston'a gitmek üzere Beyrut Limanı'ndan çıkış yaptı. 580 tonajlı balast taşıyan *Wolf* isimli son gemi ise 20 Ağustos'ta Beyrut Limanı'na giriş yaptı. Herhangi bir yük almadan 15 Eylül'de limandan ayrılarak İskenderun Limanı'na yelken açtı. Buradan yün aldıktan sonra New York'a doğru yol aldı (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 26 Aralık 1853; 20 Nisan 1854). Beyrut Limanı'na 1854 yılında ise iki gemi giriş yaptı. 23 Şubat'ta Beyrut'a gelen 149 tonajlı *Frederic* briki Boston'dan 15.500\$ değerinde ticari mal yükünü burada bırakarak 5 Mart tarihinde Malta'ya gitmek üzere balast ile hareket etti (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 15 Temmuz 1854). Bu geminin haricinde bu sene içerisinde rafine şeker taşıyan bir gemi daha Beyrut Limanı'na giriş yaptı (*Report on the commercial relations of the United States with all foreign nations*, 1856:446).

1850-54 yılları arasında gemi ticareti faaliyetlerine bakıldığında Amerikalılar işlenmemiş ham yün, ki bu yün yıkanmış veya yıkanmamış olabiliyordu, talebinde bulunmuşlardı. Bunda konsolos Smith'in yaptığı fizibilite çalışmalarının katkısı önemliydi. Konsolosun araştırmaları neticesinde burada üretilen yünün ABD'deki yünlü mal üretiminde rahatlıkla kullanılabileceği kanaatine varıldı. Zira, yün ABD'de her geçen sene büyüme kaydeden, yün endüstrisi için oldukça hayati önem taşıyan bir üretim maddesi olmuştu. ABD'nin yıllık yün üretimi, 1850 yılı Amerikan nüfus sayımına göre bildirilen miktarın bir ortalama sağladığı düşünülürse, 52.516.959 pound civarındaydı. 1855 yılında ise ABD'ye Osmanlı Devleti başta olmak üzere ham yün üretimi yapan tüm ülkelerden 18.534.415 pound yün ithali gerçekleşti. Elde edilen yün miktarına bakıldığında ABD'deki 1.559 adet yün imalathanelerinde kullanmak amacıyla ortalama 70.000.000 pound hacminde yün bulunmaktaydı. Bu kadar büyük hacimli bu yünün 82.206.652 yarda kumaş ve battaniye, 4.294.336 pound iplik üretiminde ve yünün geri kalanı halı üretiminde kullanılmaktaydı. Bu da ortalama en az 43.207.545 dolar değerinde ürün üretilmesi anlamına geliyordu. (*Report on the commercial relations of the United States with all foreign nations*, 1856: 446-47). Yüne bu kadar ihtiyacın olduğu ABD'de dünyanın yün üretimi yapan ülkelerinden yün ithal etmesi kaçınılmazdı. Osmanlı Devleti'nin yün üretim potansiyelini fark eden Boston, New York ve Philadelphia şehirlerindeki yün endüstrisine yön veren kişiler, Amerikan konsolosluklarının bulunduğu İzmir ve Bilâd-ı Şam'ın kuzey bölgesini yün alımı yapabilecekleri merkezler olarak belirlediler. Bu şehirlerdeki bazı ticaret evleri Bilâd-ı Şam bölgesindeki yıkanmış ve yıkanmamış ham yün ile alakadar oldular. Ancak bu ticaret evleri kendi ülkelerindeki korumacı ekonomi politikaları dolayısıyla birtakım ithalat vergilerine maruz kalıyorlardı (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 31 Aralık 1856). 1842 yılında oluşturulan tarifede⁸¹ yün ve yünlü mamullerden yüzde kırk-elli oranlarında vergi getirilmişken, 1846 yılında yapılan düzenleme⁸² ile bu oran yüzde yirmi-otuz indirildi (Minot, 1862: 44-46; Taussig, 1914: 114). Her ne kadar bu oran

⁸¹ Korumacı ekonomi politikalar sebebiyle oluşturulan 1842 tarifi (*Tariff of 1842/ Black Tariff*) gelir yetersizliğinden dolayı 1833 yılı Uzlaşma Tarifesi'nin vergi indirimlerinin sonlandırılmasına neden olmuştur. Oldukça kısıtlayıcı bir gümrük vergisi olan tarife, yün başta olmak üzere pek çok temel sanayi ürününden yüzde kırk ila yüzde elli oranında vergi alınmasını içermektedir (Dewey, 1902: 237-239; Taussig, 1914: 114).

⁸² "1846 Tarifesi" veya "Walker Tarifesi" (*The Tariff of 1846/ Walker Tariff Act*) 1846 yılında Amerikan Başkanı James K. Polk yönetimi döneminde, Hazine Bakanı Robert J. Walker öncülüğünde oluşturulan ve kabul edilen bir dizi tarife oranıdır. 1842 Tarifesi'ni düzenleyici bir niteliğe sahip olan bu tarife, bu zamana kadar benimsenen korumacı politikanın yerini ticaret serbestliğinin sağlanması noktasında önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu tarifeye göre yabancı ülkelere ihmal edilen bazı ürünler için yüzde yüz ila yüzde beş oranında vergi alınması kararı alınmıştır. Yün ve yünlü kumaştan yapılmış ürünlerden yüzde otuz, keçi kılı veya tiftikten yapılmış ürünlerden yüzde yirmi beş; Angora, Tibet ve işlenmemiş diğer keçi kılı veya tiftiklerden yüzde yirmi oranında vergi alınmıştır (Minot, 1862: 42-49). Tarife hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Dewey, 1902 249-252; North, 1895: 51-53).

düşürülse de Amerikalı yün tüccarları için bu vergi tarifesi ek maliyet anlamına gelmekteydi. Bu sebepten ötürü, 1859 yılına kadar Amerikalıların Bilâd-ı Şam bölgesindeki yün ticareti istenilen boyutta olamadı. Washington Hükümeti'nin 1857 yılında yeni bir tarife⁸³ yayınlaması yün ticaretiyle uğraşan tüccarların bir nebze rahatlamasına neden oldu. 1846 Walker tarifesinde yün ve yünlü kumaştan yapılmış ürünlerden yüzde otuz, keçi kılı veya tiftikten yapılmış ürünlerden yüzde yirmi beş; Angora, Tibet ve işlenmemiş diğer keçi kılı veya tiftiklerden yüzde yirmi oranında vergi alınırken, 1857 tarifesiyle yünden üretilen tüm mallardan yüzde yirmi dört oranında vergi alınmasına karar verildi. İşlenmemiş yün⁸⁴ vergiden muaf tutulan ürünler listesine alındı (Minot ve Sanger, 1859: 192-195). Bu tarife sonrası Amerikan yün endüstrisinde canlanma meydana gelerek serbest ticaret artış göstermeye başladı (Dewey, 1902: 262).

ABD'de dış ticareti arttırıcı yönde yasal gelişmelerin yanında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı dış ticaretin mevcut durumu ile konsoloslukların faaliyetlerini öğrenebilmek için çeşitli çalışmalar yürütmeye başladı. Bu bağlamda, 1853 yılında ABD'nin tüm konsolosluklarına görevli oldukları ülkelerdeki gemicilik sektörünün durumu, denizcilik faaliyetleri, ticaret hizmetinde bulunan denizcilerin koşulları, konsolosluk yetki alanı dahilinde bulunan limanların dış ticaret ve iç ticaret hareketleri hakkında bilgi edinmek amacıyla Hazine Bakanlığı'nın hazırladığı bir form gönderildi (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 20 Nisan 1854: 1-28). Bu form ile ABD hükümeti ülkelerle olan ticari ilişkilerinin genişletilmesi ve artırılmasıyla dostane ilişkilerini sürdürmek için önlemler konusunda akıllıca hareket etmeyi hedeflese de ülkelerin denizcilik faaliyetlerinin ne kadar gelişmiş olduğunu tespit ederek denizcilik sektöründe geride kalmış olan devletlere Amerikan gemilerinin satışını pazarlamayı da planlamaktaydı (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 20 Nisan 1854: 4). Konsolos Smith bu formu ayrıntılı bir biçimde doldurarak Türk denizcilik sektöründeki güncel durumu ifade ederek gemicilik sektöründeki eksikliklerin altını çizdi. Buna göre, bölgedeki Türk ticaret gemileri nadiren Akdeniz'in dışına çıkmaktaydı. İç ticaret açısından küçük gemilerle kıyı ticareti yapılmaktaydı. Bu ticaret tahıl, meyve, pamuk, yün, saman, kömür, tütün gibi ürünlerle yabancı ürünlerin bir limandan diğerine sevkıyat veya pazar için taşınmasından ibaretti. Bölgedeki gemiler küçük olduğu için dış ticaret faaliyetlerini yabancı gemiler yapmaktaydı. Mevcut sistemde gerek Amerikan gemilerinin maliyetli olması gerekse sermayenin kısıtlı olmasından

⁸³ 1857 Tarifesi (*Tariff of 1857*) 1846 yılında kabul edilen Walker tarifesini değiştiren bir düzenleme olup, birçok vergiyi düşüren ve serbest liste kapsamını genişleten bir tarifiedir. Walker tarifesinde beyan edilen 8 listedeki (A-H) ürünlerden yüzde yüz ila yüzde beş oranındaki vergi alımı yüzde otuz ila yüzde dört oranında alınacak şekilde düzenlenmiştir (Dewey, 1902: 262-265).

⁸⁴ Bu tarifiede işlenmemiş yün türleri içerisinde koyun yünü için şart koşulmuştur. Buna göre, üretim tesislerinde kullanılmak üzere veya satılmak amacıyla koyun yünü ithal edilmesi durumunda vergi alımı olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Minot ve Sanger, 1859: 192-195).

dolayı Amerikan gemileri Bilâd-ı Şam'da avantajlı bir şekilde satılamazdı (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 20 Nisan 1854: 9-18).

Bu form gönderildikten bir sene sonra Bakanlık ABD'nin tüm konsolosluklarına bir genelge daha gönderdi. Bu genelgede, Temsilciler Meclisi'nin aldığı karara binaen, ABD'nin bütün yabancı ülkelerle olan ticari ilişkilerinin ayrıcalıkları ve kısıtlamalarına ilişkin 1851, 1852 ve 1853 yılları için, ABD'nin yetiştirdiği, ürettiği veya imal ettiği ürünlerin ülkelere ihracatının ortalama toplam değerinin bir özetiyle birlikte, her ülkeye tahakkuk eden ortalama gümrük vergisi miktarının bir özeti rapor edilmesi konsolosluklardan talep ediliyordu. Konsolos Smith, bölgedeki Amerikan ticaretinin işleyişine dair genel bilgiler vererek Bakanlığın istediği soruları cevapladı. Buna göre, iki ülke arasındaki ticarete 1830 yılında imzalanan antlaşma maddelerine riayet edilerek herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştı. Bilâd-ı Şam bölgesinde ABD'den getirilen ürünlere hiçbir kısıtlama ve engel yoktu. Buraya gelen Amerikan gemilerinden herhangi bir liman ücreti alınmamakla birlikte, Amerikan gemilerindeki ürünlerin Osmanlı Devleti'nin farklı limanlarına aktarılmasında herhangi bir kısıtlama olmadan izin verilmekteydi. Osmanlı Devleti sınırlarında standart para, ağırlık ve ölçü birimi bulunmamakta, bölgede 1 kantar 200 okkaya eşdeğerken, İstanbul'da 1 kantar 44 okkaya eşdeğerdi. Dolayısıyla ağırlık birimlerinde belirli bir standardizasyonun olmaması fiyat hesaplamalarında farklılıklara yol açıyordu (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 15 Temmuz 1854: 1-4).

Smith, 1850-54 yılları arasında bölgeden ABD'ye yün gönderilmesinden dolayı yün ticaretine ilişkin bilgileri de raporuna eklemişti. Yün başta olmak üzere ülkenin diğer ürünleri için teslimat tarihinden üç ila dört ay evvel sözleşme yapılarak fiyat sabitleniyor ve sözleşme imzalandığında toplam bedelin $\frac{1}{4}$ 'ü veya $\frac{1}{2}$ 'si peşin olarak ödeniyordu. Bu teamül genellikle uygulansa da bazı alımlarda, ürün sahiplerinden ürünün alım anındaki değeri üzerinden fiyat belirlemesi de yapılabiliyordu. Yün için yapılan sözleşme fiyatları senelik olarak değişmekteydi. Örneğin, 1853 Temmuz'unda yün için belirlenen fiyat 1.000 ila 1.125 kuruş arasında değişiklik gösteriyordu. 1 kantar yün (220 okka ve 550 pound) üzerinden ortalama 46 kuruş ihracat vergisi alınıyordu. Amerikalılar toplamda kantar başına 1.046 ila 1.071 kuruş veyahut 43,58–48,79\$ maliyetle yün satın alıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde sigortacılık kurumu henüz gelişme göstermediğinden dolayı, deniz ticaretinde oluşabilecek riskleri üstlenen herhangi bir şirket bulunmuyordu. Bundan dolayı, Amerikalı tüccarlar İngiliz veya Amerikan firmaları üzerinden gemilerine sigorta yaptırıyorlardı. Bunun yanında, yünün taşınma ücreti, geminin taşıma kapasitesine ve kiralama şartlarına bağlı olarak pound başına 1,5 ila 2 sent

arasında değişse de ABD'ye sevkiyat için verilen tüm siparişlerde genel olarak yüzde üç oranında komisyon alınmaktaydı (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 15 Temmuz 1854: 5-6).

ABD'de dış ticaretin geliştirilmesi için bu tür faaliyetler yapılırken, Bilâd-ı Şam bölgesi ticaretinde ticari refahın azalmasına yol açan birtakım olaylar baş gösterdi. Öncelikle Kırım Savaşı Bilâd-ı Şam bölgesindeki deniz ticaretinin kesintiye uğramasına dolaylı olarak neden oldu (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 20 Nisan 1854: 22). Bu savaşın sona ermesinden sonra, 1857 yılından itibaren özellikle Beyrut ve Cebel-i Lübnan bölgelerinde asayiş sorunları şiddetlenmeye başladı (NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 30 Eylül 1859/4: 3). Aslında 19. yüzyılın başından itibaren Cebel-i Lübnan bölgesinde temelinde sosyo-ekonomik temellere dayalı rekabetten kaynaklanan Dürzî ve Marunî köylü ayaklanmaları meydana gelmişti. Bu ayaklanmaları takiben 1841 ve 1845 yıllarında bölgedeki Dürzî ve Marunî grupları arasında eşitsizlikten kaynaklı mezhepsel çatışmaların gerçekleşmesi bu gerilimin artmasına neden oldu. Bölge yöneticileri bu çatışmaları sona erdirmek için çalışmalar yürütmüş olsa da bu sorunların kökten çözülmemesinden dolayı olaylar devam etti (Yiğit, 2021: 149). Çatışmaların devam etmesindeki bir diğer etken ise yabancı ülke müdahalesinin her geçen gün baskın bir hale gelmesiydi. İngilizlerin Müslüman Dürzîler, Fransa'nın Marunîler üzerinde etki kurmaya çalışmaları ve kendi çıkarları doğrultusunda bu iki grubu yönlendirmeleri bölgedeki asayiş sorunlarının artış göstermesine neden oluyordu (Özkaya Duman, 2014: 9). Bu sorunlar 1857 yılı itibarıyla yeniden alevlenmeye başladı. Vergilerin yüksek ve adaletsiz bir şekilde toplanılması, dinî gruplar arasındaki eşitsizlik durumu ve yabancıların müdahalesi gibi sebepler devam ediyorken, Lübnan ekonomisinin Avrupa ekonomisi ve ticaretine doğrudan bağımlı olması buradaki olayların şiddetlenmesinde dolaylı bir rol oynadı. Nitekim, 1857 yılında Fransa'da mali krizin meydana gelmesi buradaki ticareti olumsuz olarak da etkiledi. 1858 yılında da Kisrevan merkezli köylü ayaklanması meydana geldi (Yiğit, 2021: 169).

Bölgedeki ayaklanmaların yanı sıra, Osmanlı makamlarının bölgede asayişini ivedi bir şekilde sağlayamaması tüccarların büyük ölçekli yatırım yapmamasına neden oldu. Dolayısıyla buradaki ticari refah zedelenmeye başladı. Özellikle Beyrut'ta paraya olan talep artış gösterdi ancak güven ortamı zayıf olduğu için borç almak zor hale geldi. Resmi faiz oranı yüzde on iki olmasına rağmen faiz oranları yüzde yirmi, hatta yüzde yirmi beşe çıkacak kadar yükseldi. Piyasada yeterli sermaye ve para akışının olmamasından kaynaklı ekonomik belirsizlik burada mal alım satımı yapan tüccarların daha az ticaret yapmasına neden oldu (NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 30 Eylül 1859/4: 3).

Bölgedeki olumsuzluklara karşın, Bilâd-ı Şam bölgesindeki Amerikan ticaretinin gelişme göstermeye başlaması 1859 yılını buldu. 1854 yılında Beyrut Limanı'na rafine şeker

ve ticari mal taşıyan iki adet Amerikan ticaret gemisi giriş yaptıktan sonra limana herhangi bir Amerikan ticaret gemisi giriş yapmamıştı. 1854 yılında Beyrut'a konsolos olarak atanan Henry Wood, bu dönemdeki bu durgunluğu kırabilme imkânının oluşmak üzere olduğunu raporlarında belirtiyordu (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 15 Eylül 1856: 6). 18. yüzyılın sonlarından itibaren İngiliz tüccarlar Akdeniz ve Süveyş üzerinden Hindistan'a kolaylıkla ulaşılabilir bir yol güzergâhı oluşturulması için İngiliz Hükümeti'ne baskıda bulunmuşlar ve bu baskılar neticesinde 1830'lardan itibaren alternatif yol güzergâhı üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanılmıştı. En nihayetinde 1829-1832 yılları arasında Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde fizibilite çalışmaları yapan İngiliz Topçu Albay Francis Chesney, Fırat Nehri'nin bir kanal, bir şose yolu veyahut bir demiryolu yapılarak Akdeniz'e bağlanılabileceğini İngiliz Hükümeti'ne sundu. İngiliz Hükümeti bu fikirde mutabık kalarak Süveydiye'den Halep'e, Halep'ten Fırat Nehri üzerinden Bağdat'a kadar uzatılacak bir demiryolu projesinin oluşturulmasına karar verdi (Arslanyürek ve Alpoğlu, 2023: 761-763). *Fırat Vadisi Demiryolu Projesi* olarak da bilinen bu proje 1856 yılında Osmanlı Devleti'ne sunuldu ve 1857 yılının başında Sultan Abdülmecid'in onayıyla İngiltere ile bir sözleşme imzalanarak projenin uygulanması gündeme geldi (Çelik, 2024:360-361). Konsolos Wood, bu projenin hayata geçirilmesi durumunda ticari girişimleri gerçekleştirmek için Amerikalılara oldukça geniş bir alan açılacağını düşünmekteydi. Fırat ve Dicle Nehirlerinin suladığı vadiler ve ovalar bu demiryolu projesiyle birlikte önem kazanarak Amerikan girişimi için gerekli olan ürünlerin üretimini sağlayacaktı. Özellikle Doğu'da bulunan hurma, kuru meyveler, şarap, pamuk, ipek, tütün, palamut, amber, sal amonyak, deri, bufalo derisi, nafta yağı, zift, güherçile, boraks, inci, nitre, çivit, işlemeli ürünler; afyon, mür, gulbanum/kasni, reçine, zeytin, zeytinyağı, sakız ve kaba yün gibi ürünler demiryolu hattı sayesinde İskenderun'a getirilerek Amerikalı tüccarlar için kolay ulaşılır bir hale gelebilecekti (NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 15 Eylül 1856: 6-7). Ancak İngilizlerin projenin başlaması için gerekli olan teminat bedelini ödeyememesi dolayısıyla 1859 yılında Osmanlı Devleti'nin proje sözleşmesinin feshedildiğini ilan etmesi üzerine bu proje uygulamaya geçemedi (Çelik, 2024: 363). Bilâd-ı Şam bölgesindeki Amerikan ticaretinin ilerlemesi ise deniz ticareti üzerinden gerçekleşmeye devam etti. 1.049,97\$ değerinde kereste, 1.086\$ değerinde sandalye, fırın, süpürge ve ütuden (?) oluşan ev eşyaları ve 741\$ değerinde 100 çuval yenibahar adında bir tür kırmızıbiber taşıyan Boston'dan gelen *The Bonnding Billow* isimli barka 4 Mayıs 1859'da Beyrut Limanı'na giriş yaptı. Bu ürünleri boşalttıktan sonra 21 Haziran'da Beyrut Limanı'ndan çıkış yaparak ham yün almak amacıyla İskenderun Limanı'na giriş yaptı. Bu limandan 606.825 kuruş değerinde 497 balya ham yün alarak Boston'a geri dönüş yaptı. *The Bonnding Billow* barkasının bu ziyaretine müteakip 16 Temmuz'da Savannah'dan gelen ve Boston'da kiralanan

Forest Belle isimli barka Beyrut Limanı'na giriş yaptı. Bu barka 8.948,25\$ değerinde kereste taşıyordu. Yükünü boşalttıktan sonra 3 Ağustos'ta limandan çıkış yaparak ham yün almak amacıyla İskenderun Limanı'na giderek 959.238,30 kuruş değerinde ham yün alarak Boston'a geri döndü (NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 30 Eylül 1859/2). Aynı sene İskenderun Limanı'na ise *The Bonnding Billow* ve *Forest Belle* gemilerinin yanında bir Amerikan gemisi daha giriş yaptıktan sonra, buradan yün alarak bu limandan ayrıldı (NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 15 Aralık 1860).

Bu gemilerin gelişiyle 1850'lerin sonunda bölgedeki Amerikan ürünlerinin çeşitliliği de artış göstermeye başladı. Bölgede rafine şeker, Amerikan mısıırı (?) ve Amerikan kumaşından sonra Amerikan kerestesi, muhtelif ev eşyaları ve yenibahar cinsi Amerikan kırmızı biberi piyasalara giriş yapmıştı. Piyasalardaki durgunluğa rağmen, ABD'den gelen bu ürünler Beyrut'taki yerli ve İngiliz ticari kuruluşlarının dikkatini çekti. Bu gelişmenin ardından, bu kuruluşlar Amerikan ticaret evleriyle bağlantılar kurma taleplerini Beyrut Amerikan konsolosu J. Augustus Johnson'a iletmeye başladılar. Konsolos Johnson, "...eğer Amerikan tüccarlarının da buna benzer bir isteği varsa, yalnızca bu tür acenteleri kurmak için sadece bir iletişim aracına ihtiyaç..." olduğunu belirterek yerli ve İngiliz ticari kuruluşların taleplerini Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi (NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 30 Eylül 1859/4: 3). Konsolos bu gelişmeyi bölgedeki Amerikan ticaretinin daha da artacağıнын sinyali olarak düşünmeye başladı.

3.2.3. 1860-1869 Dönemi

1850'li yıllarda Bilâd-ı Şam bölgesinde Amerikan ürünlerinin halk tarafından kullanılması ve burada üretilen ham yünün ABD'ye gönderilmesi için temel adımlar atılmıştı. Bu adımlar atıldıktan sonra küçük ölçekte Amerikan gemileri Beyrut ve İskenderun Limanlarına uğramaya başladılar. Amerikan ürünlerinin çeşitliliğinin artmasına paralel olarak Beyrut bölgesindeki yerli ve İngiliz ticari kuruluşlarının bağlantı kurma talepleri gündeme geldi. Ancak bu durum Beyrut Limanı'na giriş yapan Amerikan gemi sayısının artışında kısa vadede bir etki yapmadı. 1860 yılı içerisinde sadece 3 Amerikan gemisi Beyrut Limanı'nı ziyaret etti⁸⁵ (House of Representatives, Congress., 1861: 364). Bu gemiler 400.000 kuruş değerinde kömür, 190.000 kuruş değerinde işlenmiş ve işlenmemiş kereste, 73.000 kuruş değerinde biber, 129.000 kuruş değerinde muhtelif ürün getirdi. Toplamda 792.000 kuruş değerinde ürün getiren Amerikan gemilerinin haricinde aynı sene Beyrut Limanı'na İngiltere

⁸⁵ 1860 yılında Beyrut Limanı'na 2.778 gemi giriş yapmış olup, 2.482 gemi Osmanlı Devleti, 101 tanesi Fransa, 79 tanesi Avusturya, 63 tanesi İngiltere, 25 tanesi Rusya, 21 tanesi Yunanistan, 5 tanesi Sardunya ve 3 tanesi ABD bandıralıdır (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 20 Eylül 1861: 9)

43.295.960 kuruş, Fransa 7.690.300 kuruş ve Avusturya 25.756.300 kuruş değerinde ürün getirmişti. Beyrut Limanı'na giriş yapan bu 3 Amerikan gemisi buradan 3.832.000 kuruş değerinde yün alımı yaparak ABD'ye gitmek üzere çıkış yaptı. (House of Representatives, Congress., 1862: 331). 1860 yılında yapılan bu ithalat ihracat faaliyetine bakıldığında ABD'den ithal edilen ürünler toplam ithalatın sadece yüzde 1,02'sini oluşturmaktaydı. Bu da Amerikan ithalatının ne kadar düşük boyutta olduğunu gösteriyordu. Bununla birlikte, ABD'nin Beyrut Limanı'ndan gerçekleştirdiği ihracat faaliyetine bakıldığında ithalata kıyasla ihracat daha büyük değerde yapılmıştı. Bu da Amerikalıların ithalattan ziyade ihracata yönelik bir ticaret odaklı politika güttüğünün göstergesiydi.

Amerikan gemilerinin dışında bu limandan İngiliz gemilerine 25.000 kuruş değerinde ve Avusturya gemilerine 1.321.000 kuruş değerinde ham yün yüklendi. İngiltere 5.000, Avusturya 165.000 ve ABD 320.000 birim yün satın almakla birlikte, İngiltere birim başı 5 kuruş, Avusturya birim başı 8 kuruş ve ABD ise İngiltere'nin 2,4 katı fazla ödeme yaparak birim başı 12 kuruş karşılığında yün satın aldı. İngiltere 1838'de imzaladığı Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi sayesinde ürünleri oldukça uygun fiyata alırken, ABD imzaladığı ticaret anlaşmasına rağmen piyasada en yüksek fiyatta ürün satın almaktaydı (House of Representatives, Congress., 1862: 332).

Beyrut Limanı'ndan yapılan bu ithalatla fiyat açısından en yüksek pay yüzde 74,01 ile ABD'ye aitti. ABD'nin ardından Avusturya yüzde 25,46 ile ikinci, İngiltere yüzde 0,48 en az paya sahip olmuştu. Birim başı açısından bakıldığında ise yüzde 48 oranıyla ABD yine en fazla paya sahip olurken, Avusturya yüzde 32, İngiltere yüzde 20 oranında paya sahipti.

1860 yılında ticari faaliyetler devam ederken, bölge ticaretini olumsuz olarak etkileyen önemli bir hadise meydana geldi. Cebel-i Lübnan bölgesinde Dürzîler ile Marunîler arasında süregelen çekişmeler mayıs ayında artarak kanlı olaylara dönüştü (Yetiş Doğan, 2023: 966). Vâkıâ, sosyo-ekonomik sebeplerden ötürü başlayan ve zaman içerisinde mezhepsel çatışmaya dönen bu olaylar, 19. yüzyılın başından itibaren çeşitli zamanlarda köylü ayaklanmaları olarak kendini göstermişti. Mevcut sebeplerin çözümüne dair pek bir ilerleme kat edilmemesi bölgede tam anlamıyla huzur ortamının sağlanamamasına neden olmuştu. Bu sebeplerin üstüne 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ve ardından 1856'da Islahat Fermanı'nın ilân edilerek hem gayrimüslim hem de Müslüman olan Osmanlı tebaasının kanun önünde eşit kabul edilmesi bölgedeki Hristiyan Marunîler başta olmak üzere yerli Hristiyanların güç kazanmasına yol açtı. Tanzimat ve Islahat uygulamalarıyla birlikte üzerlerindeki kısıtlamanın azalması sonucu yerli Hristiyanlar Avrupa ile ilişkilerini geliştirerek, Avrupa firmaları için komisyoncu ve firma temsilcisi rolü üstlendiler. Bu şekilde yerli Hristiyanlar maddi açıdan zenginleşmeye başlarken,

bölgedeki Müslüman tüccar ve esnaf ise meydana gelen bu fırsattan faydalanamadıkları için yerli Hristiyanlar kadar gelir elde edememeye başladılar. Bu durum Müslüman esnafın geçimini sağladığı el ile üretim sektörü üzerinde yıkıcı bir etki yarattı (Akar, 1996: 38).

Cebel-i Lübnan'da başlayan bu gelişmelerde gerekli önlemlerin zamanında alınamaması olayların kısa süre içerisinde Cebel-i Lübnan dışına çıkarak önce Şam'a bağlı Hasbâya ve Raşâyâ kasabalarına sıçramasına, ardından Şam sınırına doğru genişlemesine yol açtı. Temmuz ayında bu çatışmalar sona erdirilerek iki taraf arasında barış imzalanması sağlandı (Akar, 1996: 24). Ancak Cebel-i Lübnan'da meydana gelen bu olayların Suriye'de duyulması üzerine Hristiyanlara karşı hâlihazırda olumsuz düşünceler besleyen Arapların, bölgede yaşayan Dürzîlerin de kışkırtmasıyla, Şam'da yaşayan Hristiyanlara saldırıp Hristiyan mahalleleri yağmalayıp yıkmalarıyla bu olaylar iç savaşa dönüştü (Ülman, 1966: 37).

Cebel-i Lübnan'da başlayan ve ardından Şam'a sirayet eden olaylar sadece bu iki bölgeyi etkilemedi. Adana, Sayda, Halep ve hatta Kudüs'teki yerli ve yabancı Hristiyanlar bu olaylardan çok etkilenecek bir kısım Hristiyan bölge dışına göç etmeyi tercih etti. Buralarda yaşamaya devam eden Hristiyanlar ise bölgede güvenlik seviyesinin artırılması için Bâb-ı Âli'ye talepte bulundular (Akar, 1996: 44-46). Olayların meydana geldiği yerlerde, Beyrut Amerikan konsolosu Johnson'un ifadesine göre, büyük miktarlarda mülk tahrip edilip yağmalandı. Merkez bölgenin haricinde 300 köy ve mezra yakıldı, yaklaşık 1.000'e yakın köy ise yağmalandı. Tahrip edilen ve yağmalanan ürünlerin değeri ortalama 40.000.000 ila 50.000.000\$ olarak tahmin ediliyordu. Bölgede faaliyet gösteren Anglo-Amerikan ve Alman Yardım Komitesi'ne ABD'den 3.000 pound, ardından Beyrut Amerikan konsolosuna 200.000\$ gönderilerek burada ikamet eden Amerikan vatandaşları ile misyonerler zor durumda kalmış bölge halkına yardım etmek amacıyla çeşitli faaliyetler yürüttüler (House of Representatives, Congress., 1861: 394; NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 14 Nisan 1861: 2).

Bâb-ı Âli ise olayları ivedilikle bastırarak asayişin sağlaması için Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı bölgeye gönderdi. Fuat Paşa buraya geldikten sonra Cebel-i Lübnan, Beyrut ve Şam'da asayişin sağlaması amaçlı olaylarda suçlu olan kişi, memur ve subayları tutuklatarak ağır ceza almalarını sağladı. Bölgede devam eden bazı karışıklıkları bastırmak için askerî kuvvetler oluşturularak asayişin tesis etti. Dürzîler tarafından rehin alınan Hristiyan ailelerin can güvenliğinin sağlanması için bölgeye asker sevk etti (Gökbilgin, 1946: 692-694). Ayrıca Dürzîler tarafından zarara uğrayan gayrimüslimlerin zararlarının karşılanması amacıyla keşif memurları keşif defteri tutarak ferdî zararlara öncelik verilerek gayrimüslimlerin mağduriyetleri giderilmeye çalışıldı (Gümüşsoy, 2008: 78).

Görüldüğü üzere, her açıdan olumsuz sonuç doğuran Cebel-i Lübnan ve Şam olayları, bölge ticaretini de doğrudan etkiledi. Bölgede, asayiş sağlansa da burada ticari faaliyet yürüten yerel tüccarlar ve Avrupalı tüccarlar herhangi bir ticari girişimde bulunmaya çekindiler. Zira, ticaretin sürekli olabilmesi için bölgede güvenliğin ve istikrarın olması elzemdi. Bu yüzden, Beyrut'ta ikamet eden İngiliz, Fransız, Yunan, İtalyan, Rus, İsviçreli, Avusturyalı, Prusyalı ve diğer ülkelerin tüccar ve teknisyenleri ortak bir mektup kaleme alarak eskisi gibi ticaret yapamadıklarını Avrupa devletlerine beyan ettiler. Bölge ticaretin çıkarları, düzenin yeniden kurulmasıyla yakından bağlantılı olduğuna inanan bu tüccar ve teknisyenlere göre, güvenlik zafiyetinin yarattığı endişe, halkın sefaleti, sıkıntısı, Hristiyanlara ve yabancı tebaaya ödenmesi gereken tazminatın gecikmesi uzun bir süre boyunca işlerin gidişatını durdurmaktaydı. Bu durum bölgenin genel refahının temel unsurlarını ve dolayısıyla Avrupa sanayisi ile ticaretini ciddi şekilde tehlikeye atarak büyük bir zarar vermekteydi. Ticari koşulların iyileştirilmesi için idari açıdan kalıcı bir düzenleme yapılması şarttı (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 24 Nisan 1861).

Hariciye Nazırı Fuat Paşa'nın bölgedeki müdahalesinin ardından burada yeni ve daimî bir idare sisteminin oluşturulması 1861 yılını buldu. Zira Fransa ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri Cebel-i Lübnan Olaylarının başlangıcından itibaren sadece bu bölgedeki Hristiyanların değil bu olayların Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerine sıçraması durumunda Osmanlı sınırlarında yaşayan tüm Hristiyanların hayatlarından endişe ettikleri bahanesiyle buradaki duruma müdahaleci bir tavır sergilediler (Ülman, 1966: 50). Ekim 1860'ta İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya temsilcilerinden oluşan Avrupa Komisyonu ile Fuat Paşa başkanlığındaki Osmanlı temsilcileriyle bir araya geldiklerinde haliyle bölge halkının çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarına yönelik bir idari yapının kurulması için görüşmeleri sürdürdüler. Aylarca süren görüşmeler neticesinde 9 Haziran 1861'de Cebel-i Lübnan Nizamnamesi hazırlanarak Osmanlı Devleti ve Avrupa Komisyonu temsilcileri arasında mutabakata varıldı (Akarlı, 1993: 31).

Cebel-i Lübnan'a mutasarrıflık düzeni getirildikten sonra Bilâd-ı Şam bölgesinde asayiş tamamen sağlansa da ticari faaliyetlerin eski halini alması biraz zaman aldı. Zira bölgedeki Hristiyan tüccarların bir kısmının 1860 Olaylarından dolayı şehri terk etmesi, bölgenin önemli iş kollarından biri olan ipek imalatında çalışan işçilerin birçoğunun bölgeden ayrılması ve bir kısmının öldürülmesi gibi sebeplerden ötürü bölge ticareti ciddi yara almıştı (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 1 Kasım 1862). Bu süreçte Amerikan ticareti durağan şekilde seyretti. Beyrut Amerikan konsolosu Johnson'un raporuna göre, Boston'dan gelen Amerikan gemileri 1861 yılının mart ile haziran ayları arasındaki üç aylık dönemde yün ve benzeri yükler almak üzere Beyrut'u ziyaret etti (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 31 Temmuz 1861). 1862 yılına gelindiğinde

ise ilk altı ayda Bilâd-ı Şam kıyılarını herhangi bir Amerikan gemisi ziyaret etmedi ve ABD'nin herhangi bir limanına bu kıyılardan bir gemi gitmedi (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 15 Temmuz 1862). Aynı yılın ikinci altı ayı içerisinde bir Amerikan gemisi Beyrut Limanı'na giriş yapsa da Akdeniz'deki korsan saldırılarından ötürü herhangi bir yük almadan Beyrut Limanı'ndan ayrılarak ABD'ye dönüş yaptı (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 30 Eylül 1863: 3).

ABD'de Bilâd-ı Şam bölgesiyle ticari ilişkilerin gelişimine bu kadar az önem veriliyor olması konsolos Johnson'u oldukça şaşırtmaktaydı. Önceki senelerde ABD'den buraya senede 2 veya 3 gemi geldiği için ticaret küçük boyutta kalmıştı. Halbuki bu ticaretin arttırılması için önemli olabilecek birtakım yeni gelişmeler meydana gelmişti. İlk gelişme Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticaret antlaşmasının yenilenmesiydi. 1830 Antlaşmasının süresinin olması üzerine 13 Şubat 1862'de yeni bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada gümrük vergileri 1830 antlaşmasına kıyasla daha çok ürünü kapsanacak şekilde İngilizlerle imzalanan Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ve Fransızlarla imzalanan 1861 tarihli ticaret antlaşması maddeleri göz önünde bulundurularak düzenlendi (*Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers, 1776-1909*, 1910: 1321). Bilâd-ı Şam bölgesinden ABD'ye gönderilen en önemli ürün olan ham yün bu antlaşmanın gümrük tarifesinde ayrıntılı bir şekilde listelendi. Buna göre, ham yün bölgelere göre ve yıkanmış/yıkanmamış yün olarak ayrılarak kalitesine göre kantar başı resmî değeri ve vergi oranı belirlendi. Tarifede Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ikinci kalite olarak kabul edilen Suriye yünü yıkanmış ve yıkanmamış olarak iki kategoride belirtildi. ABD, yıkanmamış yüne kantar başına ortalama 10,76 kuruş, yıkanmış yüne kantar başına ortalama 13,12 kuruş vergi ödeyecekti (House of Representatives, Congress., 1863: 562-563).

Bilâd-ı Şam bölgesinde Amerikan ticaretinin arttırılması için önemli olabilecek ikinci gelişme Amerikan İç Savaşı'ydı. 12 Nisan 1861'de ABD'nin güney eyaletlerinin bağımsızlığını ilan edip kuzey eyaletlerine savaş açmasıyla başlayan bu iç savaşla birlikte pamuk piyasasında büyük bir kriz meydana geldi. Çünkü ABD'nin güney eyaletleri önemli bir pamuk üreticisi konumundaydı. Bu eyaletler sadece ABD'nin değil aynı zamanda dünya pamuk ticaretini doğrudan etkileyecek ölçüde üretim yapıyorlardı. Öyle ki, Alman bir ekonomist, "ABD'nin kuzeyi veya batısının kaybolması, dünya için, güneyin ortadan kalkmasından daha az önemli olurdu" diyebilecek kadar Amerikan pamuğuna Batı dünyası için önem atfetmişti (Beckert, 2018: 173). ABD'nin kuzey ve güney eyaletleri arasındaki düşmanlığın patlak vermesiyle pek çok kişinin bağımlı olduğu pamuk arzı neredeyse tamamen kesildiğinde, bu açığı kapatmak için alternatif ürün olan yüne ihtiyaç duyuldu. Bu, sadece yün üretiminde kullanılan pamuğun yerine yünün ikame edilmesi anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda daha önce pamuğun kullanıldığı

pek çok ürünün üretilmesinde yünlü kumaşların kullanılması anlamına da geliyordu (Wright, 1910: 157). Ayrıca 1860 yılında 20.000'den az er ve subaydan oluşan tüm Birleşik Devletler ordusu sayısı iç savaş dolayısıyla artış göstermeye başladı. 1865 yılına gelindiğinde sadece Birlik ordusunda 2.000.000'dan fazla asker görev yapacaktı. Ordudaki askerler için en az bir adet iyi kalite yüнден yapılmış üniforma seti, yünlü iç çamaşırları, uzun yürüyüş esnasında ayak sağlığı için gerekli olan yün çorapların üretilmesi gerekmektedir. Bu kıyafetlerin yanında her asker için yünlü battaniyeler de gerekliydi. Özellikle kışın açık arazide kamp yapan askerler için bu battaniyeler hayati önem arz ediyordu. Bu yüzden bu ürünlerin üretimi için büyük ölçekte yün temin etmek Amerikalılar için büyük bir endişe kaynağı oluşturmaya başladı. Bu talebi karşılamak için ilk olarak, Kuzeydoğu ve Orta Batı bölgesindeki çiftçiler yün üretimini arttırmaya yöneldi. İç üretimin artırılmasının yanında ürünlerde yüzde yüz yün kullanmak yerine pamuk ve yünü karıştırarak hâlihazırdaki pamuk ve yünün idareli bir şekilde kullanılması planlandı. Ayrıca, “*shoddy*” olarak da bilinen geri dönüştürülmüş yün elyaflarının kullanılmasının yaygınlaştırılması hedeflendi (Shaw ve FitzSimons, 2019: 11)⁸⁶.

Yün için talebin artış göstermesi aynı zamanda ABD'deki yün fiyatlarını da doğrudan etkiledi. Savaş öncesi, savaş sırasında ve sonrasında yünün kalınlığına göre ortalama fiyatlarda şu şekilde değişiklikler meydana geldi (Wright, 1910: 158):

Tablo 4: ABD'deki Ortalama Yün Fiyatlarının Kâğıt Para ve Altın Cinsinden Değerleri ve Artış Oranları (1857-1867)

	İnce (Fine)	Orta (Medium)	Kalın (Coarse)
1857-61 dönemi (Altın cinsinden)	49,15 sent	42,73 sent	33,69 sent
1861-64 dönemi (kâğıt para cinsinden)	60,15 sent	64,23 sent	57,15 sent
1861-64 dönemi (Altın cinsinden)	47,73 sent	46,73 sent	38,20 sent
1864-67 dönemi (kâğıt para cinsinden)	75,54 sent	71,12 sent	65 sent
1864-67 dönemi (Altın cinsinden)	49,05 sent	46,01 sent	41,63 sent
Artış (kâğıt para) (%)	%52	%11	%14
Artış (altın) (%)	%0	%8	%24

Kaynak: (Wright, 1910: 158).

Yukarı tabloya göre, 1857-61 yılları arasında altın cinsinden yün fiyatları ortalama sırasıyla 49,15 sent, 42,73 sent ve 33,69 sent iken, 1861-64 yılları arasında altın cinsinden fiyatlarda nispeten az bir değişim meydana gelerek sırasıyla 47,73 sent, 46,73 sent, 38,20 sent olmuştur. İç savaş sonrasında altın cinsinden fiyatlarda tekrar değişim görülmektedir. Buna göre, ince yün 49,05 sent ve kalın yün 41,63 sente yükselmişken, orta kalınlıkta yün düşüş göstererek 46,01 sente düşmüştür. Altın cinsinden fiyatlarda bu tür fiyat değişimleri

⁸⁶ Bu sempozyum bildirisinde sayfa numarası verilmediği için çalışma içerisinde sempozyum başlığının yer aldığı sayfa 1. sayfa olarak varsayılmış ve dipnotta bu sistem kullanılarak sayfa numarası verilmiştir.

gerçekleşirken, kâğıt para cinsinden fiyatlarda da değişiklikler meydana gelmiştir. İç savaşın gerçekleştiği 1861-64 yılları arasında sırasıyla 60,15 sent, 64,23 sent, 57,15 sent iken, 1864-67 yılları arasında fiyatlar 75,54 sent, 71,12 sent, 65 sent olarak artış göstermiştir. Kâğıt para cinsinden fiyatların altın cinsinden fiyatlara kıyasla bu kadar yüksek oranda artış göstermesi Birlik Hükümeti'nin, İç Savaş döneminde para kıtlığının baş göstermesi yüzünden, 1862 yılında kâğıt parayı yasal ödeme aracı haline getirerek⁸⁷ Amerikan para sistemine dahil etmesinden kaynaklıdır. Bu şekilde bu dönemde “greenback” adı verilen kâğıt parayı büyük oranda basmasıyla ülkede enflasyonun artış göstermesine ve greenback'in değer kaybetmesine neden olmuştur.

Yüne olan talebin karşılanması için ABD, aynı zamanda Güney Amerika, İngiltere, İngiltere'nin Kuzey Amerika'daki sömürgeleri, Afrika ve Osmanlı Devleti'nden yün ithal etmeye başladı. Ancak iç üretime oldukça önem veren Amerikalı yetkililer hem Amerikalı yün üreticilerini korumak hem de iç gelir vergilerini dengeleyerek daha fazla gelir elde etme amaçlı 1861⁸⁸, 1864⁸⁹ ve 1867⁹⁰ yıllarında ithalat vergileri alınması için tarifeler oluşturdu. Bu

⁸⁷ 1862 yılında çıkartılan “Legal Tender Act” hakkında bilgi için bk. (Dewey, 1902: 122-125).

⁸⁸ “Morill tarifesi” (*Morill Tariff of 1861*) olarak da bilinen bu tarifenin 12. maddesine göre, ABD'ye ithal edilen belirli maddelerden aşağıda belirtilen gümrük vergileri alınacak ve tahsil edilecektir:

Tüm işlenmemiş yünler ve alpaka, keçi, diğer benzer hayvanların tüyleri, son limandan veya ABD'ye ihraç edildikleri yerden itibaren değeri pound başına 18 sentten az olanlar için yüzde 5 ad valorem (değer üzerinden) oranında vergi uygulanacaktır. Değeri pound başına 18 sentten fazla ancak 24 senti geçmeyenler için pound başına 3 sent vergi alınacaktır. Değeri pound başına 24 sentten fazla olanlar için pound başına 9 sent vergi uygulanacaktır. Bununla birlikte, eğer bir koyun, alpaka, keçi veya benzeri hayvanların yünü, bu yasada belirtilen normal koşullar dışında ithal edilirse, yani işlenmişse veya yurt dışında herhangi bir şekilde değiştirilmişse; ya da vergiden kaçınmak amacıyla kir veya yabancı maddelerle karıştırılarak pound başına 18 sent veya daha az bir değere indirildiyse, pound başına 9 sent vergiye tabi tutulacaktır. Ayrıca, eğer farklı kalitedeki yünler aynı balya, çuval veya paket içerisinde ithal edilirse, değerleri değerlendiriciler tarafından balya veya paketin toplam değerine göre hesaplanacak ve pound başına 24 sentten fazla olanlara 9 sent vergi uygulanacaktır. Farklı kalite yünlerin aynı fatura içinde yer alması durumunda, tüm yünlerin değeri, en kaliteli yünün değeri üzerinden değerlendirilerek bu kaliteye göre vergi hesaplanacaktır. Eğer bu yöntem, toplam değeri yüzde 10'dan daha az ise balya veya balyalar düşük kaliteye sahip olduğu için daha düşük bir vergiye tabi olmayacaktır (Sanger, 1863: 183-184).

⁸⁹ “1864 Tarifesi” (*The Tariff Act of 1864*) 4. maddesine göre, ABD'ye ihraç edilen tüm yün, mamul edilmemiş yün ve alpaka, keçi, ve diğer benzeri hayvanların kılı veya yünü, söz konusu limanlardaki ücretlerden muaf olarak, her pound için 3 sentten fazla olmamak üzere bir değer tespit edilecektir. Eğer bu mallar 12 pound veya daha az ağırlıktaysa, pound başına 3 sent; 12 pounddan fazla ve 24 poundu aşmıyorsa, pound başına 6 sent; 24 poundu aşmıyorsa, pound başına 10 sent olarak ücretlendirilecektir. Ayrıca koyun, alpaka, keçi ve diğer benzeri hayvanların yünü veya kılı, olağan durumundan başka bir durumda ithal edildiğinde veya kir ya da yabancı maddelerin karışımıyla değeri azaltıldığında ya da değiştirildiğinde, söz konusu yün veya kıl pound başına 12 sentten az ve pound başına 24 sentten fazla olmayan değerde ithal edilecektir (Sanger, 1866: 206).

⁹⁰ 2 Mart 1867 tarihinde çıkartılan bu yasayla ham veya işlenmemiş yün, alpaka, keçi kılı ve diğer hayvansal kıllar üç sınıfa ayrılmıştır. *Birinci sınıf*, giysi yapımında kullanılan, anında veya sonradan işlenmeye uygun olan yünleri, keçeleri, ya da diğer benzeri yün ürünlerini içermektedir. Ayrıca, Buenos Aires, Yeni Zelanda, Avustralya, Cope of Good Hope, Rusya, Büyük Britanya, Kanada ve diğer yerlerden ABD'ye ithal edilen tüm yünler de bu sınıfa dahil edilmiştir. Birinci sınıfa ait yünler için, ABD'ye ihraç edildiği son liman veya yer itibarıyla değeri 32 sent veya daha az olan yünler üzerinde gümrük vergisi, pound başına 10 sent olarak belirlenmiştir. *İkinci sınıf*, Leicester, Cotswold, Lincolnshire, taraklık yünler, ya da İngiliz kökenli olarak bilinen diğer benzeri yünleri içermektedir. Aynı zamanda, alpaka, keçi kılı ve diğer benzeri hayvansal kıllar bu sınıfa dahil edilmiştir. İkinci sınıf yünler için ve alpaka, keçi kılı ve diğer benzeri hayvan kıllarının yarısı için, Amerika Birleşik Devletleri'ne ihraç edildiği son liman veya yer itibarıyla değeri 32 sent veya daha az olan yünler için gümrük vergisi, pound başına 10 senttir.

tarifelerle birlikte 1858-60 yıllarında 36.000.000\$ değerinde ynl ürün ithalatı 1862 yılında 15.000.000\$ değerinde olacak şekilde sert bir düşüş yaşamışken, ham yn ithalatında pek bir değişiklik olmadı⁹¹ (Wright, 1910: 166-168). Dolayısıyla Amerikalıların Osmanlı Devleti'nden ham yn satın alımı yeni düzenlemelerden etkilenmedi. Nitekim, ABD 1862-1864 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden ortalama 4.274.000 pound miktarında yn ithal etti (Wright, 1910: 166). Ancak Bilâd-ı şam bölgesinde 1863 yılında Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Amerikan yn ticaretine yönelik herhangi bir faaliyet artışı görülmedi. Bu sene içerisinde balast taşıyan bir gemi Beyrut Limanı'na giriş yaptıktan sonra Boston'a yn götürmek üzere limandan çıkış yaptı (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 31 Aralık 1863). Gerek Amerikan İç Savaşı gerekse Avrupa devletlerinin yoğun talebinden kaynaklı 1863 yılında özellikle Halep bölgesinde yn dahil olmak üzere tüm emtia fiyatları yüzde yirmi oranında artış gösterdi. (BOA, A.} MKT.MHM.,401/24). Ayrıca, burada yıkanmamış yn kantar başı 1.600 kuruş, yıkanmış yn kantar başı 3.000 kuruştan satılıyorken fiyat artışıyla yıkanmamış yn kantar başı 2.000 kuruştan, yıkanmış yn kantar başı 4.000 kuruştan satılmaya başlandı. Toplamda ortalama 2.500 kantar yıkanmamış yn elde edildi ve bu ynn hepsi Fransızlar tarafından alıcı buldu (House of Representatives, Congress., 1865b: 513). 1864 yılına gelindiğinde Boston merkezli bir firma Bilâd-ı şam bölgesiyle doğrudan ticaret yapabilmek için girişimde bulundu ve başarı elde etti. Bu dönemde uluslararası ticaretin Londra gibi büyük finans merkezleri üzerinden gerçekleşmesi ve bu merkezlerde kredi açma zorunluluğu şartı olması Amerikalı tüccarların bölge ile doğrudan ticaret yapmasında büyük engel teşkil ederek Boston merkezli firmanın ticari girişiminin tek örnek olarak kalmasına neden oldu (NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 28 Aralık 1864). Bu sene içerisinde 428 ve 479 tonajlı iki Amerikan gemisi Beyrut Limanı'na giriş yaptı. Bu gemilerden *Lawrance* isimli barka, Kıbrıs Adası'ndan 10 Ekim'de Beyrut Limanı'na toplam 4.672,14\$ (116.822 kuruş) değerinde 12.633 okka yıkanmamış yn ve 211 ton terra umber yüklü bir şekilde giriş yaparak, bu limandan toplam 743.716 kuruş değerinde 36.840 okka şam'da üretilmiş yıkanmış yn ve Sayda Eyaletine bağlı

nc sınıf ise Donskoi, Güney Amerika'nın belirli bölgelerinde yetişen doğal ynleri; Cordova, Valparaiso, Smyrna gibi yerlerden gelen ynleri ve ayrıca bu türlerle benzer nitelikte olan tüm ynleri içermektedir. Ayrıca, daha önce ABD'ye genellikle Yunanistan, Suriye ve Mısır gibi bölgelerden ithal edilen, halı, döşeme veya benzeri amaçlarla kullanılan ynler de bu sınıfa dahil edilmiştir. nc sınıfa ait ynler için, ABD'ye ihraç edildiği son liman veya yer itibariyle değeri 12 sent veya daha az olan ynler için gümrük vergisi, pound başına 6 senttir (Sanger, 1868: 559-560).

⁹¹ Wright, 1862-64 yıllarında ülkeye giren toplam yn miktarını (ham yn ve ynl ürün) alışmasında ele almıştır. Yazara göre, işlenmiş her 1 dolarlık ynl ürünün ortalama 3 pound ham yn kullanıldığı baz alınırsa, toplam 140.000.000 pound miktarında ülkeye toplam yn girmiştir. Bu toplam miktarın büyük kısmını ham yn oluştururken, geri kalan kısmı ynl ürünler oluşturmaktadır. Elde edilen toplam miktar 1858-60 yılları arasındaki miktarla aynı kalmıştır (Wright, 1910: 168).

Zahle kazasından 29.039 okka yıkanmamış yün yükleyerek Boston'a gitmek üzere limandan ayrıldı (NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 31 Aralık 1864).

Bölgedeki Amerikan ticareti bu şekilde ilerlerken konsolos Johnson, bölgede Amerikan ticaretinin farklı ürünler üzerinden geliştirilebileceğine dair gözlemler yapmıştı. Konsolosa göre, bölge halkının hâlihazırdaki alışkanlıklarında kademeli değişimler meydana gelerek, evlerindeki ucuz ve kaba divanların yerini rahat koltuk ve şık mobilyalar almaya başladı. Bu şekilde mobilya üretimi yapan Amerikalı tüccarlar bölgeye kendi ürünlerini göndererek bu sektörde satış yapabilirlerdi. Mobilyacılık sektörünün yanında Amerikan İç Savaşı dolayısıyla tüm dünyada meydana gelen pamuk krizi nedeniyle bölgede pamuk üretiminin artış gösterdiğinin altını çizen konsolos, pamuk üretiminde kullanılan tarım aletleri için bölgede bir sektör oluşturulma ihtimalini de raporunda belirtmişti (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 30 Eylül 1863: 4-5). Bir sene sonra kaleme aldığı başka bir raporunda bakır levha, kahve, demir ve gaz yağı da bu bölgedeki halkın ihtiyaç duyduğu ve Amerikalı tüccarların bu sektörlerde kolaylıkla ticari faaliyet yürütebileceğinin altını çizdi (NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 28 Aralık 1864). Alternatif ürün önerisinin yanında diğer ülkelerle rekabet edilebileceğine de dikkat çeken konsolos, Bilâd-ı Şam pazarına tıpkı İngilizler gibi bu pazara uygun kalitede üretim yaparak hızlı satışlar yapıp küçük karlarla yetinilebilirse burada pek çok ülkeyle rekabet etmek Amerikan üreticileri için imkânsız görünmeyecekti (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 30 Eylül 1863: 7).

Konsolos Johnson, Amerikan tüccarlarının müdahil olabileceği alternatif sektörlerden söz ederken, bölgeden ithal edilebilecek ürünler konusunda da detaylı araştırma yapmıştı. Buna göre, bölgede üretilen ham ipek ve pamuğun Amerikalı tüccarlar tarafından satın alınabileceğini düşünmekteydi. Normalde burada üretilen tüm ipek kozası ve ipekli ürünler Fransa'ya gönderilmekteydi. Bu ürünler Fransa'ya gönderildikten sonra işlenip Fransız menşeli ürün olarak ABD'ye gönderiliyordu. Aynı durum pamuklu ürünler için de geçerliydi. Burada üretilen pamuk İngiltere'ye gönderildikten sonra işlenip ve İngiltere'den ABD'ye İngiliz menşeli pamuklu ürün olarak gönderiliyordu. Konsolosa göre, ipek ve pamuk buradan hammadde olarak satın alınıp ABD'ye gönderilmeliydi. Her ne kadar Fransa ve İngiltere'de işçi maliyetleri uygun fiyatlı olsa da bu iki ülkeye vergi, komisyon ve nakliye ücretleri ödemeyerek ABD içerisinde pamuklu ve ipekli ürünler daha az maliyetle üretilir ve hatta başka ülkelere ihraç edilebilirdi (NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 30 Eylül 1863: 5-6). Bu iki ürünün yanında, yünlü ve pamuklu ürünlere dayanıklı renkler kazandırmak için kökboyası, öd, ak diken (cehri) gibi boya malzemeleri, makine yağında kullanılmak üzere zeytinyağı; badem, incir, Cebel-i Lübnan üzümü gibi taze ve kuru meyveler ile hintyağı tohumu, anason tohumu gibi Fransa ve İngiltere

üzerinden ABD'ye gönderilen bu ürünler aracı ülke olmadan doğrudan ABD'ye gönderilebilirdi (NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 28 Aralık 1864).

Konsolos Johnson'un verdiği bu tavsiyelerin Amerikalılar tarafından dikkate alınarak uygulanmaya konulması 1868 yılını buldu. Zira, 1865 yılında bölgedeki Amerikan ticareti Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesinin bir sonucu olarak beklenen ivmeyi kazanamadı. Bu yüzden Beyrut Limanı'na bir adet Amerikan gemisi giriş yaptı. 434 tonaj olan bu gemi 7.000\$ değerinde kereste, 7.776,32\$ değerinde mobilya, fırın gibi muhtelif ürün getirerek, 63.898,75\$ değerinde yün ve 4.276\$ değerinde meşe palamudu ile balast sağlaması için Kıbrıs'tan gelen terra umber yüklemesi yaparak buradan ayrıldı (NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 13 Ekim 1866: 2). 1867 yılında Amerikan gemileriyle ABD'den ithal edilen yegâne ürün 39.556,41\$ değerinde gaz yağı oldu. Kullanımı bölgede günden güne artan bu ürün iç kesimlerde ve Cebel-i Lübnan bölgesinde yaygınlaşmaya başladı. 1868 yılında, Bilâd-ı Şam ile ABD arasındaki ürün çeşitliliği önemli ölçüde artış göstermeye başladı. Buna göre, ABD'ye 86.999,33 kuruş/ 83,479.91 Amerikan altını değerinde ham ipek, afyon, mazı, keten tohumu, süngerler, manda ve öküz derileri, gül ve portakal suyu, alçıtaşı, tütün, tömbeki, fındık, terra umber vb. muhtelif ürünler ithal edildi. Bölgeden ABD'ye doğrudan gönderilen ürünlerin haricinde ilk kez alternatif bir rota kullanılarak ABD'ye ürün gönderimi yapıldı. Beyrut Limanı'ndan yola çıkan Amerikan gemileri önce İzmir Limanı'na uğrayıp ardından ABD'ye gitmek üzere yola çıktı. Bu rota kullanılarak 74.135,91 Amerikan altını/1.823.197,30 kuruş değerinde 637.828 pound ağırlığında olan 1.076 balya yıkanmış ve yıkanmamış yün ihraç edildi. (House of Representatives, Congress., 1869: 591-592). ABD'den bu bölgeye sene içerisinde 530.318 galon gaz yağı ithal edildi. Buraya gelen gaz yağı ilk olarak İzmir Limanı'na giriş yaptıktan sonra Beyrut Limanı'na getiriliyordu. Genellikle her biri 5 galon içeren teneke kutularda gelen gaz yağı galon başına yaklaşık 40 sent altın değerinde satılıyordu. (House of Representatives, Congress., 1870: 357).

1869'da Beyrut Limanı'na toplam 1.913,61 tonajlı 6 Amerikan gemisi giriş yaptı. Bilâd-ı Şam'daki Amerikan ticareti çoğunlukla gaz yağı ve kereste ithalatından, yün ve paçavra* ihracatından ibaretti. Ayrıca terra omber, ipek, keten tohumu, kökboya, ilaçlar, mazı, badem, portakal, limon, zift, keten, kenevir ve post gibi küçük miktarlarda diğer maddeler de ihraç

* "*Kirpaspare*" olarak da bilinen paçavra, kâğıt üretimi sürecinde kullanılan ve bez parçası gibi atıklardan devşirilen bir maddedir. 17. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da geri dönüşüm sektörü içerisinde önemli bir yere sahip olan paçavra, 19. yüzyılda kâğıt imalatı teknolojisinde yaşanan gelişmelerin Avrupa ve ABD'de kâğıt üretiminin artışına neden olması hasebiyle özellikle ABD'de paçavra ihtiyacının karşılanması konusunda yetersizlikler baş gösterdi. Bunun üzerine ABD Osmanlı Devleti'nin muhtelif liman kentlerinden paçavra ithal etmeye başladı (Tamgördü, 2021: 413-421).

edildi. Bu senede ABD'ye yapılan ihracat, 2.956 balya yün (değeri 182.783\$), 569 balya paçavra (değeri 5.630\$) ve çeşitli ürünler (değeri 2.485\$) olmak üzere toplam 190.898\$ altın değerinde gerçekleşti (House of Representatives, Congress., 1870: 358).

3.2.4. 1870-1879 Dönemi

1860'lı yıllarda Beyrut, Suriye ve Halep Vilayetleriyle İskenderun ve Beyrut Limanları üzerinden Amerikan ticareti yapılyorken 1870'lere gelindiğinde hâlihazırdaki bu iki liman kentinin yanında üç adet yeni bir liman kentinde Amerikan ticareti yürütölmeye başlandı. Bu liman kentleri Suriye Vilayetine bağılı Akka ile Hayfa Limanları, 1873 yılına kadar Suriye Vilayeti sınırları dahilinde olan ve 1874 yılı itibariyle Kudüs Mutasarrıflığına bağlanan Yafa kentinde bulunan Yafa Limanı'ydı. Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nun konsolosluk statüsüne yükseltilmesinin ardından 1836'da bu üç liman kentindeki ticari faaliyetleri takip edebilmek için Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na bağılı konsolosluk temsilcilikleri açılmıştı. 1856 yılında Kudüs merkezli bir Amerikan Konsolosluğu'nun kurulmasıyla Yafa bu konsolosluğun yetki alanına dahil edildi. Haliyle Yafa bölgesinde ticari faaliyetlerin kurulması ve yürütölmesi görevini Kudüs Amerikan Konsolosları devralmış oldu. Bu üç liman kentine 1836'dan itibaren Amerikan konsolosluk temsilcilikleri açılmış olsa da Yafa'da ABD ile bölgenin ticari temasları ilk kez 1873 yılından itibaren ABD'den gaz ithali yapılarak sağlandı (House of Representatives, Congress., 1874: 1110). Akka ve Hayfa bölgelerinde ise Amerikan ticaretinin sağlanması ilk kez 1878 yılını buldu. Hayfa'da bulunan bir Amerikan-Alman firması New York Eyaleti'nde bulunan Buffalo kentindeki iki farklı firma ile ticari anlaşma sağladılar. Gümrük vergisi dolayısıyla kâr marjı oldukça düşük olsa da* Akka ve Hayfa'dan New York'a sabun ticareti yapılmaya başlandı (NARA, M453, Roll 2, Vol 3 and 4, 5 Ekim 1878: 6).

ABD'nin Bilâd-ı Şam'da herhangi bir aracı olmadan doğrudan ticaret yapabilmesi girişimi ilk kez 1864 yılında Beyrut'ta başarı bulmuştu. Ancak bu girişimin devamı Londra gibi büyük finans merkezleri üzerinden kredi açma zorunluluğı şartı yüzünden gelmedi. 1870'li yıllarda da bu durum çözülemediğinden Amerikalı tüccarlar risk almak istemeyerek yerli firmalar aracılığıyla ticari faaliyetlerine devam etme kararı aldılar. Bu yüzden ABD ile ticaret tamamen yerli firmaların üzerinden gerçekleştiriliyordu. Bu yerel firmalar Amerikan ticaretini iki şekilde sürdürüyorlardı. İlk olarak komisyoncu rolü üstlenerek Amerikalı firmaların veya ihracatçıların bir nevi temsilcisi olarak Bilâd-ı Şam bölgesindeki pazarda ABD'den getirilen

* Sabun ticaretinde Amerikan-Alman firması mal bedelinin yüzde 10'u kadar ad valorem vergi ile her pound için 4 sent ek vergi vermek durumunda kalıyordu. İki verginin toplamı da satışlarının neredeyse yüzde 57'sine denk gelen ek bir maliyet yaratmaktaydı (NARA, M453, Roll 2, Vol 3 and 4, 5 Ekim 1878: 6)

ürünlerin satışını organize edecek şekilde hareket ediyorlardı. Dolayısıyla malın gerçek sahibi olmadıkları için ABD’den getirilen ürünlerin fiyat dalgalanmalarından kaynaklanacak herhangi riske maruz kalmadan, satış işlemi gerçekleştikten sonra toplam satış değeri üzerinden belli bir yüzde hesaplanarak komisyon alıyorlardı. Amerikan ticaretinin bölgede sürdürülmesinin bir diğer yöntemi ise aracı olan yerel firmaların kendi hesapları için Amerikan ürünleri satın almalarıydı. Bu yöntemde yerel firmalar ABD’den gelen ürünleri satın almak için kendi sermayelerini kullanıyorlardı. Yani yerel firmalar bu yöntemde aracı değil doğrudan alıcı konumunda oluyorlardı. Ürünlerin satın alınmasıyla birlikte yerel firmalar ürünlerin ne zaman, ne kadar miktarda ve kime satılacağını kendileri belirleyerek piyasayı yönlendirme hakkını da elde ediyorlardı. Ayrıca ürünleri satın aldıklarından potansiyel kârın tamamı da yerel firmalara aitti. Ancak bu ürünlerin satın alınması birtakım riskleri de beraberinde getirebilmekteydi. Ürün fiyatları düşer veya Bilâd-ı Şam bölgesindeki pazarda talep azalması meydana gelirse zararı da kendi ceplerinden karşılamak durumunda kalıyorlardı (NARA, T367, Roll 11, Vol 11, 30 Eylül 1873: 203).

3.2.4.1. Amerika Birleşik Devletleri’nin 1870-1879 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam’dan Yaptığı İthalat

1870-79 yılları arasında ABD’den Bilâd-ı Şam’a ithal edilen ürünler oldukça çeşitliydi. Yafa, Akka ve Hayfa Limanlarından Amerikan ticaretinin yapılmaya başlanmasıyla ürün çeşitliliğinde artış meydana geldi. ABD’den Bilâd-ı Şam’a ithal edilen en temel ürün ticarete “halı yünü” olarak bilinen kalitede olan ham yündü (NARA, T367, Roll 8, Vol 8, 30 Eylül 1872). 1860’lı yıllarda Amerikan İç Savaşı döneminde ABD’de yün ithaline yönelik 1861, 1864 ve 1867 tarifeleriyle düzenleme yapılmasına rağmen Amerikalı tüccarlar Bilâd-ı Şam’da üretilen yüne rağbet etmişti. 1872 yılında Amerikan Hükümeti yeni bir tarife çıkartılarak “tüm yünler, alpaka, keçi ve diğer hayvanların kılları ve tamamı veya bir kısmı, yün veya alpaka kılı ve benzeri hayvanların kıllarından mamul tüm ürünler üzerinden...” yüzde 10 oranında vergi indirimi yaptı. Bu şekilde tüm dünyadan ABD’ye ithal edilen yün miktarında genel olarak artış meydana geldi (Sanger, 1873: 231). Bilâd-ı Şam bölgesinden de 1870’lerde de ABD ham yün ithaline devam etti.

Bilâd-ı Şam’daki yün ticaretine Halep, Suriye ve Beyrut Vilayetleri özelinde bakıldığında, Halep Vilayetinde 1871’de dış pazarlardaki talep ve artış nedeniyle vilayet sınırları dahilinde yün fiyatları artış gösterdi. Buna göre, kantar başı (250 okka) 13,5£ satılan bu yünler kısa süre içerisinde talebin fazla olması sebebiyle 20£’tan satılmaya başlandı. Burada her biri 125 kilo olan 8.000 balya yün elde edildi. Bu yünlerin yarısı İngiltere’ye yarısı da

Fransa'ya gönderildi. Halep yünlerinin yanında Musul ve Mezopotamya'dan yaklaşık 10.000 balya kısmen yıkanmış yün buraya getirildi. Bu yün başta kantar başı (200 okka) 20-23£'tan satılırken, Avrupa ülkelerinin talep artışından dolayı kantar başı (200 okka) 29-30£'tan* satılmaya devam edildi. ABD ise Avrupa devletlerinin talebinin fazla olması dolayısıyla Halep'te üretilen ham yün yerine Musul ve Mezopotamya'dan getirilen “*amouassi*” adı verilen yünün yaklaşık 8.000 balyasını satın almak durumunda kaldı (NARA, T367, Roll 8, Vol 8, 30 Eylül 1872). 1872 yılında Halep bölgesinde 5.000 kantar civarında yün elde edildi. Bu ürünün yarısı Fransa'ya geri kalan 2.500 kantar yün İngiltere ve ABD'ye gönderildi. Burada üretilen yünün dışında buraya getirilen Mezopotamya ve Musul getirilen 12.000 balya yarı yıkanmış yünün 4.000 balyası Fransa'nın Havre bölgesine ve ABD'ye gönderildi (NARA, T367, Roll 11, Vol 11, 30 Eylül 1873: 137-138). Konsolos John T. Edgar'ın hazırladığı raporlarına göre, Halep Vilayetinden bir sonraki yün ihracı 1879 yılında gerçekleşti. Bu rapora göre 2.585.000 pound yıkanmamış Halep yünü, 187.500 pound yıkanmamış Musul yünü ve 687.500 pound yıkanmamış “*caracashe*” yünü ABD ile Avusturya'ya gönderildi (House of Representatives, Congress., 1880: 710).

Suriye Vilayetinden 1870 yılında Hama, Humus, Şam ve Filistin bölgelerinden 5.500 kantar veya 1.100.000 okka civarında yün toplandı. Kantar başına yaklaşık 1.600 kuruştan satılan bu yünün tamamı Fransa, İngiltere ve ABD'ye ihraç edildi (NARA, T367, Roll 7, Vol 7, 30 Eylül 1871: 5-6). 1871'de ihraç edilen yün miktarı şu şekildeydi: Liverpool'a 870 balya, Fransa'ya 590 balya, Trieste'ye 150 balya ve ABD'ye 1.511 balya olmak üzere 3.121 balya yün ihraç edildi. Bu 3.121 balyanın 1.500'ü yıkanmış* ve 1.621 balya yıkanmamış yünden oluşuyordu. Tüm balyalar okka başı 15 kuruştan satıldı. 1872'de yıkanmış yün için peşin ödeme ile okka başı 25-29 kuruş, yıkanmamış yün için peşin ödeme ile okka başı 10-11 kuruş arasında satıldı. Vilayet genelinden toplamda 12.205 kantar yün ihraç edilmekle birlikte; 1.850.000 kuruş değerinde 1.760 kantar yün İngiltere'ye, 500.000 kuruş değerinde 480 kantar yün İtalya'ya, 3.275.000 kuruş değerinde 1.120 kantar yün Fransa'ya, 170.000 kuruş değerinde 220 kantar yün Avusturya ve Almanya'ya, geriye kalan 7.687.500 kuruş değerinde 8.625 kantar yün ABD'ye gönderildi. Bu satışlar neticesinde kantar bazında ABD yüzde 70,7 oranında en fazla yün satın alan ülke konumuna ulaştı (NARA, T367, Roll 11, Vol 11, 30 Eylül 1873: 161-162).

* 1871 yılında Beyrut Amerikan konsolosu J. Baldwin Hay'in hazırladığı rapora göre 1£ 125 ila 125,25 kuruş değerindeydi. Bu değere göre hesaplama yapıldığında 29-30£ 3.750-3.757,5 kuruş değerindedir. ABD okka başı ortalama 18,125-18,75 kuruştan yün alımı yapmıştı (NARA, T367, Roll 8, Vol 8, 30 Eylül 1872).

* Yıkanmamış yünün balyası 250 okka miktarındaydı.

Beyrut'tan 1870 yılında 85 balya ve 1.361.530,25\$ değerinde 1.204 balya olmak üzere toplam 1.289 balya yün Boston'a gönderilmek üzere iki ayrı Amerikan gemisine yükleme yapıldı. Üçüncü bir Amerikan gemisine ise 813 balya yün yüklenerek New York'a gönderildi (House of Representatives, Congress., 1871: 416). 1871'de Beyrut'tan 6.714.771 kuruş değerinde 3.555 balya yıkanmış ve yıkanmamış yün Boston ve New York'a ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1873: 850). 1872'de Suriye Vilayetinden gelen 7.687.500 kuruş değerinde 8.625 kental yün Beyrut Limanı üzerinden gönderildi (House of Representatives, Congress., 1874: 1219). 1878 yılında ise yün ihracında ciddi oranda azalma meydana gelerek 168.490 kuruş değerinde yün ithali yapıldı. Bu yünler de ABD'nin yanında Fransa ve İngiltere gönderildi (House of Representatives, Congress., 1879: 1138). 1879'da ise 334.720\$ değerinde 1.574.280 pound yün İngiltere ve ABD'ye gönderildi (House of Representatives, Congress., 1880: 711).

Beyrut Amerikan Konsoloslugu sınırları dahilinde bulunan Halep, Beyrut ve Suriye Vilayetlerinden toplamda 1874'te 12.075,27\$ değerinde yıkanmış ve yıkanmamış yün, 1876'da 15.145\$ değerinde 135 balya Şam yünü, 1877'de 5.219\$ değerinde yün ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1875: 1136; 1877: 935; 1878: 895).

1870-79 yılları arasında ham yünün haricinde ABD Beyrut Limanı'ndan çeşitli ürünler de ithal etti. 1870'te 286 balya paçavra, 32 kasa muhtelif ürün ve 31 fiçı zeytinyağı ile ufak tefek eşyalar (sundries); 1871'de 13.011 adet keçi derisi, 90 fiçı zeytinyağı, 5 paket hurma, 20 adet halı, 1.168 balya paçavra, 31 kasa metal hurda, 3 balya ipek, 4 kavanoz melas, 491 kasa limon, 50 ton terra ombra, 12 torba keten tohumu, 1 kasa sabun, balast için 140 adet kesme taş ve 4 fiçı Kıbrıs şarabı ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1871: 416, 1873: 850). 1872'de 6.000 kantar paçavra, 300 kasa limon, 400 kg sünger, 600 kantar metal hurda, 8.625 kantar zeytinyağı, 7 kantar deri olmak üzere toplam 714.500 kuruş tutarında ürün ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1874: 1219). 1874 yılında ABD'ye ithal edilen ürün çeşidinde farklılıklar meydana gelmiş olup; 251,16\$ tutarında tuzlanmış ve kurutulmuş hayvan derisi, 236,49\$ değerinde Bilâd-ı Şam'da seyahat edenlerin ev eşyaları ve kişisel eşyaları, 33,66\$ değerinde doğal tarihi nesneler, 82,07\$ değerinde kitap, 236,49\$ değerinde Doğu'dan temin edilmiş hediyelik eşya ve zeytin ağacı ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1875: 1136). 1875 yılının son çeyreğinde 5.069\$ değerinde 267 fiçı zeytinyağı, 1876 yılında Suriye ve Kutsal Topraklardan temin edilmiş 6.910,85\$ değerinde 29 kasa hediyelik ve fantezi eşyalar, 554\$ değerinde keçi derisi; 1877 yılında 3.540\$ değerinde zeytinyağı, 137,61\$

değerinde terra umbra; 1878’de paçavra ve keçi kılı⁹² ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1877: 935; 1878: 895; 1879: 1138)

1870’li yıllardan itibaren ABD Yafa, Akka ve Hayfa Limanlarından da ürün ithal etti. Akka ve Hayfa Limanlarından 1878 yılında 76.500 kuruş değerinde 36.000 pound keçi kılı gönderildi (House of Representatives, Congress., 1879: 1138). 1879 yılında ise 9.946\$ değerinde 143.750 pound sabun ithali gerçekleştirildi (House of Representatives, Congress., 1880: 711).

Yafa Limanı’ndan gönderilen ürünlerin bir kısmı Kutsal Toprakların burada olmasından dolayı dinî nitelikteydi. Bu limandan ABD’ye ilk kez 1873 yılının son çeyreğinde 1.651,50 frank değerinde süs eşyaları ve zeytin ağacı gönderildi. 1874’te 325 frank değerinde preslenmiş çiçek, 6.332,9 frank değerinde süs eşyaları ve zeytin ağacı; 1876’da 16.949,65\$ değerinde zeytin ağacından yapılmış objeler, boncuklar, haçlar, tespihler ve kurutulmuş çiçekler gibi Kudüs’e özgü el sanatları ve zanaat ürünleri, 905,80\$ değerinde Filistin bölgesinin tasvir edildiği manzara resimleri ve 255,68\$ değerinde şarap olmak üzere toplamda 18.111,13\$’lık ürün ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1875: 1123; 1877: 935). 1877 yılında Kudüs’ten ABD’ye 612 frank değerinde ürün gönderildi. 1878 yılında Kudüs’ten ABD’ye ilk üç ay herhangi bir ürün gönderimi yapılmadı. İkinci üç aylık dönemde 963.65 frank, üçüncü üç aylık dönemde ise 138 frank değerinde ürün ithal edildi. Buradan küçük ölçekli ama süs eşyaları, sedef, zeytin ağacı, thorn* , çiçek, Lut Gölü suyu gibi daha çok dini hatıra ürünleri ağırlıklı çeşitli ürünler ABD’ye gönderildi (House of Representatives, Congress., 1879: 1135).

3.2.4.2. Amerika Birleşik Devletleri’nin 1870-1879 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam’a Yaptığı İhracat

1870-79 yılları arasında ABD’nin Bilâd-ı Şam’a ihraç ettiği ürünlere bakıldığında 1865’ten itibaren görülen Amerikan menşeli ürün çeşitliliğinin azaldığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde ABD’den yapılan ihracata damgasını vuran ürün gaz yağı oldu. Konsolos Johnson 1864 yılında kaleme aldığı raporunda ilk kez gaz yağına karşı Bilâd-ı Şam halkının talep oluşturduğunu ifade etmesi üzerine 1865 yılında bölgeye gaz yağı gönderimi sağlandı. Bölgeye gaz yağı gelmeden evvel bölge halkı aydınlatma amaçlı zeytinyağı kullansa da gaz yağının Bilâd-ı Şam pazarına giriş yapmasıyla halk gaz yağı kullanmaya başladı. Zaman içerisinde

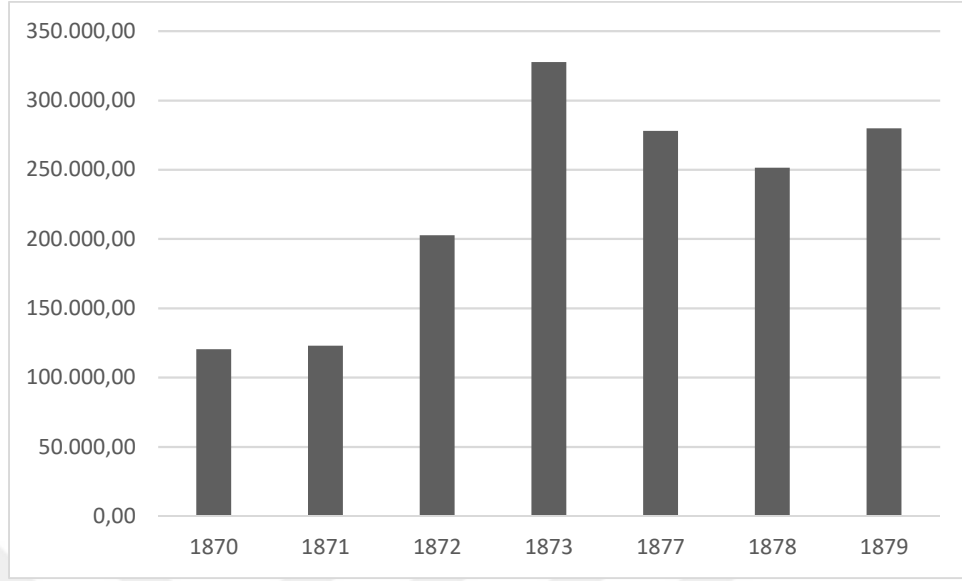
⁹² Beyrut Limanı’ndan ABD’ye ihraç edilen bu ürünlerin değerleri net bir şekilde belirtilmemiş olup, ihracat tablosunda paçavra Fransa, İngiltere ve ABD’ye, keçi kılı Fransa, Mısır ve ABD’ye ihraç edilmiştir şeklinde yer almıştır (House of Representatives, Congress., 1879: 1138). (1878-1138).

* Konsolos raporunda “thorns” olarak geçen bu ürün muhtemelen Hz. İsa’nın dikenli tacını temsil eden ürün, süs eşyası, hatıra anlamında kullanıldığı tahmin edilmektedir.

halkın gaz yağından memnun kalmasıyla bölgede Amerikan gaz yağına olan talep her geçen sene artış gösterdi. Bu şekilde 1870’lerde ABD Bilâd-ı Şam bölgesindeki gaz yağı tedarikinde başlıca kaynak ülke konumunda yükseldi. 1860’ların sonlarına doğru ABD’den doğrudan gelen gaz yağının birim fiyatı galon başı ortalama 40 sentti. Birim fiyatına navlun ücreti (galon başı 4 sent), sigorta ücreti (yüzde 3), transit ve depolama sırasındaki sızıntı kayıpları (yüzde 1-3) ile boşaltma, hamaliye, depolama gibi muhtelif giderler (galon başı 5 sent) eklendiğinde ortalama fiyat 50 senti buluyordu (NARA, T367, Roll 7, Vol 7, 31 Aralık 1869: 2). 1870’li yıllarda ABD’den Bilâd-ı Şam’a gönderilen gaz yağı İskenderun ve Beyrut Limanlarına giriş yapıyordu. Doğrudan getirilen gaz yağının dışında İskenderun Limanı’na Fransa ve İngiltere üzerinden, Beyrut Limanı’na New York ve Boston Limanlarından Avusturya ve İngiliz bandıralı gemilerle de gaz yağı getiriliyordu. İskenderun Limanı’na indirilen gaz yağı Halep Vilayetindeki pazarlara gönderiliyordu (NARA, T367, Roll 8, Vol 8, 30 Eylül 1872). Beyrut Limanı’na gelen gaz yağının büyük bir kısmı buraya indirildikten sonra kara yolu üzerinden Bilâd-ı Şam’ın iç bölgelerindeki pazarlara gönderiliyordu. Kudüs Mutasarrıflığına gönderim genellikle İzmir veya Beyrut Limanlarından muhtemelen Osmanlı bandıralı gemilerle Yafa Limanı’na transfer ediliyordu. Bu transfer esnasında hem navlun bedeli (galon başı 4 sent) hem de yüzde 6,5 gümrük vergisi alındığı için galon başı birim fiyatı 57 sente yükselmekteydi. Kudüs pazarına getirildiğinde ise galon başı 63 sente satılıyordu (NARA, M453, Roll 2, Vol 3 and 4, 22 Kasım 1871). Mevcut masrafların yanında bölge halkının talebi ve gaz yağının muadili olan zeytinyağının senelik üretimine göre de Bilâd-ı Şam pazarlarında gaz yağı fiyatları farklılık gösterebiliyordu. Örneğin, 1873 yılında Halep Vilayetinde zeytin hasadının düşük olması zeytinyağı fiyatlarını olumsuz olarak etkiledi. Bunun üzerine vilayet halkı gaz yağına olan talebi arttırdığından sene içerisinde gaz yağı fiyatlarının artmasına sebep oldu. 1872’de 100 kuruştan satılan iki adet 5 galonluk gaz yağı tenekeleri 1873 yılında 115 kuruştan satıldı (NARA, T367, Roll 11, Vol 11, 30 Eylül 1873: 140-141).

1870-79 yılları arasında ABD’den Bilâd-ı Şam’a ihraç edilen gaz yağı miktar ve değerlerine İskenderun, Beyrut ve Yafa Limanları özelinde bakıldığında, İskenderun Limanı’na Halep Vilayetine gönderilmek üzere 1871 yılında Fransa ve İngiltere üzerinden 160.750 frank değerinde gaz yağı ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1873: 840). İskenderun Limanı’na yapılan bir sonraki sevkiyat ise 1878 yılında gerçekleştirildi. Bu sene içerisinde 52.500\$ değerinde ve 1879’da 170.000\$ değerinde gaz yağı ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1879: 1136, 1880: 708).

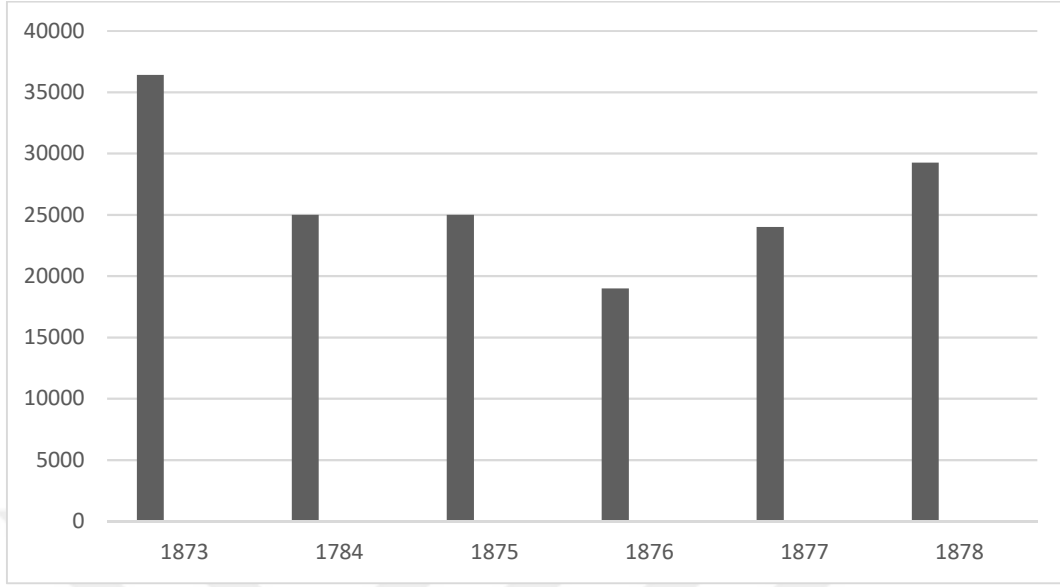
Grafik 6: ABD'den Beyrut Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracı (1870-1879)

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1872: 1123; 1873: 842; 1874: 1217; 1875: 1131; 1878: 892; 1879: 1137, 1880: 709; NARA, T367, Roll 7, Vol 7, 20 Eylül 1870: 3)

Yukarıdaki grafiğe göre, gaz yağı ihracını yapıldığı ana liman olan Beyrut Limanı'na 1870 yılında 120.491,28\$ değerinde 259.486 galon getirildi (NARA, T367, Roll 7, Vol 7, 20 Eylül 1870: 3). 1871'de 123.010\$ (3.339.265 kuruş) değerinde, 1872 yılında ABD'den doğrudan 202.578\$ (5.500.000 kuruş) değerinde 60.772 kutu gaz yağı getirildi (House of Representatives, Congress., 1872: 1123; 1874: 1217). Bunun yanında aynı sene Avusturya ve İngiliz bandıralı gemilerle New York ve Boston'dan 400.000\$ değerinde 120.000 kutu gaz yağı daha getirildi (House of Representatives, Congress., 1873: 842). 1873'te 327.600\$ değerinde 91.143 kutu, 1877'de 278.028\$ değerinde 992.960 galon, 1878'de 251.442\$ (2.230.520 kuruş) değerinde 1.076.840 galon gaz yağı ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1875: 1131; 1878: 892; 1879: 1137). 1879 yılında 279.763\$ değerinde 1.498.287 galon gaz yağı getirildi (House of Representatives, Congress., 1880: 709). Özellikle 1877-79 yılları arasında gaz yağı ithalatı yüzde 50,9 oranında artmışken, değerinde sadece yüzde 0,62 oranında bir yükselme gösterdi. Bu artışa karşın galon başına fiyat ise yüzde 33,2 oranında azaldı. ABD bu süreçte bu fiyat düşüşüne rağmen daha fazla petrol satarak pazar payını ve etkisini genişletmeyi hedeflediği için bu hedefini başarıyla gerçekleştirdi.

Grafik 7: ABD'den Yafa Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracı (1873-1878)

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1874: 1110; 1875: 1122; 1876: 1413; 1877: 934; 1878: 894; 1879: 1135)

Beyrut Limanı'nın haricinde ABD'den Yafa Limanı'na da gaz yağı gönderimi sağlandı. Bu gönderim ilk kez 1873 yılında 36.400\$ değerinde Beyrut ve İskenderiye üzerinden gerçekleştirildi (House of Representatives, Congress., 1874: 1110). 1874 yılında 25.000\$ değerinde 90.000 galon, 1875 yılında 25.000\$ değerinde 90.000 galon, 1876 yılında 19.000\$ değerinde 70.000 galon, 1877 yılında 24.000\$ değerinde ve 1878 yılında 29.250\$ tutarında 450.000 kilo Beyrut üzerinden gaz yağı gönderildi (House of Representatives, Congress., 1875: 1122; 1876: 1413; 1877: 934; 1878: 894, 1879: 1135). 1873-1876 yılları arasında talebin az olmasından ötürü gaz yağı gönderiminde azalma meydana gelse de 1877 yılı itibariyle talebin de artış göstermesiyle gaz yağı gönderiminde bir canlanma olduğu dikkat çekmektedir. Bu üç limanın haricinde 1878 yılında ilk kez Akka ve Hayfa Limanlarına da Amerikan gaz yağı gönderildi. Buna göre, Beyrut üzerinden 227.000 kuruş değerinde 70.000 okka gaz yağı gönderimi sağlandı (House of Representatives, Congress., 1879: 1136).

Gaz yağının haricinde Beyrut Limanı'na Amerikan menşeli farklı ürünler az miktarda getirildi. Buna göre, 1870 yılında 15 balya pamuklu drill kumaş ve 30 balya gömleklik kumaş; 1871'de 13.250 kuruş/ 500\$ değerinde 12 balya ufak tefek eşyalar (sundries); 1872'de 50.000 kuruş değerinde 2 adet matbaada kullanılmak üzere baskı makinesi getirildi (House of Representatives, Congress., 1871: 416; 1872: 1123; 1874: 1217).

3.2.5. 1880-1889 Dönemi

ABD'nin Bilâd-ı Şam topraklarında doğrudan ticari faaliyetlere başlamasının üzerinden 30 yıl geçmesine karşın ticaret hacminde istenilen ölçüde bir büyüme kat edilemedi. 1880 yılında sürdürülen ticaret 1870'li yıllarda elde edilen ticaret hacmiyle hemen hemen aynı boyuttaydı. Ticaretin gelişmemesinin birtakım sebepleri bulunmaktaydı. Bilâd-ı Şam-ABD ticaretinde iki güzergâh kullanılıyordu. İlk güzergâh Boston, New York ve Philadelphia bölgelerinden çıkış yapan Amerikan gemileri Londra, Marsilya veya İskenderiye Limanlarına uğrayarak Bilâd-ı Şam bölgesinin iki büyük limanı olan Beyrut ve İskenderun Limanlarına Amerikan menşeli ürünleri getiriyordu (House of Representatives, Congress., 1884: 544). İkinci güzergâh ise Boston, New York ve Philadelphia bölgelerinden yüklenen Amerikan menşeli ürünlerin Beyrut ve İskenderun Limanlarına doğrudan gönderiyordu. İki güzergâhla buraya gelen ürünler, daha küçük ve farklı ülke bandıralı gemilerle 1870'lerden itibaren bu ürünleri talep eden Yafa, Akka ve Hayfa Limanlarına ulaştırılıyordu. Bu ticaret esnasında sadece Beyrut ve İskenderun Limanlarının ana liman olarak kullanılması ve sene içerisinde bu limanlara gelen diğer ülke gemilerine kıyasla oldukça az Amerikan gemisinin giriş yapması bölgedeki Amerikan ticaretinin az boyutta olmasına neden oluyordu.

Doğrudan ticareti baltalayan bir diğer sorun Amerikalıların Bilâd-ı Şam ticareti için doğrudan ve dolaylı olmak üzere oluşturduğu iki ticaret güzergâhın haricinde, Amerikalıların tamamen kendi kontrolü dışında gelişen Amerikan menşeli ürünlerin bölgeye getirilmesi idi. İngilizler her ne kadar Bilâd-ı Şam pazarında kendi ürünlerinin satılması konusunda öncelikli davransa da bu pazardaki Amerikan mallarına olan talebin ve Amerikalıların bölgeye ürün tedarikini sağlama konusunda kendileri kadar başarı sağlayamadıklarının farkındalardı. İngiliz tüccarlar, Amerikalıların çözmeye çalıştığı bu “krizi” kendi çıkarları doğrultusunda fırsata çevirmek için İngiltere'nin ABD'den ithal ettiği Amerikan menşeli ürünleri Bilâd-ı Şam topraklarına getirme kararı aldı. Bunun üzerine bu ürünler Bilâd-ı Şam'da satılarak bu şekilde kâr elde etmeye başladılar. İngilizlerin ardından Fransızlar da bu yolu tercih etmeye başladı. Bu durum İngilizler ve Fransızlar için avantaj sağlarken, Amerikalıların tam tersi bir durumun içerisinde bulunmasına neden oldu. Bu şekilde hem Bilâd-ı Şam pazarında Amerikan menşeli ürünlerin talebini karşılamada İngiliz ve Fransız tüccarlar Amerikalı tüccarların rakibi olarak karşılına çıktı. Bu durum ayrıca bölgeye yatırım yapması muhtemel Amerikalı yatırımcıların sayısının azalmasına neden oldu. Gümrük kayıtlarında ise bölgedeki Amerikan konsolosları ve konsolos temsilcilerinin ne kadar miktarda Amerikan menşeli ürün girişi yaptığını tespit edememesine ve Amerikan yetkililerine net bilgi vermelerine engel oldu (House of Representatives, Congress., 1883: 162-163, 1884: 544).

Ticaretin gelişmesini engelleyen bir diğer sebep, Kudüs Amerikan Konsolosluğu'nun Yafa'daki konsolosluk temsilcisi Ernst Hardegg'e göre, bölgedeki ticaret sisteminden kaynaklanıyordu. Bilâd-ı Şam bölgesinde ticari sistem sabit fiyat ve standart kalite garantisi içermekten ziyade, pazarlık ve aşırı spekülasyona dayanıyordu. Ayrıca, bir nevi tefecilik faaliyeti olan kısa vadede kâr amaçlı ve yüksek risk içeren işlemler de oldukça yaygındı (House of Representatives, Congress., 1883: 164). Amerikalı tüccarlar Amerikan menşeli ürünü doğrudan alıcıya satmak veya Bilâd-ı Şam bölgesinde üretilen ürünü doğrudan üreticiden almak yerine Beyrut veya İskenderun bölgesinde ikamet eden tüccarlar aracılığıyla ticari faaliyetlerini yürüterek bu ticari sistemin bir parçası haline gelmişlerdi. Özellikle 1860'lı yıllardan itibaren ABD'den ithal edilen ürünler genellikle malın niteliğine göre üç ila altı aylık bir krediyle Beyrut veya İskenderun bölgesinde ikamet eden tüccarlar tarafından alınıyordu. Nakit satışlar nadir olmakla birlikte izin verilen tek indirim, nakit ödeme karşılığında, genellikle ayda yüzde bir oranında, eğer piyasada para kıtlığı mevcutsa yüzde 1¼ ila 1½ oranında yabancı tüccarlar tarafından indirim yapılmıyordu. Belirlenen bu indirim, yabancı tüccarlar tarafından ödendikten sonra bunu sözleşme fiyatından düşüyorlardı (NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 31 Mart 1865: 3).

“Perakende satış yapan” veya “komisyon karşılığı aracı olanlar” olarak ikiye ayrılan yerel tüccarlar arasında en aktif ticari faaliyet yürüten komisyon karşılığı aracı olanlardı. Bu tüccarlar yüzde bir ila iki arasında standart bir komisyon alıyor gibi görünseler de perakende satış yapan tüccarlara kıyasla daha fazla kazanç elde ediyorlardı. Hem ürün satışı yapan Amerikalı tüccarlardan hem de perakendeci tüccarlardan çeşitli malları satın alarak Bilâd-ı Şam'ın kıyı veya iç bölgelerinde bulunan müşterilere bu ürünleri ambalajlama, nakliye, depolama gibi ek masrafları ve yüzde bir ila iki arasında komisyonunu ekleyerek iletiyorlardı. Aynı zamanda Bilâd-ı Şam bölgesinden ürün satın almak isteyen Amerikalı ticaret evleri ve tüccarlarla da çalışan yerel tüccarlar, Amerikalı tüccar ve ticaret evleri adına ürün satın alırken yüzde iki buçuk ila yüzde üç oranında komisyon talep ediyorlardı. Yerel tüccarlar Şam, Halep gibi iç bölgelerden ürün temin edecekse bu satın alma işlemini iç bölgelerde bulunan acenteler aracılığıyla ya hemen satın alıyor ya da ürünün hasat veya üretiminin tamamlanmasından evvel ödeme yaparak önceden alım yapıyorlardı. Yerel tüccarlar bu acentelerle yaptığı anlaşmaya veya satın alınacak ürüne göre yüzde iki ila dört arasında komisyon veriyordu. Bu komisyonun yanında tıpkı ihraç edilen ürünlerde olduğu gibi ambalajlama, nakliye, depolama gibi ek masraflar Amerikalı alıcılara yansıtılıyordu. Yerli tüccarlar ürün satın almak isteyen Amerikalı ticaret evleri ve tüccarlara bu alışveriş esnasında oluşabilecek ürünün teslim edilmemesi, ürün kalitesinin düşük olması gibi risklere maruz kalmamaları için bir nevi sigorta hizmeti verme seçeneğini de tanıyorlardı. Bu hizmeti kabul etmeleri dahilinde yerel tüccarlar hâlihazırda aldığı

komisyonun haricinde yüzde altı daha komisyon alıyordu. Yapılan bu ticaretteki masrafların toplamı, malın niteliği ve iki tarafın arasında yapılan anlaşmaya göre genellikle yüzde on ila on dört arasında değişiyordu (NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 31 Mart 1865: 3-4).

Ticaretin gelişmesini engelleyen üçüncü sebep, Amerikan menşeli ürünlerin Bilâd-ı Şam pazarında diğer ülke ürünlerine karşı yeteri kadar rekabet edememesiydi. Bölgede doğrudan Amerikan ticareti başlamadan evvel Amerikan pamukluları diğer ülkeler aracılığıyla ve Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden Bilâd-ı Şam'a gönderilmekteydi. Bu sebepten ötürü Amerikan pamukluları bölge halkı tarafından tanınmaktaydı. Diğer ülkelerin pamuklularına göre daha üstün kaliteye sahip olan Amerikan pamukluları gerek stok yetersizliği gerekse yüksek fiyatlı olmasından ötürü halk tarafından tercih edilmiyor, daha çok uygun fiyatlı olan İngiliz pamuklularını tercih ediyordu (House of Representatives, Congress., 1883: 165).

Beyrut Amerikan Konsolosu Erhard Bissinger'a göre ABD ticaretinin gelişmemesinin sebeplerinden bir diğeri Amerikalı tüccarların yeteri kadar Bilâd-ı Şam pazarını tanımamasıydı. Her ne kadar 30 senedir bölgeyle ticaret yapılırsa da Amerikalı tüccarlar bu zamana kadar üretim yaparken hep Amerikan vatandaşlarının isteklerine göz önünde bulunduruyorlardı. Halbuki Bilâd-ı Şam halkının gerek kültürlerinin gerekse alışkanlıklarının Amerikan yaşam tarzından tamamen farklı olması Bilâd-ı Şam halkının Amerikan ürünlerine az rağbet etmesine neden oluyordu (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1886).

Ticaretin gelişmesini engelleyen bir başka sebep ise, ABD'den gönderilen ürünlerin yanlış paketlenmesiydi. Amerikan gemileri Bilâd-ı Şam bölgesine Amerikan menşeli ürünleri Londra, Marsilya ve İskenderiye üzerinden dolaylı bir şekilde getirirken ürünlerin sağlam kutular içerisinde paketlenmemesi büyük sorun teşkil ediyordu. Zira, ürünler düzgün paketlenmediği için bu üç limanda gerçekleşen ürün aktarması esnasında ürünler zarar görüyordu. Bu da Amerikalı tüccarların zarar etmesi anlamına geliyordu (House of Representatives, Congress., 1884: 544).

Ticaretin gelişmesini engelleyen bu sorunların çözümüne yönelik Beyrut ve Kudüs Amerikan Konsolosları ve Konsolos Temsilcilerinin önerileri bulunuyordu. Bu önerilerden ilki Yafa Konsolos Temsilcisi Hardegg tarafından geldi. Hardegg'e göre, ABD'den Bilâd-ı Şam bölgesine doğrudan ticaretin sürekli hale gelmesi ile İngiltere ve Fransa gibi diğer devletlerin Amerikan ticaretinde saf dışı bırakmak için doğrudan bir buharlı gemi hattının kurulması gerekiyordu. Bir diğer öneri ise Beyrut Amerikan Konsolosu John T. Edgar'dan geldi. Konsolos, Amerikalı pamuklu emtia üreticileri başta olmak üzere Amerikalı tüccarların bölgede ticaret yapan diğer ülkelerin tüccarlarıyla rekabet edebilmesi için Beyrut'ta Amerikan ticaret evi kurulmalıydı. Şam ve Halep gibi Bilâd-ı Şam'ın diğer önemli ticaret noktalarında ticaret

evine bağılı şubeler oluşturulmalıydı. Bu ticaret evi şubeleri sayesinde Amerikan üreticileri için bir acente olarak faaliyet göstererek Bilâd-ı Şam pazarında talep görecektir Amerikan ürünlerinin tespit edilmesini sağlayabilirdi. Bu ticaret evi aynı zamanda Beyrut'ta bir Amerikan ürünlerinden oluşan bir ticaret deposu oluşturmalıydı. Amerikan ürünleri almak isteyen yerli alıcıların ikna edilmesi için ABD'den gelen ürünler burada sergilenebilirdi. Ayrıca ticaret evi aracı yerli tüccarların yaptığı alım-satım işlemlerini bizzat kendisi yaparak yerli tüccarları bertaraf edecekti. Böylelikle hem yerli tüccarlara komisyon ödemesi ortadan kalkacağından ithalat-ihracat ürünleri daha uygun fiyata satılır veya alınabilir hem de Bilâd-ı Şam pazarında Amerikalı tüccarlar diğer ülke tüccarlarıyla kolaylıkla rekabet edebilirdi (House of Representatives, Congress., 1883: 165, 1884: 544).

Yukarıdaki önerilerin yanında Konsolos Bissinger, Bilâd-ı Şam halkının ihtiyaçlarını tanıyabilmek adına deneyime sahip olan diğer ülkelerin yöntemlerinden faydalanılabileceğini önermekteydi. Bu noktada Konsolos örnek olarak Almanları gösteriyordu. 1881 yılında Köln'deki bir ticaret topluluğu, Trieste'den bir gemi kiralayarak, mühendisler, tüccarlar ve diğer uzmanlardan oluşan özel bir misyon gönderdi. Bu misyonun amacı Doğu'nun başlıca limanlarını ziyaret ederek ticaret sermayesinin en iyi nasıl değerlendirileceğini araştırmaktı. Misyonun yaptığı ziyaret neticesinde en önemli önerisi önemli ticaret merkezlerinde bir numune odasına sahip bir acentenin kurulması oldu. Buna göre, Bilâd-ı Şam'da acente Beyrut'ta kurulmalı ve Şam, Halep, İskenderun, Humus, Hama, Hayfa veya Akka gibi önemli ticaret noktalarında şubeleri bulunmalıydı. Bu acentenin başına birkaç dile hâkim, hoş görünümlü, deneyimli ve enerjik bir tüccarın getirilmeliydi. Kurulacak bu acente kendilerini ticaret birlikleri içinde bulan üretici ve tüccarların belirli bir miktarını temsil edecekti. Bu birlikler, acentenin giderlerini karşılamak için orantılı şekilde katkıda bulunarak ve kârı da paylaşarak sistemin sürdürülmesini sağlayacaktı. Böyle bir sistemde acentenin masrafları elde edilen gerçek sonuçlarla kıyaslandığında oldukça düşük kalacaktı. Bir veya birkaç üretici ve tüccar topluluğunu temsil eden bu sistem, bireysel girişimlere kıyasla daha az sermaye gerektirecekti ve aynı zamanda bireysel satıcıların karşılaştığı dil, halkın alışkanlıkları ve istekleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmama gibi riskleri büyük ölçüde azaltacaktı. Acentenin başındaki tüccara tüm ürünlerin numuneleri gönderilecekti. Tüccar, bölgedeki halkın zevklerini dikkatle inceleyerek farklı firmaların istek ve eğilimleri hakkında anında rapor verecekti. Bu raporların karşılığında üreticiler de ticari başarı elde etmek için raporlarda belirtilen tavsiyelere uyacaktı. Acentenin başındaki tüccar aynı zamanda üreticileri sürekli olarak eğiterek piyasanın gerektirdiği yeniliklere ayak uydurmalarını teşvik edecekti (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1886).

Almanların tercih ettiği bir diğer fikirse bir gemi kiralanarak sanayi ürünlerinin liman liman sergilenmesiydi. Bu fikir Almanlar tarafından oldukça sıcak karşılandı ve ihracatın teşvik edilmesi amacıyla kurulan Central-Verein der deutschen Export-Bank 400 tonluk bir buharlı gemi kiralayarak gemiyi çeşitli sanayi ve el sanatları ürünleriyle doldurup yüzen bir sergi oluşturdu. Bu gemi Hamburg'dan hareket ederek önce Batı Akdeniz kıyılarını ardından da Beyrut'u ziyaret ederek Alman ürünlerin tanıtımını yaptı (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1886).

Aslında ilk fikir Bissinger'dan evvel Beyrut Konsolosu olan Edgar tarafından merkeze bildirilmişti. Ancak Almanların oluşturduğu bu proje Edgar'ın önerisine kıyasla daha ayrıntı içeren bir proje olması dolayısıyla Konsolos Bissinger'ın etkilenmesine neden oldu. Bissinger ikinci fikirden de etkilense de geminin sınırlı kapasitesinden ötürü her ürünün sergileneme durumundan ötürü ilk fikrin uygulanması gerektiğini düşünüyordu. Nitekim ilk projenin uygulanması durumunda oldukça yavaş adımlarda ilerlenen Amerikan ticaretinin önemli yol kat edeceğine inanıyordu (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1886).

Tüm bu önerilerin yanında, daha fazla Amerikan ürününün Bilâd-ı Şam'da yer bulması için bu dönemde Beyrut Amerikan Konsolosu Robeson ve Robeson'dan sonraki konsolos Bissinger ayrıntılı piyasa araştırması yaptılar. Robeson'a göre, Bilâd-ı Şam pazarında bulunan marangoz, doğramacı, tenekeci aletleri; demirci aletleri, tarım aletleri, karyola, cıvata, bot, konserve meyve ve et, peynir, saat, kahve, çatal bıçak takımı, kapı ve pencere, ilaç, toprak kap, cam eşya, hırdavat, demir, lamba, deri, hafif pamuklu kumaş, kilit, kereste, ayna, sivrisineklik, çivi, boya, kalem, parfüm, petrol, sallanan sandalye, dikiş makineleri, ayakkabı, spor silahları, kırtasiye, vernik, saat, balmumu gibi pek çok Avrupa menşei ürün ABD'de üretilen aynı ürünlerle kıyaslandığında hem daha kaliteli hem de daha ucuzdu. Dolayısıyla bu emtia üreticileri Bilâd-ı Şam'a gönderim yapmalıydılar (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885). Konsolos Bissinger ise Robeson'a kıyasla daha az ürüne odaklandı. Bu bağlamda, Bissenger'a göre zaman içerisinde kârlı bir pazar bulabilecek Amerikan ürünü şunlardı (House of Representatives, Congress., 1888: 1027; NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1886):

Tarım aletleri: Bilâd-ı Şam'daki fellahlar bir ahşap kütükten yapılmış, sadece uç kısmı demirle kaplanmış ve keskinleştirilmiş, bir çift öküz veya eşek tarafından çekilen ağır ve hantal olan geleneksel saban kullanıyorlardı. Bilâd-ı Şam'daki bazı geniş arazilerde, 5 veya 9 inçlik (yaklaşık 12,7 veya 22,9 cm) bir saban izi açabilen, hafif yapılı, uç kısmının hafifçe yukarı dönük olduğu, öküz veya eşegin boyunduruğuna kolayca bağlanabilen, basit ve sağlam Amerikan yapımı tarım aletlerinin kullanımı avantajlı olabilirdi.

Tereyağı ve peynir: ABD menşeli bu ürünler çoğunlukla Fransız ve İngiliz firmaları aracılığıyla Fransız ve İngiliz menşeli ürün adı altında gelmekteydi. Bu araçları devre dışı bırakarak doğrudan bu ürünler ABD’den gönderilebilirdi.

Konserve gıdalar: Konserve meyveler, sebzeler, reçeller burada sınırlı bir pazar bulacağı için daha çok konserve pastırma, hayvan dili gibi ürünler burada talep görebilirdi.

Marangoz aletleri: Her çeşit marangoz aleti burada rağbet görürdü.

Kromolar (Chromos): Renkli baskılı resim olan bu ürün özellikle Hristiyan nüfus tarafından satın alınabilirdi.

Un: Buraya Rusya ve Fransa’dan sınırlı miktarda ithal edilen bu ürün pazarına Amerikan unları giriş yapabiliyordu.

Mobilya: Bu ürün Almanya ve Avusturya’dan bölgeye ithal edilmekteydi. Daha önce Amerikalı üreticiler buraya az sayıda mobilya gönderseler de devamı gelmemişti. Amerikalı üreticiler büyük miktarda ürün gönderirse büyük kazançlar elde edebilirlerdi.

Hırdavat: Burada kullanılanlar biçim ve kalite açısından kötü olduğu için Amerikan hırdavat ürünleri burada rağbet görebilirdi.

Demir karyolalar: İngiltere, Avusturya ve Almanya’dan ithal edilen bu ürün oldukça talep edilen bir üründü.

Deri: Çoğunlukla yurtdışından gönderilen bu ürün ABD’den kolaylıkla ithal edilebilirdi.

Kilit: Bölgede en çok ihtiyaç duyulan ürünlerden biriydi. Özellikle Yale’de üretilen kilitler diğer ülkelerde üretilen kilitlere kıyasla daha kaliteli olduğu için burada rağbet görebilirdi.

Pompa: Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde tanıtılan bu ürün buraya gönderilirse muhtemelen burada da olumlu karşılanabilirdi.

Gümüş kaplama eşyalar: Bu eşyalar özellikle Beyrut’ta hatırı sayılır miktarda satışı yapılabilecek bir ürün kategorisi içerisindeydi. Zira burada yaşayan yerliler zenginlik ve ihtişam konusunda birbirleriyle kıyas halindeydiler.

Petrol için uygun sobalar: Eğer çok pahalı değilse burada hazır satış bulabilirdi.

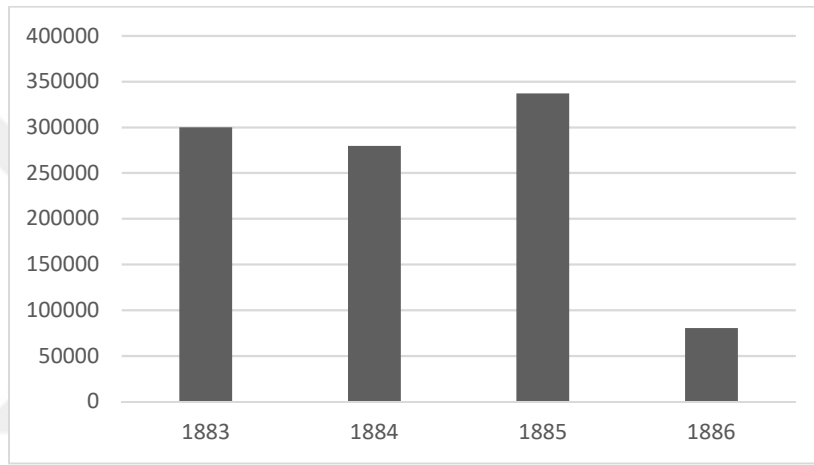
Şeker: Amerikan küp şekeri, üstünlüğü ve ucuzluğu sayesinde tüm diğer rakiplerini geride bırakmaktaydı ve alt kalite toz şeker iç kesimlerdeki kasabalarda büyük talep görebilirdi.

İpek: Buradaki ipek üreticileri, ABD ile doğrudan ticari ilişkiler kurma konusunda çok istekliydiler. Buradaki hammadde Marsilya ve Lyon’a gönderilip, buralarda mamul ürün haline geldikten sonra ABD’ye getirilmekteydi. Aracı olmadan doğrudan bölge üreticileriyle temas kurulursa masraflar ciddi ölçüde azalabilirdi.

3.2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1880-1889 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'a Yaptığı İhracat

1880-89 yılları arasında ABD'den Bilâd-ı Şam'a yapılan ihracat faaliyetlerinin ilk dört yılında 1882 yılında Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesi sonucu Doğu Akdeniz sularında asayiş sorununun meydana gelmesi ile 1880-83 yıllarında Mısır ve Beyrut'ta görülen kolera salgınından ötürü ithalat kısıtlı bir şekilde yürütüldü (House of Representatives, Congress., 1884: 541). ABD'den ithal edilen ürünlere bakıldığında, 1870-79 yılları arasında olduğu gibi, ithal edilen başlıca ürün gaz yağı oldu.

Grafik 8: ABD'den Beyrut Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracı (1883-1886)

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1883: 164)

Buna göre, 1880-81 yılında Beyrut Limanı'na 1.500.000 galon gaz yağı ihracı gerçekleşti. Bu ürün, Avustralya ve İtalya bandıralı gemilerle taşınmakla birlikte ortalama navlun maliyeti galon başına iki sentti (House of Representatives, Congress., 1883: 164). 1883'te aynı limana 300.000\$ değerinde 3.135.024 pound gaz yağı ihraç edildi. İhraç edilen bu gaz yağı Halep, Şam, Ayıntab, Maraş, Lazkiye, Trablusşam, Yafa, Hayfa, Sayda gibi pek çok bölgeye gönderilerek tüm Bilâd-ı Şam bölgesinin gaz yağı ihtiyacı karşılandı. Bu dönemde İskenderun Limanı'na doğrudan gaz yağı getirilmezken, halkın ihtiyacı olan Amerikan gaz yağı İskenderiye Limanı'ndan gönderildi (House of Representatives, Congress., 1884: 543-45). 1884'te Beyrut Limanı'na 279.496\$ değerinde, 1885'te 336.871\$ değerinde 255.206 kasa gaz yağı ihraç edildi. 1885 yılı içerisinde piyasada 1.32\$'dan satılan gaz yağı, ABD'den Amerikan bandırasına sahip olmayan gemiler tarafından getirildi (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885). 1886 yılında Beyrut Limanı'na 80.382\$ değerinde 60.896 kasa, İskenderun Limanı'na 58.942\$ değerinde 3.820.000 pound gaz yağı getirildi (House of Representatives,

Congress., 1887: 1479 ve 1488). Bunun temel sebebi ise Rus petrolünün hem Beyrut hem de İskenderun pazarına giriş yapmasıydı. Rus gaz yağı kalite açısından düşük olmasına karşın Amerikan gaz yağından 1,5 sent daha uygun fiyatlı olması bölgedeki gaz yağı pazarına kolaylıkla giriş yapmasına neden oldu. 1887 yılına gelindiğinde ise hem Beyrut Limanı'na hem de İskenderun Limanı'na ilk kez Amerikan gaz yağı getirilmezken, yerine Beyrut Limanı'na 177.795\$ değerinde ve İskenderun Limanı'na 7.545\$ değerinde Rusya'dan gaz yağı getirildi (House of Representatives, Congress., 1888: 1032 ve 1043-1044).

İlgili sene aralığında gaz yağının yanında ABD'den muhtelif ürünler de ihraç edildi. Buna göre, 1883'te ABD'den Beyrut Limanı'na ilk kez 13.500\$ değerinde dikiş makinesi gönderildi. Buraya gönderilen dikiş makineleri sadece Beyrut'ta değil aynı zamanda Şam'da kullanılmaya başlandı. İskenderun Limanı'na bu yıl içerisinde Amerikan menşeli ürün ithalini Liverpool firmaları gerçekleştirdi. Bu firmalar Bilâd-ı Şam'ın iç bölgelerinde bulunan misyoner okullarında kullanılmak üzere mobilya, ilaç, kitap, saat, dikiş makinesi gibi ürünler getirdi (House of Representatives, Congress., 1884: 544-545). 1885'te ABD'den Beyrut Limanı'na 570\$ değerinde dikiş makinesi ve 101\$ değerinde ilaç ihracı gerçekleşti (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885). 1886'da Beyrut Limanı'na 400\$ değerinde dikiş makinesi ve 150\$ değerinde ilaç, İskenderun Limanı'na 10.234\$ değerinde dikiş makinesi, saat ve çeşitli ürünler ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1887: 1479 ve 1488). 1887'de Beyrut Limanı'na 195\$ değerinde ilaç, 307\$ değerinde lamba, 267\$ değerinde dikiş makinesi, İskenderun Limanı'na 7.048\$ değerinde dikiş makinesi ve çeşitli ürünler ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1888: 1035 ve 1045).

1880-89 yılları arasında Beyrut Limanı'ndaki genel ithalat rakamlarına bakıldığında 1883 yılında toplam ithalat 13.831.500\$ değerinde olup İngiltere'den 4.486.300\$, ABD'den 313.500\$ ve diğer ülkelerden 9.031.700\$ değerinde ürün ithali gerçekleşti (House of Representatives, Congress., 1884: 542). 1885 yılında toplam ithalat 15.286.520\$ olmakla birlikte İngiltere'den 4.950.000\$, ABD'den 337.542\$ ve diğer ülkelerden 9.998.978\$ değerinde ithalat yapıldı (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885). Bu rakamlara göre, 1883 yılında toplam ithalatın yüzde 32,44'ü İngiltere'den, yüzde 65,29'u ise diğer ülkelerden gerçekleştirildi. ABD'nin yüzdesi ise yüzde 2,27 oranında kaldı. 1885'te toplam ithalatın yüzde 65,4'ü diğer ülkelere, yüzde 32,39'u İngiltere'ye ve yüzde 2,21'i ABD'ye aittir. Fiyat açısından ABD'den ithalat 24.042\$ değerinde (yani yüzde 7,67) artış göstermiştir. Ancak toplam ithalattaki oranı yüzde 2,27'den yüzde 2,21'e gerileyerek küçülmüştür. Bunun temel sebebi ise toplam ithalatın ABD'den yapılan ithalata kıyasla daha hızlı büyümesinden kaynaklanmaktadır.

Bilâd-ı Şam'ın belirli ticaret noktalarına Amerikan ürünleri ihraç edilirken, 1886 yılı itibariyle ilk kez Ayıntab Amerikan Konsolos Temsilcisi C. S. Sanders ABD'den buraya gönderilen Amerikan ürünlerinin bir listesini yaparak merkeze ilettiği dikkat çekmektedir. Bu listeye göre 1886 yılının son altı ayı ve 1887 yılının ilk altı ayı içerisinde ABD'den 25\$ değerinde zil, 437,03\$ değerinde kitap, 173,21\$ değerinde kıyafet, 289,99\$ değerinde ilaç, 41,75\$ değerinde manifatura ürünleri, 210,08\$ değerinde yenilebilir ürünler, 6,48\$ değerinde hırdavat ürünleri, 370,20\$ değerinde ev eşyaları, 34\$ değerinde tıbbi aletler, 88,60\$ değerinde org, 125\$ değerinde biçerdöver, 80,01\$ değerinde eyer, 460\$ değerinde dikiş makinesi, 18,85\$ değerinde gümüş çatal bıçak takımı, 57,22\$ değerinde kırtasiye ürünleri, 90,33\$ değerinde fırın, 5,35\$ değerinde saat, 77,96\$ değerinde sınıflandırılmamış ürünler ihraç edildi. (House of Representatives, Congress., 1888: 1042). Bu listeden de anlaşılacağı üzere küçük miktarlarda çeşitli ürünler Ayıntab'a ihraç edilmiş olup, burada bulunan misyonerlerin ihtiyaçları doğrultusunda bu ürünler ABD'den gönderilmiştir.

Kudüs Amerikan Konsolosluğu bölgesindeki Amerikan ithalatına bakıldığında, Kudüs Amerikan Konsolosu Joseph G. Wilson, 1880 yılı içerisinde Kudüs Amerikan Konsolosluğu yetki alanı dahilinde Amerikan menşeli buhar makinesi, silah, dikiş makinesi gibi ürünlere az da olsa denk geldiğini raporunda ifade etmekteydi. Bu ürünlerin dışında Kudüs bölgesinde inşaat için kullanılan kerestenin de ABD'den geldiğine dair iddiaların olduğunu belirtse de Kudüs bölgesinin bağımlı olduğu tek önemli Amerikan ürünü gaz yağı oldu. 1870'li yıllarda olduğu gibi ABD'den Beyrut Limanı'ndan doğrudan gönderilen gaz yağı yelkenli gemilerle Yafa Limanı'na gönderilerek Kudüs bölgesine dağıtımı sağlandı (NARA, M453, Roll 3, Vol 5, 8 Ekim 1880: 4). Bu dönemde Beyrut ve İskenderun gaz yağı piyasasında olduğu gibi Kudüs gaz yağı piyasasına Ruslar giriş yapmaya başladı. Ruslar her ne kadar 1887 yılına kadar Bilâd-ı Şam bölgesinde kayda değer bir başarı elde edemeseler de Rus gaz yağını tıpkı Amerikan gaz yağı kutularına benzer nitelikte kutular içerisinde Kudüs bölgesine getirmesi özellikle Kudüs'te kafa karışıklığına yol açtı. Zira, Araplar yabancı dil bilmedikleri için kutunun üzerinde yazan marka isminin İngilizce veya Rusça olmasına dikkat etmiyorlardı. Bu da Amerikalılar açısından gaz yağının marka farkı olmaksızın bilinçsizce tercih edilmesi ve Rusların Kudüs bölgesindeki gaz yağı piyasasında tutunması anlamına geliyordu. Konsolos Merrill bu duruma dikkat çekerek Amerikan gaz yağı firmalarına gaz yağı kutularının üzerine markalarını Arapça yazması konusunda öneride bulunarak bölgedeki gaz yağı satışının bu şekilde olumsuz bir şekilde etkilenmeyeceğini Washington'a iletmış oldu (NARA, M453, Roll 3, Vol 5, 10 Kasım 1885).

Tablo 5: ABD ve Rusya Tarafından Yafa Limanı'na Yapılan Gaz Yağı İhracat Rakamları (1887-1889)

Sene	Menşei	Kasa Sayısı	Değer (\$)
1887	Rusya	31.980	38.376
1887	ABD	1.200	1.560
Toplam	-	33.180	39.936
1888	Rusya	24.000	27.600
1888	ABD	10.000	13.500
Toplam	-	34.000	41.100
1889	Rusya	52.000	54.600
1889	ABD	1.700	2.125
Toplam	-	53.700	56.725

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1888: 1025)

Yukarıdaki tabloda 1887-89 yılları arasında hem ABD'nin hem de Rusya'nın Yafa Limanı'na yaptıkları gaz yağı ihracatı görülmektedir. Buna göre, 1887'de Rusya'dan Yafa Limanı'na ihraç edilen gaz yağı 38.376\$ değerinde 31.980 kasa iken, ABD'den ihraç edilen gaz yağı 1.560\$ değerinde 1.200 kasa ile önceki senelere kıyasla düşüş yaşadı (House of Representatives, Congress., 1888: 1025). ABD muhtemelen Konsolos Merill'in uyarılarını dikkate almadan gaz yağı ihracı yapmaya devam ettiğinden ötürü bu düşüş meydana geldi. 1888'de kasa başı 1,35\$'dan 10.000 kasa olmak üzere 13.500\$ değerinde Amerikan gaz yağının yanında kasa başı 1,15\$ değerinde 24.000 kasa olmak üzere toplam 27.600\$ değerinde Rus gaz yağı ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1889: 174). 1889'da ise ABD'den 2.125\$ değerinde 1.700 kasa gaz yağı, Rusya'dan ise 54.600\$ değerinde 52.000 kasa gaz yağı ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1891: 333).

ABD'den Akka ve Hayfa Limanlarına yapılan ihracat ürünlerine bakıldığında, 1882-83 yılında Hayfa Limanı'na 65.000 pound 1.800\$ değerinde gaz yağı, 450\$ değerinde hırdavat ürünleri ve 400\$ değerinde manifatura ürünleri, 1885'te 19.063\$ değerinde 12.000 kutu gaz yağı, 1.000\$ değerinde hırdavat, eyer gibi çeşitli ürünler gönderildi (House of Representatives, Congress., 1884: 546, 1886: 1039). 1886'da Akka ve Hayfa Limanlarına 11.400\$ değerinde 7.600 kasa gaz yağı, 1.250\$ değerinde hırdavat, eyer gibi çeşitli ürünler ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1887: 1493). 1887 yılının ilk altı ayında 476\$ değerinde manifatura ürünleri, 412\$ değerinde hırdavat, 12.805\$ değerinde gaz yağı ve 185\$ değerinde eyer gönderildi (House of Representatives, Congress., 1888: 1041).

3.2.5.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1880-1889 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı İthalat

1880-83 yıllarında meydana gelen kolera salgını ile Mısır'ın işgal edilmesi ABD'nin Bilâd-ı Şam'a yaptığı ihracatı etkilediği gibi ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan yaptığı ithalatı da kısıtlı

bir biçimde devam ettirmesine neden oldu (House of Representatives, Congress., 1884: 541). 1880-89 yılları arasında ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan ithal ettiği ürünler oldukça çeşitli olsa da diğer senelerde olduğu gibi başlıca ithal edilen ürün ham yün oldu. 1880-81 yılında ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan ithalat Boston ve Philadelphia pazarlarına yönelik yıkanmış ve yıkanmamış düşük kaliteli yünlerden oluşmaktaydı. Konsolos Edgar'ın ifadesine göre, son beş yıla kıyasla, 1880-81 yılında ABD'ye daha fazla yün ihraç edilmişti (House of Representatives, Congress., 1883: 164). 1882 yılında 330.663 kg ağırlığında 2.648 balya ve 450.000 frank değerinde ham yün İskenderun Limanı'ndan ABD'ye gönderildi. 1883 yılında Beyrut Limanı'ndan sadece 50.893,94\$ değerinde yıkanmamış yün ihracı gerçekleştirildi. ABD aynı sene Halep bölgesinde üretilen 2.500 balya ham yünü yerli firmalar ve komisyon evleri yüzünden satın alamadı. Yerli firmalar ve komisyon evleri ham yünü İzmir ve Liverpool Limanlarında ABD'ye ham yün ihraç eden tüccarlara sattılar. Bu şekilde Halep'te üretilen ham yün dolaylı bir yolla ABD'ye ihraç edildi.

Bu ticaret noktalarının yanında Trablusşam Limanı'ndan Humus ve Hama bölgelerinden temin edilen ve halı üretimi için kullanılan ham yünün ABD'ye gönderimi ilk kez 1883 yılında gerçekleştirildi. ABD'ye gönderim doğrudan gerçekleşmese de buradaki yerel acenteler ham yün üreticilerinden aldıkları ham yünü Liverpool firmalarına satmışlar, onlar da satın aldığı bu ürünü ABD'ye sevk ettiler (House of Representatives, Congress., 1884:544-549). 1885 yılında Beyrut Limanı'ndan 24.868\$ değerinde 272.772 pound yıkanmamış yün ihracı gerçekleştirildi. Ancak gönderilen bu yünün haricinde İngiltere tarafından satın alınmış yıkanmamış yün İngiltere'ye getirildikten sonra ABD'ye gönderildiği için Beyrut Amerikan konsolosu Robeson, bu şekilde gönderilen yıkanmamış yünün miktarını ve değerini tam anlamıyla tespit edemediğini raporunda ifade etmiştir (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885). Bu sene içerisinde Halep bölgesinde toplam 4.715.000 pound miktarda yün ihraç edildi ve bu yünün 455.889 pound miktarı ABD'ye doğrudan gönderildi. 46.873,70\$ değerinde olan bu yünün yanında, ihraç edilen toplam yünün bir kısmı önce İzmir Limanı'na gönderildi. Bu yün İzmir Limanı'ndan ABD'ye ulaştırıldı. Ayrıca Şam'dan da 45.329,50\$ değerinde yıkanmamış yün ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1886: 1031 ve 1035). 1886'da Beyrut Limanı'ndan 278.108,34\$ değerinde, Halep'ten⁹³ 39.246\$ değerinde 558.976 pound, İskenderun'dan 104.256\$ değerinde 724.000 pound, Şam'dan 31.521\$

⁹³ 1886 yılında özellikle Halep bölgesinde bir önceki seneye kıyasla yüzde 25 ila 30 arasında yün üretiminde artış meydana gelse de Avustralya'daki ince yün fiyatının yüzde 25 oranında artış göstermesi Halep yün fiyatlarının pound yüzde 5,5 oranında artış göstermesiyle 4,5 peniden 4,75 peniye yükselmesine neden oldu (House of Representatives, Congress., 1887: 1484).

değerinde 323.000 pound yıkanmamış yün ihraç edildi (House of Representatives, Congress., 1887: 1478, 1486, 1488 ve 1489). 1887 yılının ilk altı ayında Beyrut Limanı'ndan 14.412,52\$ değerinde, Halep'ten 138.923\$ değerinde ve Şam'dan 29.355,27\$ değerinde ham yün ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1888: 1035, 1047-1048). 1887 yılı içerisinde İskenderun Limanı'ndan 177.482,41\$ değerinde yıkanmamış yün ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1888: 1045)

Ham yünün yanında bu dönemde Amerikalıların dikkatini çektiği bir diğer ürün meyan kökü idi. Bölgedeki meyan köküne talep 1860'lı yıllarda ilk olarak Fransızlar tarafından gelmişti. Fransız bir üretici bu dönemde “coco” isimli meyan kökü suyunun elde edilmesi ve meyan kökü macunu üretimi amacıyla buradan İspanya ve Fransa'ya meyan kökü ticaretinin başlamasına vesile olmuştu. Ancak bu girişim kısa bir süre devam ettirildi (United States. Bureau of Foreign Commerce, 1885: 19). Bölgedeki meyan kökü ticareti 1885 yılına kadar terk edildi. 1870'li yıllarda İzmir Limanı'ndan ABD'ye meyan kökü ihracatı yapılmaya başlanması sonrası Amerikalı tütün, bira ve ilaç üreticileri Osmanlı Devleti'nden gönderilen meyan kökünden memnun kaldılar (House of Representatives, Congress., 1876: 1421). Bunun yanında ABD'nin yaygın olarak ithal ettiği meyan kökü macununa 1883 yılında kabul edilen Mongrel Tarifesiyle 7.5 sent vergi getirilmesi üzerine Amerikalıların meyan kökü macunu yerine meyan kökü bitkisi ticaretine yönelmek durumunda kaldılar (Treasury Department, 1890: 9). Tüm bu gelişmeler neticesinde artış gösteren taleple birlikte İzmir'de meyan kökü ticareti yapan bazı firmalar özellikle Antakya ve çevresindeki ovalara temsilcileri aracılığıyla fizibilite çalışması yapmaya başladılar. Yapılan bu çalışma neticesinde buradaki meyan köklerinin de ithalata uygun olduğu anlaşıldı ve 1880'li yıllardan itibaren ABD bölgeden meyan kökü ithal etmeye başladı (United States. Bureau of Foreign Commerce, 1885: 19).

Meyan kökü ithalatının yanında Amerikalı *Stamford Manufacturing Company* burada doğrudan yatırım yapma kararı aldı. Zira, bu firma 1844 yılından itibaren “*Triangle S*” markası olarak müshil, balgam söktürücü, bira ve tütünde tatlandırıcı olarak kullanılan meyan kökü ezmesi üretimi yapmaktaydı. Ürettiği meyan kökü ezmesi sadece ABD'de değil dünyanın çeşitli şehirlerinde de satılacak kadar ün kazanmıştı.⁹⁴ Meyan kökü macunu piyasasında böylesine ün yapmış bu firma Bilâd-ı Şam bölgesindeki meyan kökü ticaretinde aracı üzerinden ticaret yapmak yerine 1883 yılından itibaren İskenderun'a doğrudan yatırım yapıp tesisler inşa etmeyi tercih etti. Bu bağlamda, meyan kökü çıkarılması ve işlenmesi için her sene 30.000 pound işçilik maliyetiyle bu faaliyetlerini sürdürdü (BOA, HR. TO., 535/96). İskenderun'un

⁹⁴ <https://www.stamfordhistory.org/rg7.htm> (erişim tarihi: 07.02.2025)

yanında Beyrut, Trablusşam, Süveydiye bölgelerindeki meyan kökünün ABD'ye gönderilmesi amacıyla da bölgedeki üreticilerle temaslarda bulundu. Çıkarılan meyan köklerini ABD'ye göndermeden önce balyalamak amacıyla İskenderun, Beyrut, Trablusşam ve Süveydiye Limanlarında ABD'den temin ettiği pres makinelerini kurdurdu (Saçlı, 2024: 149).

1885 yılında Bilâd-ı Şam'ın çeşitli bölgelerinden ABD'ye meyan kökü ticaretinin başlamasına müteakip meyan kökünden alınan öşür vergisinin iki katına çıkartılması ve özellikle İskenderun Liman gümrüğünde meyan kökünden alınan öşür vergisi alımının denetimlerinin sıkı tutulması *Stamford Manufacturing Company'nin* rahatsız olmasına neden oldu. Zira bu meyan kökü ticaretindeki hâlihazırdaki maliyetinin artması anlamına gelmekteydi. Amerikalı firma bu durumu çözmek adına başta Halep Vilayeti yöneticilerinden alınan bu verginin düşürülmesi talebinde bulunsalar da başarı sağlayamadılar. Bunun üzerine Halep Amerikan Konsolos Temsilcisi F. Poche aracılığıyla meyan kökü aşarı nizamnamesi hakkında bir bilgiye sahip olmadıkları ve gümrük yetkililerinin ürünlerini gümrükte beklettikleri ve dolayısıyla ABD'ye gidecek olan gemilerin de Liman'da bekleyerek ek maliyete sebep olduklarını, bu yüzden mağduriyet yaşadıklarını bildiren bir telgrafi Bâb-ı Âli'ye iletti (BOA, HR. TO.,148/78). Bu duruma yönelik Bâb-ı Âli'den herhangi bir adım atılmaması üzerine *Stamford Manufacturing Company* yetkilileri eğer bu verginin alımına devam edilmesi durumunda İskenderun'daki meyan kökü ticaretini sonlandıracaklarını ve bu ticareti Batum Limanı üzerinden gerçekleştireceklerini Osmanlı yetkililerine iki kez bildirdiler (BOA, DH., MKT., 1585/94; BOA, HR. TO.,535/96). Amerikalıların böyle bir düşüncüyü uygulamaya geçirmesi bölge halkının zarara uğraması anlamına geliyordu. Amerikalı firma meyan kökünün topraktan çıkartılması ve kurdukları fabrikada işlenmesi işlemlerini istihdam ettiği bölge halkı aracılığıyla gerçekleştiriyordu. *Stamford Manufacturing Company'nin* fabrikasının kapanması istihdam edilen işçilerin işsiz kalmasına aynı zamanda İskenderun gümrüğünün daha az vergi toplamasına neden olacaktı. Yani özetle bu karar İskenderun ekonomisinin de zarar göreceği anlamına geliyordu.

Tablo 6: ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı Meyan Kökü İthalatı (1883-1887)

Sene	Liman/Bölge	Miktar (Pound)	Değer (\$)
1883	Beyrut Limanı	-	5.033,31
1885	Süveydiye Limanı	2.240.000	59.953,60
1885	İskenderun Limanı	12.000.000	192.000
1885	Beyrut Limanı	1.384.820	25.930
1885	Şam Bölgesi	-	1.563,25
1886	Beyrut Limanı	6.115.000	133.830,13
1886	Beyrut Limanı	-	206.044,59
1886	İskenderun Limanı	6.640.000	128.800

1886	Yafa Limanı	700.000	8.750
1887	Beyrut Limanı	-	64.415,41
1887	İskenderun Limanı	21.721.280	
TOPLAM		50.801.100	1.199.605,54

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1884: 544).

Yapılan bu atılımlar neticesinde 1883 yılında ABD’den Beyrut Limanı’ndan 5.033,31\$ değerinde meyan kökü ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1884: 544). 1885 yılı içerisinde ilk kez New York, Baltimore ve Philadelphia’ya gönderilmek üzere Süveydiye Limanı’ndan 1.120 ton miktarında ve 59.953,60\$ değerinde meyan kökü ithalatı gerçekleşti. İskenderun Limanı’ndan 6.000 ton miktarında 192.000\$ değerinde, Beyrut Limanı’ndan 1.384.820 pound miktarında 25.930\$ değerinde ve Şam bölgesinden 1.563,25\$ değerinde meyan kökü gönderildi. Bu ithalat sırasında Amerikalı tüccarlar ödenen navlun ve masraflar dahil ton başına ortalama 58,40\$ veya 12£ ödeme yaptı (House of Representatives, Congress., 1886: 1030 ve 1035, 1887: 1484; NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885). 1886 yılının ilk altı ayında Beyrut Limanı’ndan 133.830,13\$ değerinde 6.115.000 pound, ikinci altı ayında 206.044,59\$ değerinde olmak üzere toplamda 339.874,72\$ değerinde meyan kökü gönderildi (House of Representatives, Congress., 1887: 1478, 1888: 1035). İskenderun Limanı’ndan ise 128.800\$ değerinde 6.640.000 pound meyan kökü New York ve Philadelphia’ya gönderildi (House of Representatives, Congress., 1887: 1486-1488). Bu iki limanın yanında ABD Ürdün Vadisi’nden toplanan meyan kökünü Yafa Limanı’ndan ithal etmeye başladı. 1886 yılında bu limandan 8.750\$ değerinde 350 ton yani 700.000 pound meyan kökü Fransa ve ABD’ye gönderildi (House of Representatives, Congress., 1887). 1887 yılının ilk altı ayında ABD Beyrut Limanı’ndan 64.415,41\$ değerinde meyan kökü ithal etti (House of Representatives, Congress., 1888: 1035). Aynı sene İskenderun Limanı’ndan 373.285,25\$ değerinde 21.721.280 pound miktarında meyan kökü ithali yaparak bir önceki sene ithalatına kıyasla büyük bir sıçrama yaşandı (House of Representatives, Congress., 1888: 1045). Ayrıca bu sene içerisinde Şam’dan ilk kez meyan kökü numunesi ABD’ye gönderilirken, Akka ve Hayfa Limanlarından ABD’de yetiştirilmek üzere ilk kez “meyan bitkisi” ithal edilmeye başlandı. Buna göre, 1887 yılının ilk altı ayında 215,18\$ değerinde meyan bitkisi ithal edildi (House of Representatives, Congress., 1888: 1041 ve 1048).

Ham yün ve meyan kökünün yanında çeşitli ürünler de ABD’ye gönderilmeye devam edildi. Buna göre, 1883 yılında Beyrut Limanı’ndan 11.576,99\$ değerinde katran, 297,97\$ değerinde kırmızı renk elde etmede kullanılan havacıva (*orchanet*) bitkisi kökü ve 5.917,87\$ değerinde paçavra gönderildi (House of Representatives, Congress., 1884: 544). 1885’te ABD’de 6.046\$ değerinde 226.187 pound katran, 1.234\$ değerinde muhtelif ürünler ve 16\$

değerinde 82 pound parfümlü sabun ithalatı yaptı. Bu ürünlerin yanında bu limandan İngiltere'ye gönderilen paçavranın bir kısmı ABD'ye de gönderildi (NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885). Bu sene içerisinde ABD Şam'dan 2.063\$ değerinde Doğu'ya özgü muhtelif ürünler de ithal etti (House of Representatives, Congress., 1886: 1035). 1886'da Beyrut Limanı'ndan 4.844,59\$ değerinde 501.000 pound miktarında demir cevheri, 1.183,03\$ değerinde Doğu'ya özgü muhtelif ürünler, 665,24\$ değerinde 1.110 pound mahmude otu kökü ithal etti (House of Representatives, Congress., 1887: 1478, 1888: 1035). Aynı sene ABD'ye Halep'ten 3.231\$ değerinde 25.148 pound hayvan ödü, Şam'dan 328\$ değerinde Doğu'ya özgü muhtelif ürünler gönderildi (House of Representatives, Congress., 1887: 1486 ve 1849). 1887'de Beyrut Limanı'ndan 80,64\$ değerinde sünger, 464,5\$ değerinde Doğu'ya özgü muhtelif ürünler, 100,36\$ değerinde paçavra; İskenderun Limanı'ndan 16.544,17\$ değerinde krom çeliği, 1.040\$ değerinde hayvan ödü, 8.220\$ değerinde darı tohumu, 109\$ değerinde muhtelif ürünler gönderildi. Ayrıca bu sene içerisinde doğrudan olmasa ABD ilk kez Sayda Limanı'ndan 260,04\$ değerinde adaçayı, 44,80\$ kekik olmak üzere toplam 304.84\$ değerinde ürün ithal etti (House of Representatives, Congress., 1888: 1035, 1045, 1053).

Kudüs Amerikan Konsolosluğu yetki alanından ABD'ye gönderilen ürünlere bakıldığında 1880 yılında Kudüs'ten 311,05\$ (1.598,4 frank) değerinde süs eşyaları, zeytin ağacı ve sedef gönderildi. (NARA, M453, Roll 3, Vol 5, 8 Ekim 1880: 17). 1882-83 yıllarında ABD Hayfa Limanı'ndan 40.000 pound ağırlığında ve 3.401,67\$ değerinde kastil sabunu ithal etti (House of Representatives, Congress., 1884: 546). 1885 yılında Akka ve Hayfa Limanlarından 725\$ değerinde 740 galon sofralık zeytinyağı, 284\$ değerinde 486 galon misket üzümünden yapılmış şarap ve 6.968,47\$ değerinde 71.393,75 pound beyaz kastil sabunu gönderildi (House of Representatives, Congress., 1886: 1039). 1886'da ABD Akka ve Hayfa Limanlarından 360\$ değerinde 534 galon şarap, 5.130\$ değerinde 60.349 pound beyaz kastil sabunu ithal etti (House of Representatives, Congress., 1887: 1493). 1887'nin ilk altı ayında Akka ve Hayfa Limanlarından ABD'ye 96\$ değerinde halı, 2\$ değerinde tuzlanmış zeytin, 359.90\$ değerinde sofrada kullanılmak amacıyla üretilmiş zeytin yağı ve 2.556,30\$ değerinde beyaz kastil sabunu gönderildi (House of Representatives, Congress., 1888: 1041). 1887 yılının son altı ve 1888 yılının ilk aylık döneminde Kudüs bölgesinden ABD'ye 60\$ değerinde brendi, 2.360,95\$ değerinde zeytin ağacı ve sedef, 108,38\$ değerinde susam yağı, 83,22\$ değerinde şarap, 143,50\$ değerinde alkollü içki gönderildi (House of Representatives, Congress., 1889: 173).

3.2.6. 1890-1899 Dönemi

1890-1899 yılları arasında Bilâd-ı Şam'daki Amerikan ticareti 1880'li yıllardaki ticaretle aynı seyirde devam ediyordu. Zira, 1880'li yıllarda Bilâd-ı Şam sınırları dahilinde görev almış konsolos ve konsolos temsilcilerinin Amerikan ticaretinin gelişmesini engelleyen tespitler çoğunlukla kâğıt üzerinde kaldı. Konsolosların daha önce belirtmiş olduğu ABD'den Bilâd-ı Şam arasında düzenli buharlı vapur hatlarının kurulmasına yönelik Amerika tarafından somut bir adım atılmasa da bu dönemin en büyük nakliye hatlarına sahip olan İngiliz *Prince Line Company* firmasının ABD ile Bilâd-ı Şam kıyıları arasında doğrudan sefer yapmaya başlamasıyla bu engelin kaldırılmasına yönelik bir dolaylı adım atıldı. Ancak bu gelişme Beyrut Amerikan Konsolos Yardımcısı Constantine Khouri'ye göre yeterli bir çözüm değildi. Bilâd-ı Şam kıyısı boyunca Avusturya, İngiliz, Fransız, Rus ve Türk vapur hatları düzenli olarak sefer yapıyorlardı. Ancak bu vapur hatlarının sahipleri önceliği her zaman kendi ülkelerinin tüccar ve üreticilerine vererek onların ürünlerini taşımayı tercih ediyorlardı. Amerikan ticaretinin bölgede aktif ve sürekli hale gelmesi için farklı ülkeye ait tek bir firmanın düzensiz bir şekilde doğrudan sefer yapmasından ziyade Amerikan nakliye firmalarının düzenli ve sık bir şekilde sefer yapması şarttı. Bu şekilde diğer limanlara uğrayarak ABD'ye giden gemilerin 35-40 gün içerisinde Amerikan limanlarına ulaşması doğrudan seferlerle daha kısa sürede gerçekleşecekti. Amerikan nakliye firmalarının sefer yapması için de navlun ücretlerinin de düzenlenmesi gerekiyordu. Bu dönemde ABD'nin Bilâd-ı Şam limanlarından ithal ettiği ürünlerin navlun ücretleri, New York'tan Bilâd-ı Şam limanlarının herhangi birine ihraç edilen mallara uygulanan ücretlerden yaklaşık yüzde 40 veya yüzde 50 daha düşüktü. Örneğin, Beyrut'tan New York'a ortalama navlun ücreti ton başına 12,20\$ iken, New York'tan Bilâd-ı Şam kıyılarındaki herhangi bir limana ortalama ton başına navlun ücreti olarak yaklaşık 17,70\$ tutuyordu ki bu ücretler oldukça yüksekti. Eğer doğrudan sefer hattı kurulursa diğer limanlara giriş-çıkış ücreti ödemek durumunda kalınmayacağı için navlun ücretleri daha az olacak ve bölge ticaretindeki gemi sayısı artacaktı (House of Representatives, Congress., 1897: 947).

Bilâd-ı Şam kıyılarından Halep, Şam, Hama, Humus, Kudüs gibi Bilâd-ı Şam'ın iç bölgelerindeki önemli ticaret noktalarına ithal edilen veya iç kesimlerden kıyı kentlerine ihraç edilen ürünlerin ulaştırılmasında deve, eşek, katır gibi hayvanlar kullanılıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede demiryolu hatlarının kurulması Bilâd-ı Şam'daki ticaretin gelişmesine ciddi oranda katkı sağlamaya başladı. 1880'li yıllardan itibaren Osmanlı topraklarında yapılan demiryolu hatları Batılı devletler için hem siyasi hem de ekonomik mücadele sahası oldu. Bilâd-ı Şam bölgesinin Fransızlar tarafından 18. yüzyıldan beri kendi nüfuz sahası ve İngilizler tarafından Hindistan yolunun Doğu Akdeniz'deki başlangıcı olarak

görmesi dolayısıyla İngiliz ve Fransızlar bölgenin demiryolu ulaşımının geliştirilmesinde önemli rol oynadılar. Bu bağlamda, 1890-1899 yılları arasındaki dönemde Fransızlar ilk olarak 1889 da imtiyazını aldığı *Yafa-Kudüs* demiryolu hattını⁹⁵ 1892 yılında, ardından Bilâd-ı Şam'ın en önemli tahıl üretim bölgesi olan Havran'ı Şam'a ve Şam'dan Beyrut'a bağlamak amacıyla oluşturulan Beyrut-Şam-Müzeyrib (Havran)⁹⁶ demiryolu hattını 1895 yılında tamamladı (Gülsoy, 2012: 262-265). Deniz taşımacılığında Avrupalı devletlerin baskın olmasının yanında yapılan bu demiryolu hatlarının da Fransızlar tarafından işletim hakkına sahip olması Beyrut Amerikan Konsolosu Doyle'a göre ürünlerinin ulaştırılmasında önceliğin Fransız menşeli ürünlere tanınmasına neden oluyordu. Bu yüzden Amerikan menşeli ürünlerin iç kesimlere ulaştırılmasında kısmi bir engelleme durumu da mevcuttu (House of Representatives, Congress., 1898: 1152).

Amerikan ticaretinin bölgede gelişmesini engelleyen faktörler ve bu faktörlerin çözümüne yönelik 1880'li yıllarda bölgede görev alan konsolos ve konsolos yardımcılarının yanında bu dönemde Beyrut Amerikan Konsolos Yardımcısı Khouri ve Konsolos Doyle'ın da eklemeleriyle belirlenen tespitler ortaktı. Bu tespitler her konsolos ve konsolos temsilcisi tarafından merkeze iletilse de çözüme yönelik herhangi bir gelişme sağlanamıyordu. Bu noktada 22 Ocak 1898'de Beyrut Amerikan Konsolosu olarak atanan Gabriel Bie Ravndal'ın yaptığı çalışmalar dikkat çekicidir. Konsolos Ravndal tıpkı diğer konsolos ve konsolos temsilcileri gibi Amerikan ticaretinin bölgede gelişmesini engelleyen sebepler ve bu sebepleri bertaraf edecek çözümleri düzenli olarak Washington'a belirtmekteydi. Ancak bununla kalmayarak bölgede ikamet eden Amerikalı misyonerlerin Amerikan mallarının yaygınlaştırılması açısından yaptığı çalışmaları da ilettili. Buna göre, Bilâd-ı Şam halkı fakir ve alışkanlıklarını kolaylıkla değiştirebilecek bir yapıya sahip olmasa da başta Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji olmak üzere Bilâd-ı Şam'daki misyoner toplulukları, ticari acenteler ve 1870'li yıllardan beri bölgeden ABD'ye göç edip daha sonra memleketlerine geri dönen göçmenler sayesinde bu önyargı yavaş yavaş kırılmaya başlandı. Misyonerler ve göçmenler aracılığıyla halkın bir kısmı Avrupa ve ABD'deki modern yaşam koşulları hakkında yeni bilgiler öğreniyordu. ABD'den gönderilen dergi ve broşürler üzerinden "Amerikan yaşamı" hakkında bilgiler edinir oldular. Misyoner ve göçmenlerin insanların evlerinde kullandığı teknolojik

⁹⁵ Yafa-Kudüs demiryolu hattı güzergâhı "Yafa-Lida-Ramle-Seced-Dîr Abân-Betir- Kudüs-i Şerif" olacak şekilde belirlenmiştir (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1333: 351)

⁹⁶ Beyrut-Şam-Müzeyrib (Havran) demiryolu hattı 133 km'lik bir hat olup, istasyonları şunlardır: "Beyrut-Hades-Baabda-Cemhur-Ariye-Ale-Behamdun-Ayn Sufer-Mericât-Şeture-Zahle-Rayak-Yahfufa-Zeraya-Zebdânî-El-Tekye-Barada-Dîr Kanun-Ayn Fiçe-Hadîda-El-Hâme-Dumar-Şam/Yeramke-Şam/Meydan-Darya-Salnaya-Kisve-Han Zenun-Zerakiye-Gayakeb-Sunameyn-Kinaya-Kubtebe-Şeyh Miskin- Zeil- Müzeyrib (Havran)" (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1333: 348-349).

mutfak aletleri, salonlarında ve yatak odalarında kullandıkları karyola, koltuk takımı gibi muhtelif ev eşyaları Amerikan ürünü kullanacak kişilere örnek teşkil etmeye başladı. Dolayısıyla buradaki insanlar ABD'ye gidince görebilecekleri “Amerikan hayat tarzını” burada yaşayan Amerikalılar ve bir dönem Amerikan hayat tarzını uygulamalı olarak gidip öğrenen göçmenler aracılığıyla görme imkânı elde ettiler. Konsolos Ravndal'a göre, bu durum aslında Amerikan ürünlerine karşı talebin artması anlamına geliyordu (House of Representatives, Congress., 1899: 1181).

Misyonerlerin bu çalışmalarının iletmekle yetinmeyen Ravndal, Amerikan ticaretinin geliştirilmesi talebinin sadece konsolosların tespitlerinden ibaret olmadığını da ispatlamak istedi. Bu noktada, bölgede ikamet eden Amerikalılardan Amerikan ticaretine ilişkin görüşlerini ve ABD'den hangi ürünlerin burada talep görebileceğinin ifade edildiği mektupları göndererek merkez üzerinde baskı oluşturmaya hedefledi. Mektup yazan kişilere bakıldığında, Beyrut'tan Amerikan Press'in müdürü E. G. Freyer, Suriye Protestan Koleji Profesörlerinden Robert H. West, Cebel-i Lübnan'dan rahip O. J. Hardin, Zahle'den rahip F. E. Hoskins, Sayda'dan Geo. A. Ford, Trablusşam'dan Dr. Ira Harris, Lazkiye'den James M. Balph gibi Bilâd-ı Şam'ın farklı bölgelerinde ikamet eden, ikamet ettikleri yerlerde halkı ve piyasayı gözlemleyerek eksiklikleri tespit edebilen kişilerin seçildiği dikkat çekmektedir. Bu kişilerin kaleme aldıkları mektuplarda bölgede Amerikan ticaretinin gelişmemesini tek bir sebebe bağlıyorlardı. Levant ile ABD arasında doğrudan bir buharlı vapur hattı bulunmaması navlun ücretlerinin yüksek olmasına neden oluyordu. Bu yüzden doğrudan bir buharlı vapur hattı açılması birçok Amerikan üretimi ve üretimi ürünü için bir pazar açılmasını sağlayacaktı. Bu vapur hatları Bilâd-ı Şam'ın küçük limanlarına da uğrarsa hem Amerikan ürünleri Bilâd-ı Şam'ın her yerine kolaylıkla ulaşabilirdi hem de küçük liman kentlerindeki üreticilerle doğrudan ticaret yapılabilirdi. Bunun yanında bu kişiler Beyrut bölgesinde un, konserve etler, çeşitli türlerde tarım makineleri, pompalar, el aletleri; Cebel-i Lübnan'da pamuklu basma kumaşlar, Amerikan yapımı dikiş ve örgü makineleri, Trablusşam'da boya, pompa, tarım makineleri, dikiş makineleri, çatal bıçak takımı, çiviler ve her türlü hırdavat ürünleri, kauçuk ürünler, pamuklu kumaş ve patiska, saatler ve duvar saatleri, konserve yiyecekler, ilaçlar, şekerlemeler, kırtasiye, mobilya, un, kereste; Lazkiye'de demir çivi ve hırdavat ürünleri; Zahle'de demir yel değirmenleri, bakır tel, hilal şeklinde testere, kama, cep bıçakları, makas, jiletler, preslenmiş teneke kaplar, leğen gibi ürünlerin eksik olduğunu ve ABD'nin bu ürünleri bu bölgelere göndermesi durumunda satış yapabileceklerini de iddia ediyorlardı (House of Representatives, Congress., 1899: 1181-1182).

Bilâd-ı Şam bölgesinde bulunan Amerikalıların birlik olarak Washington yönetimine baskıda bulunmasını hedefleyen Ravndal, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na hazırladığı

raporların benzerlerini Amerikan gazetelerine gönderdi. “*Suriye Amerikan Malları İstiyor (Syria wants American goods)*”⁹⁷ başlığı altında yayınlanan haberde bölge ticaretinin geri planda kaldığını ve Amerikalı üreticilerin buradaki pazarları ziyaret etmeleri ve öğrenmeleri durumunda yapacakları ticaretle iyi kazanç sağlayabilecekleri belirtildi. Bu şekilde Ravndal, Amerikan gazeteleri aracılığıyla Bilâd-ı Şam bölgesinde Amerikan üreticilerin dikkatini çekmeye çalıştı (“Syria wants American goods.”, The Evening Times, 8 Eylül 1899.)

Konsolos Ravndal, tüm bu faaliyetlerinin yanında, Bilâd-ı Şam’daki Amerikan girişimlerini destekleyerek bölgedeki pazar koşulları, ürün özellikleri ve ticaret fırsatları hakkında Amerikalı üretici ve yatırımcılara bilgi akışında bulundu. Aynı zamanda bölgedeki imtiyazlar hakkında Amerikan girişimcileri bilgilendirerek burada geçerli olan yasaları tercüme etti. Özellikle Beyrut bölgesindeki yerel tüccarlarla Amerikalı tüccarlar arasında aracı olarak ticari temaslarda bulunmalarını sağladı. Bu şekilde Bilâd-ı Şam-ABD ticaretinin geliştirilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulundu (Karakoç ve Küçük, 2020: 195).

3.2.6.1. Amerika Birleşik Devletleri’nin 1890-1899 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam’a Yaptığı İhracat

ABD, Bilâd-ı Şam bölgesine ilgili dönemde Beyrut, Yafa, Akka ve Hayfa Limanlarına ürün ihracı yapmaya devam etmiştir. Önceki dönemlere bu limanlara gönderilen ürünler genel olarak benzer iken, 1890-1899 yılları arasında gönderilen ürünlerin çeşitliliğinin limandan limana göre değişiklik göstermeye başladığı dikkat çekmektedir.

Tablo 7: ABD’den Akka ve Hayfa Limanlarına İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1891-1898)

Ürün	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1898
Manifatura Ürünleri	700\$	732,65\$	663\$	618\$	360\$	354\$	462\$
Eyer Takımı	430\$	950\$	255\$	407\$	540\$	541\$	571\$
Hasat Makinesi	-	-	450\$	-	-	312\$	840\$
At Arabası	-	-	-	-	-	-	1.120
TOPLAM	1.120\$	1.682,65\$	1.378\$	1.025\$	900\$	1.207\$	2.993\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1892: 351; 1893: 405; 1894: 273; 1896: 657 ve 661; 1897: 961; 1898: 1159; 1899: 1186).

Yukarıdaki tabloda 1891-1898 yılları arasında ABD’den Akka ve Hayfa Limanlarına gönderilen ürünler ve bu ürünlerin dolar cinsinden değeri yer almaktadır. Toplam ticaret değeri 1892 yılında artış kaydederken, sonraki üç yıl boyunca ekonomik kazanç azalmıştır. 1896 yılı itibarıyla ticaret değeri yeniden bir artış göstermeye başlamış ve en fazla ticari kazanç, 1891

⁹⁷ Gazete yazısı için bk. Ek 3.

yılıının neredeyse üç katı değerinde, 2.993\$ ile 1898 yılında elde edilmiştir. Bu da 1898 yılındaki toplam ticaretin yüzde 37,4'ünü oluşturan at arabasının ihraç edilmesinden kaynaklanmaktadır. Tablo ürün bazında incelendiğinde, ABD'den 1897 yılı da dahil olmak üzere manifatura ürünleri her sene düzenli olarak gönderilmiştir. Manifatura ürünlerinin değeri 1892 yılında hafif bir artış gösterirken 1893'ten 1898 yılına kadar sürekli düşüş yaşamıştır. 1898 yılında ise kısmi bir toparlanma meydana gelmiştir. 1891 yılında bu ürünün toplam ticaretteki payı yüzde 62,5 iken, 1898 yılında payı yüzde 15,4'e gerileyerek önceki yıllardaki fazla payını hasat makinesi ve at arabası gibi teknolojik ürünlere devrettiği görülmektedir. Manifatura ürünlerinden sonra düzenli olarak ihraç edilen ikinci ürün eyer takımı olmuştur. Her ne kadar bu ürün 1892 yılında büyük bir artış göstermiş ve bir sene sonra yüzde 73 oranında azalma göstermiş olsa da her sene önemli bir ticaret kalemi olmaya devam etmiştir. Bu da halkın bu ürüne zaman zaman az da olsa bu ürüne olan talebin varlığını göstermektedir. Bu iki ürünün yanında hasat makinesinin ilk kez bu dönemde Bilâd-ı Şam pazarına girişi dikkat çekmektedir. 1893 yılında ilk kez buraya getirilen hasat makinesine olan talep 1896 yılından 1898 yılına gelindiğinde artmaya başlamıştır. Haliyle bu durum değer olarak yüzde 169,2'lik bir artış olarak kendini göstermiştir. Bu gelişme aynı zamanda bu döneme kadar oldukça ilkel yöntemlerle tarım faaliyeti yürüten halkın yavaş yavaş modern tarım teknolojisine kayıtsız kalmadığının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 8: ABD'den Beyrut Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1891-1898)

Ürün	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Düğme	100\$	200\$	180\$	-	-	-	-	-
İlaç	110\$	-	-	140\$	150\$	200\$	280\$	250\$
Lamba	40\$	-	300\$	100\$	200\$	150\$	160\$	200\$
Deri	3.860\$	3.838\$	3.500\$	20.000\$	15.000\$	5.000\$	800\$	550\$
Erzak	1.800\$	2.000\$	2.300\$	2.400\$	3.000\$	5.200\$	6.100\$	6.440\$
Dikiş Makinesi	10.000\$	27.000\$	20.000\$	22.160\$	20.400\$	25.000\$	35.200\$	48.849\$
Tahta Kumaş Maşası	50\$	75\$	150\$	120\$	-	-	-	-
Muhtelif	300\$	500\$	700\$	800\$	2.000\$	5.500\$	5.000\$	-
Gaz Yağı	-	-	11.600\$	-	-	-	-	-
Dolma Kalem	-	-	-	100\$	-	-	-	-
Tarım Aletleri	-	-	-	-	5.000\$	-	-	-
TOPLAM	16.250\$	33.613\$	38.730\$	45.820\$	45.750\$	41.050\$	47.540\$	51.289\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1892: 350; 1893: 404; 1894: 272; 1896: 659 ve 663; 1897: 963; 1898: 1159; 1899: 1184).

ABD'nin ürün ithali yaptığı bir diğer liman Beyrut Limanı'dır. Beyrut Limanı'na yapılan ithal edilen ürünlerin toplam değerine bakıldığında, 1891-1894 yılları arasında sürekli büyüme meydana gelmiştir. 1895 ve 1896 yıllarında durgunluk ve gerileme gözlenirse de 1897-1898 yıllarında toplanma görülerek 1898 yılında toplam değer 51.289\$ ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1891-1898 yılları arasında ABD'den gönderilen 11 adet ürün içerisinde deri, erzak ve dikiş makinesi her sene gönderilen ürünlerdir. Bu ürünler arasında deri 1891-1898 yılları arasında dalgalanma gösteren ürün olmuştur. 1894 yılına kadar ciddi oranda artış gösterse de 1895'ten itibaren kademeli bir şekilde azalma meydana gelmiştir. 1888 yılından beri süregelen çekirge istilalarından dolayı Bilâd-ı Şam genelinde tarım üretiminin azalmasından dolayı ABD'den ilk kez erzak gönderimi gerçekleşmiş ve çekirge istilasının devam etmesinden ötürü 1891-1898 yılları arasında ürünün değeri istikrarlı bir şekilde artmıştır. Bu tabloda en dikkat çeken ithal ürün ise dikiş makinesi olmuştur. *Singer Manufacturing Company*'e ait olan bu dikiş makinesi hem senelik değeri hem de toplam değer içerisindeki payı açısından baskın bir şekilde görülmektedir. 1891-1898 yılları arasında değer açısından yüzde 388,5'lik bir oranda artan bu ürün, 1898 yılına gelindiğinde toplam ithalat değerinin neredeyse yüzde 95'ini oluşturmaktadır. Bu üç ürün haricinde limana muhtelif ürünler kategorisi altında birtakım ürünlerin düzenli olarak ithal edildiğini söylemek de mümkündür. Tabloda yer alan bir diğer ürün olan düğme sadece ilk üç yıl bu tablo içerisinde yer almış ve toplam değer içerisindeki payı oldukça düşük olmuştur. 1860'lı yıllardan beri ithal edilen ilaç ürünleri 1891'den 1898'e yüzde 127,3 oranında artış göstermiş olsa da toplam değer içerisindeki payı düşük kalmıştır. 1891 yılından beri düzenli bir şekilde ithal edilen lamba, Beyrut bölgesinde 1880'li yıllardan beri talep edilen bir ürün olmuştur. Nitekim, 1882-1885 yılları arasında Beyrut Amerikan Konsolosluğu görevini icra eden Robeson, Washington'a gönderdiği ticaret raporunda ABD'den ithal edilmesi durumunda halk tarafından kabul görecektir ürünler içerisinde lamba da bulunmaktaydı. Washington yönetimi konsolosun bu raporunu göz önünde bulundurarak 1891 yılında lamba göndermeye başlamıştır. Bu ürün 1892 yılı hariç 1898'e kadar her sene düzenli olarak gönderilmiş ancak toplam ticaret içerisindeki payı düşük oranda kalmıştır. 1890-98 yılları arasında tahta kumaş maşası, dolma kalem gibi ürünler ilk kez gönderilmiş olup, bölgede beklenen talebin oluşmamasından ötürü bu ürünlerin ithalatı büyük değerlerde ayrı bir kategori altında sınıflandırılmamıştır. Tüm bu ürünler içerisinde dikkat çeken en önemli ürün ise gaz yağı olmuştur. Beyrut Limanı'na 1887 yılına kadar düzenli olarak Amerikan yaz yağı ithal edilirken Bilâd-ı Şam gaz yağı piyasasına daha ucuz fiyatlı Rus gaz yağının giriş yapmasıyla Amerikalıların piyasadaki hakimiyeti yerle bir oldu. 1887 yılında ilk kez Beyrut Limanı'na Amerikan gaz yağı ithal edilmemiş ve bu durum 1893'e kadar devam etmiştir. 1893

yılında 11.600\$ değerinde Amerikan gaz yağı ithal edilse de 1890'ların sonuna kadar bu ithalatın devamı gelmemiştir.

Tablo 9: ABD'den Yafa Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1890-1894)

Ürün	1890	1892	1894
Deri Kumaş ve Konserve Ürünler	450\$	190\$	160\$
Gaz yağı	1.300\$	225\$	300\$
TOPLAM	1.750\$	415\$	460\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1891: 348, 1892: 402; 1896: 650).

1890-1899 yılları arasında ABD'den Yafa Limanı'na ihraç edilen ürünler bu zamana kadarki ticaretle kıyaslandığında en az çeşitte ve az değerde olmuştur. Bu dönemde sadece deri kumaş, konserve ürün ve gaz yağı ithali yapılmakla birlikte ihraç edilen dönem aralığı 1890-94 yıllarını içermektedir. 1894-1899 yıllarında Yafa Limanı'ndaki Amerikan ithalatına ilişkin Kudüs Amerikan Konsolosluğu'ndan Amerikan Dışışleri Bakanlığı'na herhangi bir veri gönderimi yapılmadığı dikkat çekmektedir. Deri kumaş ve konserve ürünler 1890-1894 yılları içerisinde yüzde 64 oranında düşüş göstererek 450\$'dan 160\$'a gerilemiştir. Yafa Limanı'na uzun yıllar boyunca düzenli olarak gönderilen gaz yağı ise 1890 yılında 1000 kasa gönderilmişken 1892 yılında 300 kasa gönderilmiştir. ABD'nin Bilâd-ı Şam gaz yağı piyasasındaki rakibi Rusya ise 1890'da 32.000 kasa, 1892'de 40.000 kasa gaz yağı ithal etmiştir. 1890 yılında bölge halkı Amerikan gaz yağına kasa başı 1,30\$ ödeme yaparken, Rus gaz yağına 1,19\$; 1892 yılında ise Amerikan gaz yağına kasa başı 1,38\$ ödeme yaparken, Rus gaz yağına kasa başı 1\$ ödemiştir. Rus gaz yağının Amerikan gaz yağına kıyasla daha uygun fiyatlı olması halkın Amerikan gaz yağı yerine Rus gaz yağını tercih etmesine neden olmuştur. Nitekim 1894 yılından sonra Yafa Limanı'na Amerikan gaz yağı ihracı gerçekleşmemiştir.

3.2.6.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1890-1899 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'dan Yaptığı İthalat

Bilâd-ı Şam'dan ABD'ye yapılan ihracat faaliyetleri Beyrut, Halep, Şam, İskenderun, Akka ve Hayfa bölgelerinden yapılmaya devam edildi. Önceki dönemlerde olduğu gibi 1890-1899 yılları arasında ithal edilen ürün çeşitliliği sürekliliğini korumakla birlikte yeni ürünler de ihraç edilmeye başlanmıştır.

Tablo 10: ABD'nin Beyrut Limanı'ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898)

Ürün	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Meyan Kökü	18.660,13 \$	3.400,67\$	154,62\$	27.118,74 \$	-	995,94\$	-	27.899,63 \$
Doğu Ürünleri	3.217,36\$	2.970\$	15.303,98	4.182,2\$	11.101,4\$	11.896,34\$	18.199,29 \$	-
Yıkanmamış Yün	117.127,45\$	286.604,06\$	259.959,92	100.124,46\$	182.100,83\$	54.283,96\$	67.956,65 \$	89.761,73 \$
Yıkanmış Yün	-	-	-	-	-	-	5.376,48\$	-
Şarap	387,22\$	-	-	-	-	-	-	-
Arapça kitap	-	175,58\$	263,95	-	-	-	-	-
Katran	-	19.958,58 \$	9.178,93	-	-	5.167,34 \$	5.978,76\$	5.083,62\$
Baskı ürünleri	-	155,02\$	133,58	-	-	-	-	-
Hayvanlar	-	-	14.421,73	-	-	-	-	-
Tömbeki	-	-	-	90,7\$	-	-	860,47\$	-
Eski Eserler	-	-	-	-	1.590,47\$	1.879,77 \$	1.343,67\$	857,05\$
Halı	-	-	-	-	-	-	245,95\$	-
Tuzlanmış Koyun Bağırsağı	-	-	-	-	-	-	6.771,19\$	-
Muhtelif	-	-	-	-	-	-	-	18.386,52 \$
TOPLAM	139.302,16\$	313.263,72\$	209.416,71	131.510,19\$	194.792,7\$	74.223,35\$	106.732,46\$	141.938,55\$

Kaynak: (1891-1898) (House of Representatives, Congress., 1892: 350; 1893: 404; 1894: 272; 1896: 663; 1897: 961; 1898: 1159; 1899: 1184).

Yukarıdaki tabloda 1891-1898 yılları arasında ABD'nin Beyrut Limanı'na ithal ettiği ürünler ve bu ürünlerin dolar cinsinden değerleri yer almaktadır. Buradan ABD'ye gönderilen ürünlerin toplam değerine bakıldığında, yıllara göre kimi sene artış meydana gelmişken 1892 yılında Bilâd-ı Şam kıyılarında görülen kolera salgını dolayısıyla 1892-1894 yılları arasında toplam değerde azalma görülmektedir (NARA, T367, Roll 20, Vol 20, 18 Temmuz 1892). Bu bağlamda, 1892 yılında 313.263,72\$ gelir elde edilerek en yüksek değere ulaşılmış, 1896 yılında ise 74.223,35\$ ile en düşük gelir elde edilmiştir.

Bilâd-ı Şam-ABD arasında ihracat 1850'lerde yıkanmış-yıkanmamış ham yün ile başlamış olup, bu ticaret 1890-1899 yılları arasında da devam etmiştir. Bu dönemde sadece 1897 yılında 5.376,48\$ değerinde ve 46.676 pound miktarında yıkanmış yün gönderilmiştir. Yıkanmış yünün ise her sene gönderimi sağlanmıştır. Bu dokuz yıllık dönemde görev alan Beyrut Amerikan Konsolosları Thomas R. Gibson, Thomas S. Doyle ve Gabriel Bie Ravndal'ın hazırladığı ticaret raporlarında gönderilen ham yün miktarları hakkında senelik detaylı bilgiler

yer almasa da sadece 1897’de 791.888 pound ve 1898’de 1.071.628 pound yıkanmamış yünün ABD’ye ihraç edildiği raporlarda tespit edilmiştir. Bu iki sene içerisindeki değişime bakıldığında, 1897’de yıkanmamış yünün birim fiyatı 0,086\$/pound, 1898 yılında 0,084\$/pound’a düşmüştür. Birim fiyat açısından hafif bir düşüş göstermesine karşın, değer açıdan artması ihracat hacmindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Burada yün ile alakalı dikkat çeken bir diğer nokta ise ABD’de 1890⁹⁸, 1894⁹⁹ ve 1897¹⁰⁰ yıllarında uygulanan yeni gümrük tarifelerinin buradaki yün ihracını etkilemesidir. 1890 Tarifesiyle yün için alınan verginin yükseltilmesi sonrası ABD’nin Osmanlı Devleti’nden temin ettiği yün miktarında azalma meydana gelse de bu durum Beyrut Limanı özelinde azalmamış, 1891 ve 1892 yıllarında aksine artış göstermiştir. 1893 ve 1894 yıllarında ise bu durum tersine dönerek ihracat değerlerinde azalma meydana gelmiştir. 1894 yılında ABD’de kabul edilen Wilson-Gorman Tarifesi sonrası ABD’nin Osmanlı Devleti’nden satın alınan yün miktarında artış meydana gelmişken, Beyrut Limanı özelinde farklı bir durum gözlenmektedir (Saçlı, 2024: 127). 1894’ten 1895’te 81.976,37\$ değerinde artan ham yün ihracatı bir sonraki tarife değişikliği olan 1897 yılına kadar ciddi bir azalma eğilimi göstermiştir. Bu da özellikle 1892-1896 yılları arasında süregelen kolera salgınının ticareti etkilemesinden kaynaklıdır. 1897 yılında ABD’de kabul edilen 3. gümrük tarifesi değişikliğiyle birlikte yüne uygulanan gümrük vergisi artmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti genelinde ABD’ye gönderilen toplam yün miktarı ve değerinde düşüş meydana gelmiş olsa da Beyrut Limanı özelinde 1897’de 67.956,65\$ olan ham yün değeri 1898’de 89.761,73\$’a yükselmiştir.

Tabloda yer alan bir başka ürün olan meyan kökü, 1883’ten itibaren Amerikan ithalatında önemli yer bulmuştur. 1891-1898 yılları arasında düzensiz bir ithalat durumu

⁹⁸ “McKinley Tarifesi” olarak da bilinen “1890 Tarifesi” yüksek korumacı bir tarifiedir. Bu tarifede yünler; koyun, keçi, deve ve benzeri hayvanların yünleri, verginin belirlenmesi amacıyla üç sınıfta kategorize edilmiştir. Buna göre; birinci sınıf, yani Merino, melez, metz veya melez yünler ya da diğer yünler: Afrika, Avustralya, Doğu Hindistan ve şimdiye kadar ABD’ye genellikle Ümit Burnu, Rusya, Büyük Britanya, Kanada ve başka yerlerden ithal edilen, iki ve üç numaralı sınıflarda belirtilen veya tanımlanan bütün yünleri kapsamayan benzer yünler pound başına 11 sent; ikinci sınıf, yani Leicester, Cotswold, Lincolnshire, genellikle İngiliz kesimleri olarak bilinen Down kesimleri ve ayrıca deve, alpaka ve diğer benzeri hayvanların yünlerinden pound başına 12 sent; üçüncü sınıf, yani Donskoi, yerli Güney Amerika, Kordova, Valparaiso, yerli Smyrna, Rus deve tüyü ve şimdiye kadar genellikle Yunanistan, Mısır, Suriye ve başka yerlerden ithal edilen benzer özellikteki tüm yünlerin değeri masraflar dahil 13 sent veya daha az olduğunda gümrük vergisi olarak ad valorem yüzde 32, 13 sentten fazla olduğunda ad valorem yüzde 50 oranında vergi alınacaktır (The Secretary of State, 1891: 594-595).

⁹⁹ “Wilson-Gorman Tarifesi” veya “1894 Tarifesi” ile tüm deve, keçi, alpaka ve diğer benzeri hayvanların kılırları ile derinin üzerindeki tüm yün ve tüyler “free list” yani ücretsiz-vergisiz liste kategorisine dahil edilerek herhangi bir tarifeyle dahil edilmemiştir (The Secretary of State, 1895: 547).

¹⁰⁰ “1897 Tarifesi” ya da “Dingley Tarifesi” ile, McKinley Tarifesinde belirtilmiş olan sınıflandırma baz alınarak, birinci sınıftaki tüm yünlere ve tüylere pound başına 11 sent, ikinci sınıftaki yünlere ve tüylere pound başına 12 sent gümrük vergisi uygulanacaktır. Üçüncü sınıf yünlere ve üçüncü sınıf deve tüylerine, değer pound başına 12 sentten fazla olmaması durumunda, pound başına 4 sent; 12 sentten fazla olması durumunda 7 sent gümrük vergisi uygulanacaktır (The Secretary of State, 1899: 183).

gözlenmektedir. 1895 ve 1897 yılları arasında Beyrut Limanı'ndan ithal edilmeyen bu ürün, 1894 ve 1898 yıllarında en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu durum meyan kökü talebinde veyahut bu ürünün üretiminde istikrarsızlık olduğunu göstermektedir. Bu iki ürünün yanında tabloya göre 1891-1897 yıllarında düzenli bir şekilde ithalatı yapılan bir diğer ürün Uzakdoğu ve Asya'nın muhtelif bölgelerinden Bilâd-ı Şam'a gelen kaşmir gibi doğuya özgü dokuma ve kumaşlar, çay, kahve, tarçın, karabiber, zencefil, kakule, karanfil gibi farklı baharatlar gibi çeşitli ürünler Beyrut Limanı üzerinden transit ticaretle ABD'ye gönderilmiştir. Bu ürünlerin yanında şarap, Arapça kitap, halı, baskı ürünleri, tuzlanmış koyun bağırsağı, tömbeki gibi muhtelif ürünler tek veya iki senelik gönderilmiş olup, muhtemelen ABD'de gerekli talebin gelmemesi üzerine düzenli gönderimi sağlanmamıştır. Çoğunlukla denizcilik ve inşaat sektöründe kullanılan ve daha önceki senelerde az ölçekte gönderilen katranın ithal edilmesine bu dönemde de devam edilmiştir. Bu tabloda dikkat çeken bir diğer ürün ise eski eserler (*antiquities*) olmuştur. Genellikle arkeolojik buluntular, eski sanat eserleri ve koleksiyon değeri olan antik objeleri belirtmek amacıyla kullanılan eski eserlerin 1895 yılından itibaren ABD tarafından ithal edildiği görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarihi eserlerin yurtdışına çıkarılmasına yönelik Osmanlı Devleti tarafından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır¹⁰¹. Özellikle 1884 yılında çıkartılan Âsâr-ı Atika Nizamnamesine göre yurt dışına eski eser çıkarılmasının tamamen ve istisnasız bir şekilde yasaklanmasına karşın ABD'ye bu dönemde eski eserlerin gönderilmiş olması muhtemelen diplomatik ayrıcalıklar kullanılarak özel izin aracılığıyla yapılmış sınırlı ithalatın bu tabloya yansıtıldığını düşündürmektedir.

Tablo 11: ABD'nin Halep'ten İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898)

Ürün	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Pamuklu Kıyafetler	47,4\$	-	-	-	-	-	-	-
Meyan Kökü	68.954\$	200.696,5\$	307.621,5\$	487.920\$	322.165\$	41.162\$	-	-
Yün	25.477,8\$	96.536\$	168.879,75\$	111.433\$	61.075\$	41.885,98\$	108.403,63\$	121.762\$
Kuru Üzüm	98,2\$	-	-	-	-	-	-	-
Çeşitli Ürünler	100,75\$	499,75\$	701,2\$	54.552\$	1.203\$	382\$	-	-
Antika	264,5\$	-	-	-	-	-	-	-

¹⁰¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Şimşek ve Dinç, 2009)

Halı	-	64\$	-	-	-	209,77\$	302,75\$	-
Türk Kilimi	-	-	133,9\$	-	-	-	-	-
Deve Tüyü	-	-	-	1.425\$	-	-	-	-
Antep Fıstığı	-	-	-	211\$	-	-	-	-
Yiyecek Ürünleri	-	-	-	-	-	587,17\$	265,36\$	629\$
Süsleme	-	-	-	-	-	-	2.332,95\$	7.209\$
Öd	-	-	-	-	-	-	2.700,43\$	-
Keçi Derisi	-	-	-	-	-	-	-	506\$
TOPLAM	94.942,65\$	297.796,25\$	477.336,35\$	602.179\$	384.433\$	84.226,92\$	114.005,12\$	130.106,6\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1892: 352; 1893: 406; 1894: 274; 1896: 658 ve 662; 1897: 960; 1898: 1163; 1899: 1191).

ABD'nin Bilâd-ı Şam bölgesinden ithalat yapıldığı bir diğer ticaret merkezi Halep'tir. Bu tabloya göre, 1891-1898 yılları arasında ithal edilen ürünlerin değerleri yer almaktadır. Toplam ithalat değeri 1891 yılında 94.942,65\$ iken, 1894 yılında 602.179\$'e yükselmiştir. Yani bu üç yıllık süre içerisinde toplam ithalat değeri ortalama 6,3 kat artmıştır. Bu artışın temel sebebi ise meyan kökünün toplam ithalat değerine yaptığı katkıdır. Zira, meyan kökü 1891-1895 yıllarındaki toplam ithalat değerinin yüzde 65 ila yüzde 84'ünü oluşturmuştur. Bu ürünün ne kadar miktarda ithal edildiğine ilişkin Halep Amerikan Konsolos Temsilcisi F. Poche'nin hazırladığı raporlarda sadece 1892 yılında 10.817.396 pound, 1893 yılında 17.097.107 pound meyan kökü ithal edildiği notu yer almaktadır. Meyan kökünün yanında sürekli olarak ithal edilen ikinci ürün yün olmuştur. 1890 tarifesini sonrası Osmanlı Devleti genelinde ABD'ye yün gönderiminde azalma meydana gelirken, 1891-1893 yıllarında buradan ithal edilen yün değerinde artış gözlemlenmektedir. 1893-1897 yılları arasında 1894 tarifesine rağmen ithal edilen yün değeri kolera vakalarının artmasından ötürü azalmıştır. 1897 tarifesıyla yünden alınan vergi yükseltile de 1897-1898 yılları arasında ithal edilen yün değerinde yüzde 12,32'lik bir artış görülmektedir. Meyan kökü ve yün dışında pamuklu ürünler, kuru üzüm, Türk kilimi, deve tüyü, halı, Antep fıstığı, yiyecek ürünleri, süslemeler, hayvan ödü, keçi derisi gibi ürünler bir veya birkaç sene ihraç edildiği için toplam ithalat içerisinde yüzde 0,2-2,5 arasında oldukça küçük bir paya sahip olmuşlardır. Bu ürünler Amerikalılar tarafından denemek amaçlı

gönderilmiş olmalı ki bu ürünlere talep istenilen boyutta olmadığından ötürü ithalatın devamı gelmemiştir.

Tablo 12: ABD'nin Şam'dan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898)

Sene	Yün	Doğu Ürünleri	Halı	Toplam
1891	23.953,87\$	5.378,77\$	-	29.332,64\$
1892	23.005,16\$	7.677,07\$	-	30.682,23\$
1893	68.569,05\$	12.891,69\$	-	81.460,74\$
1894	51.415,49\$	4.485,74\$	-	56.415,49\$
1895	35.394,98\$	9.971,23\$	-	45.366,21\$
1896	32.001,80\$	15.180\$	-	47.181,80\$
1897	80.630,42\$	21.660,40\$	-	111.290,82\$
1898	77.754,15\$	39.556,42\$	877,04\$	118.187,61\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1892: 352; 1893: 406; 1894: 274; 1896: 659 ve 663; 1897: 961; 1898: 1164; 1899: 1192).

1891-1898 yılları arasında ABD'nin Şam'dan ithal ettiği ürünlere bakıldığında yün, Uzakdoğu ve Asya menşeli ürünler ve halı olmak üzere sadece üç ürün bulunmaktadır. Tabloya göre, 1891'de 29.332,64\$ olan Şam'dan ithal edilen ürünlerin toplam değeri 1898'de 118.187,61\$ olarak ortalama 4 kat artış göstermiştir. 1892-1893 yılları arasında toplam değer yüzde 165 oranında artarak bir sıçrama yaşasa da 1894-1896 yılları arası toplam değerde azalma gerçekleşmiştir. Toplam değer 1896 yılından itibaren yeniden yükselme eğilimi göstererek yaklaşık yüzde 136 oranında artış göstermiştir. Buradan ithal edilen bu üç üründen halı sadece 1898 yılında gönderilmiştir. Yün ve Uzakdoğu ve Asya menşeli ürünler ise 1891-1898 yılları arasında ABD'ye düzenli bir biçimde ithal edilmiştir. Uzakdoğu ve Asya menşeli ürünlerin değeri 1891 yılında toplam değerinin yüzde 18'ini oluştururken, 1898 yılında bu oran yüzde 33'e yükselmiştir. Bu da Amerikalıların bu ürünlere karşı talebinin artmasından kaynaklıdır. Yün ithalatı değerinin toplam değerdeki payı genellikle yüksek olsa da zaman içerisinde düşüş eğilimi göstermektedir. 1891 yılında bu oran yüzde 81,7 olmuş, 1894 yılında yüzde 91,1 oranına yükselmiş ve 1898 yılında bu oran yüzde 65,8'e düşmüştür.

Tablo 13: ABD'nin Hayfa ve Akka Limanlarından İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1891-1898)

Ürün	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Natürel Zeytinyağı	61.950\$	-	-	-	-	-	-	-
Rafine Zeytinyağı	258,77\$	233.4\$	840\$	779\$	435,97\$	527,64\$	282,08\$	308,63\$

Beyaz Kastil sabunu	5.519,26\$	2.978,78\$	4.164\$	3.698\$	4.359,78\$	3.732,18\$	3.747,34\$	2.939,85\$
Cam Eşya	-	-	-	396\$	1.088\$	1.367,5\$	396,3\$	-
Salamuralık Zeytin	-	-	-	-	-	2,8\$	-	-
Brendi	-	-	-	-	-	200,47\$	-	-
TOPLAM	67.758,03\$	3.212,18\$	5.004\$	4.873\$	5.883,75\$	5.830,59\$	4.426,32\$	3.248,48\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1892: 351; 1893: 405; 1894: 273; 1896: 657 ve 661; 1897: 961; 1898: 1164; 1899: 1186).

1891-1898 yılları arasında ABD Akka ve Hayfa Limanlarından da ürün ithalatı gerçekleştirmiştir. Bu dönemde gönderilen ürünlere bakıldığında beyaz kastil sabunu her sene gönderilen ve en yüksek gelir getiren bir ürün olarak görülmektedir. Bu ürünün ithalat miktarı 1892'de 35.017,75 pound iken 1893'te 49.873 pounda, 1895'te 54.497,5 pounda yükselmiş ancak 1898'de 34.586 pounda düşmüştür. Bu ürünün 1892-1893-1895 ve 1898 yıllarındaki birim fiyatları (\$/Pound) yıllar içerisinde küçük dalgalanmalar sergilemiştir. Buna göre 1892 yılındaki birim fiyat (\$/Pound) 0,085\$, 1893'te 0,083\$, 1895'te 0,080\$ ve 1898'te 0,085\$ olarak büyük fiyat değişikliği meydana gelmemiştir. Tabloya göre rafine zeytinyağı satışları ise dalgalı bir seyir izlemektedir. Buna göre 1893 yılında önemli bir artış elde edilse de sonraki senelerde inişli çıkışlı bir ithalat durumu mevcuttur. Rafine zeytinyağının ithalat miktarı ise 1892'de 238,5 galon, 1893'te 857 galon ve 1898'de 296 galondur. Bu senelerdeki birim fiyatına bakıldığında 1892 ve 1893 yıllarında rafine zeytinyağının birim fiyatı (\$/galon) 0,98\$ iken 1898 yılında zeytin hasadının beklenenden az olmasından ötürü birim fiyat (\$/galon) 1,04\$'a yükselmiştir. Rafine zeytinyağı ve beyaz kastil sabununun dışındaki natürel zeytinyağı, salamuralık zeytin ve brendi gibi diğer ürünler sadece bir sene ithal edildiği için toplam değerdeki oranları oldukça düşük kalmıştır.

3.2.7. 1900-1910 Dönemi

1900 yılına gelindiğinde Bilâd-ı Şam'daki Amerikan ticareti diğer dönemlere kıyasla gelişme kat etmeye başladı. Önceden Amerikalı tüccarlar yerlilerle ticaret yapma isteklerini belirttiklerinde yerliler “*Amerika çok uzakta; bir siparişin karşılanması yarım yıl sürüyor; navlunlar çok yüksek, Amerikan ihracatçıları kredi vermiyor*” gibi çeşitli önyargılara sahipti. Özellikle 1898 yılında Beyrut Amerikan Konsolosu olarak atanan Gabriel Bie Ravndal'ın bölgede yaptığı faaliyetler neticesinde bu önyargıların sadece bir kısmı kırılabilmişti. Buna rağmen ABD ile Bilâd-ı Şam arasında ticari temasların güçlendirilmesi adına Bilâd-ı Şam'ın önemli ticaret merkezlerinde birtakım gelişmeler meydana geldi. Bu bağlamda ilk atılım Beyrut Amerikan Konsoloslugu'nun merkezi Beyrut'ta gerçekleşti. Bu

dönemde hem gaz motorları ve tarım makineleriyle ilgilenen iki adet Beyrutlu iş adamı 1900 yılında ABD'ye giderek Amerikan ürünlerini bizzat tatbik ederek Amerikalı üreticilerle ticari temasları kurdular. Bunun yanında, Beyrut Belediyesi Beyrut sokaklarında kullanmak üzere 3.000\$ değerinde Amerikan menşeli buharlı yol silindiri satın aldı. Bu dönemde ABD'den gönderilen ürün numunelerinden etkilenen Beyrutlular sulama, kuyu delme makineleri, yel değirmenleri, pompalama amaçlı petrol motorları gibi daha çok tarım faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik ürünlere büyük ilgi duydular. Bu ilgi sonrası Habib ve İbrahim Sabbagh'ın kurduğu "*H. Sabbagh & Fils*" isimli Beyrutlu anonim şirketi Illinois ve Indiana'dan satın aldıkları sulama amaçlı kullanılan yel değirmenlerini buraya getirerek Beyrut'taki alıcılara satmaya başladılar. "*Weber & Co.*" isimli bir başka firma da hem tarım aletleri hem de Amerikan derisi ithal ederek Amerikan ticaretinin bölgede yaygınlaştırılmasına katkıda bulundu. Bu iki firmanın yanında, Amerikan ürünlerinin bölgeye getirilmesi konusunda çalışmalar yürüten bir diğer kişi ise "*Aug. Duplan & Co.*" firmasının temsilcisi Fr. Wehner isimli bir tüccardır. Bu kişi 1899 yılından beri pamuklu ürünler, un ve kömür sektörlerindeki ABD'deki ihracatçılarla sürekli temas halinde bulunarak Levant'ta ticaret yapan New York merkezli büyük bir ihracat firmasının Beyrut'ta ticari temaslar kurması amacıyla bir temsilci göndermesi için firma yetkililerini ikna ederek 1902 yılında bölgeyi ziyaret etmesini sağladı. Bunun yanında taşıma amacıyla kullanılan araçlar için gerekli olan yedek parçaların Chicago ve New York'tan gönderilmesinde öncü oldu. Bu ürünlerin haricinde Sayda, Trablusşam, Beyrut'ta Amerikan çivilerine karşı ciddi bir talebin olduğu fark edilerek ABD'den 8.000\$ değerinde çivi gönderimi sağlandı (British House of Commons Parliamentary Papers, 1903: 1107; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1117-1118).

Bu faaliyetlerin ilerlemesiyle birlikte, Amerikalı ihracatçıların temasa geçtiği Beyrut'taki ticari firma ve temsilci sayısı artmaya başladı. Konsolos Ravndal'ın raporlarında bahsettiği temsilci ve firmalar şunlardı (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1030):

1. *R. C. Erny-Weber & Co.* (Genel ürünler)
2. *Fr. Wehner- Aug. Duplan & Co.* (Genel ürünler)
3. *Henry Heald & Co.* (Genel ürünler)
4. *H. Sabbagh & Fils* (Genel ürünler)
5. *Najib Letayf* (Bakkaliye ürünleri)
6. *Fadoul Ribeiz* (Bakkaliye ürünleri)
7. *N. & G. Araman* (Hırdavat ürünleri)
8. *R. Sommerville* (Hırdavat ürünleri)

Amerikalı ihracatçılar Beyrut'ta ticaret yapmak istediklerinde bu firma ve temsilcilerle temasa geçerek ürün gönderimini sağlıyorlardı. Bu firma ve temsilciler de Amerikalı üreticilerle ticari açıdan ilişkilerini geliştirerek pek çok ürün talebinde bulunmaya başladılar. Özellikle Beyrut piyasasındaki eksiklikleri fark ederek kilit, ev yapımı için demir kırı, tamirci aletleri, ev eşyaları, çatal bıçak takımı, araba yayları, demir ve çelik çubuklar, teneke levha, tel halat, mutfak gereçleri, demir karyolalar, ateşli silahlar, mühimmat gibi hırdavat ürünleri; baskılı basma ve alaca pamuklu kumaş, çarşaf ve gömleklikler, mendiller, çoraplar ve keten giyim eşyaları gibi pamuklu ürünler; un, jambon, domuz yağı, konserve et, konserve meyve, bira, likörler, malt özleri, şekerleme gibi bakkaliye ürünleri; deri, lamba, duvar saati, boya, katlanır masa, bilardo masası, muşamba, katranlı kağıt, kırtasiye ürünleri, ilaç, parfümeri, duvar kağıdı, koşum takımı, eyer takımı, ip ve sicim gibi muhtelif ürünlerin numunelerinin gönderilmesi için talepte bulundular (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1034).

Bu firma ve temsilciler üzerinden kurulan bu sistemin dışında bazı Amerikalı firmalar aracı olmadan bizzat kendileri Beyrut'a bir temsilci göndererek fizibilite çalışmaları yapmaya başladı. Bu noktada, Chicago'dan hem büyük bir et ve domuz eti paketleme kuruluşu ve hem de ABD'nin en büyük tarım aletleri üretimi yapan bir firma bölgedeki ticaret olanaklarını araştırmak üzere temsilcilerini Osmanlı Devleti'ne gönderdiler. Bölgede Müslüman nüfusun fazla olmasından dolayı her ne kadar az miktarda domuz eti tüketilse de bu firma Beyrut'ta domuz eti tüketimine ilişkin fizibilite çalışması yürüttü. Tarım aletleri üretimi yapan firma yetkilisi ise ürettikleri biçerdöverleri buraya getirerek bir tarlada uygulamalı bir şekilde Türklere ve Araplara tanıttı. Bu tanıtım sonrası buradaki çiftçiler tarlalarında kullanmak üzere bu firmanın bu bölgedeki temsilcisi Michel J. Nasser'e biçerdöver siparişi vermeye başladılar. Bu ürünlerin ABD'den gönderimi gerçekleştiği sırada, buhar makinesi ve harman makinesi siparişi de verildi (House of Representatives, Congress., 1903: 1105-1106). 1905 yılında gaz yağı ile çalışan motorlar ve oleo yağı/ margarin gibi ürünler Beyrut piyasasına giriş yaptı. Margarin her sene düzenli olarak halk tarafından tüketilmeye başlansa da gaz yağı ile çalışan motorlar için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildi. Ürünleri öğütme ve sulama amaçlı kullanılan bu motorlar her ne kadar Cebel-i Lübnan ve Bilâd-ı Şam'ın büyük tarım arazilerinde tercih edilse de fellahların yoksul olması dolayısıyla çok az sayıda ürün satışı gerçekleşiyordu (House of Representatives, Congress., 1906: 359).

Beyrut'ta Amerikan ticaretinin geliştirilmesi amacıyla gerçekleşen bir diğer gelişme ise Beyrut'ta Amerikalılar tarafından açılmış Suriye Protestan Koleji bünyesinde 1900 yılında "Amerikan Ticaret Okulu (*American School of Commerce*)" açılmasıdır. Girişimciliği teşvik ederek, modern araç ve makineleri tanıtarak ve yeni pazarlar açarak Bilâd-ı Şam başta olmak

üzere Osmanlı Devleti'nin muhtelif kentlerinde ve Levant bölgesindeki diğer ülkelerin ekonomisinde önemli bir rol oynamayı hedefleyen bu okul, öğrencilerini başta Amerikalıların sahip olduğu Levant'taki iş evlerinde sürekli artan sayıda ve çeşitlilikte açılan pozisyonlara hazırlamayı amaçlamaktaydı. Ancak bu okulun kuruluşunun bir diğer amacı daha vardı. Ticaret Okulu Mütevelli Heyeti ve öğretim üyelerinin, Amerikalıların bölgede ticaret ve sanayide istenilen ölçüde elde edemedikleri başarıyı kazanma mücadelesinde yardımcı olabilecek bir nevi “ticaret misyonerleri” yetiştirmeyi hedefliyorlardı (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1034).

Bu okulun açılmasıyla birlikte sadece Bilâd-ı Şam bölgesinden değil Osmanlı Devleti'nin diğer şehirleri ile Mısır, Yunanistan, İran gibi farklı ülkelere yaklaşık 600 öğrenci bu okula kaydoldu. Buradaki eğitim süreci dört yıllık bir dönemi kapsayacak şekilde oluşturuldu. Eğitimin ilk iki yılında iş yöntemleri, temel muhasebe, ticari aritmetik, stenografi, daktilo ve yazışma gibi tamamen teknik ve ticarete hazırlık niteliğinde dersler verilmeye başlandı. Bu şekilde ticari işlemler hakkında kapsamlı bir pratik bilgiye sahip olması ve eğitimin son iki yılında ele alınacak daha ileri ve daha teknik konuları almaya hazır olması hedeflendi. Ayrıca bu iki senede dil eğitimine oldukça dikkat eden ticaret okulu, her öğrencinin ana dilinin yanı sıra iş amaçlı farklı iki dile de hâkim olmasına önem vererek eğitim müfredatına dil eğitimi ekledi. Eğitimin son iki yılında ise öğrenciler ticari konular, ticaret hukuku, sigorta, bankacılık, taşımacılık, şirket organizasyonu ve yönetimi, muhasebe ve denetim, politik ekonomi, sosyoloji, siyasi coğrafya ve ticaret tarihi konularına dair dersleri aldılar. Bu derslerin bir kısmı zorunlu olmakla birlikte büyük kısmı seçmeli olarak belirlendi. Böylelikle öğrenciler çalışmak istedikleri sektöre bağlı olarak çeşitli çalışma alanları seçerek uzmanlaşabilecekleri (“American School of Commerce, Beirut, Syria”, *Levant Trade Review*, 1912: 108-110).

Bilâd-ı Şam'ın ikinci önemli ticaret merkezi olan İskenderun'daki Amerikan ticareti 1880'li yıllarda büyüme kat etmişti. Amerikalıların buradaki meyan köküne gösterdiği alaka başlarda küçük ölçekte başlamış ancak kısa süre içerisinde burada meyan kökü tesisi açacak kadar büyüme kat etmişti. 1900'e gelindiğinde burada *Stamford Manufacturing Company*'ye ait dört adet meyan kökü presleme tesisi bulunuyordu (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1021). Bu dönemde Amerikan ticaretinin gelişmesine yönelik hem bölge tüccarları hem de Amerikalı ihracatçılar hevese sahip olsa da İskenderun'daki Amerikan ticareti Beyrut kadar hızlı bir şekilde gelişme kat edemedi. Öncelikle, bölgedeki birkaç tüccar Amerikan ürünlerinin tanıtımını yapmak amacıyla katalog işlevi gören bir yayın hazırlamayı düşünse de doğrudan gemi hattının bulunmaması bu fikrin uygulanmasını gerçekleştirilemedi (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1021). Aynı zamanda Amerikalı ihracatçılar İskenderun Amerikan

Konsolosu William Ross Davis'e İskenderun ve civarındaki diğer ticaret kentlerinde ürünlerinin tanıtımlarını yapmak istediklerini bildiren pek çok mektup gönderdiler. Her ne kadar Amerikalı ihracatçılar ve bölgedeki tüccarlar Amerikan ürünlerinin yaygınlaştırılması konusunda bu kadar hevesli olsa da Konsolos Davis Amerikan ürünlerinin tanıtılmasının bu kadar kısa sürede gerçekleşmeyeceğine inanıyordu. Çünkü, bu tanıtım için İskenderun'da kurulacak bir ticaret acentesi kurulması ve acentede Türkçe, Fransızca, Arapça gibi pek çok dile hâkim kişilerin istihdam edilmesi gerekiyordu. İstihdam edilen personel yılın her döneminde bıkmadan usanmadan yerel alıcılara bizzat ulaşarak Amerikan ürünlerini tanıtmalıydı. Ayrıca gönderilen ürünler kaliteli olmasından ziyade ucuz olmalıydı. Buradaki insanlar bir veya iki yıl dayanabilecek bir alete 25 sent ödemektense, ilk kullandığında kırılacak bir alete 10 sent ödemeyi tercih ediyorlardı (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1112). Bu şartların sağlanması durumunda Amerika-İskenderun ticari temaslarının oluşturulması sağlanılabildi.

Tüm bu olumsuz tabloya karşın konsolos Davis zorlu şartlara rağmen daha butik ölçekte Amerikan ürünlerinin tanıtımı yapmaya çalıştı. 1902-1903 yılı içerisinde özellikle İskenderun'daki hırdavat piyasasına hâkim olan Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Fransa menşeli ürünlerin kolera salgını yüzünden İskenderun'a geç getirilmesi Amerikalı üreticilerin ürettiği hırdavat ürünlerinin piyasada tanınması fırsatını doğurdu. Bu şekilde 3.650\$ değerinde hırdavat ürünü İskenderun'da alıcı buldu. Ayrıca bu dönemde Bilâd-ı Şam'ın diğer bölgelerinde aktif satış yapan *Singer Manufacturing Company* İskenderun'da da bir acente açarak dikiş makinesi satımına başladı (House of Representatives, Congress., 1906: 358).

İskenderun'da Amerikan ticaretine yönelik bu tür gelişmeler meydana gelirken 1905 yılında ABD'nin en büyük alıcısı olduğu meyan kökü ticaretinde birtakım değişiklikler baş gösterdi. Bu sene içerisinde *Stamford Manufacturing Company*'ye ait olan dört adet meyan kökü presleme tesisinden iki tanesi "*American Tobacco Trust*"a satıldı. Bu şekilde *Stamford Manufacturing Company* bu piyasadaki faaliyetlerini azaltma yoluna giderken meyan kökü ticaretine yönelik bir Amerikan firması daha İskenderun pazarına giriş yapmış oldu. Daha sonra *American Tobacco Trust*, Osmanlı Devleti'ndeki meyan kökü ticaretindeki en önemli firmalardan biri olan İngiliz *MacAndrews & Forbes Company*'yi kendi bünyesine dahil etmesiyle birlikte İskenderun'daki meyan kökü ticaretinin takibi *MacAndrews & Forbes Company* üzerinden gerçekleşmeye başladı ve zaman içerisinde meyan kökü ticaretindeki en önemli firma olan *Stamford Manufacturing Company* bu piyasadan çekilme kararı aldı (Taft, 1906: 377).

Bu dönemde Amerikan ihracatçılarının temas kurduğu bir diğer ticaret noktası Trablusşam idi. Her ne kadar 1883 yılında ilk kez buradan ABD'ye ham yün gönderimi yapılsa

da Trablusşam Limanı üzerinden ABD'ye düzenli ticaretin başlaması 1900 yılını buldu. Bu zamana kadar ABD'den ithal edilen ürünler buradaki aracılar tarafından temin ediliyorken Trablusşam Amerikan Konsolos Temsilcisi Dr. Ira Harris'in katkıları sayesinde bu düzen kısmen değişmeye başladı. Bu noktada New York'ta ticaretle uğraşan Trablusşamlı Ermeni bir tüccar burada ikamet eden kardeşine bisiklet, kilitler, marangoz aletleri, yağ sobaları, et kesiciler gibi Amerikan ürün numuneleri gönderdi. Bu şekilde Trablusşam'da Amerikan ürünlerinin tanıtımını sağlayan bu Ermeni tüccar ve kardeşi bölgede iş bağlantısı kurma imkânı elde etti (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1127). Ayrıca Beyrut'ta oldukça popüler olan yel değirmenlerini Beyrut'a getiren *H. Sabbag & Fils* firması Trablusşam'da alıcı bulmak amacıyla Trablusşam Amerikan Konsolos Temsilcisi Dr. Ira Harris'e bir adet yel değirmeni gönderdi (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1117). 1902 yılında ise John Hakim isimli tüccar üzerinden Amerikalı ihracatçılar ürün gönderimi yapmaya başladılar (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1030). Bu gelişmeler Amerikan ürünlerinin bölgede tanıtılmasında önemli katkıda bulunarak bazı yerel tüccarların Amerikan ürünleriyle ilgilenmesine ve Konsolos Temsilcisi Harris'e Amerikan ürünlerini satın alma konusunda talepte bulunmasına neden oldu. Ancak bölgede doğrudan tüccarlara satış yapan Amerikalı ticari mümessillerin bulunmaması hâlihazırda Trablusşam'da ticari acente sahibi olan Almanların ürün satın almak isteyen yerel tüccarları ikna ederek Amerikalılar için oluşabilecek ticari fırsatları kendi lehine çevirmesiyle sonuçlanıyordu (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1128).

Bu durumu Amerikalıların lehine çevirmek adına Temsilci Harris, ABD'de üretilen malların bölgede kullanılması için daha fazla çalışma yürütmeye başladı. Bu bağlamda, bölgedeki tüccarlarla birebir görüşme yapan Harris, bir dizi katalog ve ticaret dergisi vererek onları ikna etmeye çalıştı. Temsilci ayrıca, tüccarların yanında bölgedeki toprak sahipleriyle de görüşerek hasat zamanında kullanılan Amerikan biçerdöveri, tınaz makinesi, yem kırma makinesi, harman makinesi ve yel değirmeni gibi tarım aletlerinin tanıtımını yaparak ürün satışını gerçekleştirmeye çalıştı (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1039).

Hayfa bölgesinde Amerikan ürünlerinin yaygınlaştırılması konusunda en büyük çalışmayı Hayfa Amerikan Konsolos Temsilcisi Gottlieb Schumacher yürütmekteydi. Burada 1875 yılından beri Amerikalı Andrew Struve ve George Scheerer'in sahibi olduğu "*Struve & Co.*" isimli firma sabun fabrikası kurarak ürettiği beyaz kastil sabununu direk New York'a gönderiyordu (House of Representatives, Congress., 1903: 1111). ABD'den bölgeye ürün ithal edilmesi noktasında Bilâd-ı Şam'ın diğer liman kentlerindeki gibi ciddi bir girişim söz konusu değildi. Buraya küçük çapta eyer takımı, hırdavat ürünleri, tarım aletleri ve araba gibi ürünler ithal ediliyordu. Bölgeye Amerikan ithalatının geliştirilmesi amacıyla Schumacher, 1900

yılında Amerikan ihracat firmalarını özellikle hırdavat ürünleri için Hayfa'da numune depoları kurmaya ve buraya numune şaraplar göndermeye ikna etmeye çalışsa da Amerikalı ihracatçılar bu talebe sene içerisinde geri dönüş yapmadı (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1128). 1901 yılında Schumacher'in talepleri Amerikalı ihracatçılar tarafından dikkate alınarak Hayfa piyasasına Amerikan menşeli testere, çekiç, balta, keski gibi hırdavat ürünleri bölgeye ithal edilmeye başlandı (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1030). 1902 yılında ise bölgede ticaret yapan "*Unger & Herrmann*", Struve & Beck ve "*A. Dück & Co.*" isimli firmalar Amerikan tarım ürünlerinin Hayfa'ya getirilmesi konusunda aracılık yapmaya başladı. Bölgede Yahudilerin tarım faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmesinden dolayı Amerikan tarım aletleri talep olacağını öngören bu firmalar tarım ürünlerinin Hamburg üzerinden Hayfa'ya getirilmesini sağladı. Temsilci Schumacher, tüm ürünlerin sergilendiği bir numune mağazasının burada açılması durumunda Amerikan ürünlerine olan talebin büyük oranda artacağı kanaatindeydi. Hatta mağazanın yanında Esdraelon Ovası'ndaki büyük arazilerden birine örnek olarak sulama amaçlı kullanılan Amerikan yel değirmenini diğer çiftçilere örnek olması amacıyla yerleştirilse bu ürüne olan talebin artacağına altını çiziyordu (House of Representatives, Congress., 1903: 1109; The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1038).

1903 yılında ABD'nin ticari faaliyetlerinin ilerleme kaydetmesi üzerine burada oluşturulan Amerikan manifatura mağazaları, hırdavat dükkanları, koşum ve eyer takım depoları gibi Amerikan ürünlerinin bulunduğu mekanların genişletilmesi çalışmaları yapıldı. Bununla birlikte iki Alman ve bir Amerikan vatandaşı ortaklığında bu sene içerisinde beton kiremit çatı örtüsü, yer karosu, işlemeli yapı taşları gibi inşaat ürünleri üretimi yapan bir fabrika Hayfa'ya kuruldu. İthal edilen bu ürünlerin yanında Hayfa'lı üreticiler kendi ürünlerinin Amerikan pazarında alıcı bulması amacıyla da ABD'ye keçi derisi, mercimek, bezelye, şekerleme ve salamura zeytini gibi tarım ve hayvancılığa dayalı ürün numuneleri gönderildi (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1904: 505-506).

Şam, her ne kadar Bilâd-ı Şam'ın önemli ticaret merkezlerinden biri olsa da Amerikan ürünlerinin bölgede satılması istenilen düzeyde değildi. Burada Amerikan dikiş makineleri, saatler, lambalar, lastik ayakkabılar, fonograflar, bira, kültivatörler, yel değirmenleri ve tel çivi gibi Amerikan ürünleri Şam pazarında yer almaktaydı. Ancak Şam'daki toplam ithalat değerlerine bakıldığında bu ürünlerin payı oldukça düşüktü. Buradaki alıcılarla temas halinde bulunan en önemli Amerikan firması *Singer Manufacturing Company* idi. Özellikle buranın Bilâd-ı Şam'ın önemli dokuma merkezlerinden biri olması dolayısıyla Singer, buraya her sene düzenli olarak dikiş makinesi gönderimi yapıyordu. Singer'in haricinde Şam'daki "*E. Luttiebe & Co.*" isimli firma buradan ABD'ye ürün ihracatı yaparak Şam-ABD ticaretinin gelişmesine

katkıda bulunuyordu (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1133). Bu iki firmanın yanında, Meshaka ve Nackman isimli iki alım satım aracı American ürünlerinin Şam'da tanıtımıyla ilgileniyordu. Ancak bu çalışmalar bölgede American ürünlerinin yaygınlaştırılması açısından Bilâd-ı Şam'ın diğer ticaret noktalarına kıyasla geride kalmaktaydı. Çünkü buraya American ürün örnekleri az sayıda gönderiliyordu. Ayrıca satılması hedeflenen ürünlerin ağırlık ölçüleri ve fiyatlar burada yaygın olarak kullanılan ağırlık ve para birimine göre düzenlenmeden gönderildiği için buradaki insanlara oldukça karmaşık geliyordu (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1904: 503-504). Bununla birlikte ürün tanıtımlarına ilişkin kataloglar Fransızca veya Arapça basılmadığı için halk İngilizce olan bu katalogları anlama konusunda sıkıntı yaşıyorlardı (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1907: 357).

3.2.7.1. Bilâd-ı Şam'da Amerikan Ticaretinin Gelişmesini Engelleyen Sebepler

Ticaretin gelişmesini engelleyen durumlar birer birer ve yavaş yavaş bertaraf edilirken en önemli sorunun çözülmesine dair halen bir adım atılamamıştı. Bu sorun da doğrudan ticaret için gerekli olan buharlı vapur hattının kurulamamasıydı. ABD'den Bilâd-ı Şam'a gönderilmek amacıyla yüklenen ürünlerin neredeyse tamamı İngiltere ve Mısır'daki limanlarda aktararak Bilâd-ı Şam'a getiriliyordu. Bu dönemde İngiltere ve Fransa'nın yanında Almanya, İtalya, Belçika gibi devletlerin de ticari açıdan önemli atılımlar yapıp ABD'nin önemli rakipleri olarak Bilâd-ı Şam ticaretinde yer almaları tüm dengeleri değiştirdi (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1115). ABD'nin bu devletlerin ithal ettikleri ucuz mallarıyla rekabet edebilmesi için maliyetleri mümkün olduğunda düşük tutmak zorundaydı. Örneğin, İskenderun Amerikan Konsolosu William Ross Davis 1899 yılında New York'taki bir firmadan 28,5\$'a mal olan bir kasa konserve sipariş etmiş ve New York'tan İskenderun'a ulaştırılması yaklaşık iki aydan fazla bir süreyi buldu. Bu ürünün navlun bedeli de 12,6\$ değerindeydi (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1112). Konsolos Davis'in dışında Beyrut'ta ticari faaliyet yürüten "*Phillippe Turkel & Co.*" isimli firma da bu durumdan şikayetçiydi. Bölgede paket postası sözleşmesinin olmamasından ötürü ABD'den alınan her küçük paket için, 5 kilonun (11 pound) altında bile olsa, navlun için 25 ila 35 şilin (6,07-8,50 \$) arasında ödeme yapılırken, Avrupa'dan alınan bir pakete 2½ frank (48 sent) gibi bir bedel ödeniyordu (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1118). Örnekten de anlaşılacağı üzere ürün fiyatının yarısı kadar navlun ücreti ödenmesi American mallarının Bilâd-ı Şam piyasasında yüksek fiyata satılmasına neden oluyordu. Bununla birlikte ürünlerin uzun sürede buraya getirilmesi de ayrı bir sorundu.

Navlun ücretleri ve ürünlerin geç ulaşması sorunlarının yanında bir sorun daha tam anlamıyla çözümlenememişti. Bu da Amerikalı ihracatçıların Bilâd-ı Şam bölgesindeki ticaret sistemine hala uyum sağlayamamasıydı. Amerikalılarla bölgedeki tüccarlar ticari temas kurma amacıyla görüşme sağlamalarına karşın karşılıklı güven eksikliğinden kaynaklı birbirlerine verdikleri teklifler dikkate alınmıyor ve ticari anlaşma konusunda başarı sağlanılmıyordu. Anlaşma sağlansa bile bu sefer ödeme koşulları yüzünden bu ticaret bir türlü gerçekleşmiyordu. Bölgede genellikle nakit ve kredili ödeme olmak üzere iki tür ödeme sistemi mevcuttu. Nakit ödemede müşteri ürünleri varış limanına varış tarihinden itibaren otuz ila altmış gün içinde, genellikle yüzde 6 ila yüzde 24 indirimle ödeyerek temin etmekteydi. Kredili ödemede ise ödeme ürünlerin varış tarihinden itibaren dört ila altı ay içinde gerçekleştirildi. Başka bir deyişle, komisyoncu tüccar veya müşteri kendisi malı gümrükten çekip sevkiyatın siparişin verildiği numunelere uygun olup olmadığını tespit ettikten sonra tahsilatı üreticinin temsilcisine dört ila altı aylık bir senet imzalamasıyla ödeme yapıldı. Ödeme tamamlandıktan sonra üretici ödemeyi Avrupa’da bir banka aracılığıyla alırdı. Bu iki ödemenin yanında hem nakit hem de kredi kullanılarak ödeme yöntemi de mevcuttu. Örneğin, Beyrut Amerikan Konsolosluğu’nun aracılığıyla Beyrutlu bir komisyon firması ile Amerikalı bir ihracat firması arasında Amerikan pamuklu kumaşlarının satılmasına yönelik anlaşmaya varılması üzerine Beyrutlu firma 15.000 frank tutarında ürün siparişinde bulunmuştu. Sipariş verilmesi sonrası tutarın 1/4’ü nakit olarak ödendi. Geri kalan meblağ ise malların Beyrut’a gelişi sonrası Beyrut’taki bankalar üzerinden taksitle ödenecekti. Ancak Amerikalı firmanın bu ödeme sistemini kabul etmeyerek ürünlerin ABD’den ayrılmadan evvel Beyrutlu firmanın toplam meblağın hepsi ödemesi durumunda ürün göndereceğini ifade etmesi üzerine anlaşma iptal edildi. Örnekten de anlaşılacağı üzere, ödeme yöntemlerine Amerikalılar pek sıcak bakmıyorlardı. Çünkü özellikle kredili ödemede senedin vadesi geldiği zaman yerli tüccarların meblağı ödememe riski mevcuttu. Ödeme yapsa bile meblağın tam miktarını ödeme yerine haftalık değişen taksitlerle ödemesi gibi bir durum Bilâd-ı Şam’da sık karşılaşılan bir durumdu. Bu şekilde dört ila altı ay vadeli satılan ürünlerin Bilâd-ı Şam’a vardıktan sekiz ila on ay gibi bir sürede ödemesi tamamlanırdı. Mevcut ödeme sistemleri konusunda Amerikalı tüccarlarla yerli tüccarlar arasında bir orta yol bulunmamasından ötürü Amerikalılar Bilâd-ı Şam ticaretinden büyük pay alacak şekilde ürün ihracı yapamadılar (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1030-1033).

3.2.7.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1900-1910 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam'a Yaptığı İhracat

Bu dönemde ABD'den gönderilen ihracat ürünleri Trablusşam, Beyrut, Hayfa, İskenderun, Kudüs, Yafa bölgelerine ulaştırılmıştır. Ürün çeşitliliği bu dönemde oldukça artış göstererek, 1850 yılından bu yana en çok farklı ürün gönderimi bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde görev alan konsolosların ticaret raporlarına bakıldığında İskenderun, Trablusşam, Beyrut ve Hayfa Limanlarına gönderilen Amerikan ürünlerine yönelik ayrıntılı veriler yer almaktadır. Ancak Kudüs ve Yafa bölgelerine Amerikan ürünlerinin gönderildiğine dair ayrıntılı veriler tespit edilememiş olup sadece metin içerisinde bu iki noktaya Amerikan ürünlerinin gönderildiğine dair not düşülmüştür (House of Representatives, Congress., 1906: 361; United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1907: 607).

Tablo 14: ABD'den Trablusşam Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1900-1908)

ÜRÜN	1899-1900	1900-1901	1907-1908
Pompa	700\$	1.575\$	8.890\$
Ürün Örnekleri	2.600\$	-	-
Bisiklet	-	250\$	-
Hırdavat Ürünleri	-	350\$	10.650\$
Deri	-	750\$	-
Muhtelif Ürünler	-	1.487\$	30.000\$
Pamuklu Kumaş	-	-	10.600\$
Oleo Yağı	-	-	5.430\$
Gaz Yağı	-	-	38.000\$
Buğday ve Un	-	-	18.000\$
İlaç	-	-	1.500\$
TOPLAM	3.300\$	7.862\$	123.070\$

Kaynak: (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1128; 1902: 1044; United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1909: 659).

ABD'den Trablusşam'a gönderilen ürünlerin toplam değerlerine bakıldığında, 1899-1900 mali yılı içerisinde buraya 3.300\$ değerinde ürün gönderilmişken, ABD-Trablusşam arasındaki ticari temasların sağlanması neticesinde 1907-1908 mali yılında 123.070\$ değerinde ürün ithali gerçekleştirilmiştir. Ürün çeşitliliği fazla olmamakla birlikte, bu dönemde temsilci Harris ve faaliyetleri doğrultusunda gibi çeşitli ürünler Trablusşam pazarında yer almıştır. Özellikle ilk dönemde sadece pompa ve ürün numuneleri ihraç edilmişken, ilerleyen senelerde Konsolos Temsilcisi Harris ve bölgedeki bazı aracılardan ürün numuneleri üzerinden Amerikan ürünlerini tanıtması neticesinde pompalı gazocağı, kauçuk ürünler, ahşap ürünler, bisiklet, et kesici aletler gibi hırdavat ürünleri, gaz yağı, ilaç, margarin yağı gibi çeşitli ürünler ihraç edilmiştir. Tabloya göre Trablusşam'da en fazla rağbet gören ürünler hırdavat ürünleri, pompa

ve diğ er muhtelif ürünler olmuştur. Hırdavat 1900-1901 mali yılından 1907-1908 mali yılına kadar 30 kattan fazla, sanayi ve tarım sektöründe kullanılan pompa ise 12 kat artış göstermiştir. İlaç, gaz yağı, margarin/oleo yağı, buğday, un, pamuklu kumaş gibi ürünler ise ilgili dönemin sonlarına doğru ihraç edilmiştir. Bu şekilde, ABD'nin Hayfa'ya gerçekleştirdiği ithalatı temel endüstriyel ürünlerden, gıda ve tüketim ürünleri yönünde çeşitlenme göstermiştir.

Tablo 15: ABD'den Hayfa Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1899-1909)

ÜRÜN	1899-1900	1900-1901	1901-1902	1907-1908	1908-1909
Tarım Makinesi	1.310\$	1.606\$	3.120\$	1.490\$	3.310\$
Manifatura Ürünleri ve Hırdavat	390\$	719\$	670\$	730\$	733\$
Eyer Takımı, Muşamba, Deri, Kanvas	996\$	-	1.020\$	579\$	650\$
At Arabası ve Malzemeleri	420\$	-	1.200\$	-	547\$
Konserve Ürünler	-	96\$	-	-	-
Bakkaliye Ürünleri	-	-	-	484\$	56\$
Bira	-	-	-	-	143\$
Pompa	-	-	-	-	93\$
TOPLAM	3.116\$	2.421\$	6.010\$	3.283\$	5.532\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1903: 1112; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1129, 1902: 1043; United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1909: 658; United States. Bureau of Manufactures, 1911: 884)

Yukarıdaki tabloya göre, Hayfa Limanı'na gönderilen Amerikan ürünlerinin toplam değeri diğ er bölgelere gönderilen ürünlerin değerlerine kıyasla oldukça azdır. Bunun temel sebebi ise bu limana gönderilen ürün çeşitliliğ inin az olması ve Hayfa pazarında Amerikan ürünlerinin az rağ bet görmesidir. 1899-1909 yılları arasında en fazla ihracat 6.010\$ ile 1901-1902 mali yılında, en az ihracat 3.116\$ ile 1900-1901 mali yılında gerçekleşmiştir. Genel olarak, 1899-1900 mali yılından 1908-1909 mali yılına kadar ortalama yüzde 77 oranında dalgalı bir ihracat artışı gözlemlenmektedir. Bu yıllar içerisinde Hayfa Limanı'na ithal edilen ürün çeşitliliğ i diğ er bölgelere ithal edilen ürünlere kıyasla azdır. Hayfa ve Kudüs bölgesindeki büyük tarım arazilerinde kullanılmak üzere sipariş verilen biçerdöver, biçerbağ lar, harman makinesi gibi tarım makineleri Hamburg üzerinden buraya her sene düzenli olarak gönderilmiştir. Tarım ürünlerinin yanında, manifatura ve hırdavat ürünleri 1899-1909 yılları arasında talebe bağ lı olarak düzenli bir biçimde ihraç edilmiştir. Eyer takımı, muşamba, deri, kanvas, at arabası ve malzemeleri gibi ürünler talebin değ işken olmasından kaynaklı düzensiz bir biçimde ihraç edilmiştir.

Tablo 16: ABD’den Beyrut Limanı’na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1898-1910)

ÜRÜN	1898-1899	1899-1900	1900-1901	1901-1902	1904-1905	1906-1907	1907-1908	1908-1909	1909-1910
Bira	-	1.632,5\$	7.400\$	3.500\$	14.000\$	12.876\$	12.876\$	14.400\$	13.500\$
Kitap ve Kırtasiye	982\$	3.398,15\$	3.198,65\$	5.541,77\$	5.549\$	3.800\$	3.800\$	3.325\$	2.445\$
Bot ve Ayakkabı	-	875\$	750,2\$	1.125\$	6.700\$	6.335\$	6.335\$	1.260\$	3.737\$
İnşaat Malzemesi	219\$	16.500\$	-	-	-	-	-	-	-
Kıyafet	-	824,81\$	1.023,24\$	1.015,45\$	-	275\$	-	-	-
Pamuklu ve Yünlü Kıyafet	-	-	-	10.230\$	-	4.160\$	-	-	-
İlaç	270\$	1.100\$	97.20	590\$	1.939\$	4.946\$	5.221\$	4.510\$	6.222\$3
Hırdavat	-	5.559\$	5.885,54\$	7.233\$	5.069\$	-	6.730\$	6.137\$	9.343\$
Lamba ve Duvar Saati	175\$	650\$	-	-	-	-	2.155\$	245\$	
Deri	-	1.200\$	2.150\$	1.415\$	12.326\$	13.245\$	13.245\$	4.600\$	9.325\$
Fonograf	-	3.625\$	8.850\$	4.250\$	-	1.765\$	1.765\$	-	10.000\$
Erzak	-	1.969,30\$	-	-	-	-			
Dikiş Makinesi	45.000\$	42.350\$	45.000\$	38.360\$	39.000\$	79.840\$	79.840\$	93.903\$	156.261\$
Tarım Ürünleri	-	2.520\$	-	10.023\$	6.454\$	2.380\$	2.380\$	-	-
Muhtelif Ürünler	3.880\$	2.475\$	500\$	7.944\$	7.239\$	15.000\$	18.758\$	3.200\$	22.363\$
Bisiklet	-	-	140\$	-	-	165\$	165\$	-	-
Araba Malzemesi	-	-	201,75\$	-		-	-	-	218\$
Pamuklu Ürün	-	-	300\$	-	5,260\$	-	4.160\$	1.378\$	2.250\$
Un	-	-	260\$	-	-	130\$	130\$	-	-
Mobilya	-	-	2.393,45\$	2.499,52\$	1.750\$	7.993\$	7.993\$	3.757\$	3.523\$
Cam Ürünler	-	-	50,78\$	-		-			
Çatal Bıçak Takımı	-	-	-	-	-	-	-	218\$	1.800\$
Bakkaliye	-	-	1.840,83\$	-	9.037\$	5.456\$	5.456\$	3.884\$	3.856\$
Eyer ve Koşum Takımı	-	-	163,75\$	-	-	-	-	129\$	-
Putrel	-	-	3.260,87\$	-	-	-	-	-	-
Kereste	-	-	879,3\$	-	-	-	-	-	-
Demir-Çelik Ürünleri	-	-	-	-	-	-	-	-	1.350\$
Demir Kasa	-	-	-	-	-	3.740\$	-	2.300\$	4.000\$
Ateşli Silah	-	-	-	-	-	-	-	300\$	12.905\$

Müzik Aleti	-	-	124,5\$	-		170\$	-	-	-
Karyola	-	-	-	-	-	380\$	380\$	-	-
Boya	-	-	511,52\$	-	-	120\$	120\$	-	-
Fotoğraf Malzemeleri	-	-	97,4\$	-	-	360\$	360\$	235\$	1.957\$
Freze Makinesi	-	-	-	-	-	3.756\$	3.766\$	-	-
Pompa	-	-	300\$	-	-	9.876\$	9.876\$	1000\$	-
Tıbbi Malzeme	-	-	74,23\$	-	-	275\$	-	-	-
Çivi Teli	-	-	-	-	20.000\$	6.710\$	6.710\$	-	-
Oyuncak	-	-	71,61\$	-	-	480\$	480\$	189\$	-
Çeşme	-	-	-	-	-	-	-	415\$	-
Oleo Yağı					85.000\$	56.760\$	56.760\$	67.681\$	69.953\$
Gaz Yağı	-	-	-	-	43.000\$	-	-	-	60.300\$
Pamuk Çekirdeği Yağı	-	-	-	-	-	-	-	2.000\$	-
Mısırözü Yağı	-	-	-	-	-	-	-	600\$	-
Bilimsel Malzeme	-	-	-	-	1.093\$	-	-	-	-
Daktilo	-	-	75\$	-	1.869\$	1.210\$	1.210\$	2.020\$	1.155\$
Astronomi Malzemesi	-	-	-	-	240\$	-	-	-	-
Spor Malzemeleri	-	-	-	-	-	235\$	-	-	-
Manifatura Ürünleri	-	-	-	-	-	210\$	485\$	824\$	-
Kıyma Makinesi ve Dondurma Makinesi	-	-	-	-	-	1.870\$	-	-	-
Otomobil	-	-	-	-	-	-	-	-	6.575\$
Kol Saati ve Mücevherat	-	-	1.755,25\$	-	3.820\$	2.155\$	-	-	-
TOPLAM	50.526\$	84.678,76\$	101.323,57\$	95.430,14\$	272.387\$	253.413\$	253.431\$	221.106\$	402.752\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1903: 1109; 1906: 360; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1116; 1902: 1042; United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1907: 356; 1909: 657; United States. Bureau of Manufactures, 1908: 574; 1911: 882).

Yukarıdaki tabloda 1898-1910 yılları arasında ABD'den Beyrut Limanı'na ihraç edilen ürünlerin değerleri yer almaktadır. Bilâd-ı Şam'ın diğer bölgelerine yapılan ihracat değerlerine bakıldığında en çok ihracat değerine sahip olan yer Beyrut bölgesidir. Toplam ihracat değerlerinde 1898-1899 mali yılından 1909-1910 mali yılına kadar düzenli artış meydana gelmemiş olup, 1901-1902 ve 1908-1909 mali yıllarında düşüş, 1901-1902 mali yılından 1904-1905 mali yılında geçerken yüzde 185 oranında artış meydana gelmiştir. En nihayetinde tabloda belirtilen tarih aralığında ihracat değeri yaklaşık 8 kat artış göstermiştir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise bu alt başlık altında yer alan tablolara kıyaslandığında Beyrut Limanı'na gönderilen ürün çeşitliliği ABD'den Bilâd-ı Şam'ın farklı noktalarına ithal edilen ürünlerin çeşitliliğine göre çok fazladır. 1898-1899 mali yılı içerisinde sadece 8 çeşit ürün ithalatı yapılırken bu sayı zaman içerisinde artarak 1909-1910 mali yılında 28 farklı ürün olacak şekilde arttığı gözlemlenmektedir. Ancak en fazla ürün sayısı 29 adetle 1900-1901 mali yılı ve 1906-1907 yıllarına aittir. İthal edilen ürünler incelendiğinde dikiş makinesi, bira, kitap ve kırtasiye ürünleri, ilaç ve hırdavat ürünleri sürekli olarak ihraç edilmiştir. İnşaat malzemesi, bakkaliye ürünleri, mobilya gibi ürünler düzensiz ve dönemsel ihraç edilen ürünler arasındadır. Bu ürünlerin yanında fonograf, müzik aleti, fotoğraf malzemeleri gibi ürünlerin ihraç edilmesiyle Beyrut halkının dünyadaki yeni teknolojileri takip ettiğinin ve Batı kültürünün etkisi altında kaldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Burada en dikkat çeken ürün ise gaz yağıdır. 1870'li yıllarda piyasayı domine edecek kadar satılan Amerikan gaz yağının 1904-1905 mali yılı içerisinde yeniden Beyrut gaz yağı piyasasında yer aldığı dikkat çekmektedir. Bunun sebebi ise, 1905 yılında Bakü bölgesi başta olmak üzere Güney Kafkasya'da meydana gelen Ermeni-Müslüman çatışmaları yüzünden buradaki ticari faaliyetlerin durdurulmasıdır. Aynı mali yıl içerisinde Beyrut Limanı'na ilk kez oleo yağı/ margarinin de ihraç edildiği dikkat çekmektedir. Bu ürün ABD'den yüklenildikten sonra İstanbul'da denetimden geçtikten sonra Beyrut Limanı'na ulaştırılmıştır. Halkın bu ürünü benimsemesi sonrası her sene margarin yağı ihraç edilmeye devam edilmiştir (House of Representatives, Congress., 1906: 359). İhracatın ilk dönemlerinde daha çok un, konserve ürünler gibi temel tüketim ürünleri ve dikiş makinesi, tarım aletleri gibi basit üretim araçları ihraç edilmeye başlanmışken zaman içerisinde gaz yağı gibi enerji kaynakları, makine ekipmanları ve otomobil, fonograf, fotoğraf malzemeleri lüks tüketim ürünleri önem kazanmaya başlamıştır.

ABD'den ihraç edilen ürünlerin bu kadar çeşitli olmasının yanında ihraç edilen ürünlerin az değerinde bölgeye getirilmesi önemli bir husustur. Bunun en temel sebebi navlun ücretinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. ABD'den gönderilen 5 kilonun (11 pound) altında olsa bile, 6,07-8,5\$ arasında yüksek miktarda navlun ücretinin ödenmesi ve doğrudan buharlı

vapur hattının oluşturulamaması toplam ihracatta ABD'nin payının oldukça az kalmasına neden olmuştur (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1118).

Tablo 17: ABD'den İskenderun Limanı'na İhraç Edilen Ürünlerin Değerleri (1899-1907)

Ürün	1899-1900	1900-1901	1903-1904	1905-1906	1906-1907
İlaç	-	1.750\$	-	-	-
Demir ve Demir Ürünleri	-	5.635\$	-	9.200\$	-
Metaller	-	-	-	1.800\$	-
Mamul Ürünler	-	17.500\$	-	13.800\$	-
Hırdavat	-	-	3.650\$	11.250\$	-
Gaz Yağı	-	-	-	34.000\$	-
Erzak	-	-	-	8.000\$	-
Muhtelif Ürünler	6.042\$	2.250\$	-	1.195\$	-
TOPLAM	6.042\$	27.135\$	29.826\$	75.545\$	49.273\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1906: 583; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1021-1022; United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1905: 357; 1907: 352; United States. Bureau of Manufactures, 1908: 1125).

Yukarıdaki tabloya göre, ABD'den İskenderun Limanı'na ihraç edilen ürünlerin toplam değerlerine bakıldığında oldukça düşük miktarda ürün ihracı gerçekleştirilmiştir. Bunun temel sebebi ise gönderilen ürünler üzerinden yüksek miktarda navlun ücretinin tahsis edilmesinden kaynaklı Amerikalı üreticilerin İskenderun piyasasında ürünlerini yüksek fiyattan satışa koymasındır (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1112). Bu durum dolayısıyla bölge halkının buraya gönderilen ürünleri pahalı bulmasına neden olmakta ve Amerikan ürünlerine olan talebin az olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum 1899-1907 yılları arasında toplam ihracat değerlerine yansımıştır. Buna göre, 1899-1900 mali yılı içerisinde İskenderun Limanı'na toplamda 10.279.332\$ değerinde ihraç ürün getirilmiş ve ABD'nin toplam ihracattaki payı 6.042\$ ile yüzde 0,059 olmuştur (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1114). 1900-1901 mali yılı içerisinde 12.293.585\$ değerinde yapılan toplam ihracatta ABD 27.135\$ ürün ihraç etmiştir. Her ne kadar toplam ihracattaki payı yüzde 0,221'e yükselse de toplam ithalat sıralamasında sonuncu sırada yer almıştır (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1022). 1903-1904 mali yılı içerisinde 29.826\$ ihracat yapan ABD, toplam ihracat içerisindeki payını yüzde 0,282'ye yükseltmiştir (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1905: 358). 1905-1906 mali yılı içerisinde 75.545\$ ile toplam ihracat sıralamasında 8. sırada ve 1906-1907 mali yılı içerisinde 49.273\$ ile bu sıralamada en son sırada bulunmaktadır (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1907: 352; United States. Bureau of Manufactures, 1908: 1125). Tabloya göre ürün çeşitliliğine bakıldığında oldukça sınırlı ürünler ABD'den ihraç edilmiştir. İhraç edilen ürünlerin değerine bakıldığında özellikle gaz

yağı gibi enerji kaynakları; demir ve hırdavat ürünleri gibi inşaat malzemeleri ve mamul ürünler gibi ihracat kalemlerine olan talep dönem içerisinde artış göstermiştir. 1870’li yıllarda burada oldukça yaygın olan Amerikan gaz yağının yerini daha ucuz olan Rus menşeli gaz yağının piyasaya giriş yapmasıyla 1880’lerden itibaren buraya Amerikan gaz yağı ihracı gerçekleşmemiştir. Tabloya göre, 1905 yılı itibariyle tekrardan bölgede Amerikan yağının kullanılmaya başlanması dikkat çekici bir husustur. Zira, 1905 yılında Güney Kafkasya bölgesinde meydana gelen Ermeni-Müslüman çatışmasının ciddi boyutlara ulaşması dolayısıyla bölgedeki gaz yağı ticareti tamamen durdurulmuştur. İskenderun’da kullanılan bu gaz yağının Ruslar tarafından temin edilememesi üzerine İskenderun halkı Amerikan gaz yağının talep etmeye başlamıştır (House of Representatives, Congress., 1906: 358).

3.2.7.3. Amerika Birleşik Devletleri’nin 1900-1910 Yılları Arasında Bilâd-ı Şam’dan Yaptığı İthalat

Bu dönemde ABD’nin Bilâd-ı Şam’dan aldığı ürünler Halep-İskenderun, Beyrut, Trablusşam, Hayfa, Şam ve Kudüs Amerikan Konsolosluğu bölgesinden gönderilmiştir. ABD’nin Bilâd-ı Şam’dan yaptığı ithalat faaliyetlerini bu ticaret noktaları özelinde ele alacak olursak ilk sırada Halep-İskenderun bölgesi yer almaktadır.

Tablo 18: ABD’nin İskenderun Limanı’ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1899-1907)

ÜRÜN	1899-1900	1900-1901	1903-1904	1904-1905	1905-1906	1906-1907
Deri	9.586\$	-	-	1.165\$	28.159\$	7.845\$
Hayvan Bağırsağı	-	-	-	5.044\$	11.725\$	3.692\$
Meyan Kökü	385.882\$	640.086\$	-	415.520\$	300.250\$	98.941\$
Antep Fıstığı	385\$	-	-	13.569\$	21.262\$	26.178\$
Erzak	-	-	-	4.077\$	6.831\$	6.693\$
Yerel Dokuma Kumaş	-	-	-	-	39.600\$	-
Halı ve Kilim	-	-	-	2.364\$	7.099\$	4.711\$
Kitre	-	-	-	432\$	2.758\$	10.164\$
Yün	97.152\$	-	-	418.208\$	321.884\$	629.396\$
Mamul Ürünler	-	1.759\$	-	-	-	-
Muhtelif Ürünler	13.059\$	4.060\$	-	4.099\$	10.046\$	937\$
Süslemeler	-	-	-	16.206\$	20.529\$	41.364\$
TOPLAM	506.065\$	645.905\$	101.852\$	880.684\$	730.546\$	829.921\$

Kaynak: (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1115; 1902: 1022-1023; United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1905: 358-359; 1907: 352; United States. Bureau of Manufactures, 1908: 584)

Yukarıdaki tabloda ABD’nin İskenderun Limanı’ndan ithal edilen ürünlerin değerleri yer almaktadır. Toplam ithalat değerlerine bakıldığında bu değerler dönem dönem artış ve azalış

sergilediğinden ötürü ithalat değerleri istikrarlı bir şekilde ilerleme kat etmemiştir. 1903-1904 mali yılı içerisinde toplam ithalat değeri 101.852\$ gibi dramatik bir azalma sergilemiş olsa da 1904-1905 mali yılında toplam ithalat değeri 880.684\$'a yükselerek ortalama yüzde 765 gibi olağanüstü bir artış göstermiştir. İskenderun'dan ABD'ye gönderilen en önemli ithalat ürünlerine bakıldığında, temel olarak hammadde ve yarı işlenmiş ürünlerden oluşmaktadır. Genellikle yün, deri, hayvan gibi hayvancılık ürünleri ile Antep fıstığı, erzak, meyan kökü gibi tarım ürünleri ithal edilmekle birlikte zaman içerisinde dokuma kumaş, halı, kilim gibi tekstil ve dokuma sektörüne dair ürünler de ithalat portföyüne eklenmiştir. Tüm bu ürünler içerisinde en fazla gönderimi sağlanan ürünler ise yün ve meyan köküdür. Bu limandan gönderilen yün 1905 yılına kadar artış göstermiş ancak 1905-1906 mali yılında Fransa'da yün fiyatlarının yükselmesi üzerine Fransalı tüccarların buradan daha fazla yün ithal etmesinden dolayı ABD'ye daha az miktarda yün ithal edilmiştir. 1906-1907 mali yılı itibariyle ABD, bir önceki senenin neredeyse iki katı kadar yün almıştır. ABD'ye ithal edilen bir diğer ürün olan meyan kökü, 1899-1900 mali yılı içerisinde sadece ABD'ye meyan kökü ithal edilmiş olup, ithal edilen meyan kökü değeri 385.882\$'ı bulmuştur. Sonraki sene meyan kökü değeri neredeyse yüzde 50'ye yakın oranda artış göstermiştir. Ancak 1902 yılında İskenderun'daki iki adet meyan kökü presleme tesisinin “*American Tobacco Trust*” için çalışması sebebiyle 1901-1902 mali yılı içerisinde önceki senelerdeki kadar büyük oranda meyan kökü ithalatı yapılamamıştır (House of Representatives, Congress., 1903: 1101). 1904-1905 yılı itibariyle meyan kökü ithalatında artış meydana gelse de 1905 yılından itibaren hem Amerikalı meyan kökü ithalatçılarının ABD'deki depolarında fazla miktarda meyan kökü bulundurmaları hem de ABD'de 1907 yılında meydana gelen ekonomik krizin ABD'ye ithal edilen ürünler üzerinde negatif etkiye neden olması gibi sebeplerden ötürü meyan kökü ABD'ye az oranda ithal edilmiştir (United States. Bureau of Manufactures, 1908: 585). Bu iki önemli ürünün yanında 1904-1905 mali yılından itibaren ABD'ye düzenli olarak sosis kılıfları için tuzlanmış koyun bağırsağı ve Antep fıstığı gibi yeni ürünlerin ihraç edilmeye başlanıldığı dikkat çekmektedir.

Tablo 19: ABD'nin Kudüs Amerikan Konsolosluğu Bölgesinden İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1905-1908)

ÜRÜN	1905	1906	1907	1908
Alkollü ürünler	-	1.377\$	-	
Ağaç Kavunu	-	-	324\$	1.714\$
Tuzlanmış Sakatat	4.617\$	1.227\$	-	
Hayvan Bağırsağı				395\$
Sedef İşlemeli Ürünler	10.618\$	23.133\$	23.650\$	15.424\$
Yağlıboya	-	-	482\$	

Zeytin Ağacından Yapılmış Eşyalar	-	100\$	741\$	1.137\$
Ev Eşyası	-	-	-	1.441\$
Tütün Yaprağı	-	-	244	-
Zeytinyağılı Sabun	-	-	64\$	
İğne işi	-	-	349\$	
Kitap	-	-	-	452\$
Halı ve Kilim	996\$	-	-	495\$
Konyak	3.369\$			
Şarap	15.321\$	16.482\$	42.470\$	21.605\$
Muhtelif Ürünler	1.060\$	838\$	738\$	281\$
TOPLAM	32.612\$	43.491\$	69.062\$	42.944\$

Kaynak: (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1907: 361; 1909: 673; United States.

Bureau of Manufactures, 1908: 607)

Yukarıdaki tabloda, ABD'nin Filistin bölgesinin orta ve güney bölümlerini kapsayan Kudüs Amerikan Konsolosluğu bölgesinden ithal ettiği ürünler ve bu ürünlerin değerleri yer almaktadır. Bu bölgeye genellikle Yafa Limanı üzerinden ABD ile ithalat-ihracat faaliyetleri yürütülüyordu. Tabloya göre, toplam ithalat 1905-1907 yıllarında yüzde 112 oranında devamlı bir artış meydana gelmiştir. 1907'den 1908'e gelindiğinde ise toplam ithalat değerinde yüzde 37,8 oranında düşüş gerçekleşmiştir. İthal edilen ürün portföyüne bakıldığında ithal edilen ürünlerin hemen hemen hepsi 1870'li yıllardan beri bu bölgeden ABD'ye ithal edilen ürünlerdir. 1905-1908 yıllarında sedef işlemeli ürünler ve şarap en istikrarlı ithalat ürünleri olmakla birlikte ağaç kavunu, iğne işleri, kitap, tütün yaprağı, zeytinyağılı sabun, ev eşyaları, tuzlanmış sakatat, yağlıboya, konyak, halı ve kilim gibi ürünler düzensiz bir şekilde ithal edilen ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölge zanaat ve tarımsal ürünlere dayalı küçük ölçekli bir ekonomiye sahip olsa da zaman içerisinde 6'dan 11'e çıkan ürün sayısı ile hem çeşitlenme hem de büyüme potansiyeli gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 20: ABD'nin Trablusşam'dan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1899-1908)

ÜRÜN	1899-1900	1900-1901	1901-1902	1905-1906	1906-1907	1907-1908
Pamuk Dantel	262\$	209,1\$	275,02\$	617\$	1.345\$	584\$
Paçavra	-	-	-	177	-	-
Erzak	416\$	1.369,79\$	-	1.981\$	5.253\$	4.039\$
Sünger	703\$	5.364,22\$	-			
İpek ve pamuk ürünler	4.778	-	5.137,98\$	449\$	-	-
Yıkanmış yün	64.766\$	90.590,8\$	149.556,55\$			
Doğu Ürünleri	-	4.885,7\$	-			
Tereyağı	-	-	143,92\$			
Zeytinyağı	-	-	-	-	1.124\$	-
Keçi Derisi	-	-	1.584,42\$	-	10.679\$	2.788\$
Pirinç ve Bakır	-	-	-	-	-	60\$

Rakı	-	-	-	83	-	-
Kişisel Eşya	-	-	-	-	-	150\$
TOPLAM	71.935\$	102.419,61\$	156.697,89\$	9.799\$	24.110\$	13.002\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1903: 1113; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1128; 1902)

ABD'nin ithalat faaliyetlerini yürütüldüğü bir diğer bölge ise Trablusşam'dır. Trablusşam Limanı üzerinden gerçekleşen ithalat faaliyetleri ele alındığında toplam ithalat değerleri 1899-1908 yılları arasında dalgalı bir seyir izlemiştir. 1899-1900 mali yılı ile 1901-1902 mali yılı arasındaki dönemde ithalat değeri ortalama yüzde 118 oranında artmıştır. Ardından, 1901-1902 mali yılından 1905-1906 mali yılı arasındaki süreçte ithalat değerleri yaklaşık yüzde 94 oranında dramatik bir düşüş sergilemiştir. 1905-1906 mali yılından sonra kısmi bir toparlanma görülse de ilk üç dönemki ithalat değerlerinin çok altında seyretmiştir. Buradan ithal edilen ürünlere bakıldığında, tereyağı, rakı, Uzakdoğu ve Asya'dan gönderilmiş ithal ürünler, zeytinyağı, paçavra, pirinç ve bakır gibi ürünler tek sefere mahsus olmak üzere ithal edilmiştir. Sünger, erzak, pamuk, keçi derisi, pamuk dantel ve “Şam işi” olarak da bilinen ipek ve pamuk ürünleri ise tabloda öne çıkan ve düzenli bir şekilde gönderilen ürünlerdir.

Tablo 21: ABD'nin Hayfa Limanı'ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1900-1908)

ÜRÜN	1899-1900	1900-1901	1901-1902	1904-1905	1905-1906	1906-1907	1907-1908	1908-1909
Antika Ürünler	170\$	47\$	-				-	-
Rafine Zeytinyağı	250,1\$	828,07	621,13\$	1.563\$	2.643\$	2.484\$	2.018\$	2.247\$
Rafine Edilmemiş Zeytinyağı	-	716\$	-				-	-
İğne işi, Dantel	38\$	118,76	289,99\$				-	-
Ürün Numuneleri	108,28\$	117,5	-				-	-
Şarap	35.50\$	-	218,88\$	57\$	804\$	1.008\$	459\$	102\$
Beyaz Kastil Sabunu	3.797,83\$	3.007,2\$	2.945,79				3.171\$	2.247\$
Konyak	-	26,7\$	-				-	81\$
Salamura Zeytin	-	201,7	-				-	-
Yerli Domuz Yağı	-	-	90\$				-	-
Tütün	-	-	-	2.849\$	3.177\$	3.868\$		
Erzak	-	-	-	25\$	58\$	871\$	-	-
Likör	-	-	-	290\$	354\$	415\$	-	-
Diğer Ürünler	-	-	-	39\$	218\$	-	-	-
TOPLAM	4.399,71\$	5.063,53\$	4.165,79\$	5.403\$	7.254\$	8.646\$	5.648\$	6.254\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1903: 1112; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1129; 1902: 1043; United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1909: 658; United States. Bureau of Manufactures, 1908: 576; 1911: 884)

1900-1910 yılları arasında Hayfa Limanı ABD'ye ürün gönderiminde önceki senelere kıyasla daha fazla önem kazanmış bir liman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemdeki toplam ithalat değeri yıllar içerisinde dalgalanma göstermiştir. Buna göre, 1899-1900 mali yılından 1900-1901 mali yılına kadarki süreçte ortalama yüzde 15,1 oranında artış gösteren ithalat değeri bir sonraki mali yıl içerisinde 5.063,53\$'dan 4.165,79\$'a azalmıştır. Bu da ortalama yüzde 17,7 gibi azalma anlamına gelmektedir. Toplam ithalat değeri en büyük artışı yüzde 34,2 ile 1904-1905 mali yılından 1905-1906 mali yılına geçişte yaşamıştır. Toplam ithalat değerindeki en büyük düşüş ise yüzde 34,7 ile 1906-1907 mali yılından 1907-1908 mali yılından geçişte meydana gelmiştir. 1907-1908 mali yılı sonrası toplam ithalat değeri ortalama yüzde 10,7 artmıştır. Ürün çeşitliliğine bakıldığında tabloya göre ABD 14 farklı ürünü ilgili dönem aralığında ithal etmiştir. Bu ürünler içerisinde en istikrarlı bir şekilde gönderimi sağlanan ürün beyaz kastil sabunudur. İkinci en önemli ithalat ürünü ise rafine zeytinyağıdır. İlk dönemlerde bu iki ürün ağırlıklı ithalat yapılırken, ilerleyen dönemlerde tütün, erzak, likör gibi ürünlerin kısa süreli eklenmesiyle ürün çeşitliliği kısmen de olsa artış göstermiştir.

Tablo 22: ABD'nin Beyrut Limanı'ndan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1899-1907)

ÜRÜN	1899-1900	1900-1901	1901-1902	1904-1905	1905-1906	1906-1907
Katran	9.873,39\$	-	5.750,99\$	4.663\$	1.941\$	4.146\$
Bakır Matris	-	302,9\$	-	-	-	-
Bakır ve Pirinç	-	-	-	438\$	-	-
Arap Kısrağı	-	-	1.209,15\$	35\$	247\$	572\$
Erzak	-	3.294,4\$	7.277,37\$	25.619\$	24.809\$	34.052\$
Kitap	-	255,84\$	27,42\$	-	-	-
Keçi Derisi	-	-	237,24\$	-	-	-
Pamuk Dantel	32.514,9\$	33.983,67\$	9.687,93\$	10.285\$	9.013\$	24.761\$
Doğu Ürünleri	12.595,37\$	6.628,81\$	4.257,5\$	179\$	133\$	
Paçavra	-	2.287,85	471,68\$	4.815\$	5.489\$	1.262\$
Ev Eşyası	-	-	270,32\$	-	-	-
Tömbeki	-	1.365,54\$	29,39\$	699\$	823\$	1.509\$
Tütün	-	-	-	-	-	80\$
Likör	-	198,08\$	19,8\$	-	-	-
Zeytinyağı	-	187,83\$	-	-	-	-
Meyan Kökü	-	37.023,6\$	-	-	-	-
Yün	96.536,44\$	50.803,29\$	4.503,64\$	122.572\$	279.731\$	410.857\$
Halı	-	-	28,24\$	-	-	-
Eski Eserler	-	-	147,09\$	-	-	-
Tarihi Kalıntı	-	-	204,49\$	-	-	-
Kişisel Eşya	-	-	328,33\$	29\$	600\$	112\$
İpekli Ürünler	-	-	-	431\$	-	137\$
Hayvan	-	-	-	-	407\$	-
Muhtelif Ürünler	276,82\$	-	-	294\$	953\$	641\$

TOPLAM	151.796,92\$	136.331,31\$	34.270,58\$	170.059\$	324.146\$	478.129\$
---------------	---------------------	---------------------	--------------------	------------------	------------------	------------------

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1903: 1109; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1125; 1902: 1042; United States. Bureau of Manufactures, 1908: 576)

ABD'nin Beyrut Limanı'ndan ithal ettiği ürünlerin toplam değerine bakıldığı zaman, 1899-1900 mali yılı içerisinde 151.796,92\$ olan toplam ithalat değeri 1900-1901 mali yılında 136.331,31\$, 1901-1902 mali yılında 34.270,58\$ olacak şekilde ciddi oranda azalmıştır. Bunun sebebi ise bu dönemde Doğu Akdeniz'in çeşitli liman kentlerinde görülen veba salgınlarına karşı uygulanan karantina uygulamalarından dolayı deniz taşımacılığının azalmasından kaynaklıdır (The Bureau of Foreign Commerce, 1902: 1024). 1904-1905 mali yılından itibaren ABD'ye yapılan ithalat artış göstermeye başlamış ve 1906-1907 mali yılındaki toplam ithalat değeri 1899-1900 mali yılına kıyasla yüzde 215 oranında artış göstermiştir. Yün, pamuk dantel, Uzakdoğu ve Asya coğrafyasından ithal edilen ürünler her sene düzenli olarak ABD'ye ithal edilmiştir. Bu ürünler arasında en yüksek ithalat değerine sahip olan ürün yün olmuştur. Pamuk dantel bu dönem aralığında ithal edilmekle birlikte ilk iki mali yıl içerisinde 32.514,95\$ ve 33.983,67\$ gibi değerlerde ithal edilmiş, sonra 4.503,64\$'a kadar keskin bir düşüş göstermiş ve 1906-1907 mali yılıyla birlikte kısmi bir toplanma durumu meydana gelmiştir. Bu dönemde Beyrut Limanı'ndan ABD'ye keçi derisi ve hayvan derisi ithalatı başlamış olsa da devamı gelmemiştir. Aslında 20. yüzyılın başından itibaren ABD tüm ülkelerden ortalama 25.500.000\$ değerinde keçi derisi ithal ediyordu. Beyrut Amerikan Konsolosu Ravndal, ABD'nin bu ithalata Bilâd-ı Şam'dan hem keçi derisi hem de hayvan, özellikle erkek Angora keçileri, ithal edilerek katkıda bulunabileceğini öngörmüş ve raporunda bu ithalatı gerçekleştirmek isteyen Amerikalılara Beyrut'ta keçi derisi ve hayvan ithalatı konusunda faaliyet yürüten *H. Sabbag & Fils* isimli firma ile iletişime geçmelerini belirtmiştir. Ancak tabloda görüldüğü üzere 1901-1902 yılında keçi derisi, 1905-1906 yılında hayvan ithalatı yapılsa da bu ithalat bir kereliğine olacak şekilde kalmıştır (The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1125). Keçi derisi ve hayvan ithalatının yanında; kitap, bakır ve pirinç, zeytinyağı, meyan kökü, ipekli ürünler, tütün, likör bir veya iki seneliğine ithal edilmiş olup bu ürünlerin ithalatına devam edilmemiştir.

Tablo 23: ABD'nin Şam'dan İthal Ettiği Ürünlerin Değerleri (1897-1907)

ÜRÜN	1897-1898	1898-1899	1899-1900	1900-1901	1901-1902	1904-1905	1905-1906	1906-1907
Hayvan Bağırsağı	-	-	591,3\$	-	-	2.363\$	1.299\$	-
Silah	-	-	-	583,2\$	1.047,33\$	119\$	79\$	-

Doğu Ürünleri	-	-	81.487,38\$	26.109,3\$				
Pirinç ve Bakır Ürünler	-	-	-	3.968\$	8.334,3\$	13.329\$	11.217\$	27.119\$
İğne İşi, Dantel	-	-	-	1.254,75\$	571,67\$	2.393\$	3.513\$	10.333\$
İpek, Pamuk ve yünlü Ürünler	-	-	-	23.005,5\$	29.627,99\$	2.436\$	2.201\$	9.831\$
Erzak			3.975,86\$	3.887,7\$	9.363,01\$	40.241\$	26.556\$	40.917\$
Paçavra			16.121,17\$	12.014,59\$	1.925,7\$	1.904\$	7.043\$	1.311\$
Yün			69.895,95\$	89.983,81\$	123.254,35\$	57.029\$	131.609\$	167.101\$
Keçi Derisi	-	-	-	-	-	482\$	6.328\$	1.073\$
Ahşap İşleri	-	-	-	4.410\$	4.539,9\$	2.301\$	1.073\$	1.915\$
Muhtelif Ürünler	-	-	-	222\$	897,35\$	558\$	818\$	464\$
TOPLAM	118.188\$	134.217\$	172.071,66\$	165.476,75\$	179.561,6\$	123.155\$	191.736\$	260.094\$

Kaynak: (House of Representatives, Congress., 1903: 1113; The Bureau of Foreign Commerce, 1901: 1130; 1902: 1036 ve 1042; United States. Bureau of Manufactures, 1908: 576)

Bilâd-ı Şam bölgesinden ABD'ye ürün ithalatının yapıldığı bir diğer ticaret merkezi Şam'dır. Tabloya göre, 1897-1898 mali yılından 1899-1900 mali yılına kadar önce sürekli artış gösteren toplam ithalat değeri, 1900-1901 mali yılı itibariyle yüzde 3,8 gibi az boyutta azalma göstermiştir. Bu mali yıl sonrası tekrardan toparlama eğilimi gösteren bu değer yüzde 8,5 artış göstererek 179.561,6\$'a ulaşmıştır. 1901-1902 mali yılından 1904-1905 mali yılına kadarki süreçte ise toplam ihracat değerlerinde azalma meydana gelmiştir. Bu da, bu dönemde meydana gelen kolera salgınından kaynaklı alınan karantina tedbirlerinden kaynaklı ticaretin kısıtlanmasından ötürüdür (United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce, 1904: 501 ve 503). 1904-1905 mali yılı sonrası toplam ithalat değerlerinde hızlı bir toplanma ve büyüme meydana gelmiştir. ABD'nin ithal ettiği ürün yelpazesi 1899-1900 mali yılında daha kısıtlı iken zaman içerisinde genişlemeye başlamıştır. Bu ürünler içerisinde yün, erzak ve

paçavra tüm mali yıllar boyunca kesintisiz bir şekilde ithal edilen ürünler olmuştur. Bu üç ürünün dışındaki ürünler kısmi bir şekilde ithal edilmiştir.

SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti ilişkileri 18. yüzyılın sonlarında Garp Ocakları üzerinden başlamış ve iki ülke arasındaki diplomatik adımların atılması 1820 yılını bulmuştur. Bu temaslar neticesinde 1830 yılında Ticaret ve Dostluk Antlaşması imzalanarak iki ülke arasındaki ilişkiler resmiyet kazanmıştır. İmzalanan bu antlaşma sonrası ABD, Osmanlı sınırları içerisinde 19. yüzyılın başından beri gerçekleştirdiği ticari faaliyetlerini genişletmek amacıyla ülkenin muhtelif ticaret ve liman kentlerinde konsolosluk ve konsolosluk temsilcilikleri açmıştır. Bu ticaret ve liman kentlerinden olan Halep, Beyrut ve daha sonra Kudüs, Batı'nın "Levant" veya "Bereketli Hilal" olarak da ifade ettiği Beyrut, Halep, Suriye Vilayetleri ile Cebel-i Lübnan ve Kudüs Mutasarrıflıklarının yer aldığı Bilâd-ı Şam bölgesi sınırları dahilindedir.

1832 veya 1833 yılında açıldığı tahmin edilen Halep ve Beyrut'taki bu konsolosluklar bünyesinde ilk başlarda pek çok konsolosluk temsilciliği oluşturulmuştur. Ancak, 1840 yılında Washington yönetiminin İzmir, İskenderiye ve İstanbul haricinde açılan konsoloslukların Amerikan çıkarlarına hizmet etmediği kanaatini getirmesi üzerine Bilâd-ı Şam bölgesinde açılan konsolosluk ve konsolosluk temsilciliklerinin kapatılması kararı alınmıştır. Her ne kadar bu karar alınsa da, alınan bu karar sonrası bölgede 1820'li yıllardan beri faaliyet gösteren Amerikan misyonerlerinin talepleri ağır basmış, Beyrut Amerikan Konsolosluğu ve bu konsolosluk dahilinde açılan konsolosluk temsilciliklerinin kapatılması kararı askıya alınmıştır. Halep Amerikan Konsolosluğu ise kapatılarak yerine Beyrut Amerikan Konsolosluğuna bağlı bir konsolosluk temsilciliği açılmasına karar verilmiştir. Bu yapılanma 1856 yılına kadar devam ettirile de bu tarihte Kudüs'te ve 1896'da İskenderun'da bir Amerikan Konsolosluğu'nun açılmasıyla Bilâd-ı Şam sınırları dahilinde Amerikan çıkarlarına hizmet eden konsolosluk sayısı üçe çıkartılmıştır.

Bilâd-ı Şam'da kurulan Amerikan konsoloslukları ve konsolosluk temsilcilikleri bölgede yaşayan Amerikan vatandaşlarının kriz durumlarında güvenliğini sağlama; pasaport, doğum, evlilik, ölüm gibi işlemlerini yürütme, vatandaşlarının karşılaştıkları hukuki konularda rehberlik etme, Amerikan kültürünün tanıtılmasına yönelik faaliyetler düzenleme gibi vatandaşlık ve kültürel hizmetlere yönelik görevlerinin yanında ticari ve ekonomik ilişkilerin tesis edilmesine yönelik görevler de bulunmaktadır. İmzalanan 1830 Antlaşması sonrası Osmanlı sınırları dahilinde açılan Amerikan konsoloslukları üzerinden ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yüzden Bilâd-ı Şam bölgesine atanan Amerikan

konsolos ve konsolos temsilcileri buraya ithal edilen Amerikan ürünlerinin tanıtımını yapmak, getirilen ürünlerin satışının yapılması için imkân yaratmak, bu bölgede ticari faaliyet yürüten veya ticari faaliyet yapmayı hedefleyen Amerikan üreticilerine yardım ve danışmanlık hizmeti vermek, Bilâd-ı Şam pazarına yönelik ürün tespitinde bulunarak kapsamlı ticaret raporları hazırlamak gibi oldukça kapsamlı görevlere sahip olmuşlar ve bu görevleri yerine getirmek için çeşitli faaliyet yürütmüşlerdir.

Konsoloslukların oluşturulmasına ve konsolosların görev tanımlarının belirtilmesine müteakip ABD ile Bilâd-ı Şam arasında ticari temasların hemen kurulması öngörülse de bu temaslar 1850 yılında gerçekleşmiştir. 1832-1850 yılları arasında meydana gelmiş üç önemli sebepten dolayı ticari temaslar sağlanılamamıştır. İlk sebep, 1840 yılına kadar Bilâd-ı Şam bölgesini Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın işgal etmesidir. Bilâd-ı Şam bu dönemde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ve damadı Muhammed Şerif Bey tarafından yönetilmiştir. Kavalalı yönetimi esnasında hem bölge ticaretinde hem de konsoloslukların faaliyetlerinde kontrolcü bir yönetim anlayışının benimsenmesi ABD'nin bölgede ticari temaslar kurmasına engel olmuştur.

ABD'nin Bilâd-ı Şam'da ticari temas kuramamasının ikinci sebebi burada oluşturulan konsolosluk ağında meydana gelen aksamalardır. Washington yönetimi bölgede ticaretin geliştirilmesi amacıyla Halep ve Beyrut'ta konsolosluk açmıştır. Buraya atanan konsoloslar bölgedeki ticari faaliyetleri kolay bir şekilde denetleyebilmek adına İskenderun, Lazkiye, Süveydiye gibi liman kentlerine konsolosluk temsilcilikleri açmıştır. Ancak Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın 1840 yılında Osmanlı sınırları dahilindeki İzmir, İskenderiye ve İstanbul Konsoloslukları dışındaki diğer konsolosluklar ve bu konsolosluklara bağlı konsolosluk temsilciliklerinin kapatılması kararı alınması durumu gündeme gelmiştir. Bölgede ikamet eden Amerikan misyonerlerinin baskısı neticesinde Bilâd-ı Şam bölgesindeki konsolosluk ağında yeni bir düzenleme yapılarak Halep Amerikan Konsolosluğu kapatılmış, Beyrut Amerikan Konsolosluğu'na bağlı bir temsilciliğe dönüştürülmüştür. Beyrut'taki Amerikan konsolosluğu ise Bilâd-ı Şam'daki tek konsolosluk olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bu karar sonrası Beyrut Amerikan Konsolosu Jasper Chasseaud Remle (Ramallah); Yafa ve Kudüs, Akka ve Hayfa, Şam, Sur, Sayda, Halep ve Trablusşam'da konsolosluk temsilcilikleri açarak Amerikan temsiliyetinin genişletilmesini hedeflemiştir. Fakat 1849 yılında Amerikan mukim elçisi Carr'ın bölgeye yaptığı ziyaret sonrası bu temsilciliklerin Amerikan çıkarlarına yönelik faaliyette bulunmadığı kanaatine varması üzerine bu temsilciliklerin kapatılması durumu gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler Bilâd-ı Şam'daki konsolosluk faaliyetlerinde aksamalara neden olmuştur. Bu iki sebebin yanında, Bilâd-ı Şam'daki konsolos ve konsolosluk temsilcilerinin

Amerikan vatandaşı olmaması dolayısıyla bu kişilerin Amerikan çıkarlarından ziyade kendi çıkarları doğrultusunda konsolosluk haklarını kullanması ve suistimal etmesi ticari faaliyetlerin hemen başlayamamasına neden olmuştur.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın 1850 yılında Beyrut'a Amerikan vatandaşı olan birini konsolos atamasına müteakip Boston, New York ve Philadelphia ticarethaneleriyle Bilâd-ı Şam bölgesi arasında ticari temaslar sağlanmıştır. Bu bağlamda, Bilâd-ı Şam'dan ABD'ye doğrudan ürün ihracı ilk kez 1850'de, ABD'den bölgeye doğrudan ürün ihracı ilk kez 1852 yılında gerçekleştirilmiştir. ABD-Bilâd-ı Şam arasındaki ticaret hacmi 1853-56 yılları arasında meydana gelen Kırım Savaşı, 1857 yılında Lübnan bölgesinde köylü ayaklanmaları olarak başlayan ve 1860 yılına gelindiğinde iç savaşa dönüşen Cebel-i Lübnan ve Şam olayları dolayısıyla kesintiye uğrasa da 1868 yılından sonra ABD'den ihraç edilen ve ABD'ye ithal edilen ürün hacminde artış meydana gelmiştir. 1860'ların sonuna kadar ABD bu faaliyetleri Beyrut ve İskenderun Limanları üzerinden gerçekleştirmiştir. 1870'lerden itibaren artan ticaret hacmiyle birlikte Yafa, Hayfa ve Akka gibi limanlar üzerinden de ithalat-ihracat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Böylelikle bu dönemden itibaren Amerikan ticareti Bilâd-ı Şam bölgesinin farklı yerlerinde yaygınlaşmaya başlamıştır.

1880'li ve 1890'lı yıllarda Amerikan ticaret hacmi 1870'li yıllardaki ticaret hacmine benzer bir doğrultuda seyretmiştir. Bu dönemde ticaret hacminin artış gösterememesinin birtakım sebepleri bulunmaktadır. 1880'lere kadar Amerikan gemileri ABD'nin Boston, Philadelphia ve New York Limanlarından çıkış yapıp Beyrut ve İskenderun Limanlarına doğrudan giriş yapmıştır. Aynı şekilde Beyrut ve İskenderun Limanlarından çıkış yapan Amerikan gemileri herhangi bir limana uğramadan Boston, Philadelphia ve New York Limanlarına ürün getirmiştir. 1880'li yıllardan itibaren bu güzergâh terk edilmeye başlanmış ve dolaylı bir şekilde Londra, Marsilya ve İskenderiye Limanları aktarmalı ticaret tercih edilmiştir. Kullanılmaya başlanılan bu yeni güzergâh dolayısıyla birden fazla navlun ücretinin ödenmesi ulaşım maliyetlerinin artış göstermesine neden olmuştur. Ayrıca, aktarmalı ticaret esnasında ürünlerin iyi paketlenmemesinden kaynaklı gönderilen ürünlerin hasar görmesi Amerikan ürünlerinin Bilâd-ı Şam pazarında daha yüksek fiyatlı bir şekilde satılmasına neden olmuştur. Tercih edilen bu yeni güzergâhın yanında bu dönemde bölgede Avrupa ülkelerinin ticareti geliştirme amacıyla doğrudan buharlı gemi hatlarının oluşturması ve Bilâd-ı Şam bölgesinde 1890'lı yıllarda oluşturulan yeni demiryolu hatları işletmesinin Fransızlarda olması Amerikan ticaretini olumsuz etkilemiştir. Oluşturulan gemi ve demiryolu hatları sayesinde bu ülkeler hem doğrudan ve hızlı bir şekilde ticaret yapabilme imkânı elde etmiş hem de bölgeye daha fazla

Amerikalıların bölgede doğrudan ticaret yapmaktan ziyade ticari faaliyetlerde aracı kullanması ticaretin gelişmesini engelleyen bir ikinci sebeptir. 1864'te Bilâd-ı Şam'da aracı kullanmadan, doğrudan ticaret yapılmasına yönelik bir girişim gerçekleşmiş olsa da bu girişimin devamı gelmemiştir. Bu tarihten itibaren Amerikalılar bölgedeki üretici ve alıcılarla direk bağlantı kurmaktan ziyade komisyon usulüyle çalışan aracılar üzerinden ticari faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Görünürde aracılar yüzde bir veya iki gibi bir oranla çalışsalar da ticarete masrafların toplamı, malın niteliği ve taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre komisyon oranlarının yüzde on ila on dört civarında yükselmesi Amerikalıların rahat bir şekilde ticari faaliyet yürütememesiyle sonuçlanmıştır.

Amerikalıların bölgedeki ticari faaliyetlerini etkileyen bir diğer önemli sebep 1880'lerde Amerikalıların kontrolü dışında İngilizler ve Fransızların Amerikan ürünlerini Bilâd-ı Şam'da satarak kâr elde etmeye başlamasıdır. İngilizler ve Fransızlar bu dönemde ABD'den satın aldığı ürünleri oldukça ufak bir kâr marjı ekleyerek uygun fiyata bölgede satması bölgedeki Amerikan ticaretinin gerilemesine neden olmuştur. Bu durumun Amerikalılar tarafından kısa sürede çözümlenememesi hem Amerikalı üreticilerin daha az ürün göndermesine hem de bu dönemde Bilâd-ı Şam pazarına giriş yapan Amerikan ürünlerinin miktarının net bir şekilde tespit edilememesine neden olmuştur.

Tüm bu sebeplerin yanında Amerikalı üreticilerin Bilâd-ı Şam pazarına yönelik üretim yapmaması da Amerikalıların bölgede ticaretinde baskın olamamasının bir diğer sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerikalılar üretim yaparken gerek konsolosların tespitleri dikkate almamaları gerekse bölgeye temsilci göndererek fizibilite çalışmaları yapmaması yüzünden Bilâd-ı Şam halkının istek ve tercihlerinden ziyade Amerikan hayatına yönelik ürünleri buraya göndermişlerdir. Piyasada yer alan ürünlere kıyasla Amerikan menşeli ürünler daha kaliteli olsa da hem bu ürünlerin kendi alışkanlıklarına hitap etmemesi hem de yukarıdaki sebeplerden ötürü ürün fiyatının yüksek olması Bilâd-ı Şam halkının kaliteli Amerikan ürünlerinden ziyade Bilâd-ı Şam pazarında bulunan daha uygun fiyatlı ve az kaliteli diğer ülke ürünlerini tercih etmişlerdir.

1880'li yıllarda görev alan Amerikan konsolosları tüm bu olumsuz faktörleri kendi lehlerine çevirmek için birtakım çözüm önerileri sunmuşlardır. Buna göre, ABD-Bilâd-ı Şam arasındaki ticarete navlun fiyatlarının düşürülmesi için tıpkı Avrupa devletlerinin yaptığı gibi doğrudan buharlı vapur hattının oluşturulması gerekmektedir. Amerikalı üreticilerin gönderdiği numunelerin sergileneceği ve ürün tanıtımının yapılacağı bir ticaret evi kurulmalıydı. Ürün tanıtımını yapacak bölge kültürüne, insanına, diline hâkim mümessillerin oluşturulacak ticaret evlerinde çalışması bir diğer alternatif öneriydi. Ancak bu önerileri

uygulamaya geçirme konusunda ne konsoloslar ne de Washington yönetimi herhangi bir adım atmıştır. Bu durum Gabriel Bie Ravndal'ın 1898 yılında Beyrut'a konsolos olarak atanmasına kadar devam etmiştir. Ravndal, çözüm önerileri sunmakla bu durumun çözüme kavuşturulamayacağını fark etmiş ve kendisi bizzat aksiyona geçmiştir. Bu noktada, ilk olarak Bilâd-ı Şam'da Amerikan ürünlerinin yaygınlaştırılması noktasında misyonerlerin Amerikan yaşamını tanıtan katkılarını Washington yönetimine iletmıştır. Ardından hazırladığı ticaret raporlarını Amerikan gazetelerine göndererek Amerikalı girişimcilerin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Bunda başarı sağlaması üzerine bu girişimcileri Bilâd-ı Şam bölgesindeki pazar ve ticaret koşulları, burada talep görebilecek ürünlerin özellikleri, bölgede geçerli olan yasalar hakkında bilgilendirerek tamamen bölge ticaretine odaklı faaliyet göstermeleri konusunda titizlikle çalışmalar yürütmüştür. Bu şekilde Amerikan ticaretinde komisyon karşılığında aracılık yapan tüccarları devre dışı bırakmaya çalışmıştır.

Ravndal'ın bu çalışmaları 1900 yılından itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda ABD'den Beyrut bölgesine Amerikalı tüccarlar Bilâd-ı Şam halkının rağbet gösterebileceği ürünlerin tespit edilmesi için buraya gelerek fizibilite çalışması gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bunun yanında Amerikalı tüccarlar bölgeye mümessil ve ürün numunesi göndererek, özellikle tarım aletlerinde, bu ürünlerin tanıtımının bizzat yapılması için ihtimam göstermişlerdir. Aynı zamanda Beyrutlu tüccarlar ABD'ye giderek bizzat Amerikalı yatırımcılarla temas kurarak Amerikan menşeli ürünlerin Bilâd-ı Şam'a getirilmesi hususunda da girişimde bulunmuşlardır. Her iki ülke tüccarlarının gerçekleştirdiği bu girişimin yanında 1900 yılında Suriye Protestan Koleji bünyesi altında bir ticaret okulu açarak bölgede Amerikan ticaretinin yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla gerekli personelin eğitilmesine yönelik bir atılım yapılmıştır. Beyrut'ta gerçekleşen bu faaliyetlerin yanında Trablusşam, Hayfa, Şam, Halep ve İskenderun'da da ürünlerin tanıtımına yönelik sergiler, numune depoları oluşturma ve bizzat alıcılarla görüşme gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiş, burada Amerikan yatırımları sağlanarak fabrikalar oluşturulmuştur. Ayrıca birtakım Amerikalı girişimciler Bilâd-ı Şam'a ürün ihraç etme amacıyla buradaki tüccarlar ve çiftçilerle ticari temaslar kurmuşlardır.

1850 yılından itibaren gerçekleştirilen tüm bu faaliyetler neticesinde ABD hem Bilâd-ı Şam'a ürün ihraç etmiş hem de Bilâd-ı Şam'dan ürün ithali gerçekleştirmiştir. ABD'den ihraç edilen ürünlerin çeşitliliğine bakıldığında 1850'lerde ortalama 7 çeşit ürün ihraç edilirken; 1860'larda 6 çeşit, 1870'lerde 5 çeşit, 1880'lerde 21 çeşit ve 1890'larda ortalama 16 çeşit ürün ihraç edilmiştir. 1890'lı yıllarda Amerikan ürünlerinin tanıtımına yönelik çalışmaların artmasının meyveleri 20. yüzyılın ilk on yılında alınmıştır. Bu dönem içerisinde ABD'den

Beyrut Limanı'na 51 çeşit, İskenderun Limanı'na 9 çeşit, Trablusşam Limanı'na 11 çeşit ve Hayfa Limanı'na 12 çeşit ürün olmak üzere toplamda 83 ürün getirilmiştir.

ABD'nin bölgeye ihraç ettiği en önemli emtia gaz yağı olmuştur. 1867 yılı itibariyle Bilâd-ı Şam pazarına giriş yapan Amerikan gaz yağı İskenderun ve Beyrut Limanlarına gönderildikten sonra küçük gemilerle Yafa, Hayfa, Akka, Trablusşam gibi Bilâd-ı Şam'ın küçük limanlarına gönderilmiştir. 1870'li yıllara gelindiğinde bölgenin gaz yağı tedarikini sağlayan tek ülke ABD olmuştur. Bu durum 1887 yılına kadar devam etmiştir. Ancak Bilâd-ı Şam pazarına Rusların daha uygun fiyatlı gaz yağı getirmesiyle bölge halkının daha uygun fiyatlı Rus gaz yağını tercih etmesine neden olmuştur.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ihraç edilen ürün çeşitliliğinin artmasının yanında bu ürünlerin türlerinde de birtakım farklılıkların gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Özellikle bu dönemde Bilâd-ı Şam'da tarım faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik ürünlere ilgi gösterildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemde *Singer Manufacturing Company'nin* ürettiği dikiş makineleri Bilâd-ı Şam başta olmak üzere tüm Osmanlı Devleti sınırları dahilinde rağbet gören bir diğer ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım ürünleri ve dikiş makinesinin yanında hırdavat ürünleri, demir ürünleri, ilaçlar, enerji kaynakları, makine ekipmanları ve otomobil, fonograf, fotoğraf malzemeleri gibi lüks tüketim ürünleri; un, konserve, margarin gibi temel tüketim ürünleri gibi pek çok alternatif ürün Bilâd-ı Şam halkı tarafından tercih edilmeye başlanmıştır. Ancak bu ürün çeşitliliği her ne kadar fazla gibi görünse de tüm bu bölgede meydana gelen ihracat sıralamasında ABD Avrupa devletlerinin alt sıralarında yer alarak bu ülkelerle rekabet etme noktasında tam anlamıyla bir başarı elde edememiştir.

ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan ithal ettiği ürünlere bakıldığında 1850-1859 yılları arasında sadece ham yün ve zeytinyağı ithal edilmiştir. Ürün çeşitliliğinin artış göstermesi ilk olarak 1868 yılında gerçekleşmiştir. Bu sene içerisinde ham ipek, afyon, mazı, keten tohumu, süngerler, manda ve öküz derileri, gül ve portakal suyu, alçıtaşı, tütün, tömbeki, fındık gibi pek çok alternatif ürün olmak üzere ortalama 20 farklı çeşit ürün ABD'ye gönderilmiştir. 1870'lerde İskenderun ve Beyrut Limanlarının yanında Yafa, Akka ve Hayfa Limanlarının da Amerikan ticaretinde rol oynamaya başlaması ürün çeşitliliğinin artış göstermesine neden olmuş ve ortalama 27 çeşit ürün ithal edilmiştir. 1880-1889 yılları arasında ürün çeşitliliği aynı doğrultuda seyrederek ortalama 26 çeşit ürün ithal edilmiştir. 1890'lı yıllarda hâlihazırda ithal edilen ürünlerin yanında yeni ürünler de ithal edilmeye başlanmış, bu bağlamda Beyrut, Akka, Hayfa, İskenderun, Şam, Halep gibi ticaret noktalarından ürün ithal edilmiştir. 1900 yılına gelindiğinde ABD'nin Bilâd-ı Şam bölgesinden ürün ithalini gerçekleştirdiği limanların değişiklik gösterdiği dikkat çekmektedir. Buna göre bu dönemde İskenderun, Beyrut

Limanlarında ithalat faaliyetleri devam ettirilirken, Yafa ve Akka Limanları eski gücünü kaybetmiştir. Bu iki limanın yerine Hayfa ve Trablusşam Limanları Amerikan ithalatında önem arz eden limanlar arasında yer bulmuştur. Bu dönemdeki ürün çeşitliliği ise 1850 yılından beri ithal edilen ürünlere kıyasla ciddi miktarda artış göstermiştir. Beyrut Limanı'ndan 24 adet, İskenderun Limanı'ndan 12 adet, Kudüs Konsolosluk bölgesinden 16 adet, Şam'dan 12 adet, Hayfa Limanı'ndan 14 adet ve Trablusşam Limanı'ndan 12 adet olmak üzere toplam 90 adet ürün ABD'ye ithal edilmiştir.

Bilâd-ı Şam'dan ABD'ye genellikle yün, deri, koyun bağırsağı gibi hayvancılık ürünleri; Antep fıstığı, erzak, meyan kökü, tütün, zeytinyağı gibi tarım ürünleri ve paçavra, dokuma kumaş, ipekli ürünler, pamuklu dantel, halı, kilim gibi tekstil ve dokuma ürünleri gibi pek çok ürün ithal edilmiştir. Ayrıca Uzakdoğu ve Asya'dan bu bölgeye getirilen edilen ürünler de ABD'ye ihraç edilmiştir. Bu ürünler içerisinde ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan ithal ettiği en önemli emtia işlenmemiş ham yündür. Ticaretin başladığı 1850 yılından itibaren her sene düzenli olarak ABD'ye yün ihraç edilmesinin temel sebebi bu dönemde Amerikan yün endüstrisinin büyüme kat etmesidir. Fakat 1842 yılından itibaren ABD'nin koruyucu ekonomi politikasını benimsemesi dolayısıyla ham yüne 1861, 1864, 1867 yıllarında çeşitli ek vergiler getirmesi ABD'nin yün ithalini istediği ölçüde gerçekleştirememesine neden olsa da ilerleyen senelerde Amerikan hükümetinin vergi indiriminde bulunması ABD'nin Bilâd-ı Şam'dan her sene düzenli olarak yün ithal etmesiyle sonuçlanmıştır.

Yünün yanında meyan kökü ve sabun ithal edilen diğer iki önemli ürün olarak listelenmektedir. Zira 1878 yılında Alman-Amerikan firması Hayfa'da doğrudan yatırımda bulunarak bir sabun fabrikası açmış ve burada üretilen sabunların hepsi ABD'ye ithal edilmiştir. Meyan kökü ithalatı ise 1883 yılında başlanmıştır. Bu dönemde Amerikalı *Stamford Manufacturing Company'nin* İskenderun'da doğrudan yatırımda bulunarak tarla kiralayarak meyan kökü çıkarımını gerçekleştirmiş ve çıkartılan meyan kökünün preslenmesi için tesis oluşturmuştur. Bu şekilde hem daha uygun maliyetle meyan kökü ticaretini doğrudan gerçekleştirmiş hem de İskenderun bölgesinin ekonomik açıdan kalkınmasında rol oynamıştır. Yafa, Hayfa ve Akka Limanlarından ithal edilen ürünlere bakıldığında genellikle sabun, zeytinyağı, süs eşyaları, Kudüs ve Kutsal Topraklara ilişkin eşyalar ve zanaat ürünleri, şarap gibi ürünler diğer ürünlere kıyasla çok az şekilde ithal edilmiştir.

Sonuç olarak; 1832 yılında Bilâd-ı Şam'da Amerikan ticaretinin tesis edilmesi amacıyla oluşturulan Beyrut ve Kudüs Amerikan Konsoloslukları ve bu konsolosluklara bağlı temsilcilikler, 1850'lerden itibaren bölgede Amerikan ticaretinin oluşturulmasını tesis etmişlerdir. Her ne kadar bölgedeki Amerikan ticareti savaş, salgın hastalıklar, vergi tarifeleri

gibi sebeplerden ötürü olumsuz olarak etkilense de her sene ABD-Bilâd-ı Şam arasında ithalat-ihracat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 1890'lı yıllarda dolaylı deniz ticaretinin tercih edilmesi ve buna bağlı olarak ulaşım maliyetlerinin artması, halkın ihtiyaçlarına uygun emtia üretiminin gerçekleştirilmemesi, Amerikalı konsolos ve temsilcilerin Amerikan emtialarını tanıtmada konusunda yetersiz kalması, Amerikalı tüccarların bölge ile ticareti esnasında yüksek miktarlarda komisyon ödemesi dolayısıyla ürün fiyatlarının artış göstermesi ve ABD'nin Avrupalı devletlerle Bilâd-ı Şam pazarında rekabet edememesi ABD'nin hem Bilâd-ı Şam'a ürün ihraç eden hem de Bilâd-ı Şam'a ürün ithal eden ülkeler sıralamasında Avrupalı devletlerin altında yer almasına neden olmuştur.

BİBLİOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşiv Belgeleri

Düvel-i Ecnebiye Defterleri (A.DVNS.DVE.d)

Amerikan Nişan Defteri

BOA, A.DVNS.DVE.d, 1/1

Amerika Ahkam Defteri

BOA, A.DVNS.DVE.d, 2/2

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (HAT)

BOA, HAT, nr. 142/5898

BOA, HAT, 1212/47482

BOA, HAT, 1212/47487

BOA, HAT, 1212/47490

BOA, HAT, 1212/47494

BOA, HAT, 1212/47496

Hariciye Nezâreti (HR)

BOA, HR.İD., 812/14

BOA, HR.İD., 819/66

BOA, HR.İD., 1306/7

BOA, HR.İD., 1306/9

BOA, HR.İD., 1306/15

BOA, HR.İD., 1306/17

BOA, HR.İD., 1306/19

BOA, HR.İD., 1306/24

BOA, HR.İD., 2098/42

BOA, HR.İD., 2099/55

BOA, HR. SYS., 46/5

BOA, HR. SYS, 406/39

BOA, HR. TH. 32/91

BOA, HR. TO., 535/96

BOA, HR. TO., 148/78

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

BOA, DH.MKT., 1463/20

BOA, DH.MKT., 1464/108

BOA, DH.MKT. 2181/42

BOA, DH.MKT., 1356/22

BOA, DH.MKT., 1937/64

BOA, DH., MKT., 1585/94

İrade Meclis-i Mahsus

BOA, İ.MMS, 95-4011

İrade Hariciye

BOA, İ. HR., 84/ 4100

Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi

A.}DVN.MHM., 20/82

Bab-ı Asaî Amedi Kalemi

A.}AMD., 78/61

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı

A.}MKT.MHM.,401/24

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi (National Archives and Records Administration- NARA) Belgeleri

NARA, M453, Roll 3, Vol 3, 18 Ekim 1883

Beyrut Amerikan Konsolosluğu Belgeleri

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Kasım 1836

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 20 Haziran 1837

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 20 Eylül 1837

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 25 Mart 1836

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 20 Haziran 1840

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 6 Eylül 1843

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 16 Haziran 1850

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 30 Temmuz 1849

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 10 Ağustos 1849

NARA, T367, Roll 1, Vol 1, 16 Temmuz 1850

NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 18 Ocak 1853

NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 9 Ağustos 1853

NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 16 Ağustos 1853
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 14 Ekim 1853
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 24 Aralık 1853
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 26 Aralık 1853
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 28 Aralık 1853
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 2 Ocak 1854
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 20 Nisan 1854
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 27 Mayıs 1854
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 15 Temmuz 1854
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 18 Şubat 1856
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 15 Eylül 1856
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 31 Aralık 1856
NARA, T367, Roll 2, Vol 2, 28 Kasım 1863
NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 30 Eylül 1859/2
NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 30 Eylül 1859/4
NARA, T367, Roll 3, Vol 3, 15 Aralık 1860
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 14 Nisan 1861
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 24 Nisan 1861
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 31 Temmuz 1861
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 20 Eylül 1861
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 15 Temmuz 1862
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 1 Kasım 1862
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 28 Ağustos 1862
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 30 Eylül 1863
NARA, T367, Roll 4, Vol 4, 31 Aralık 1863
NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 28 Aralık 1864
NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 31 Aralık 1864
NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 31 Mart 1865
NARA, T367, Roll 5, Vol 5, 13 Ekim 1866
NARA, T367, Roll 7, Vol 7, 31 Aralık 1869
NARA, T367, Roll 7, Vol 7, 20 Eylül 1870
NARA, T367, Roll 7, Vol 7, 30 Eylül 1871
NARA, T367, Roll 8, Vol 8, 30 Eylül 1872
NARA, T367, Roll 11, Vol 11, 30 Eylül 1873

NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 27 Mayıs 1885

NARA, T367, Roll 16, Vol 16, 30 Haziran 1885

Halep Amerikan Konsolosluğu Belgeleri

NARA, T188, Vol 1, 2 Ocak 1836

NARA, T188, Vol 1, 10 Haziran 1836

NARA, T188, Vol 1, 17 Şubat 1837

NARA, T188, Vol 1, 20 Kasım 1837

NARA, T188, Vol 1, 21 Eylül 1839

NARA, T188, Vol 1, 16 Ağustos 1840

İskenderun Amerikan Konsolosluğu Belgeleri

NARA, T504, Roll 1, 3 Ağustos 1896

NARA, T504, Roll 1, 5 Ocak 1897

Genel Belgeler

NARA, M453, Roll 2, 6 Kasım 1856

NARA, No 587 Roll 1 Vol 10

Kudüs Amerikan Konsolosluğu Belgeleri

NARA, M453, Roll 2, Vol 3 and 4, 22 Kasım 1871

NARA, M453, Roll 2, Vol 3 and 4, 5 Ekim 1878

NARA, M453, Roll 3, Vol 5, 8 Ekim 1880

NARA, M453, Roll 3, Vol 5, 10 Kasım 1885

İzmir Amerikan Konsolosluğu Belgeleri

NARA, T268, Roll 1, Vol 1, 10 Ocak 1832

Merry, F. (1803, 20 Mayıs). T268, Roll 1. NARA.

İngiltere Parlamentosu Tutanakları (Parliamentary Papers)

British House of Commons Parliamentary Papers. (1898). *Diplomatic and Consular Reports. Turkey. Report for the Year 1897 on the Trade and Commerce of Jerusalem and District*. Annual Series No. 1872. London: Harrison and Sons.

British House of Commons Parliamentary Papers. (1901). *Diplomatic and Consular Reports. Turkey. Report for the Year 1900 on the Trade and Commerce of Palestine*. No. 2584. London: Harrison and Sons.

British House of Commons Parliamentary Papers. (1905). *Diplomatic and Consular Reports. Turkey. Report for the Year 1904 on the Trade and Commerce of Palestine*. No. 3410. London: Harrison and Sons.

Amerika Birleşik Devletleri Ticaret ve Çalışma Bakanlığı Raporları

House of Representatives, Congress. (1858). *Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement from the Superintendent of Statistics of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1857*. Washington: James B. Steedman.

House of Representatives, Congress. (1861). *H. Ex. Doc. 36-6—Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1860*. Washington: George W. Bowman.

House of Representatives, Congress. (1862). *H. Ex. Doc. 37-45— Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1861*. Washington: U.S. Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1863). *H. Ex. Doc. 37-63— Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1862*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1865). *H. Ex. Doc. 38-41— Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1863*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1865a). *H. Ex. Doc. 38-60— Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1864*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1865b). *H. Ex. Doc. 38-41— Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1863*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1866). *H. Ex. Doc. 39-56— Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ended September 30, 1865*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1867). *H. Ex. Doc. 39-81— Letter from the Secretary of State, Transmitting a Statement of the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ended September 30, 1866*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1869). *H. Ex. Doc. 40-87—Letter of the Secretary of State, Transmitting a Report on the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ended September 30, 1868*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1869). *H. Ex. Doc. 40-87—Letter of the Secretary of State, Transmitting a Report on the Commercial Relations of the United States with Foreign Nations, for the Year Ended September 30, 1868*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1870). *H. Ex. Doc. 41-18- Commercial Relations. Letter from the Secretary of State, Transmitting a Report on the Commercial Relations of the United States and Foreign Nations, for the Year Ending September 30, 1869*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1871). *H. Ex. Doc. 41-93- Commercial Relations. Letter from the Secretary of State, Transmitting a Report on the Commercial Relations of the United States and Foreign Nations, for the year Ending September 30, 1870*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1872). *H. Ex. Doc. 42-220—Annual Report on the Commercial Relations Between the United States and Foreign Nations, Made by the Secretary of State, for the Year Ending September 30, 1871*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1872). *H. Ex. Doc. 42-220— Annual Report on the Commercial Relations Between the United States and Foreign Nations, Made by the Secretary of State, for the Year Ending September 30, 1871*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1873). *H. Ex. Doc. 42-160— Annual Report on the Commercial Relations Between the United States and Foreign Nations, Made by the Secretary of State, for the Year Ending September 30, 1872*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1874). *H. Ex. Doc. 43-143— Annual Report on the Commercial Relations Between the United States and Foreign Nations, Made by the Secretary of State, for the Year Ending September 30, 1873*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1875). *H. Ex. Doc. 43-157—Annual Report on the Commercial Relations Between the United States and Foreign Nations, Made by the Secretary of State, for the Year Ending September 30, 1874*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1876). *H. Ex. Doc. 44-166—Report Upon the Commercial Relations of the United States with Foreign Countries for the Year 1875*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1877). *H. Ex. Doc. 44-45—Report Upon the Commercial Relations of the United States with Foreign Countries for the Year 1876*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1878). *H. Ex. Doc. 45-102—Report Upon the Commercial Relations of the United States with Foreign Countries for the Year 1877*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1879). *H. Ex. Doc. 45-108—Report Upon the Commercial Relations of the United States with Foreign Countries for the Year 1878*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1880). *H. Ex. Doc. 46-90—Report Upon the Commercial Relations of the United States with Foreign Countries for the Year 1879. (C. Vol 1.)*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1883). *H. Ex. Doc. 46-98—Report Upon the Commercial Relations of the United States with Foreign Countries for the Years 1880 and 1881*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1884). *H. Ex. Doc. 48-176—Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Years 1882 and 1883. Vol. II: Africa, America, Asia, Australasia, and Polynesia (C. Vol 2)*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1886). *H. Ex. Doc. 49-253—Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Years 1884 and 1885*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1887). *H. Ex. Doc. 49-171—Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Years 1885 and 1886. (C. 1-Vol 2)*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1888). *H. Ex. Doc. 50-402— Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Years 1886 and 1887*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1892). *H. Ex. Doc. 52-204— Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Years 1890 and 1891*. Washington: Government Printing Office.

House of Representatives, Congress. (1899). *H. Doc. 55-266— Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Years 1898, (C. Vol 1)*. Washington: U.S. Government Printing Office.

Report on the Commercial Relations of the United States with All Foreign Nations. (1856). (C. Vol I). Washington: Cornelius Wendell.

The Bureau of Foreign Commerce. (1902). *Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Year 1901 (C. Vol 1)*. Washington: Government Printing Office.

United States. Bureau of Foreign and Domestic Commerce. (1909). *Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the Year 1908 (C. Vol 2)*. Washington: Government Printing Office.

United States. Bureau of Manufactures. (1911). *Commercial Relations of the United States with Foreign Countries, Calender Year 1909*. Washington: Government Printing Office.

Salnameler

Suriye Vilayet Salnamesi. (1288). Şam/Suriye: Şam Suriye Litografya Matbaası.

Suriye Vilayet Salnamesi. (1297). Şam/Suriye: Şam Suriye Litografya Matbaası.

Suriye Vilayet Salnamesi. (1300). Şam/Suriye: Şam Suriye Litografya Matbaası.

Suriye Vilayet Salnamesi. (1301). Şam/Suriye: Şam Suriye Litografya Matbaası.

Suriye Vilayet Salnamesi. (1303). Şam/Suriye: Şam Suriye Litografya Matbaası.

Haleb Vilayeti Salnamesi. (1302). Haleb/Suriye: Haleb Vilayeti Litografya Matbaası.

Haleb Vilayeti Salnamesi. (1895). Halep: Haleb Vilayeti Litografya Matbaası.

Salname-i Cebel-i Lübnan. (1305). (2. Def'a.). Beytdin: Mutasarrıfıyet Matbaası Dairesi.

Salname-i Cebel-i Lübnan. (1307). Beytdin: Mutasarrıfıyet Matbaası Dairesi.

Salname-i Cebel-i Lübnan. (1309). Beytdin: Mutasarrıfıyet Matbaası Dairesi.

Temîmî, M. R. (1326). Beyrut Vilâyeti Salnamesi (C. 1. Cilt). Beyrut: Beyrut Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye. (1333/1334). İstanbul: Hilal Matbaası.

Süreli Yayınlar

“American School of Commerce, Beirut, Syria”, Levant Trade Review, Sayı 2, No. 2, 1912

“Syria Wants American Goods”, The Evening Times, 8 Eylül 1899.

Telif Eserler

Aaronsohn, R. (1993). Vines and Wineries in the Jewish Colonies: Introducing Modern Viticulture into Nineteenth-Century Palestine. *Studies in Zionism*, 14(1), 31-51. doi:10.1080/13531049308576010

Aaronsohn, R. (1995). The Beginnings of Modern Jewish Agriculture in Palestine: “Indigenous” versus “Imported”. *Agricultural History*, 69(3), 438-453.

Adams, C. F. (1853). *The Works of John Adams, Second President of the United States: With a Life of the Author, Notes and Illustrations*. Boston: Little, Brown & Company.

Adams, J. (1786, 31 Temmuz). *To Thomas Jefferson from John Adams*, 31 July 1786.

Akar, M. (1996). *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-1861)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akarlı, E. D. (1981). *Cebel-i Lübnan’da Mutasarrıflık Düzeni 1861-1915*. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akarlı, E. D. (Ed.). (1993). *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*. Berkeley: University of California Press.

Akbal, F. (1951). 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda idari Taksimat ve Nüfus. *Belleten*, 15(60), 617-628. doi:10.37879/ttkbelleten.1337426

Akçadağ, G. (2013). Akdeniz’de Türk-Amerikan Ticari İlişkilerinin Başlamasında Kaptan William Bainbridge’in İstanbul Seyahatinin Önemi. *Tarih Dergisi*, (54), 121-148.

Alamleh, M. (2019). *Osmanlı İdaresinde Kudüs Mutasarrıflığı (1874-1914)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Allen, G. W. (1905). *Our Navy and the Barbary Corsairs*. Cambridge: The Riverside Press.

Allison, R. J. (2000). *The Crescent Obscured: The United States and the Muslim World 1776-1815*. Chicago: University of Chicago Press.

- Altundağ, Ş. (1942). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi. *Belleten*, 6(23-24), 229-252. doi:10.37879/ttkbelleten.1405403
- Altundağ, Ş. (1944). Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Suriye'de Hâkimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı. *Belleten*, 8(30), 231-244.
- Armaoğlu, F. H. (2010). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914) (6. bs.)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arslanyürek, Y. ve Alpoğlu, O. (2023). İngiltere'nin Sömürgecilik Politikası Çerçevesinde Fırat Vadisi Demiryolu Projesi. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 759-774. doi:10.53718/gttad.1184222
- Avcı, A. (2016). *Yankee Levantine: David Offley and Ottoman-American Relations in the Early Nineteenth Century* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avcı, Y. (2016). 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Filistin'in Limanı Yafa: Bir Çatışma ve Rekabet Odağı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(2), 385-411. doi:10.18513/tid.38317
- Bağış, A. İ. (1998). *Osmanlı Ticaretinde Gayrî Müslimler: Kapitülasyonlar, Avrupa Tüccarları, Berathlı Tüccarlar, Hayriye Tüccarları; (1750-1839)*. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar (2. basım). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Barajija, I. (2021). *Kudüs'te Osmanlı İdaresi (1808-1874)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Barker, G. (2020). *The Agricultural Revolution in Prehistory: Why Did Foragers Become Farmers?*. Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/oso/9780199281091.001.0001
- Baskıcı, M. (2003). Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(01), 29-53. doi:10.1501/SBFder_0000001620
- Bayartan, M. (2008). XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı. *Osmanlı Bilimi Arastirmalari (Studies in Ottoman Science)*, 10(1), 137-155.
- Baycar, K. (2019). Osmanlı Devleti'nde Cebel-i Lübnan İpek Endüstrisini Yeniden İnşaa Çabaları (1860-1865). A. Bilgin ve B. Çağlar (Ed.), *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*. (ss. 287-298). İstanbul: Kronik Kitap.
- Baykara, T. (1998). Kökboya. *Arış Dergisi*, (4), 64-71. doi:10.34242/akmbaris.2019.114
- Bayraktar, H. (2004). *XIX. Yüzyılda Halep Eyaletinin İktisadî Vaziyeti*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.

- Bayraktar, H. (2007). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı: İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı*. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları Tarih Şubesi Yayınları. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Beckert, S. (2018). *Pamuk İmparatorluğu: Tek Bir Meta ile Kapitalizmin Küresel Tarihi*. (A. Nalbant, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Ben-Arieh, Y. (1984). *Jerusalem in the 19th Century, the Old City*. Jerusalem: Yad Izhak Ben Zvi Institute.
- Bilgenoğlu, A. (2010). Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde Mısır Modernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı'nın Sürece Olan Katkısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 147-161.
- Bilindir, S. (2021). Suriye'de Kullanılan Önemli Ticarî, Dinî ve Askerî Yol Güzergâhları ve Bu Yolların Kontrolü Meselesi (IX-XI.YY). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40(69), 28-54. doi:10.35239/tariharastirmalari.745975
- Binbaşlı Hüseyin Efendi. (1885). *Memalik-i Osmaniye'nin Ziraat Coğrafyası*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Blowers, P. M. (1993). "Living in a Land of Prophets": James T. Barclay and an Early Disciples of Christ Mission to Jews in the Holy Land. *Church History*, 62(4), 494-513. doi:10.2307/3168074
- Blumberg, A. (1985). *Zion before Zionism, 1838-1880*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.
- Bostan, İ. (1994). Deyrizor. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Bostan, İ. (2009). Sâlyâne. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Bosworth, E. (1997). Al Sham. *Encyclopaedia of Islam*. Leiden: Brill.
- Bouazi, B. (2002). *XII ve XIII. Yüzyıllarda Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleriyle Siyasi ve Ticari İlişkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Breasted, J. H. (1916). *Ancient Times, a history of the Early World; an Introduction to the Study of Ancient History and the Career of Early Man*. Ginn and Company: Boston, New York.
- Bryson, T. A. (1977). *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975: A Survey*. Metuchen, N.J.: Scarecrow Press.
- Bryson, T. A. (1980). *Tars, Turks, and tankers: The role of the United States Navy in the Middle East, 1800-1979*. Metuchen, N.J.: Scarecrow Press.

- Buheiry, M. R. (1981). The Agricultural Exports of Southern Palestine, 1885-1914. *Journal of Palestine Studies*, 10(4), 61-81. doi:10.2307/2536389
- Buhl, F. (2001). Yafa. *The Encyclopedia of Islam (New Edition)*. Leiden: Brill.
- Bulut, S. (2008). Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923–1938). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Calloway, C. G. (2015). The Proclamation of 1763: Indian Country Origins and American Impacts. T. Fenge ve J. Aldrige (Ed.), *Keeping promises: The Royal Proclamation of 1763, Aboriginal Rights, and Treaties in Canada*. (pp. 33-48). Montreal Kingston London Chicago: McGill Queen's University Press.
- Canatar, M. (1998). Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayii ve Boyahaneler Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 18(18), 89-104.
- Carr, J. A. (1966). John Adams and the Barbary Problems: The Myth and the Record. *American Neptune*, (26), 231-257.
- Carr, W. J. (1922). What Your Consuls Do. *American Consular Bulletin*, 4(1), 3-25.
- Chisholm, H. (Ed.). (1911). *Encyclopædia Britannica 11 ed. Vol. 12 (Gichtel, Johann Georg to Harmonium)*. Guinea. New York: Cambridge University Press.
- Cin, H. (1991). Mağrib Ülkeleri Üzerinde İslam'ın ve Türklerin İdari ve Hukuki Tesirleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(2), 15-38. doi:10.1501/OTAM_00000000324
- Cochrane, W. W. (1993). *The Development of American Agriculture: A Historical Analysis (2. ed.)*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.
- Collas, M. B. C. (1861). *La Turquie en 1861*. Paris: Librairie A. Franck.
- Cuinet, V. (1896). *Syrie, Liban et Palestine, Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée*. Paris: E. Leroux.
- Çakar, E. (2002). Kanuni Sultan Süleyman Kanunnâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 261-282.
- Çakar, E. (2004). XVII. Yüzyılın Ortalarında Trablusşam Şehrinin Sosyal ve İktisadi Durumu (1645 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(35), 45-69. doi:10.1501/Tarar_00000000195
- Çakar, E. (2012). *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus, 1516-1579*. Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/A-2-2.12. Dizi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Çakar, E. (2016). XVI. Yüzyılda Suriye Coğrafyasının İdari Taksimatı. E. Çakar ve M. Öztürk (Ed.), *Altıncı Uluslararası Orta Doğu Semineri* (ss. 129-154). Elâzığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi.
- Çakır, C. (2012). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. Küre yayınları Türkiye Araştırmaları (3. Basım). İstanbul: Küre Yayınları.
- Çandır, A. (2020). *Osmanlı Cebel-i Lübnan Salnamelerine Göre Yörenin İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1887-1892)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çelik, C. (2024). Osmanlı İmparatorluğu Dönemindeki İlk Demir Yolu Projesi: Fırat Vadisi (Samandağ – Basra) Demir Yolu Projesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 340-371. doi:10.56574/nohusosbil.1577945
- Çelik, K. (2010). *Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut (1839-1918)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi m Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Çelik, K. (2016). Osmanlı İdaresindeki Lübnan’da İpek Üretim ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme. *Firat University Journal of Social Sciences*, 26(1), 277-290. doi:10.18069/fusbed.74439
- Çetin, A. (1996). Garp Ocakları. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çetin, A. (2002). Garp Ocaklarında Türk Varlığı. (S. Koca, K. Çiçek ve H. C. Güzel, Ed.) *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çığıracan, İ. H. (1323). *Memâlik-i Osmâniyye Ceyb Atlası: Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye’nin Ahvâl-i Coğrâfiyye ve İstatistikiyyesi*. İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî.
- Çoruh, H. (2009). Osmanlı İmparatorluğu’nda Sünger Avı (1840-1912). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 79-94.
- De Kay, J. E. (1833). *Sketches of Turkey in 1831 and 1832*. New York: J. & J. Harper.
- De Martens, G. F. ve Murhard, F. (1837). *Supplément au Recueil des Principaux Traités D’alliance, de Paix, de Trêve, de Neutralité de Commerce, de Limites, D’échange etc. Conclues par les Puissances de l’Europe tant Entre elles Qu’avec les Puissances et États dans D’autres Parties du Monde Depuis 1761 Jusqu’à Présent: Précédé de Traités du XVIIIeme Siècle Antérieurs à Cette Époque et Qui Ne Se Trouvent pas dans le Corps Universel Diplomatique de Mrs. Dumont et Rousset et Autres Recueils Généraux de Traités (1830-1834) (C. XV)*. Goettingue: La Librairie de Dieterich.
- Demir Görür, E. (2023). Zirai Teşvik: Osmanlı Devleti’nde Pamuk Üretimini Arttırma Teşebbüsleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 38(2), 497-522. doi:10.18513/egetid.1384758

- Dewey, D. R. (1902). *Financial History Of The United States (4th Edition)*. Cambridge, Massachusetts: Longmans, Green, And Company.
- Dikmen, N. (2010). Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 137-159.
- Doğan, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, N. (1996). *Cumhuriyet Öncesi Türk—Amerikan Ticaret Anlaşmaları*. İstanbul: Turan Yay.
- Dunaway, W. F. (1950). *A History of Pennsylvania (2nd Edition)*. New York: Prentice-Hall, Inc.
- Dyck, E. A. V. (1881). *Report of Edward A. Van Dyck: Upon the Capitulations of the Ottoman Empire Since the Year 1150*. U.S. Government Printing Office.
- Edison, C. (Ed.). (1940). *Naval Documents Related to the United States Wars with the Barbary Powers: Naval Operations Including Diplomatic Background From January 1802 Through August 1803 (C. Vol 2)*. Washington: Government Printing Office.
- el-Aselî, K. C. (2002). Kudüs. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Elbert Russell. (1942). *The History of Quakerism*. New York: The Macmillan Company.
- Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. A. (2017). *Doğu ile Batı Arasında: Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul. (S. Yalçın, Çev.) (2. Baskı)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Türk Tarih Kurumu yayınları 7. dizi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erhan, Ç. (1998a). Amerika Birleşik Devletleri'nin Mağrib Ülkeleri ile İlişkileri (1776-1815). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53(01), 127-146. doi:10.1501/SBFder_0000001942.
- Erhan, Ç. (1998b). 1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları. *Belleten*, 62(234), 457-466. doi:10.37879/belleten.1998.457
- Erhan, Ç. (2015). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri (2. Baskı)*. Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Erhan, Ç. (2018). *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*. Altınbaş Üniversitesi Yayınları (2. Basım). İstanbul: Altınbaş Üniversitesi.
- Erol, M. (1980). Amerikan Trablusgarp İlişkileri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13(24), 129-155. doi:10.1501/Tarar_0000000023
- Erol, M. (1982). Amerika'nın Tunus ile Olan İlişkileri 1796—1815. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 30(1-2), 115-128.

- Erol, M. (2011). Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785-1816). *Tarih Dergisi*, (32), 689-730.
- Fawaz, L. T. (1983). *Merchants and Migrants in Nineteenth-Century Beirut*. Harvard Middle Eastern Studies. Cambridge London: Harvard University Press.
- Fénéon, A. A. du texte. (1886). *Culture Industrielle de la Régisse: Ses Usages en Médecine Humaine et Vétérinaire, dans la Préparation des Tabacs, etc.* Avignon.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar (13.-20. Yüzyıl)*. (M. Cedden, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Field, J. A. (1969). *America and the Mediterranean World, 1776-1882*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Finnie, D. H. (1967). *Pioneers East: The Early American Experience in the Middle East*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Gardner, W. A. (1905). *Our Navy and the Barbary Corsairs*. Cambridge: The Riverside Press.
- Gencer, A. İ., Örenç, A. F. ve Ünver, M. (2008). *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi*. Tarih Tetkikleri Serisi. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Genç, H. ve Bozkurt, İ. (2015). Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 71-103.
- Gimelli, L. B. (1964). *Luther Bradish, 1783-1863*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). New York University, New York.
- Gordon, L. J. (1932). *American Relations with Turkey 1830-1930*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gökbilgin, M. T. (1946). 1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler. *Belleten*, 10(40), 641-704. doi:10.37879/ttkbelleten.1363707
- Graf, D. F. (2010). Levant. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome*. Rusya: Oxford University Press.
- Greenhow, R. (1835). *The History and Present Condition of Tripoli: With Some Accounts of the Other Barbary States*. Richmond, Virginia: T.W. White.
- Groseclose, E. E. (1926). *American Relations with Turkey (1776-1880)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). American University, Washington D. C.
- Güher, E. (2013). *Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

- Güher, E. (2017). David Porter'in Anıları Işığında Garp Ocakları'nda Türk-Amerikan Mücadelesi ve Amerika'nın Günümüzde Bölge Üzerinde Politikaları. *Cedrus*, 5, 567-584.
- Gümüşsoy, E. (2008). 1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 67-83.
- Güneş, G. (2004). Osmanlı Devleti'nde Meyan Kökü Tarımı ve Ticareti (1840-1922). *Kebikeç*, (18), 343-361.
- Güran, T. (1999). *Tarım Politikası (1839-1913)*. (G. Eren, Ed.) Osmanlı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Güran, T. (2017). *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güran, T. (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar. İnceleme/Araştırma (2. Baskı)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Handerson, W. O. (1934). *The Lancashire Cotton Famine, 1861-1865*. Manchester: Manchester University Press.
- Harris, T. (1837). *The Life and Services of Commodore William Bainbridge, United States Navy*. Philadelphia: Carey, Lea & Blanchard.
- Hathaway, J. (2013). *The Arab Lands under Ottoman Rule (1516-1800)*. New York: Routledge.
- Headr, D. (2015). *Osmanlı İdaresinde Şam'ın (Dimaşk) İktisadi Vaziyeti (1800-1850)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Hofman, Y. (1975). The Administration of Syria and Palestine Under Egyptian Rule (1831-1840). *Studies on Palestine During the Ottoman Period* (ss. 311-333). Jerusalem: The Magnes Press.
- Hollingsworth Lay, T. (1928). *The Foreign Service of the United States*. New York: Prentice-Hall, Inc.
- Holton, W. (1999). *Forced Founders: Indians, Debtors, Slaves, and the making of the American Revolution in Virginia*. Chapel Hill: Published for the Omohundro Institute of Early American History and Culture, Williamsburg, Virginia, by the University of North Carolina Press.
- Howard, H. N. (1976). The Bicentennial in American-Turkish Relations. *Middle East Journal*, 30(3), 291-310.
- Hunt, G. (1914). *The Department of State of the United States; Its History and Functions*. New Haven: Yale University Press.

- Hülagü, O. (1998). Osmanlı'nın Son Döneminde Filistin'in İktisadi ve İçtimai Durumuna Bakış. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9(09), 503-537. doi:10.1501/OTAM_00000000280
- Irwin, D. A. (2017). *Clashing over Commerce: A History of US Trade Policy. Markets and Governments in Economic History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Irwin, R. W. (1931). *The Diplomatic Relations of the United States With The Barbary Powers 1776-1816*. New York: Russell and Russell.
- Issawi, C. P. (1988). *The Fertile Crescent: 1800-1914 a Documentary Economic History. Studies in Middle Eastern History*. New York Oxford: Oxford university Press.
- Işık Bostancı, I. (2006). *XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- İlter, A. S. (1937). *Şimalî Afrika'da Türkler (C. 2)*. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Jaffa Orange. (1894). Bulletin of Miscellaneous Information. *Royal Botanic Gardens, Kew*, 1894(88), 117-119. doi:10.2307/4113169
- Jefferson, T. (1786, 11 Temmuz). *From Thomas Jefferson to John Adams*, 11 July 1786.
- Jeffery, R. W. (1908). *The History of the Thirteen Colonies of North America, 1497-1763*. London, Methuen & Co.
- Jensen, M. (1981). *The New Nation: A History of the United States During the Confederation, 1781-1789*. Boston: Northeastern University Press.
- Jones, C. L. (1906). *The Consular Service of the United States, Its History and Activities*. Philadelphia: The John C. Winston Co.
- Kabacık, M. ve Tanrıverdi, E. (2022). Türk Mutfak Kültüründe Susam ve Susam Yağı (Sesame And Sesame Oil In Turkish Cuisine Culture). *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(2), 661-667.
- Kallek, C. (1995). Feddân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kantarıcı, Ş. (2018). Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İktisadi-Siyasi ve Kültürel İlişkileri. I. Arpacı ve O. Ağır (Ed.), *Türkiye'de Devlet Politikaları* (ss. 457-492). Ankara: Nobel.
- Karabulut, I. (2021). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Tartışmalı Bir Maden İmtiyazı: Bahri Lût Brom Madeni. *History Studies International Journal of History*, 13(1), 1970-1980. doi:10.9737/hist.2021.985
- Kark, R. (1994). *American Consuls in the Holy Land, 1832-1914. America-Holy Land Monographs Series (North American ed.)*. Jerusalem : Detroit: Magnes Press, Hebrew University ; Wayne State University Press.

- Kennedy, C. S. (2015). *The American Consul: A History of the United States Consular Service, 1776-1914* (2. Baskı). Washington D. C.: New Academia Publishing.
- Kılbaş, H. (2021). *Suriye Gazetesi'ne Göre Suriye Vilayeti (1899-1901)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kilis.
- Kılıç, O. (1997). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı: Eyalet ve Sancağ Tevcihatı*. Elâzığ: Ceren Matbaacılık.
- Kınlı, O. (2009). *19.yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kınlı, O. (2015). Sam Amca'nın Diyâr-ı Gurbet Memurları: 19.yy.'daki Amerikan Konsolosluk Hizmetlerine Genel Bakış. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (39), 253-289.
- Kiremit, İ. (2019). *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Sancağı: Lazkiye (1864-1918)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: ARBA Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2004). *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları; (1580-1900)*. İletişim yayınları Tarih dizisi (1. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Koç, K. (2020). Osmanlı Devleti'nde Tahmis-İ Âşar Usulü'nün Tercih Nedenleri. 2. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES)* (ss. 302-314). Elâzığ: Asos Yayınevi.
- Koç, Y. (2021). *Bilâd-ı Şam'da Osmanlı İktidarı ve Yerel Güçler 1700-1775*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Köprülü, O. F. (1987). Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri. *Belleten*, 51(200), 927-948.
- Kurat, A. N. (1964). Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 175-213. doi:10.1501/Tarar_0000000280
- Kurat, A. N. (1967). Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 282-321. doi:10.1501/Tarar_0000000306
- Kuzucu, S. (2015). XVIII. Yüzyılda Uluslararası Bir Sorun Olarak Garp Ocakları'nın Akdeniz'deki Korsanlık Faaliyetleri. *Gazi Akademik Bakış*, 9(17), 165-180. doi:10.19060/gab.19116

- Kütükoğlu, M. S. (1976). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (C. 2)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1992). Baltalimanı Muahedesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Labaki, B. (1984). *Introduction a L'Histoire Economique du Liban. Soie et Commerce Exterieur En Fin De Periode Ottomane (1840-1914)*. Beyrouth: Librarie Orientale.
- Lang, S. R. H. (1878). *Cyprus: Its History, Its Present Resources, and Future Prospects*. Oxford: Macmillan.
- Langley, L. D. (1978). Jacksonian America and the Ottoman Empire. *The Muslim World*, 68(1), 46-56. doi:10.1111/j.1478-1913.1978.tb03339.x
- Lipman, V. D. (1989). *Americans and the Holy Land through British Eyes 1820-1917: A Documentary History*. Upton upon Severn: V.D. Lipman in Association with the Self Publishing Association.
- Makdisî. (1886). *Description of Syria, Including Palestine*. (G. Le Strange, Çev.). London: Palestine Pilgrims' Text Society.
- Maksudoğlu, M. (1966). Tunusta Dayıların Ortaya Çıkışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1-4), 189-202.
- Mall, P., Knollys, F., Wood, H. T., Lubbock, N. ve Forshaw, Chas. F. (1901). The Wine Industry of Palestine. *The Journal of the Society of Arts*, 49(2532), 537-548.
- Mansel, P. (2011). *Levant: Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler*. (N. N. Alemdar, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Manuel, F. A. (1949). *The Realities of American-Palestine Relations*. Washington D. C.: Public Affairs Press.
- Mathews, J. M. (1922). *The Conduct of American Foreign Relations*. New York: The Century Co.
- Maurios, A. (1948). *A New History of the United States*. (J. Lindley ve D. Lindley, Çev.). Great Britain: Butler and Tanner Ltd.
- Mesûdî. (2005). *Altın Bozkırlar: Muruc Ez-Zeheb*. (D. A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Miller, H. (1933). *Treaties and Other International Acts of the United States of America (C. 3)*. Washington: Government Printing Office.
- Miller, H. (Ed.). (1931). *Treaties and Other International Acts of the United States of America (C. 2)*. Washington: United States Government Printing Office.

- Minot, G. (Ed.). (1855). *The Statutes at Large and Treaties of the United States of America from December 1, 1851 to March 3, 1855 (C. X)*. Boston: Little, Brown & Company.
- Minot, G. ve Sanger, G. P. (Ed.). (1859). *The Statutes at Large and Treaties of the United States of America from December 3, 1855 to March 3, 1859 (C. XI)*. Boston: Little, Brown & Company.
- Missionary Register*. (1824). (C. Vol 12). London: Seeley, Jackson, & Halliday.
- Mordtmann, A. D. (1999). *İstanbul ve Yeni Osmanlılar: Siyasi, Sosyal ve Biyografik Manzaralar*. (G. Habermann-Songu, Çev.) Pera Yayıncılık ve Kitapçılık A. Ş. Yayın Alâattin eser kitaplığı (1. Baskı). İstanbul: Pera Yayıncılık ve Kitapçılık.
- Morgan, E. S. ve Morgan, H. M. (1963). *The Stamp Act Crisis; Prologue to Revolution*. New York: Collier Books.
- Morison, S. E. (1928). Forcing the Dardanelles in 1810: With Some Account of the Early Levant Trade of Massachusetts. *The New England Quarterly*, 1(2), 208-225. doi:10.2307/359766
- Murray, J. A. H. (Ed.). (1908). *A New English Dictionary on Historical Principles: Founded Mainly on the Materials Collected by the Philological Society (C. Vol VI)*. Oxford: Clarendon Press.
- Mustafa Nuri Paşa. (1979). *Netayic ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi (C. I-II)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nasrullah, M., Rüşdi, M. ve Eşref, M. (1807). *Memâlik-i Mahrûse-İ Şâhâneye Mahsûs Mükemmel ve Mufasssal Atlas*. İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi.
- Nester, W. R. (2000). *The First Global War: Britain, France, and the Fate of North America, 1756-1775. Westport (Conn.)* London: Praeger.
- Nevins, A. ve Commager, H. S. (2011). *ABD Tarihi*. (H. İnalçık, Çev.) (4. Baskı). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- North, S. N. D. (1895). *A Century of American Wool Manufacture, 1790-1890*. Boston: The Rockwell and Churchill Press.
- Office of the Federal Register, *National Archives and Records Administration*. (1845). 1 Stat. 28—*An Act for Establishing an Executive Department, to be Denominated the Department of Foreign Affairs.(a)*. Washington: Government Printing Office.
- Oppenheim, L. (1905). *International Law: A Treatise (C. Vol I)*. New York: Longmans, Green, and Co.
- Oren, M. B. (2011). *Power, Faith, and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present*. New York: W.W. Norton.

- Orha, Z. (2022). *Beyrut Vilayeti'nde Osmanlı İdaresi (1887-1909). Tarih (1. Basım)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi (3. Baskı)*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Owen, R. (2009). *The Middle East in the World Economy 1800—1914*. London: I.B. Tauris.
- Ozdemir, M. B. ve Karadag, R. (2023). Madder (*Rubia tinctorum* L.) as an Economic Factor Under Sustainability Goals in the Textile Dyeing. *Journal of Natural Fibers*, 20(1), 1-10. doi:10.1080/15440478.2022.2128968
- Öcal, Y. (2018). 19. Yüzyılda Osmanlı Madencilik Sektörünün Sorunları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (44), 189-220.
- Önsoy, R. (1986). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticareti. *Belleten*, 50(198), 825-832.
- Özgün, C. (2024). Osmanlı Devleti'nde Teknik Bir Yenilik: Skafander Makinesi. *Journal of Turkish Studies*, 8 (7), 429-457. doi:10.7827/TurkishStudies.5146
- Özkaya Duman, O. (2014). Bir Orta-Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-61). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 1-15.
- Özkaya, S. (2016). Bilâd-ı Şam'ın Etnik Yapısı. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 51-60.
- Öztürk, M., Koltuk, N., Topal, M., Sağlamçubukçu, S. A. ve Alikılıç, D. (2018). Osmanlı Belgelerinde Halep. (M. T. Koltuk, Ed.) *Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları Araştırma, İnceleme*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği.
- Özveren, Y. E. (1994). Beyrut. Y. E. Özveren, Ç. Keyder ve D. Quataert (Ed.), *Doğu Akdeniz Liman Kentleri (1800-1914)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914) (4. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Paullin, C. O. (1912). *Diplomatic Negotiations of American Naval Officers, 1778-1883*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Phillipson, C. (1911). *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome (C. Vol 1)*. London: Macmillian & Co. Ltd.
- Pitman, F. W. (1917). *The Development of the British West Indies, 1700-1763*. New Haven, Yale Univ. Press.
- Polat, Ü. G. (2013). Arvad; Doğu Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası ve I. Dünya Savaşı'ndaki Fonksiyonları. *Belleten*, 77(278), 219-238. doi:10.37879/belleten.2013.219
- Porter, D. D. (1875). *Memoir of Commodore David Porter: Of the United States Navy*. Albany, N.Y.: J. Munsell.

- Purvis, T. L. (1997). *A Dictionary of American History. Blackwell reference (1. publ. in paperback, repr.)*. Malden, Mass. Berlin: Blackwell.
- Quataert, D. (2006). 19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914. D. Quataert ve H. İnalçık (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (2. Baskı, C. 2, ss. 885-1052)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Quataert, D. (2008). *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)*. (N. Özok Gündoğan ve A. Z. Gündoğan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Quataert, D. (2020). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü (5. bs.)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Reeves, J. (1792). *A History of the Law of Shipping and Navigation*. E. & R. Brooke: Londra.
- Ridpath, J. C. (1891). *History of the United States*. New York, Cincinnati [etc.] American Book Company.
- Ridpath, J. C. (1894). *History of the United States (C. Vol I)*. Boston: Charles E. Brown & Co.
- Robertson, R. M. (1964). *History of the American Economy*. New York, Harcourt, Brace & World.
- Ruppin, A. (1918). *Syria: An Economic Survey*. New York: The Provisional Zionist Committee.
- Saçlı, N. (2024). *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Ekonomik Varlığı (1850-1908)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sakaoğlu, N. (2007). 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası. İstanbul: DenizBank Creative Yay.
- Sami, Ş. (1891). *Haleb. Kāmûsü'l-a'lâm: Târîh ve Coğrafya Lügati ve Ta'bîr-İ Esahhla Kâffe-yi Esmâ-yı Hâssayı Câmidir*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Sami, Ş. (1894). *Suriye. Kāmûsü'l-a'lâm: Târîh ve Coğrafya Lügati ve Ta'bîr-İ Esahhla Kâffe-yi Esmâ-yı Hâssayı Câmidir*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Samur, S. (1988). *Suriye Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı 1840-1908* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sanger, G. P. (1873). *The Statutes at Large and Treaties of the United States of America from March 1871 to March 1873, and Treaties and Postal Conventions (C. XVII)*. Boston: Little, Brown & Company.
- Sanger, G. P. (Ed.). (1863). *The Statutes at Large and Treaties of the United States of America from December 5, 1859 to March 3, 1863 (C. XII)*. Boston: Little, Brown & Company.
- Sanger, G. P. (Ed.). (1866). *The Statutes at Large and Treaties of the United States of America from December 1863 to December 1865 (C. XIII)*. Boston: Little, Brown & Company.

- Sanger, G. P. (Ed.). (1868). *The Statutes at Large and Treaties of the United States of America from December 1865 to March 1867 (C. XIV)*. Boston: Little, Brown & Company.
- Savaş, A. İ. (2002). Konsolos. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Schilcher, L. (2009). Geç Osmanlı Suriye'sinde Tahıl Ekonomisi ve Büyük Ölçekli Ticarileşme Sorunu. Ç. Keyder ve F. Tabak (Ed.), *Osmanlı toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım (C. 1-180-205)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Schölch, A. (1981). The Economic Development of Palestine, 1856-1882. *Journal of Palestine Studies*, 10(3), 35-58. doi:10.2307/2536459
- Schuyler, E. (1886). *American Diplomacy and the Furtherance of Commerce*. New York: C. Scribner's Sons.
- Sen, B. (1988). *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice (3. Baskı)*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Shaw, M. ve Fitzsimons, T. (2019). The Fabric of War: Wool and Local Land Wars in a Global Context. *Textile Society of America Symposium*, Australia: Griffith University. doi: 10.32873/unl.dc.tsasp.0067
- Singer, A. (1996). *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Smith, W. B. (1986). *America's Diplomats and Consuls of 1776-1865: A Geographic and Biographic Directory of the Foreign Service from the Declaration of Independence to the End of the Civil War*. Center for the Study of Foreign Affairs, Foreign Service Institute, U.S. Department of State.
- Stuart, G. H. (1937). *American Diplomatic And Consular Practice*. New York: D. Appleton-Century Company.
- Swanson, C. A. (Ed.). (1939). *Naval Documents Related to the United States Wars with the Barbary Powers Volume I: Naval Operations Including Diplomatic Background from 1785 through 1801 (C. Vol I)*. Washington: United States Government Printing Office.
- Symonds, C. L. (2016). *The U.S. Navy: A Concise History*. New York, NY: Oxford University Press.
- Şafak, N. (2003). *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: OSAV, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Şanlı, H. S. ve Çatalkaya Gök, E. (2017). Bitkisel Boyacılıkta Kökboyanın (*Rubia tinctorum* L.) Önemi. *Journal of International Social Research*, 10(48), 772-778. doi:10.17719/jisr.2017.1549
- Tabakoğlu, A. (2007). Öşür. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Talhamy, Y. (2011). American Protestant Missionary Activity among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century. *Middle Eastern Studies*, 47(2), 215-236.

- Tamgördü, A. B. (2021). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paçavracı Esnafının Doğuşu ve Gelişimi. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (52), 413-434.
- Taş, A. E. (2019). Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Afrika'yla İlk Teması ve Trablusgarp-Amerika İlişkileri. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 93-116.
- Taştekin, S. (2023). Osmanlı Devleti'nin Çekirge Afeti ile Mücadelesinde Bir İşgücü Olarak Amele Taburları. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1), 257-272. doi:10.35341/afet.1233801
- Taussig, F. W. (Frank W. (1914). *The Tariff History of the United States (6th Edition)*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Tekin, K. H. (2024). Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(8), 681-698. doi:10.9761/JASSS1903
- The American Consulate at Jerusalem. (1852, 11 Eylül). *Galighani's Messenger*, ss. 1-2. Paris.
- The Wine Industry of Palestine. (1923). *Journal of the Royal Society of Arts*, 71(3663), 203-203.
- Tızlak, F. (1993). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Madenleri. Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan (ss. 291-305). Samsun: Eser Yayınevi.
- Tızlak, F. (1996). XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları. *Belleten*, 60(229), 703-718. doi:10.37879/belleten.1996.703
- Togral, Ö. (2019). Osmanlı Kudüs'ünde Kaçakçılık Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (1886-1914). *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 19(3), 375-388. doi:10.31456/beytulmakdis.638775
- Togral, Ö. (2024). Viticulture Activities and Wine Production in Ottoman Jerusalem: The Case of Jaffa, Sarona and Uyun Qara (1875-1917). *Filistin Araştırmaları Dergisi*, (16), 123-156. doi:10.34230/fiad.1570526
- Treasury Department. (1890). *Tariff Acts of 1883 and 1890 on Imports into The United States &c*. Washington: Government Printing Office.
- Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other Powers, 1776-1909. (1910). (C. Vol 2)*. Washington: Government Printing Office.
- Turan, Ş. (1951). 1829 Edirne Antlaşması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 111-151.
- Turan, Ş. (2003). Levant. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Turgay, A. Ü. (1982). Ottoman-American Trade During The 19. Century. *Osmanlı Araştırmaları*, 03(03). 189-246.

- Türkhan, M. S. (2021). Lazkiye Limanı'nda İngiliz Konsolosları ve Tüccarları 1700-1772. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 229-251. doi:10.30517/cihannuma.1040312
- Tyler, L. G. (1946). *Narratives of Early Virginia, 1606-1625*. New York: Barnes & Noble.
- Uçarol, R. (2013). *Siyasi Tarih (1789-2014) (9. Baskı)*. İstanbul: Der Yayınları.
- United States. Bureau of Foreign Commerce. (1885). *The Licorice Plant; Reports, from the Consuls of the United States, on the Licorice Plant, Licorice Manufacture, and Licorice Trade, in Answer to a Circular from the Department of State*. Washington: Government Printing Office.
- Uygun, S. (2015). Batılıların Gözdesi Meyan Kökü ve Üzerine Yaşanan Emperyalist Rekabet. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (37), 337-374.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). *Osmanlı Tarihi (2. Baskı, C. 3. Cilt 2. Kısım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (Ed.). (2011). *Osmanlı Tarihi: XVIII. Yüzyıl. Osmanlı Tarihi (6. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülman, A. H. (1966). *1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ürkmez, N. (2012). *Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na İskenderun* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ürkmez, N. ve Hançer, T. H. (2024). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Ticareti. *Türk Tarih Kurumu Türkiye İktisat Kongresi (19-20 Temmuz 2023) Bildiriler Kitabı* (ss. 499-527). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Walton, G. M. ve Rockoff, H. (2018). *History of the American Economy (Thirteenth edition)*. Boston, MA: Cengage Learning.
- Werking, R. H. (1981). United States Consular Reports: Evolution and Present Possibilities. *Business History*, 23(3), 300-304.
- Wilson, G. E. (1979). *American Prisoners in The Barbary Nations, 1784—1816* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). North Texas State University, Denton, Texas.
- Wright, C. W. (1910). *Wool-Growing and the Tariff: A Study in the Economic History of the United States*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wright, L. B. ve MacLeod, J. H. (1945). *The First Americans in North Africa: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy Against the Barbary Pirates, 1799-1805*. Princeton: Princeton University Press.

- Yaşayanlar, İ. (2016). An Example of Efforts to Increase Agricultural Output in the Ottoman Middle-East: The Irrigation Project of the Jaffa Valley. *Belleten*, 80(287), 201-218. doi:10.37879/belleten.2016.201
- Yetiş Doğan, E. G. (2023). 1860-61 Suriye Olayları, Tazminat ve Şam Sergileri. *Belleten*, 87(310), 959-983. doi:10.37879/belleten.2023.959
- Yıldırım, M. A. (2024). XIX. Yüzyıl Sonlarından İtibaren Halep Vilayetinde Çekirge İstilalarına Dair Notlar. *Journal of History School*, 7(XIX), 535-560. doi:10.14225/Joh605
- Yıldız, Ö. (2019). 20. Yüzyıl Başlarında Beyrut Limanında Deniz Ticareti. *Tarih ve Günce*, 2(4), 59-82.
- Yılmaz, Ö. (2016). Türk Deniz Ticaret Tarihinin Kaynağı Olarak Konsolos Raporları. R. D. Özbay ve C. Yapıştıran (Ed.), *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 311-330). İstanbul: İstanbul Yayınları.
- Yiğit, S. C. (2021). *Cebel-i Lübnan'da Kimliksel Varoluşlar: Dürzîler ve Marunîler (1820-1860)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin.
- Yücel, İ. (2005). *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Zohary, D., Hopf, M. ve Weiss, E. (2012). *Domestication of Plants in the Old World: The Origin and Spread of Domesticated Plants in Southwest Asia, Europe, and the Mediterranean Basin (Fourth edition.)*. Oxford: Oxford University Press.

İnternet Erişimleri

- https://avalon.law.yale.edu/19th_century/bar1824t.asp (erişim tarihi: 15.05.2024).
- <https://www.stamfordhistory.org/rg7.htm> (erişim tarihi: 07.02.2025).
- <https://www.britannica.com/event/War-of-1812> (erişim tarihi: 10.06.2024).
- <https://lugatim.com/s/SAHT%C4%B0YAN> (erişim tarihi: 15.02.2025).

EKLER

EK 1-Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması (7 Mayıs 1830/14 Zilkade 1245)

Birinci madde: Devlet-i Aliyyemin ehl-i İslâm ve reâyâ tüccarı Amerika Devleti'nin taht-ı hükûmetinde olan memâlik ve eyâlât ve liman ve iskelelerine veyahud bir iskeleden âhar iskeleye veya Amerika iskelelerinden memâlik-i âhar iskelelerine âmed-şüd eylediklerinde resm-i gümrük ve rûsûmât-ı sâireyi mezîd müsâadeye mazhar olan devletler tüccarı misillü edâ eyleyip ziyâde talebiyle rencîde olunmaya ve rûy-ı deryâda vesâir seyâhatlerinde düvel-i müşârun ileyhim haklarında cârî olan bi'l-cümle muâfiyât ve imtiyâzât bi-aynihî Devlet-i Aliyye tüccar ve reâyâsı haklarında dahi câri ve düstûrû'l-amel tutula ve li-ecli't-ticâre Devlet-i Aliyye'nin memâlik-i mahrûsasına ve liman ve iskelelerine vürûd eden Amerika tüccarı dahi resm-i gümrüklerini ve rûsûmât-ı sâireyi mezîd müsâadeye mazhar olan düvel-i mütehâbbe tüccarı misillü edâ eyleyüp âhar bir gûne cevri ve teaddî olunmaya tarafeynden iktizâ eden yol kâğıtları i'tâ oluna.

İkinci madde: Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Amerika memâlikinde şehbender ikâmesi ve Amerika Devleti tarafından dahi umûr-ı ticâretin idaresi zımnında mevki-i ticâret olup lüzûmı tebeyyün eden mahallere kendü cinslerinden berâvat ve evâmir-i aliyye ile konsolos ve konsolos vekîli nasb u tayîni câiz olup haklarında imtiyâzât-ı lâyık ve himâyet ve sıyânet-i lâzime icrâ oluna.

Üçüncü madde: Memâlik-i mahrûsada li-ecli't-ticâre ikâmet üzere olan Amerika tüccarı sâir düvel-i mütehâbbe tüccarı misillü umûr-i ticâretlerinde istihdâm edecekleri simsarlar her ne millet ve mezhepten olur ise müdâhale ve hilâf-ı mu'tad muâmele olunmaya ve Amerika tüccar sefâini Memâlik-i mahrûsa iskelelerine geldiklerinde ve hîn-i azîmetlerinde gümrük ve liman me'mûrları tarafından düvel-i müşârun ileyhim sefâininden ziyâde yoklama olunmayalar.

Dördüncü madde: Devlet-i Aliyye teb'a ve reâyâsıyla Amerika Devleti teb'ası beyinde nizâ' ve da'vâ vukuunda tercümânı hâzır olmadığı hâlde istimâ' ve fasl olunmayup beş yüz guruşdan ziyâdeye resîde olan da'vâları Âstâne'ye havâle ile hak ve adl üzere rû'yet oluna ve Amerika teb'ası kendü hâlinde ticâretleriyle meşgûl olup bir gûne töhmet ve kabâhatleri mütehakkık olmadıkça bilâ-mûceb dahi ve taarruz olunmayup töhmetleri vukuunda dahi hükkâm ve zâbitân taraflarından habs olunmayarak sâir müste'minân haklarında muâmele olunduğu vechile elçi ve konsolosları ma'rifetiyle iktizâ-yı te'dîbleri icrâ oluna.

Beşinci madde: Memâlik-i mahrûsaya li-ecli't-ticâre âmed-şüd eden Amerika tüccar ve sefâini kendü bayraklarıyla mezîd emn ve selâmetle geşt ü güzâr eyleyüp düvel-i sâire bayrağını ahz ve isti'mâl etmemek vesâir düvel ve cins-i âhar sefînelerine ve reâyâ teknelerine Amerika bayrağını vermemek ve elçi ve konsolos ve vekîlleri tarafından reâyâyı Devlet-i Aliyye'ye patente i'tâ ve hafî ve celî tesahhub ve himâye olunmamak üzere karâr verilmekle işbu usule münâfi vaz' ve harekete kat'â cevaz gösterilmeye.

Altıncı madde: Tarafeynin cenk sefîneleri birbirlerine tesâdüf eylediklerinde kâide-i bahriyye üzere yek-diğere izhâr-ı dostî ve esnâyi eyleyeler ve keزالik tüccar ve teknelerine rast geldiklerinde tarafeynden muâmele-i bi'l-mücâmele icrâ oluna.

Yedinci madde: Düvel-i mütehâbbe-i müşârun ileyhime kıyâsen Amerika Devleti'nin tüccar ve sefâini hamûleden tehî olarak veyâhûd kendü memleketleri mahsûlü veya Memâlik-i mahrûsam mahsûlâtından gayr-i ez-memnû emtia ve eşyâ hamûlesiyle halic-i dârü's-saltanat-ı seniyyeden Karadeniz'e âmed-şüde me'zûn ola.

Sekizinci madde: Devleteyn tüccar ve sefâini kapûdânları ve sâhipleri ve bunların mu'temedleri hüsn-i rızâ ve ihtiyârlarıyla sefînelerini îcâra mâyl ve kâil olmadıktan sonra fuzûlî ahz ve derûnlarına asker ve cebhâne ve mühimmât-ı seferiye vaz' ve tahmîl olunmak câiz olmaya.

Dokuzuncu madde: Tarafeyn tüccar sefâininden biri kazâzede olup şikest oldukta selâmet bulan tâifesi neferâtı himâye ve hamûlesinden tahlîsi müyesser olan emtia ve eşyâ her ne ise bulundukları gibi iktizâ edenlere teslîm olunmak üzere akreb olan Amerika konsolosuna îsâl oluna.

Hâtime: Ber-mûceb-i bilâ-hidmet ve riyâset ile me'mûr-ı mûmâileyh beyinde karâr-gîr olup ba'dehû me'mûrânî mûmâ ileyhimâ taraflarından dahi imzâ olunmuş olan işbu muâhede temessükünün mübâdelesî târîhinden i'tibâren on mâha kadar devleteyn-i muâhedeyn tarafından tasdîknâmeleri mübâdelesîyle mevâdd-ı merkûme beyne'd-devleteyn mer'î ve mukarrer ola deyü bin iki yüz kırk beş senesi Zilka'deti's-şerîfesi'nin on dördüncü günü târihiyle müverrah tarafeyn murahhasları beyinde mübâdele olunan temessüklerde mestûr olmağın imdi Devlet-i Aliyye-i sermediyyi'l-karârımızın devlet-i müşârun ileyhâ tarafından ve a'kâb-ı husûsiyyet nisâbları câniblerinden izhâr-ı merâsim-i sıdk u velâ ve îbrâz-ı levâzım-ı ahd ü vefâ husûsâtına dikkat ve i'tinâ olundukça cânib-i seniyyi'l-cevânib Devlet-i Aliyyemizden hilâfına ruhsat gösterilmeyüp tarafeynden dâimâ te'kîd-i esâsî muvâlât ve teşyîd-i mebânî-i vüdd ü müsâfât için işbu nişân-ı hümayûn ve ahd-ı inâyet-i meşhûnumuzun mazmûn-ı münîfî üzere amel ve hareket oluna tâhriren fi'l yevmi'r-râbi' aşar min şehr-i Zilka'deti's-şerîfe sene hams ve erbâin ve mieteyn ve elf (14 Zilkade 1245).

EK 2-Osmanlı-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması (13 Şubat 1862/15 Zilkade 1278)

Birinci madde: Uhûd-ı mevcûde ile Hükûmât-ı Müctemia-i Amerika teb'a ve sefâinine i'tâ olunmuş olan kâffe-i hukûk ve imtiyâzât ve muâfiyât uhûd-ı mezkûrenin işbu mukâvelenâme ile ta'dil olunacak olan şerâiti bilâ-istisnâ hâlen ve istikbâlen tasdik kılınmış ve bir de taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bilcümle düvel-i sâire teb'a ve sefineleri ile ticâret ve seyr ü sefâinine el-hâletü hâzihî i'tâ olunmuş ve müstakbelde i'tâ olunabilecek veyâhûd istifâdesine mesâğ gösterilecek olan kâffe-i hukuk ve imtiyâzât ve muâfiyâta hükûmât-ı mezkûre teb'a ve sefineleriyle ticâret ve seyr ü sefâinin nâil ve hâiz olmaları mahsûsan meşrût bulunmuştur.

İkinci madde: Hükûmât-ı Müctemia-i Amerika teb'a veyâhûd vekîlleri Memâlik-i mahrûsa-i şâhânenin ve zîr-i tasarruf-ı saltanat-ı seniyyede bulunan mahallerin hem-ber tarafında gerek dâhilen bey' u şîrâ etmek ve gerek taşraya ihrâc eylemek murâdiyla memâlik ve mahall-i mezkûra mahsûlât-ı arziyye ve sinâiyyeden olan her türlü eşyâyı işbu istisnâ mübâyaa ve iştirâ etmeğe me'zûn olaçaklarından Devlet-i Aliyye bin sekiz yüz otuz sekiz senesi şehr-i Ağustos'un on altısı târihinde İngiltere Devleti ile akdetmiş olduğu ticâret muâhedesinin ikinci maddesi ile Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin mahsûlât-ı zirâat vesâir her nev' mahsûlât hakkında her türlü yed-i vâhid usûlünü resmen ilgâ ve ibtâl ve kezâlik o misillü emtiâ ve eşyâ iştirâsı veyâhûd eşyâ-yı merkûmenin ba'del-mübâyaa bir mahalden diğer bir mahalle nakliye için hükûmet-i mahalliyeden verilen tezkire usûlünü lağvetmeği resmen buyurmuş olmasıyla hükûmet-i mezkûra teb'asını hükûmet-i mahalliyeden tezkire ahzına icbâr zımında vukû bulacak her türlü tasaddiyâta hilâf-ı ahd bir hareket nazarıyla bakılacak ve bu harekete ictisâr etmek töhmetiyle mütehim olaçak vüzerâ-yı izâm ve me'mûrîn-i sâire taraf-ı Devlet-i Aliyye'den derhal şedîden te'dîb olunacak ve bu sebebden nâşî giriftâr olduğu kâffe-i zarar ve ziyânı lâykıyla isbâta muktedir olacak olan hükûmât-ı mezkûre teb'asının hukûku kâmilan ihkâk buyrulacaktır.

Üçüncü madde: Hükûmât-ı Müctemia-i Amerika tüccar veyâhûd vekîlleri memâlik-i Devlet-i Aliyye mahsûlât-ı arziyye ve sinâ'iyyesinden olup derûn-ı Memâlik-i Osmâniyye'de sarf ve istihlâk için Memâlik-i Osmâniyye'de bey' ve fûrûht etmek niyetiyle eşyâ ve emtiâ mübâyaa eyledikleri hâlde eşyâ ve emtiâ-i mezkûrenin iştirâ ve fûrûhtunda vesâir icâb eden her türlü muâmelât-ı ticâriyyesinin icrâsı esnâsında ticâret-i dâhiliyye ile me'lûf olan teb'a ve Devlet-i Aliyye veyâhûd ecnebiyyeden en ziyâde mazhar-ı müsâade olunan tüccârın kazâyâ-yı mümâsilede te'diye etdikleri rûsûmâtı te'diye edeceklerdir.

Dördüncü madde: Tarafeyn-i muâhedeinden birinin memâlikinden veyâhûd zîr-i tasarrufunda bulunan mahallerden yek-dîğêrinin memâlikine veyâhûd zîr-i tasarrufunda

bulunan mahallere gönderilmek üzere ihrâc olunan her türlü eşyâdan bunların memâlik-i sâireye nakl olunmak üzere ihrâc olunduğu hâlde verildikleri veyâhûd verecekleri rûsûmâtıdan başka ve ziyâde nesne alınmayacaktır ve tarafeyn-i muâhedeynden birinin memâlikinden veyâhûd zîr-i tasarruflarında bulunan mahallere nakl olunacak her nev' eşyânın nakl ve ihrâc-ı memnûiyeti o misillü eşyâ memâlik-i sâireye nakl ve ihrâcına dahi şumûlû olmadıkça icrâ olunmayacaktır. Memâlik-i Devlet-i Aliyye mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olup Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika teb'ası veyâhûd vekîlleri taraflarından iştirâ olunacak eşyâdan gerek mahal-i mübâyaasından ve gerek ihrâc olunacağı mahalle naklinde hiçbir resm ve avâid mutâlebe olunmayup yalnız ihrâc olunacağı mahalde iskeledeki kıymeti üzerine hesâb olunmuş ve hîn-i ihrâcında istifâ olunur yüzde sekizi tecâvüz etmez bir reftiyye resmi alınacaktır ve bu resmi te'diye etmiş olan her bir eşyâ yed-i âhire geçmiş olsa bile Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin hiçbir tarafında resm-i mezkûru tekrâr te'diye etmeyecektir şurası dahi mukarrerdir ki zikr olunan yüzde sekiz resm-i gümrük beher sene yüzde birer tenzîl olunarak gümrük idâre nezâretinin mesârif-i umûmiyyesini tesviye etmek üzere eşyânın kıymeti üzerine hesâb olunmuş yüzde bir resm-i mukarrer yine bi't-tedric tenzîl kılınacaktır.

Beşinci madde: Gerek Memâlik-i mahrûsanın mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olup berren ve bahren Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika memâlikine nakl olunacak ve gerek hükûmât-ı mezkûre memâlik mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olup kangı tarîk ile olursa olsun memâlik-i mahrûsaya idhâl kılınacak olan her bir emtiâ ve eşyâdan memâlik-i sâirenin o nev' mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden alınan rûsûmâtıdan ziyâde resm alınmayacaktır ve bir de tarafeyn muâhedeynden birinin memâlik ve zîr-i tasarrufunda bulunan mahaller mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olan her nev' emtia ve eşyâya şumûlû olmadıkça icrâ olunmayacaktır ve bundan başka zât-ı hazret-i mülûkâne zîrde beyân olunan istisnâdan maadâ Memâlik-i Müctemîa-i Amerika mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olan her bir eşyânın kangı mahalden gelür ise gelsin memâlik-i mahrûsaya idhâlini men'etmemekliği Memâlik-i Müctemîa-i Amerika dahi memâlik-i mahrûsaya nakl ve idhâl olunacak mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden alınacak rûsûmâtın eşyânın kıymeti üzerinde yüzde sekiz veyâhûd buna mukâbil bi'l-ittihâd yapılacak târife mücebince ahz olunacak resm-i muayyenî tecâvüz etmemesini taahhüd buyurur işbu resm-i muayyen eşyânın iskeledeki kıymeti üzerine hesâb olunacak ve eşyâ-yı mezkûre bahren gelmiş ise sefîneden karaya hîn-i ihrâcında ve berren gelmiş ise ilk gümrükte te'diye olunacaktır ve yüzde sekiz âmediyle resmî te'diye olunduktan sonra eşyâ-yı mezbûre ister mahall-i vusûlünde ve ister dâhil-i memâlikde bey' ve fûrûht olsun işbu eşyânın ne bâyiinden ve ne de müşterisinden hiçbir resm mutâlebe olunmayacaktır ancak eşyâ-yı mezkûre Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de sarf ve istihlâk için satmayup da altı ay zarfında

Memâlik-i Devlet-i Aliyye'den taşra ihrâc olunacak olduğu hâlde bu mahûle eşyâ için transit eşyâsı hükmünde tutularak hakkında on ikinci bende muharrer olduğu vechle muâmele olunacaktır ve bu hâlde gümrükler idaresi tarafından yüzde sekiz resm-i gümrüğün te'diye olunduğunu isbât edecek olan tâcire âmediyye resmiyle bend-i mezkûrda tahsis ve ta'yîn olunan transit resmi beynindeki tefâvütün mikdârı iâde olunmak lâzım gelecektir.

Altıncı madde: Eflâk ve Boğdan ve Sırb imârâtına gitmek üzere Memâlik-i Şâhâne'nin bir sâir tarafından murûr eden eşyâ ve emtiâ-i ecnebiyye resm-i gümrüğünün zıkr olunan imârâtâ hîn-i vusûllerinde ve kezâlik Memâlik-i Şâhâne'nin sâir taraflarına gitmek üzere imârât-ı mezkûreden mürur eden eşyâ ve emtiâ-i ecnebiyyenin resm-i gümrüğünün Devlet-i Aliyye tarafından doğrudan doğruya idâre olunan ilk gümrüğe vusûllerinde te'diye olunması tarafeyn-i muâhedeyn beyninde mukarrerdir işbu fâide gerek imârât-ı mezkûrenin ve gerek Memâlik-i Şâhâne'nin sâir taraflarına memâlik-i ecnebiyyeye götürülecek olan mahsûlât-ı arziyye ve sinâiyesi hakkında dahi câri olarak imârât-ı mezkûre mahsûlâtının resm-i gümrüğü imârât me'mûrlarına ve Memâlik-i Şâhâne'nin sâir tarafları mahsûlâtının Devlet-i Aliyye me'mûrlarına verilip bu sûretle gerek âmediyye ve gerek reftiyye resmi her hâlde yalnız bir defa ifâ kılınacaktır.

Yedinci madde: Tarafeyn-i muteâhideyn teb'asının cümlesine yek-dîğərinin memâlik ve zîr-i tasarrufunda bulunan mahallere enbâriyye ve ikrâmiyye ve teshîlât-ı sâire ve rüsûmat iâdesi husûslarında yerli teb'a gibi muâmele olunacaktır.

Sekizinci madde: Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika memâlikine hükûmât-ı mezkûre sefineleriyle nizâmen idhâli câiz olan bi'l-cümle eşyânın Osmanlı sefineleriyle dahi idhâli mücâz olup bunlardan Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika sefineleriyle idhâl olundukları vakitte i'tâ eyledikleri rüsûmâtıdan her ne nâm ile olur ise olsun başka ve ziyâde resm alınmayacaktır ve bi'l-mukâbele Devlet-i Aliyye memâliki ve ona tâbi' olan mahallere Osmanlı sefineleriyle idhâli nizâmen câiz olan bi'l-cümle eşyânın Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika sefineleriyle idhâli câiz olup bunlardan Osmanlı sefineleriyle idhâl olundukları hâlde te'diye eyledikleri rüsûmâtıdan gayrı her ne nâm ile olur ise olsun ziyâde ve başka bir resm mutâlebe olunmayacaktır ve eşyâ-yı mezkûre gerek doğrudan doğruya fi'l-asl hâsıl olduğu mahalden gelsin ve gerek memâlik-i sâireden vürüd etsin haklarında bâlâda beyân olunan muâmele-i mütekâbile bilâ-fark ve temyîz câri olacaktır ve ihrâcât hakkında dahi tarafeyn memâlikinden ihrâcı nizâmen câiz olan veyâhûd olabilecek her türlü eşyâ gerek Devlet-i Aliyye veyâhûd Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika sefâinine tahmîl olsun ve gerek tarafeyn-i mutâhideynden biri veyâhûd vesâir bir devlet memâlikinde bir limana irsâl olunsun eşyâ-yı mezkûreden devleteyn

memâlik ve tevâbiâtından bulunan mahallerde ihrâcât resmi müsâvât üzere alınarak pirim tâ'bir olunur ikrâmiyye akçesi ve rûsûmât îadesi dahi bir siyâk üzere icrâ olunacaktır.

Dokuzuncu madde: Her ne gûne ve her ne nâm ile olursa olsun gerek hükûmât ve me'mûrîn ve gerek efrâd-ı nâs ve esnâf veyâhûd bir gûne asâr-ı nâfia ve te'sisât-ı nizâmîyye nâmına ve menâfiine olarak tarafeynden biri sefâininden ahz olunacak tonilato liman ve kılavuz ve fenâr ve karantina vesâir emsâli rûsûmât tarafeyn ve memâlik ve tevâbiâtından bulunan mahaller limanlarında yerli sefâininden ahz olunan rûsûmâta muhâlif sûrette tayin olunmayacaktır ve işbu muâmele-i mütekâbile her kangı limanlardan gelür ise gemiciler ve her kangı mahalle gidecek olur ise olsunlar tarafeyn sefâini hakkında câri olacaktır.

Onuncu madde: Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika kanûnu iktizâsınca Amerika sefinesi Devlet-i Aliyye kanûnu ahkâmınca Osmanlı sefinesi add olunan bi'l-cümle sefâine işbu muâhedeye dair mevâdda tarafeynden Osmanlı ve Amerika sefinesi gibi mu'âmele olunacaktır.

On birinci madde: Gerek Müctemîa-i Amerika mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olup Amerika veyâhûd vesâir Devlet sefâiniyle gelen ve gerek diğer bir ecnebî memâliki mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olup hükûmât-ı mezkûre sefâinine mahmûl olarak vürûd eden emtiâ ve eşyâ Bahr-i sefid ve Karadeniz boğazlarından geçtiği hâlde eşyâ-yı merkûme gerek getiren sefîneye mahmûlen ve gerek diğer sefîneye aktarılacak işbu boğazlardan geçmiş olsun ve gerek memâlik-i ecnebiyyeye nakl olunmak üzere satılmış olduğu halde diğer sefîneye tahmîl olunmak ve yola çıkarılincaya değin bir vakt-i mahdûd için Dersaadet'te transit enbârına ve Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin transit enbârı olmayan sâir mahallerinde gümrüklerin nezâreti altında bulunacak yere çıkarılsın eşyâ-yı merkûme için ne gûne olur ise olsun hiçbir resm ve avâid mutâlebe olunmayacaktır.

On ikinci madde: Devlet-i Aliyye müsâadat-ı tadrîciyye ile biri transit hakkında dahi yed-i iktidârında bulunan bi'l-cümle teshîlâtı i'tâ etmek arzusunda bulunduğundan âhar memâlike gönderilmek üzere Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye idhâl olunan eşyâdan ilâ-yevminâ hazâ alınmakta olan yüzde üç resm-i gümrük derhâl yüzde ikiye tenzîl olunarak mârrü'z-zikr yüzde üç resm hakkında şimdiye değin câri olmuş olduğu misillû işbu yüzde iki resm emtiâ ve eşyânın Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hîn-i vürûdunda te'diye olunacaktır Devlet-i Aliyye mahsûlâtının rûsûmât-ı reftiyyesi yâni kaydiyye mesârifini idâre eylemek üzere yüzde bire tenzîl edeceği misillû zikr olunan transit resmi dahi işbu muâhede tasdiknâmelerinin yevm-i mübâdelesinden i'tibâren sekiz seneden sonra yüzde bir resm-i muayyen ve katiyyesine tenzîl kılınacaktır bununla beraber Devlet-i Aliyye bir nizâm-ı mahsûs ile bu bâbda hîle vuku'unun men'i tedâbirini ittihâz etmek hukûkunu muhâfaza eylediğini ilân buyurur.

On üçüncü madde: Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika teb'ası veyâhûd vekîlleri Memâlik-i Şâhâne'de memâlik-i ecnebiyye mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olan eşyâ ahz ve i'tâsıyla meşgul oldukları hâlde bunlara mensûb oldukları memleketlerin emtiâ ve eşyâsı ticâretini eden sâir teb'a-i ecnebiyyenin mükellef oldukları rûsûmâtı edâ ve hâiz oldukları hukûk ve imtiyâzât ve muâfiyâtdan istifâde edeceklerdir.

On dördüncü madde: Beşinci madde şerâit ve ahkâmına istisnâ ba'de ezîn tuz ve her ne şekil ve sûretde olur ise olsun tütün Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika teb'asının Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye idhâline me'zûn oldukları emtiâ ve eşyâdan ma'dûd olmayacaktır mamâfih Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika teb'ası veyâhûd vekîlleri yine Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de sarf ve istihlâk için tuz ve tütün mübâyaa ve fûrûht ettikleri hâlde işbu iki nev' eşyâ ahz ve i'tâsıyla me'lûf olan teb'a ve Devlet-i Aliyye'nin en ziyâde mazhar-ı müsâade olanlarının mükellef oldukları tekâlif ve mizâmâta tâbi olacaklardır işbu memnûiyyete mukâbil Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika teb'asının Memâlik-i Devlet-i Aliyye'den ihrâç edecekleri tütün ve tuzdan ba'de-ezîn hiçbir resm alınmayacaktır fakat teb'a-i merkûme memâlik-i mahrûsadan ihrâç edecekleri tütün ve tuzun mikdârını gümrük idâresine beyâna mecbûr olacaklardır ve gümrük idâresi mezkûr eşyânın ihrâcına nezâret etmeğe olan hukûkunu kemâ-fî's-sâbık muhâfaza edip bunun için gerek kaydiyye ve gerek nâm-ı âharla hiçbir avâid talep edemeyecektir.

On beşinci madde: Tarafeyn-i fahîmeteyn-i muâhedeyn beyninde mukarrerdir ki Devlet-i Aliyye barut ve top ve eslîha ve mühimmât-ı harbiyyenin Memâlik-i Şâhâne'ye idhâlinin umûmen men'i hak ve salâhiyetini muhâfaza buyurur işbu memnûiyyet resmen teblîğ olunmadıkça meriyyi'l-icrâ olunmayacak ve yalnız memnûiyyeti hâvi olacak beyânnâme-i resmînde sarâhaten ta'yîn olunacak olan âlât ve eşyâ-yı harbiyye hakkında câri olacaktır vech-i muharrer üzere memnû' olmayan her türlü âlât ve eşyâ-yı harbiyye Memâlik-i Şâhâne'ye hîn-i idhâllerinde nizâmât-ı mahalliyyeye tâbi olup fakat Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika Sefâreti tarafından bir ruhsat-ı istisnâiyye istid'â olunur ise esbâb-ı kaviyye mâni' olmadıkça sefâretin işbu istid'âsına müsâade olunacaktır ve husûsuyla barut idhâli memnû' değil ise de şerâit-i âtiyyeye tâbi olacaktır şöyle ki evvelen Amerika teb'ası nizâmât-ı mahalliyyenin ta'yîn eylediği mikdârdan ziyâde barut asla fûrûht edemeyecektir sâniyen bir gemi yükü veyâhûd bir mikdâr küllî barut ve bir Amerika sefînesiyle memâlik-i mahrûsanın bir limanına vâsıl oldukda işbu sefine me'mûrîn-i mahalliye taraflarından tahsîs ve ta'yîn olunacak bir mahalle lenger-endâz olarak hâmil olduğu barutu yine me'mûrîn-i mûmâ-ileyhim taraflarından gösterilecek enbârlara me'mûrîn-i mûmâ-ileyhimin nezâretiyle ihrâc olunacaktır ve barut-ı mezkûrun ashâb-ı nizâmât-ı matlûbeyeye ittibâ' ederek zikr olunan enbârlara girebileceklerdir ve sayd tûfengi ve piştov ve

zînet eslihası ve isti'mâl-i mahsûs için olan mikdâr-ı cûzi sayd barutı işbu bendde münderic şerâite tâbi' olmayacaktır.

On altıncı madde: Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika tüccârı sefâininin Bahr-ı Sefid ve Siyâh boğazlarından murûrlarıyçün ber-mu'tâd lâzım gelen izn-i sefîne fermânları dâima sefâin-i merkûmeyi mümkün mertebe beklenilmeyecek sûretde i'tâ olunacaktır.

On yedinci madde: Hamlûlesi Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de teslîm olunacak Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika tüccâr ve sefâini kapûdânlarının hamûleyi ihrâc edecekleri limana vusûl buldukları akîbinde derhâl hamûlerinin manifestolarının bir sûret-i sahîlhasını gümrük tarafına i'tâ eylemeleri lâzım gelecektir.

On sekizinci madde: Gümrükten kaçırılarak idhâl olunan eşyâ cânib-i mîrîyeden müsâdere olunabilecektir fakat kaçırılan eşyâ me'mûrîn tarafından tutulduğu âkîbinde bunun takrîr veyâhûd mazbatası bi't-tanzîm kaçırma addolunan eşyâ sâhibinin mensûb olduğu konsoloshaneye tebliğ kılınıp hiçbir eşyâ kaçırma olduğu lâykı ve nizâmî vechle sâbit olmadıkça müsâdere olunmayacaktır.

On dokuzuncu madde: Gerek Memâlik-i Osmâniyye ve gerek ona tâbi olan mahaller mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesi Memâlik-i Müctemîa-i Amerika'ya idhâl olunduğu hâlde hakkında mazhar-ı müsâade ve imtiyâz olan milletin o nev' mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesine olunacak muâmelenin aynî icra kılınacaktır Düvel-i ecnebiyye teb'a sefâin ve ticaret ve seyr ü sefâinine Memâlik-i Müctemîa-i Amerika'da el-hâletü hazihî i'tâ olunan ve müstakbelde verilecek veyâhûd istifadesine mesâğ gösterilecek olan hukûk ve imtiyâzât ve muâfiyâta Devlet-i Aliyye teb'a ve sefâin ve ticâret ve seyr ü sefâinin dahi nâil ve hâiz olmasına müsâade olunacaktır.

Yirminci madde: İşbu ahidnâme tasdik olunduktan sonra saltanat-ı seniyye ile İngiltere Devleti beyninde bin sekiz yüz otuz sekiz senesi şehr-i Ağustos'unun on altısında mün'akid olup Memâlik-i Müctemîa-i Amerika ticâreti hakkında dahi merî olan mukâvelenâme yerine kâim olacak ve tasdiknâmelerinin mübâdelesî günlerden yirmi sekiz sene merîyyi'l-icrâ tutulacaktır işbu muâhedenin ahkâmı on dört seneye kadar ancak tamamen câri olmağla başlayacağından tarafeyn-i muâhedeinden her biri işbu müddetin inkızâsında muâhede-i mezkûre yeniden rü'yet ve ta'dîl etmek veyâhûd haber verildiği günden i'tibâren bir seneden sonra feshetmek tasavvurunda olduğunu ve dîğetine beyân etmeğe salâhiyeti olacak ve yirmi birinci sene hitâmında dahi bu minvâl üzere amel ve hareket olunacaktır işbu muâhede Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin kâffe-i eyalâtında yani Avrupa ve Asya ve Mısır ve Afrika'nın Memâlik-i Devlet-i Aliyye'den olan aktâr-ı sâiresinde ve Sırb ile Eflâk ve Boğdan imâretlerinde merîyyi'l-icrâ olacaktır.

Yirmi birinci madde: Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika işbu ahidnâmenin her bir bendinde istimâl olunmuş olan elfâz ve ta'birâtın meânî-i tabîyye ve sarîhasından ziyâde ve hâric hiçbir hüküm ve ma'nâ ma'nâ istihrâc etmek ve ne de idâre-i dâhiliyyesi husûsunun icrâsında Devlet-i Aliyye'ye hiçbir vechle mevânî' ikâ' eylemek murâdında bulunmadığı tarafeyn miyânesinde karârgir bulmuştur şu kadar ki Saltanat-ı Seniyye'nin zikrolunan hükûk-ı idâre-i dâhiliyyesi Hükûmât-ı Müctemîa-i Amerika ile mevcûd olan uhûd-i kadîmesi ve işbu ahidnâme ile Amerika teb'ası ve emvâli hakkında i'tâ buyrulmuş olan imtiyâzâta nakz-ı alenî mûceb olamayacaktır.

Yirmi ikinci madde: Memâlik-i Müctemîa-i Amerika mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olup Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye idhâl olunan ve gerek Devlet-i Aliyye memâlik ve tasarrufunda bulunan mahaller mahsûlât-ı arziyye ve sînâiyyesinden olup Amerika tâcirleri veyâhûd vekîllerinin Memâlik-i Müctemîa-i Amerika veyâhûd memâlik-i sâireye nakl ve idhâl etmek üzere Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin her bir tarafından mübâyaa ve iştirâyâ muhtâr ve serbestiyyet oldukları her türlü eşyâ ve emtiânın işbu muâhedenin şerâit-i mündericesi mûcebince alınacak resm-i gümrüklerin ta'rifesini tanzîm için ve berâberce komiserler nasb ve ta'yîn etmeğle tarafeyn-i fahîmeyn-i muâhedeyn karâr vermişlerdir bu suretle tanzim olunacak yeni tarife tasdîknâmelerin mübâdelesî tarihinden itibâren yedi sene müddetle câri olacağından tarafeyn-i muâhedeyn her birinin müddet-i mezkûrenin inkızâsından bir sene evvel işbu tarifenin rü'yet ve ta'dilini talep ve iddiâyâ istihkâk olacaktır ve eğerçi sekiz sene esnâsında tarafeynden hiçbir işbu ruhsat-ı bi'l-kuvveyi fi'le getürmez ise ol takdîrde tarife evvelki yedi senesinin inkızâsı gününden itibâren ve diğer yedi sene müddet için daha merîyyi'l-icrâ tutulacak ve her bir yedi sene devrinin tekmîlinde bi-aynihî amel olunacaktır.

Yirmi üçüncü madde: İşbu ahidnâme tasdîk olunacak ve tasdîknâmeleri Dersaadet'de üç ay zarfında ve mümkün ise daha evvelce ta'dil olunarak mübâdele tarihinden itibâren merîyyi'l-icrâ tutulacaktır.

Hâtime: Mevâdd-ı mezkûre taraf-ı eşref-i şâhânemizden dahi kabûl ve tasdîk kılınmış olduğunu mübeyyin işbu tasdîknâme-i hümayûnum i'tâ olundu tahrîren fi'l-yevmi'l-hâmis aşar min şehri Zilka'deti' ş-şerîfe sene semânin ve sebi'ne ve mieteyn-i ve elf.

15 Zilka'deti' ş-şerîfe sene 1278

EK 3- Gabriel Bie Ravndal'ın Hazırladığı Ticaret Raporunun Gazete Yazısı

SYRIA WANTS AMERICAN GOODS

The Consul at Beirut Advises Manufacturers to Send Samples.

In a report received at the State Department from G. Bie Ravndal, United States Consul at Beirut, Syria, that official says that there is a general desire throughout the country for American goods. In his report the Consul advises the exporters of the United States to send samples of their wares to Syria, and says that a great impetus will be given to American trade by so doing. The report says in part:

"Of late, considerable interest in American manufactures of various kinds has become manifest among Beirut merchants. This may be due to the fact that German export houses are drawing the lines tighter on Syrian commission merchants; or it may be attributed to the late war, which brought the United States into prominence even here in the Levant, where it was formerly known only vaguely and where nobody was aware of its industrial and commercial achievements. Articles commenting on our tremendous exports have been translated from French or, through the co-operation of the consulate, from American papers and published in the local Arabic sheets. In this connection, it should be remembered that while previously United States vessels laden with petroleum, furniture, hardware, cotton goods, cordage, lumber, and flour have visited this port, no United States ship has been seen in these waters since 1889, excepting men-of-war and pleasure yachts. This new interest in American affairs has also been aided by the growing Syrian exports to the United States, the emigration, the agitation for direct steamship facilities, etc. The present time seems favorable for a move on the part of American manufacturers to meet this sentiment and take advantage of it.

"I would recommend that such samples be sent—the sooner the better—to Fred Wehner, an old trading and banking house in Beirut, which enjoys an excellent commercial reputation, and the financial standing of which, according to the Imperial Ottoman Bank (Beirut), is very high. I have before me a written pledge, dated May 12, 1899, and addressed to me, in which Mr. Wehner (whose affairs are now being conducted by Mr. Hummel, the honorary Consul General of the Netherlands in Syria) says: 'I declare myself to be ready to accept the deposit of the samples which American mercantile associations may be disposed to intrust to me, and to do my utmost in order to procure the best business transactions, not only at Beirut, but also for all the markets existing in Syria and Palestine. The experience I acquired during thirty years' work in this country allows me to guarantee full success on condition that the prices allow competition with European houses. Being also ready to furnish any information, I have the honor, etc.'

"If American manufacturers adopt the suggestions herein contained to the extent anticipated, a separate sample room will be set apart by Mr. Wehner for our goods. No charge will be made, as the house expects to make a profit on future orders, besides buying, for their own account, American goods which prove to be popular. Manufacturers or exporters at home will, of course, pay the freight on the samples or the postoffice charges, as the case may be; also the duty, amounting to 8 per cent ad valorem on a low valuation, except on samples of cloth, which are admitted free up to a weight of five kilograms (eleven pounds). There will also be a slight charge for port dues, lightage, and portorage. Samples of value will in due time be sold for the benefit of the owner, at the best obtainable prices. An employee of the consulate will devote half of his time to the promotion of the trade which such an agency will presumably help to create, and the consulate will, of course, continue to give the matter of introducing American goods its careful attention.

"If, in conjunction with the establishment of a sample room under these circumstances, a direct line of steamers could be induced to operate regularly between New York and the Syrian coast, touching either outward or homeward bound at Alexandria, a decided advantage would be gained for American foreign trade."

EK 4- Beyrut Amerikan Konsolosluğunda görev almış konsolos ve başkonsolosların listesi

Adı Soyadı	Görevi	Doğum Yeri	Atanma Tarihi
Jasper Chasseaud	Konsolos	Selanik	3 Mart 1835
Jasper Chasseaud	Konsolos	Selanik	6 Ağustos 1842
J. Hosford Smith	Konsolos	New York	10 Haziran 1850
Henry Wood	Konsolos	New Hampshire	11 Temmuz 1854
J. Augustus Johnson	Konsolos	Massachusetts	14 Nisan 1858
J. Augustus Johnson	Başkonsolos	Massachusetts	5 Nisan 1867
Lorenzo M. Johnson	Başkonsolos	New York	13 Temmuz 1870
Charles G. Dyer	Başkonsolos	-	17 Kasım 1871
John Baldwin Hay	Başkonsolos	Missouri	18 Ocak 1872
George S. Fisher	Konsolos	Massachusetts	6 Mayıs 1874
John T. Edgar	Konsolos	Kentucky	11 Mart 1875
John T. Robeson	Konsolos	Tennessee	27 Temmuz 1882
William H. Moffett	Konsolos	-	17 Mayıs 1885
Erhard Bissinger	Konsolos	Baden	5 Mayıs 1885
Thomas R. Gibson	Konsolos	Georgia	28 Eylül 1893
Thomas S. Doyle	Konsolos	Illinois	12 Ocak 1897
Gabriel Bie Ravndal	Konsolos	Norveç	22 Ocak 1898
Leo Allen Bergholtz	Başkonsolos	-	15 Aralık 1905
Gabriel Bie Ravndal	Başkonsolos	Norveç	22 Haziran 1906
W. Stanley Hollis	Başkonsolos	Massachusetts	19 Aralık 1910
Alexander Weddell	Başkonsolos	Virginia	25 Şubat 1915

Kaynak: National Archives Misrofilm Publication, Microcopy No 587 Roll 1 Vol 10

EK 5- Kudüs Amerikan Konsolosluğunda görev almış konsolosların listesi

Adı Soyadı	Doğum Yeri	Atanma Tarihi	Görev Süresi
Warder Cresson	Philadelphia	-	17 Mayıs-22 Haziran 1844
John Warren Gorham	-	30 Mart 1858	25 Mart 1857-Eylül 1860
William Rufus Page	-	2 Haziran 1860	Eylül 1860- Kasım 1861
Franklin Olcott	New York	12 Temmuz 1861	28 Aralık 1862
Isaac Van Etten	-	9 Mayıs 1863	9-25 Mayıs 1863
Albert Rhodes	Pennsylvania	23 Eylül 1863	28 Eylül 1863-31 Mart 1865
Victor Beauboucher	Fransa	26 Nisan 1866	1866-1870
Richard Beardsley	-	12 Ocak 1870	30 Nisan 1870-11 Eylül 1873
Frank S. DeHass	-	10 Nisan 1874	1874-1877
Joseph G. Wilson	-	8 Aralık 1877	1877-1882
Selah Merrill	Connecticut	31 Mart 1882	1882-1885
Nageeb J. Arbeely	Şam	15 Ekim 1885	1885
Henry Gillman	İrlanda	7 Mayıs 1886	1886-1891
Selah Merrill	Connecticut	27 Şubat 1891	1891-1893
Edwin S. Wallace	-	10 Ekim 1893	1893-1898
Selah Merrill	Connecticut	22 Ocak 1898	1898-1907
Thomas Ross Wallace	-	10 Aralık 1907	1907-1910
William Coffin	-	24 Haziran 1910	1910-1914
Otis A. Glazebrook	-	18 Şubat 1914	1914-1917

Kaynak: National Archives Microfilm Publication, Microcopy No 587 Roll 1 Vol 10

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Soyadı, Adı	DİLMAÇ, İlksen
Uyruğu	T.C.

Eğitim Derecesi	Okul//Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Aldemir Atilla Konuk Anadolu Lisesi	2008
Lisans	Ege Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Uluslararası İlişkiler	2013
Lisans	Anadolu Üniversitesi-Açık Öğretim Fakültesi / Tarih	2019
Y. Lisans	Akdeniz Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih (Tezli)	2018
Doktora	Akdeniz Üniversitesi-Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü / Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları	2025

Yabancı Dil	
İngilizce	İyi derece (77.5-YÖKDİL 2022)
Fransızca	A1

Burslar

- YÖK 100/2000 Bursu- “Doğu Akdeniz Çalışmaları” Bursiyeri (2019-2024)
- AKMED Burs ve Destek Programı (2023)

Yayınlar

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

A1. Dilmaç, İ. (2023). Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre Diyarbakir Vilayeti’nde İktisadi Hayat (1900-1909). *Kadim*, (6), 107-129. DOI: 10.54462/kadim.1285492

A2. Dilmaç, İ. (2025). Amerikan Ticaret Raporlarında Ma'mûretü'l-Azîz Vilayeti ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Vilayetteki Ticari Faaliyetleri (1900-1909). *History Studies*, 17 (1), 215-34. <https://doi.org/10.9737/historystudies.1531937>.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

B1. Dilmaç, İ. (2021). 93 Harbi'nde İnsani Yardım Örneği: Milletlerarası Muhacirlere Yardım Komitesi. M. Bulut ve Z. Karacagil (Ed.), 4. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi* tam metin kitapçığı içinde (ss. 130-146). Ankara: Bidge Yayınları.

B2. Dilmaç, İ. (2022). Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre Girit Adasında Deniz Ticareti (1836-1873). *Genç Akademisyenlerin Kaleminden Sosyal Bilimler* tam metin kitabı içerisinde (ss. 545-564). Ankara: İlahiyat Yayınları.

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplardaki bölümler:

C1.1. Dilmaç, İ. (2024). Amerikan Konsolosluk Belgelerine Göre Sivas'ın Ekonomik Durumu (1892-1907). G. Dinç ve D. Çakılcı (Ed.), *Akademide 40 Yıl: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a Armağan Kitabı*. (ss. 229-249). Konya: Palet Yayınları.

D. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

D1. Katı, İ. (2014). 1956 Süveyş Krizi ve Krizin NATO Ülkeleri Üzerindeki Ekonomik Etkileri. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2014 Bildiri Kitabı* tam metin kitapçığı içinde (ss. 7-17). Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

E. Diğer yayınlar:

E1. Dilmaç, İ. (2020). *Varlık Vergisi*. Tarih Kritik Dergisi, 6 (2), 229-231.

E2. Dilmaç, İ. (2020) *Elmalı Kazası (1839-1914)*. Yazar: H. Durgun, Libri VI, 223-224.